

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA TĚLESNÉ VÝCHOVY A SPORTU**

**SPORTOVNÍ KARIÉRA, JEJÍ UKONČENÍ A PROCES ADAPTACE
DO POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA BÝVALÝCH VRCHOLOVÝCH SPORTOVců
VYBRANÝCH SPORTŮ V ČR**

Disertační práce

Autor:
Mgr. Jiří Kadlčík

Školitelka:
Doc. PhDr. Irena Slepíčková, CSc.

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně pod vedením školitelky Doc. PhDr. Ireny Slepíkové, CSc., uvedl všechny použité literární a odborné prameny a dodržoval zásady vědecké etiky.

V Praze dne 28. července 2008

Mgr. Jiří Kadlčík

.....

Těch několik posledních let, během kterých vznikala tato práce, mi přinesly mnohé. Vedle setkání a seznámení se s mnoha lidmi, bez jejichž přičinění a pomoci by tato práce neměla naději vzniknout, mi oněch pár let přineslo značné poznání vlastního já, vlastních možností, limitů a schopností. Vřele tak doporučuji všem dychtícím po sebepoznání cestu vědeckého aspiranta.

Chtěl bych poděkovat všem bývalým vrcholovým sportovcům, kteří byli ochotni participovat na tomto výzkumu. Bez Vás bych tyto řádky v tuto chvíli nepsal, děkuji. Dále mé díky směřují k lidem, kteří mi pomohli se k bývalým vrcholovým sportovcům vůbec dostat, mít možnost je kontaktovat, dali mi cenné rady a podělili se o své odborné zkušenosti, či jen obětovali část svého drahocenného času ke vzájemnému setkání. Jmenovitě děkuji zástupcům Českého olympijského výboru, panu docentovi Františku Dvořákovi, panu Janu Hrdinovi a doktorovi Petru Hrubcovi; dále panu inženýrovi Zdeňku Břízovi a paní magistře Alici Tlستé z Vysokoškolského sportovního centra; panu inženýrovi Janu Lingerovi a paní Jindře Šperlové z České nadace sportovní reprezentace; panu Pavlu Kořanovi z Českého svazu tělesné výchovy; panu doktorovi Jaroslavu Nekolovi z Antidopingového výboru České republiky; panu doktorovi Michalu Effmertovi z Rezortního sportovního centra Ministerstva vnitra ČR; moje největší a speciální poděkování v tomto ohledu pak patří panu doktorovi Petru Kmentovi z Českého klubu olympioniků.

Cenných rad a připomínek se mi rovněž dostalo od pedagogů, vědeckých pracovníků a kolegů z domácího pracoviště, především pak z domácí katedry. Mé díky patří profesorovi Petru Blahušovi, doktorovi Janu Štochlovi, doktorovi Jiřímu Balážovi, doktorovi Ondřeji Balatkovi, doktorovi Karlu Kovářovi a za cenné rady a podporu zejména v posledních měsících vypracování závěrečné práce magistrovi Liboru Flemrovi. Výjimečné poděkování pak patří docentce Ireně Slepíčkové, mé školitelce, za její dlouholetou odbornou i lidskou podporu, empatii a vřelý přístup.

Mé srdečné díky patří mým rodičům a blízkým. Největší možnou oporou mi pak vždy byla a je moje milovaná žena Eva, bez níž bych si dokončení této práce (ani svůj celý život) nedokázal ani představit.

BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Autor:

Mgr. Jiří Kadlčík

Název disertační práce:

Sportovní kariéra, její ukončení a proces adaptace do posportovního života bývalých vrcholových sportovců vybraných sportů v ČR

Pracoviště:

Katedra kinantropologie a základů společenských věd, UK FTVS v Praze

Školitelka:

Doc. PhDr. Irena Slepíčková, CSc.

Rok obhajoby disertační práce:

2008

Abstrakt:

Cílem této práce byl popis průběhu sportovní kariéry, procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry a určení jednotlivých proměnných, které tento proces ovlivňují a popis následné adaptace do posportovního života.

Pro splnění cíle práce byl zvolen sekvenční smíšený typ výzkumu kombinující jak kvalitativní, tak kvantitativní vědecký přístup. V první fázi výzkumu byla pomocí dotazování 11 bývalých vrcholových sportovců formou interview získána základní představa o zkoumaném fenoménu v ČR. Na základě zjištění z první fáze výzkumu v kombinaci s porovnáním poznatků ze zahraničí byly navrženy výzkumné hypotézy pro druhou fázi výzkumu. V té, ve formě odpovědi na písemný dotazník, participovalo 184 z celkově 372 oslovených bývalých vrcholových sportovců.

Mezi stěžejní závěry práce patří zjištění, že vrcholová sportovní kariéra je pouze jednou z několika fází života jedince, není tedy kariérou celoživotní, má svůj začátek, který je možno vymezit věkem iniciace sportovní činnosti a svůj nevyhnutelný konec. Dle výsledků výzkumu se věk začátku sportovní kariéry pohybuje v průměru okolo 10. roku života a věk

ukončení sportovní kariéry kolem roku 30. s tím, že kariéra každého sportovce je individuální a rozdíly lze shledat rovněž mezi jednotlivými sledovanými sporty.

Konec sportovní kariéry představuje velmi složitý proces, ve kterém se sportovec musí vyrovnávat s výraznými životními změnami. Způsob, jakým se jedinec s tímto přechodovým procesem vyrovná nachází svůj odraz ve kvalitě posportovního života, v tomto výzkumu sledovaném v oblasti psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti. Přechodový proces samotný je ovlivňován nekonečnou řadou proměnných, z nichž některé mohou vystupovat jako pozitivní zdroje optimálního přechodového procesu a některé naopak jako bariéry optimálního přechodového procesu.

Výsledky ukázaly, že ukončení sportovní kariéry dobrovolného charakteru lze považovat jednoznačně za zdroj optimálního přechodového procesu do posportovního života. Dalšími jednoznačnými zdroji, mající pozitivní odraz ve všech sledovaných oblastech posportovního života, byly vysoká míra osvojení si přenosných dovedností a užití copingové strategie seberozptýlení. Spíše jako zdroj optimálního přechodového procesu se ukázalo plánování ukončení sportovní kariéry a užití copingové strategie sportovní.

Naopak jako jednoznačné bariéry, mající negativní odraz ve všech sledovaných oblastech posportovního života, se projevíly vysoká míra vnímané sportovní identity a užití copingové strategie neakceptace. Spíše jako bariéry se dále projevilo užití copingové strategie útěku a copingové strategie proaktivní.

Podpora sociálního okolí po ukončení sportovní kariéry, úroveň dosaženého vzdělání, typ sportu, stupeň zapojení do řízeného systému sportovní přípravy a absolvování zahraničního angažmá byly proměnné, které se nedají označit ani jako zdroje, ani jako bariéry optimálního přechodového procesu. Jejich odraz ve sledovaných oblastech posportovního života byl různorodý, v řadě případů pak nevýrazný.

Klíčová slova:

Vrcholoví sportovci, sportovní kariéra, ukončení sportovní kariéry, přechodový proces, kvalita posportovního života

Souhlasím se zapůjčováním disertační práce v rámci knihovních služeb.

OBSAH

I. ÚVOD	1
II. PROBLÉM	3
III. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	6
IV. PROBLEMATIKA UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	9
IV.1. PRŮBĚH SPORTOVNÍ KARIÉRY	11
<i>IV.1.1. PŘECHOD KE SPORTOVNÍ SPECIALIZACI</i>	13
<i>IV.1.2. PŘECHOD K INTENZIVNÍMU TRÉNINKU</i>	14
<i>IV.1.3. PŘECHOD K ELITNÍMU SPORTU</i>	15
<i>IV.1.4. UKONČENÍ VRCHOLOVÉ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	15
IV.2. HOLISTICKÝ POHLED NA SPORTOVNÍ KARIÉRU	16
IV.3. TEORETICKÁ VÝCHODISKA UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	20
<i>IV.3.1. RANÉ VÝZKUMY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	20
<i>IV.3.2. UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY JAKO PŘECHODOVÝ PROCES</i>	25
<i>IV.3.3. TEORETICKÉ MODELÝ PŘECHODOVÉHO PROCESU</i>	25
<i>IV.3.4. SHRNUÍ TEORETICKÝCH VÝCHODISEK PROBLEMATIKY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	33
IV.4. DŮVODY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	34
<i>IV.4.1. DŮVODY NEDOBROVOLNÉHO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	34
<i>IV.4.2. DOBROVOLNÉ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	37
<i>IV.4.3. JINÉ DŮVODY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	38
IV.5. PROMĚNNÉ VZTAŽENÉ K ADAPTAČNÍMU PROCESU PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	38
<i>IV.5.1. VÝVOJOVÉ PROMĚNNÉ</i>	38
<i>IV.5.2. SPORTOVNÍ IDENTITA</i>	39
<i>IV.5.3. VNÍMANÁ KONTROLA</i>	40
<i>IV.5.4. JINÉ PROMĚNNÉ</i>	41
IV.6. ZDROJE OPTIMÁLNÍHO ADAPTAČNÍHO PROCESU	42
<i>IV.6.1. PODPORA SOCIÁLNÍHO OKOLÍ</i>	42
<i>IV.6.2. PLÁNOVÁNÍ UKONČENÍ KARIÉRY</i>	43
<i>IV.6.3. COPINGOVÉ STRATEGIE</i>	44
IV.7. KVALITA PROCESU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	45
IV.8. PREVENCE A INTERVENCE	48
IV.9. VYBRANÉ METODOLOGICKÉ PŘÍSTUPY K VÝZKUMU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	54
IV.10. VÝZKUM PROBLÉMU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY V ČR	59
IV.11. SHRNUÍ REŠERŠE LITERATURY PROBLEMATIKY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	62
V. VÝZKUMNÉ OTÁZKY, CÍLE A ÚKOLY PRÁCE, HYPOTÉZY	68
V.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	68
V.2. CÍL VÝZKUMU	68
V.3. HYPOTÉZY	69
VI. ORGANIZACE A METODY VÝZKUMU	70
VI.1. DESIGN VÝZKUMU	70
VI.2. Vymezení základního souboru	72

VI.2. I. FÁZE VÝZKUMU	72
<i>VI.2.1. VÝZKUMNÉ METODY</i>	73
<i>VI.2.2. VÝZKUMNÝ SOUBOR</i>	74
VI.3. II. FÁZE VÝZKUMU	75
<i>VI.3.1. VÝZKUMNÉ METODY</i>	76
VI.3.1.1. Konstrukce dotazníku	76
VI.3.1.2. Validita a reliabilita dotazníku	86
<i>VI.3.2. VÝZKUMNÝ SOUBOR</i>	89
<i>VI.3.3. ORGANIZACE SBĚRU DAT</i>	89
<i>VI.3.4. ANALÝZA DAT</i>	92
VII. VÝSLEDKY	94
<hr/>	
VII.1. VÝSLEDKY I. FÁZE VÝZKUMU	94
<i>VII.1.1. DŮVODY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	94
<i>VII.1.2. PLÁNOVÁNÍ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	96
<i>VII.1.3. VNÍMANÉ VNITŘNÍ ZDROJE</i>	97
<i>VII.1.4. VNÍMANÉ BARIÉRY ADAPTAČNÍHO PŘECHODU</i>	97
<i>VII.1.5. SOCIÁLNÍ PODPORA BĚHEM UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	97
<i>VII.1.6. COPINGOVÉ STRATEGIE BĚHEM UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	98
<i>VII.1.7. VNÍMANÉ ZDROJE ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI V DOBĚ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	99
<i>VII.1.8. VNÍMANÉ REAKCE NA UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	99
<i>VII.1.9. VNÍMANÉ ŽIVOTNÍ ZMĚNY A ŽIVOTNÍ NÁROKY PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	100
<i>VII.1.10. VNÍMANÉ ZDROJE ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI V OBDOBÍ POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA</i>	102
<i>VII.1.11. SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ I. FÁZE VÝZKUMU</i>	103
VII.2. VÝSLEDKY II. FÁZE VÝZKUMU	107
<i>VII.2.1. CHARAKTERISTIKY VÝZKUMNÉHO SOUBORU</i>	108
VII.2.1.1. Věk respondentů	108
VII.2.1.2. Pohlaví respondentů	110
VII.2.1.3. Zaměstnání respondentů a hodnocení prestiže vykonávaného povolání	110
VII.2.1.4. Vzdělání respondentů	112
VII.2.1.5. Sledované sporty (typy sportů)	114
VII.2.1.6. Zapojení respondentů do řízeného systému sportovní přípravy	115
VII.2.1.7. Absolvování zahraničního angažmá	115
VII.2.1.8. Nejvyšší dosažená výkonnostní úroveň respondentů	116
VII.2.1.9. Shrnutí charakteristik výzkumného souboru	117
<i>VII.2.2. PRŮBĚH SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	119
VII.2.2.1. Věk začátku sportovní kariéry	119
VII.2.2.2. Věk vrcholu sportovní kariéry	120
VII.2.2.3. Věk ukončení sportovní kariéry	122
VII.2.2.4. Délka sportovní kariéry	124
VII.2.2.5. Shrnutí průběhu sportovní kariéry	125
<i>VII.2.3. DŮVODY UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	128
VII.2.3.1. Dobrovolné versus nedobrovolné ukončení kariéry	131
<i>VII.2.4. SPORTOVNÍ IDENTITA</i>	132
<i>VII.2.5. PŘENOSNÉ DOVEDNOSTI</i>	133
<i>VII.2.6. PLÁNOVÁNÍ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	135
<i>VII.2.7. PODPORA SOCIÁLNÍHO OKOLÍ NA ZAČÁTKU SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	136
<i>VII.2.8. PODPORA SOCIÁLNÍHO OKOLÍ V DOBĚ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY</i>	137
<i>VII.2.9. COPINGOVÉ STRATEGIE</i>	138
<i>VII.2.10. VNÍMANÁ KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA</i>	140
VII.2.10.1. Psychosociální oblast	140
VII.2.10.2. Sociální oblast	141
VII.2.10.3. Zaměstnanecko/vzdělávací oblast	142

VII.2.10.4. Oblast zdraví	142
VII.2.10.5. Životní spokojenost	143
<i>VII.2.11. VZTAHY MEZI SLEDOVANÝMI PROMĚNNÝMI</i>	144
VII.2.11.1. Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry	144
VII.2.11.2. Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na úrovni dosaženého vzdělání, typu sportu, zapojení do systému sportovní přípravy, absolvování zahraničního angažmá, míře vnímané sportovní identity, míře osvojení přenosných dovedností, míře plánování ukončení sportovní kariéry a míře vnímané sociální podpory v době ukončení sportovní kariéry	146
VIII.2.11.3. Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na zvolených copingových strategiích	160
<u>VIII. DISKUSE</u>	168
<u>IX. ZÁVĚRY</u>	177
<u>X. LIMITY A OMEZENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU</u>	180
<u>XI. DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM</u>	182
<u>XII. DOPORUČENÍ PRO PRAXI</u>	184
<u>XIII. LITERATURA</u>	186
<u>XIV. SEZNAM TABULEK</u>	199
<u>XV. SEZNAM OBRÁZKŮ</u>	201
<u>XVI. SEZNAM PŘÍLOH</u>	204

“Sport is not a relationship of neutrality... From an athlete's standpoint, it is a living, loving relationship. It is a kind of love/hate relationship with challenge, struggle, sacrifice, victory, defeat, self-improvement, coaches, teammates, etc...”

*The relationship grows into something very intimate and intense...
A relationship of passion and pain with intense highs and intense lows.”*

Penny Werthner & Terry Orlick¹

*“The Challenge is not only to pursue excellence
but to do so without destroying the rest of your life.”*

Terry Orlick²

I. ÚVOD

Předešlé výroky bývalých úspěšných vrcholových sportovců (mimořádně oba v současné době působí v oblasti sportovní psychologie) byly záměrně vybrány k uvedení do problematiky, o které pojednává tento text. Výroky předkládají, že prostředí vrcholového sportu je velmi specifické a naprosto výjimečné oproti jiným oblastem společenského života. Vrcholový sportovec, pokud chce pomýšlet na úspěch, tento úspěch musí mnohdy vykoupit naprostým sebeobětováním se sportu. Werthner a Orlick přirovnávají vztah sportovce ke sportu jako vztah plný lásky, ale i nenávisti, výzev, trápení, obětování, dostupných vítězství, ale i porážek. Je to vztah obsahující skvělé vrcholy, ale i bolesné pády. Možná právě tuto skutečnost naznačující velmi tenkou hranici mezi sportovním vrcholem, úspěchem a sportovním pádem, neúspěchem, by měli mít na paměti všichni, kteří se v určitém okamžiku života rozhodli stát se vrcholovými sportovci, neboť jak předkládá druhý výrok, největší výzvou není pouze dosažení sportovní excelence, ale její dosažení bez zničení zbytku života.

Některé příklady ze života nám ukazují, že někteří vrcholoví sportovci zažili nejen pády sportovní, ale i pád životní. Ukončení jejich vrcholové sportovní kariéry a přechod do

1 [Vztah ke sportu nemůže být sportovcem brán neutrálně...Mezi sportem a sportovcem samotným vzniká velmi silný vztah. Je to vztah typu láska – nenávist, obsahuje výzvy, trápení, obětování, vítězství i porážky... Tento vztah se vyvíjí v něco velmi intimního a intenzivního... Je to vztah plný vášně a bolesti se slastnými vrcholy a tvrdými pády.] (Werthner & Orlick, 1982, s 188)

2 [Výzvou je nejen dosažení sportovní excelence, ale jejího dosažení bez zničení zbytku tvého života.] (Orlick, 1990, s. 167)

„běžného“ života provázely problémy v různých oblastech života. V této souvislosti mohou vyvstat otázky: Jsou tito jedinci spíše výjimkami, nebo se s životními problémy po ukončení sportovní kariéry potýká většina bývalých sportovců? Jaké byly důvody nebo příčiny zmiňovaných problémů? Dalo se některým situacím předejít nebo je předpovědět? Jak můžeme těmto jedincům nejlépe pomoci?

O aktuálnosti problému svědčí rovněž nedávná diskuse nad tímto tématem na půdě Parlamentu ČR, kdy byl (neúspěšně) předkládán poslanecký návrh zákona o zvláštním příspěvku zasloužilým reprezentantům.

Právě aktuálnost tématu a potřeba objasnění některých základních otázek vzhledem k problematice ukončení sportovní kariéry byly základní momenty pro vznik této práce.

II. PROBLÉM

Prostředí vrcholového sportu je specifické svými sociálními vlivy na sportovce. Sportovec se neustále pohybuje především ve sportovním prostředí jak při časově náročném tréninku, tak při soutěžích. Sportovec, který chce dosahovat maximálních výkonů, musí tyto vlivy akceptovat, stoprocentně se soustředit na sportovní činnost. Podle mnohých autorů (Svoboda, & Vaněk, 1982; Slepíčka et al., 1996; Lerch, 1984; McPherson, 1980; Rosenberg, 1984; aj.) tento fakt s sebou přináší vedle kladných stránek sportovního úsilí také aspekty negativní. Z hlediska sportujícího jedince samého nelze v současné době provozovat sport na vrcholové úrovni bez značných zásahů do běžného života. Význam těchto zásahů nabyl na důležitosti v posledních dekáдах, kdy se období, ve kterém bylo možno dosahovat vrcholných sportovních výkonů bez regulace běžných životních zvyklostí, stalo minulostí. Dosažení špičkového výkonu v dnešní době vyžaduje použití vědeckých metod a náročného systematického tréninku, který se váže k rozhodujícím sportovním událostem dané sezóny, případně jiného časového období (Olympijských her) (Slepíčka a kol., 1996). V rámci této specializované přípravy dochází často k tomu, že sportovec prožije značnou část života v různých sportovních zařízeních, obklopen jinými sportovci a lidmi, jejichž životní styl je často odlišný od běžné populace. Tento fakt současně přináší určité problémy v dosahování životních hodnot běžné populace. Situace v dnešní době je o to závažnější, že přechod k vrcholovému tréninku mnohdy nastává ještě v době, kdy sportovec nedozrál v jiných oblastech svého vývoje, například v oblasti psychosociální nebo v oblasti vzdělání (Wylleman, & De Knop, 1999). Není výjimečné, že se můžeme setkat s vrcholovými sportovci, kteří ještě absolvují sekundární úroveň vzdělání, nebo kteří nemají dokončeno ani vzdělání základní.

Pokud se sportovec maximálně soustředí na svoji závodní kariéru, je logické, že musí zanedbávat jiné, mimosportovní aktivity, které mohou být pro běžnou populaci samozřejmé, které stojí vysoko na žebříčku běžných životních hodnot. V této souvislosti se u sportovců mohou objevovat problémy v oblastech života jako jsou vzdělání, zaměstnání, zdraví, rodina a vztahy v sociálním okolí.

Značné problémy pak mohou vyvstat po skončení aktivní sportovní kariéry, kdy se bývalý vrcholový sportovec musí vyrovnat se změnou sociálního a ekonomického prostředí. Navíc postupná medializace a komercializace sportu v poslední době vede k prohlubování sociálních a ekonomických rozdílů mezi sportovní a nespportovní sférou i uvnitř samotné

sportovní sféry. Zvláště markantní je tento fakt v kolektivních sportech jako jsou například fotbal nebo lední hokej, kde popularita, medializace, či finanční příjmy některých sportovců oproti běžné populaci, či vůči jiným sportům dosahují výjimečných charakteristik. Tento jev je u nás relativně novou záležitostí a je spojen s celospolečenskými změnami, kterými naše společnost prochází od roku 1989. Medializace a komercializace sportu s sebou navíc, podle mnohých autorů (např. Malý a kol., 2006; Dovalil, 2004; Slepíčková, 2000; aj.), přináší některé závažné negativní vlivy, které se projevují vzrůstajícími nároky především na výkonovou stránku sportu, toto zaměření některé z negativních aspektů sportu ještě umocňuje.

Slepíčka (Slepíčka a kol., 1996) konstatuje, že adaptace do běžného života může být pro vrcholového sportovce velmi obtížná, zvláště pokud si nedokáže již během své sportovní kariéry vytvořit dostatečné ekonomické či vzdělanostní zázemí pro budoucí profesní uplatnění. Po ukončení sportovní kariéry mohou nastat potíže nejen při zajištění kontinuálnosti finančního zázemí sportovce, ale i problémy psychosociálního charakteru jako jsou: vyrovnání se se změnou sociálního postavení ve společnosti, upadající zájem médií, fanoušků, apod. Například Rosenberg (1981, s. 119) vidí potenciální problémy v rámci adaptace do posportovního života u všech sportovců končících sportovní kariéru: *„Sportovec ukončující kariéru, čelící ztrátě prestiže a socio-ekonomického statutu, často bez vzdělání, nemající dovednosti a znalosti použitelné v posportovní profesi, musející naprosto změnit denní režim a přijmout nové sociální povinnosti, je skvělým kandidátem neúspěšné adaptace.“*

Někteří jedinci musí v rámci přechodu mezi sportovní kariérou a neznámou budoucností řešit některá existenční dilemata typu: „Kdo vlastně jsem?“, „Co budu?“, „Kam směřuji?“...

Zatímco někteří bývalí vrcholoví sportovci se adaptují do posportovního života bez větších potíží, nanejvýše s určitou dávkou nostalgie, jiní naopak v rámci procesu ukončení kariéry a adaptace do posportovního života prožívají někdy až traumatické zkušenosti v psychické, sociální, zaměstnanecké, finanční nebo i fyzické oblasti.

V prvním případě se může jednat o jedince, kteří nahlízejí na sportovní kariéru jako na jednu z několika životních etap a těší se na vykročení do etapy další. Mohou to být jedinci s dobrým vzděláním, s dobrým zdravím, pozitivním sebepojetím nebo jedinci s přinejmenším dobrým finančním zajištěním. Jsou to možná ti, jimž jejich rodiny a přátelé poskytují všestrannou podporu, jedinci, kteří vědí, že sport není to jediné na světě a že

stejně úspěšní mohou být i v jiných oblastech než je sport. Na druhou stranu existují jedinci, kteří byli nuceni ukončit svoji sportovní kariéru nedobrovolně, nečekaně, náhle, nebyli na tuto situaci připraveni a ve stejně nepřipraveném stavu jsou nuceni vstoupit do nové etapy svého života.

Je důležité, aby lidé, kteří spolupracují se sportovci (trenéři, sportovní management, funkcionáři, sportovní psychologové, ale i kolegové, vrstevníci, přátelé a rodinní příslušníci) a především sportovci samotní si byli vědomi potenciálních problémů spojených s ukončením vrcholové sportovní kariéry a přechodem do posportovního života.

Již Kopecká, která se problematikou ukončení vrcholové sportovní kariéry u nás zabývala mezi prvními, konstatovala (1985, s. 195): *„Často opomíjený fakt je, že ve vrcholném období se málokdo stará o to, co bude, až sportovní sláva skončí, a většina sportovců není vůbec připravena ani připravována čelit psychologickým, sociologickým či ekonomickým problémům. Setká-li se pak s některým z těchto problémů, není schopna se s nimi adekvátně vyrovnat...“*

III. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Jak uvádí Dovalil (2006), až donedávna byla v české odborné terminologii uznávána jistá konvence, rozlišující *tělesnou výchovu*, *pohybovou rekreaci* a *sport*. Jejich zastřešujícím termínem byla *tělesná kultura*. V tomto rámci byla *za tělesnou výchovu* považována pohybová aktivita orientovaná na celkový rozvoj člověka, jeho optimální tělesnou zdatnost, na udržení zdraví, vytvoření trvalého vztahu k pohybu jako součást životního stylu. *Pohybovou rekreaci* se rozuměla zájmová, ve volném čase prováděná pohybová činnost, primárně směřovaná na obnovu sil, na udržování tělesné a duševní kondice, příjemné a účelné prožívání volného času. *Sport* charakterizovala dobrovolná (převážně) pohybová aktivita, motivovaná snahou po dosažení maximální výkonnosti, rozvíjené v tréninku a demonstrované v soutěžích.

Významný dokument posledního období, Evropská charta sportu (MŠMT, 2002) (a aktuálně i Bílá kniha o sportu (2007)), k níž se připojila i Česká republika a vychází z něj i český Zákon o podpoře sportu č.115/2001 Sb., ve znění novely č.219/2005 Sb., chápe sport jako „...všechny formy tělesné činnosti, které si prostřednictvím organizované i neorganizované účasti kladou za cíl harmonický rozvoj tělesné i psychické kondice, upevňování zdraví a dosahování sportovních výkonů v soutěžích na všech úrovních“. V tomto kontextu má sport obdobné vymezení jako dřívější tělesná kultura, dnes se hovoří i o tzv. širším pojetí sportu³. Pokud je toto širší pojetí přijímáno, je většinou nezbytné pro konkrétní případy doplňovat dalším upřesněním typu „školní sport“, „rekreační sport“, „závodní (soutěžní) sport“ aj.

V tomto textu je pojem sport chápán a užíván především ve třetím uvedeném významu, tedy sport rovná se soutěžní sport, se všemi jeho původními atributy (trénink, výkon, soutěž atd.) tak, jak jej popisují např. Choutka a Dovalil (1991) nebo Dovalil (2002).

Takto charakterizovaný sport, pokud se provádí na té nejvyšší výkonnostní úrovni, bývá nazýván *sportem vrcholovým*. Pomyslným „vrcholem“ v tomto smyslu je vnímán vrchol pyramidy, na jejíž základně jsou nižší výkonnostní úrovně daného sportu s určitou základnou soutěžících a jež se směrem k vrcholu postupně zužuje k menšímu počtu soutěžících v daném sportu, kterým se podařilo prosadit se do nejvyšších pater pomyslné pyramidy, do nejvyšších výkonnostních úrovní daného sportu. Tyto sportovce lze pak

³ O tzv. „širším“ či „užším“ pojetí sportu blíže pojednává např. Slepíčková (2005a)

považovat za sportovce vrcholové⁴, dosáhnuvších vrcholového výkonnostního stupně v daném sportu. Z tohoto pohledu bývají takoví sportovci někdy označováni jako „výkvět“ či „elita“. Zvláště v anglosaské literatuře jsou tito sportovci označováni přívlastkem „elitní“, tudíž i v následujícím textu je s pojmem elitní sportovec pracováno jako s ekvivalentem pojmu sportovec vrcholový (ve stejném smyslu byla pojímána i práce se sekundárními zdroji dat, kdy bylo na sportovce označené přídomek „elitní“, „high-level“, „profesionální“ a „top“ nahlíženo jako na sportovce vrcholové podle výše zmíněné charakteristiky⁵). Pro potřeby tohoto výzkumu byl vrcholový sportovec jednoznačně omezen podmínkou účasti během sportovní kariéry minimálně v nejvyšší celostátně organizované výkonnostní úrovni daného sportu.⁶

Doba aktivní sportovní účasti ve vrcholovém sportu pak pro jedince představuje období sportovní kariéry. V následujícím textu je *sportovní kariéra* (SK) chápána jako omezená doba aktivního působení vrcholového sportovce ve vrcholových výkonnostních stupních (vychází se opět z autorů Choutka a Dovalil (1991)) daného sportu⁷. Tato doba je vymezena jednak vstupem nebo přechodem do vrcholového sportu a jednak procesem ukončení vrcholové sportovní kariéry, který zároveň představuje přechod v životě jedince do období *posportovního života*, doby, kdy jedinec již nesplňuje charakteristiku vrcholového sportovce a lze jej označit za „*bývalého vrcholového sportovce*“⁸.

Přechodem se rozumí proces, který je vyvolán buď obvyklými nebo i neobvyklými životními situacemi. Tento proces může vyvstat ve všech sférách působení a života jedince. Člověk se během svého života v různých směrech vyvíjí, tento vývoj je definován určitými fázemi, přičemž, aby jedinec postoupil z jedné fáze do druhé, musí projít přechodovým

⁴ Podle terminologie Choutky a Dovalila (1991) lze vrcholového sportovce definovat jako sportovce, který je schopen absolvovat etapu vrcholového tréninku se všemi jejími atributy.

⁵ Z některých sekundárních zdrojů literatury není zjištěné přesně jaké sportovní výkonnostní úrovni sledovaní sportovci dosáhli, stejně jako je pro potřeby srovnání obtížné porovnávat výsledky amerických studií s ohledem na naprosto jiný systém sportu v USA a u nás. Nicméně z důvodu omezeného rozsahu sekundárních zdrojů dat tohoto tématu nemohly být zmíněné studie nijak ignorovány a v diskusi a srovnání výsledků je i s těmito studiemi pracováno.

⁶ U jednotlivých sportů je, či v minulosti byla, nejvyšší organizovaná soutěž pojmenována mnohdy rozdílně (např. „první liga“, „extraliga“, aj.).

⁷ Autoři (Choutka & Dovalil, 1991) nedefinují pojem „sportovní kariéra“, ovšem vhodně tuto část života přibližují definováním fází dlouhodobé sportovní přípravy. Autoři konstatují, že pro dosažení individuálně vysoké sportovní výkonnosti je nutné trénink dlouhodobě organizovat podle zákonitostí fyzického i psychického vývoje jedince a podle specifických požadavků jednotlivých sportů. Pro tréninkovou praxi to znamená rozdělit dlouhodobou přípravu na etapu základního, specializovaného a vrcholového tréninku, přičemž zaměření prvních dvou etap se podřizuje etapě vrcholového tréninku.

⁸ V české literatuře doba po ukončení sportovní kariéry není jednoznačně definována a slovní vyjádření této doby není jednoznačně ustáleno. Stejně tak i jedinci, kteří ukončili sportovní kariéru, bývají označováni různě, nejednotnost lze nalézt i v cizojazyčné literatuře. V tomto textu je toto období života jedince označováno jednotně výrazem „posportovní kariéra“.

procesem. Jedincův vývoj se projevuje v nejrůznějších sférách jeho života, např. v jeho psychologickém vývoji, psycho-sociálním vývoji, sexuální vývoji, kognitivním vývoji a v dalších a dalších směrech. Ne jinak je tomu i ve vývoji jedince ze sportovního hlediska, ve vývoji jeho sportovní kariéry. Přejít mezi sportovní kariérou a posportovním životem je jen jeden z mnoha přechodů, se kterým se sportovec ve svém životě potká. V rámci sportovní kariéry je to ovšem přechod nejkomplicovanější a nejkomplexnější, snad proto, že je provázen a zároveň může i vyvolávat přechodové procesy i v dalších sférách života a vývoje jedince.

IV. PROBLEMATIKA UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY

V posledních desetiletích se problematika průběhu sportovní kariéry, zejména téma procesu ukončení sportovní kariéry, stala důležitým tématem nejen pro sportovní psychology. Zatímco do roku 1980⁹ bylo publikováno 20 prací zabývajících se problematikou sportovní kariéry (Wylleman, Theeboom, & Lavallee, 2004), v následném období lze sledovat stupňující nárůst zájmu o tuto oblast. Lavallee a spol. (Lavallee, Wylleman, & Sinclair, 2000) v rešerši literatury na toto téma odkazují na 270 vědeckých prací s tematikou obsahující klíčová slova: „career transitions in sport“, „athletic career termination“ nebo „retirement from sport“, s tím, že více než polovina byla publikována po roce 1990.¹⁰ O víceméně sporadickém zájmu vědců o tuto oblast před začátkem 90tých let minulého století svědčí například citace autorů Baillie a Danishe (1992, s. 89) ze začátku devadesátých let: „*Ukončení sportovní kariéry je relativně nová oblast bádání...*“

V roce 1993 na osmém světovém kongresu ISSP v Lisabonu bylo iniciováno založení speciální pracovní skupiny „Special Interest Group on Career Transitions (SIG-CT)“ za účelem sjednocení poznatků sportovních psychologů zabývajících se tématem vrcholové sportovní kariéry. Tato iniciativa našla mimo jiné odezvu i u Evropské federace sportovní psychologie (FEPSAC), jež nejprve vydává prohlášení k problematice přechodů ve sportovní kariéře (FEPSAC, 1997) a problematice ukončení sportovní kariéry (FEPSAC, 1999) a posléze vydává monografii uceleně se zabývajícím tématem vrcholové sportovní kariéry Wylleman, Lavallee a Alferman (1999). Zmíněná iniciativa Evropské federace sportovní psychologie s sebou přináší pozitivum v podobě většího zapojení evropských vědců do bádání v dané problematice od počátku nového tisíciletí, potažmo celkovému prohloubení výzkumné iniciativy této oblasti.¹¹ Souhrn ranějších výzkumů byl totiž

⁹ Ogilvie a Taylor (1993) k tomuto faktu předkládají, že pokud až do 70tých let minulého století problematice ukončení sportovní kariéry nebyl nejen v severní Americe, ale i ve většině ostatních zemí věnována téměř žádná pozornost, bylo to z důvodů, že do té doby nebylo díky omezeným technologickým možnostem vrcholovému sportu věnován významnější prostor v médiích, elitní sportovci byli plně integrováni do základní struktury společnosti, naprostá většina elitních sportovců byli buď studenti nebo pracovali na plný úvazek mimo sportovní oblast, jejich výdělky tedy významně nepřevyšovaly průměrné výdělky běžné populace, přechod do běžného života v těchto případech nebyl nijak dramatický.

Ogilvie a Taylor (1993) dále dodávají, že naproti tomu rozdíl mezi postavením elitních sportovců a běžnou populací se v posledních letech výrazně prohlubuje. Tento rozdíl autoři připisují zejména rozvoji kabelové a satelitní televize a vyšší výdělků elitních sportovců.

Ogilvie a Taylor (1993) dále srovnávají situaci v severní Americe a východoevropských zemích s tím, že rozdíl v postavení jedince během sportovní kariéry a posportovním životem není v těchto zemích tak výrazný a problémy spojené s přechodem mezi těmi fázemi života nemusí být zásadně problematické.

¹⁰ V rešerši z roku 1997 odkazují stejní autoři na 193 prací (Lavallee, Sinclair, & Wylleman, 1998)

¹¹ Mezi přispěvatele této monografie patří převážně členové SIG-CT (Wylleman, Stambulova, Biddle, 1999): Dorothee Alfermann (Německo), Nicole Bardaxoglou (Belgie), Prodromos Chamalidis (Francie), David

z převážné většiny zastoupen autory ze severní Ameriky, jejichž prostředí vrcholového sportu je v určitých svých charakteristikách rozdílné od evropského.

O narůstajícím zájmu o problematiku sportovní kariéry svědčí mimo vědeckých článků v odborných časopisech a desítek příspěvků na vědeckých konferencích rovněž řada monografií výhradně věnovaných pouze této problematice, lze jmenovat např. (Hackford, Emrich, & Papathanassiou, 1997; Lavallee & Wylleman, 2000; Orlick, 1990; Petitpas, Champagne, Chartrand, Murphy, & Danish, 1997), v roce 2004 pak problematice sportovní kariéry věnoval časopis *Psychology of Sport and Exercise* jedno monotematické vydání (Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004b).

Rešerši literatury lze z tohoto pohledu rozdělit na fázi raných výzkumů, převážně z let 60tých, 70tých a 80tých a fázi výzkumů od let 90tých, kdy jak bylo nastíněno došlo k rozvoji bádání v dané oblasti, po současnost.

Lavallee (Anglie), Natalia Stambulova (Rusko), Hardy Menkehorst (Nizozemí), Guido Schilling (Švýcarsko), Frank van den Berg (Nizozemí) a Paul Wylleman (Belgie); mezi mimoevropské přispěvatele patří: John Salmela (Kanada) a Al Petitpas (USA). Řada z těchto vědců v nadcházejících letech patřili mezi přední experty dané problematiky a zároveň nejplodnější autory, jejichž většina prací bude v následujícím textu přiblížena.

IV.1. Průběh sportovní kariéry

Ačkoliv může být sportovní kariéra viděna jako hladká kontinuální dráha od svého začátku po ukončení, je sportovní kariéra de facto složena z jednotlivých specifických fází a přechodů mezi těmito fázemi. Během přechodů mezi jednotlivými fázemi sportovní kariéry je sportovec nucen volbou vhodných strategií vypořádat se s požadavky a potřebami fáze nové, čili adaptovat se na nové specifické prostředí; projít novým procesem socializace; resocializovat se. Přechod, definován Schlossbergovou (1981, s. 5), je „*obvyklá nebo i neobvyklá situace, která vyžaduje jedincovu změnu sebevnímání a vnímání okolního světa a tím vyžaduje adekvátní změnu v jeho chování a jeho vztazích*“.

Při dotázaní sportovce na popis vývoje jeho sportovní kariéry většinou dostáváme odpověď v podobě chronologického seřazení nejvýznamnějších momentů kariéry. Tyto momenty a situace kladou na sportovce jak specifické požadavky na vyrovnání se se specifickými změnami, tak ovlivňují rozhodování sportovce o setrvání na stávajícím výkonnostním stupni. Výskyt fází ve sportovní kariéře a přechodů mezi nimi může být rovněž charakterizováno chronologickým vypíchnutím jednotlivých dílčích úspěchů v kariéře sportovce (např. moment výběru do národní reprezentace, účast na mezinárodním utkání, první titul národního šampióna, atd.). Výzkumy např. Stambulova (1997a) a Wylleman a De Knop (1999) ukazují na společné momenty ve sportovní kariéře především vrcholových sportovců: sportovci začínají svoji sportovní specializaci většinou v období mezi 8. až 12. rokem života; po zhruba dvou letech začínají vynikat na klubové úrovni, další 3 až 4 roky později na národní úrovni; mezi 17. až 19. rokem života většinou přichází první pozvání do národního týmu; do olympijského týmu se jedinec poprvé dostává v prvních letech po dvacátém roku života; konec sportovní kariéry přichází zhruba kolem 30. roku života s tím, že sportovní kariéra každého sportovce je jedinečná a významnou roli zde hraje rovněž druh sportovní činnosti.

Primární charakteristikou jednotlivých přechodů ve sportovní kariéře je jejich předpověditelnost. Přechody, které jsou zjevně předpověditelné, bývají obecně organizačního a (nebo) strukturálního charakteru vztažené většinou k výkonnosti nebo věku sportovce (např. iniciace do závodní činnosti, přechod od juniorské věkové kategorie do kategorie dospělých, atd.). Druhou stranu mince tvoří skupina těžce předpověditelných přechodů, které se vyskytují neočekávaně. Tyto přechody jsou v anglických textech

nazývány „non-events“ (lze přeložit jako: nepřípadové, neobvyklé, neočekávané) (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999).

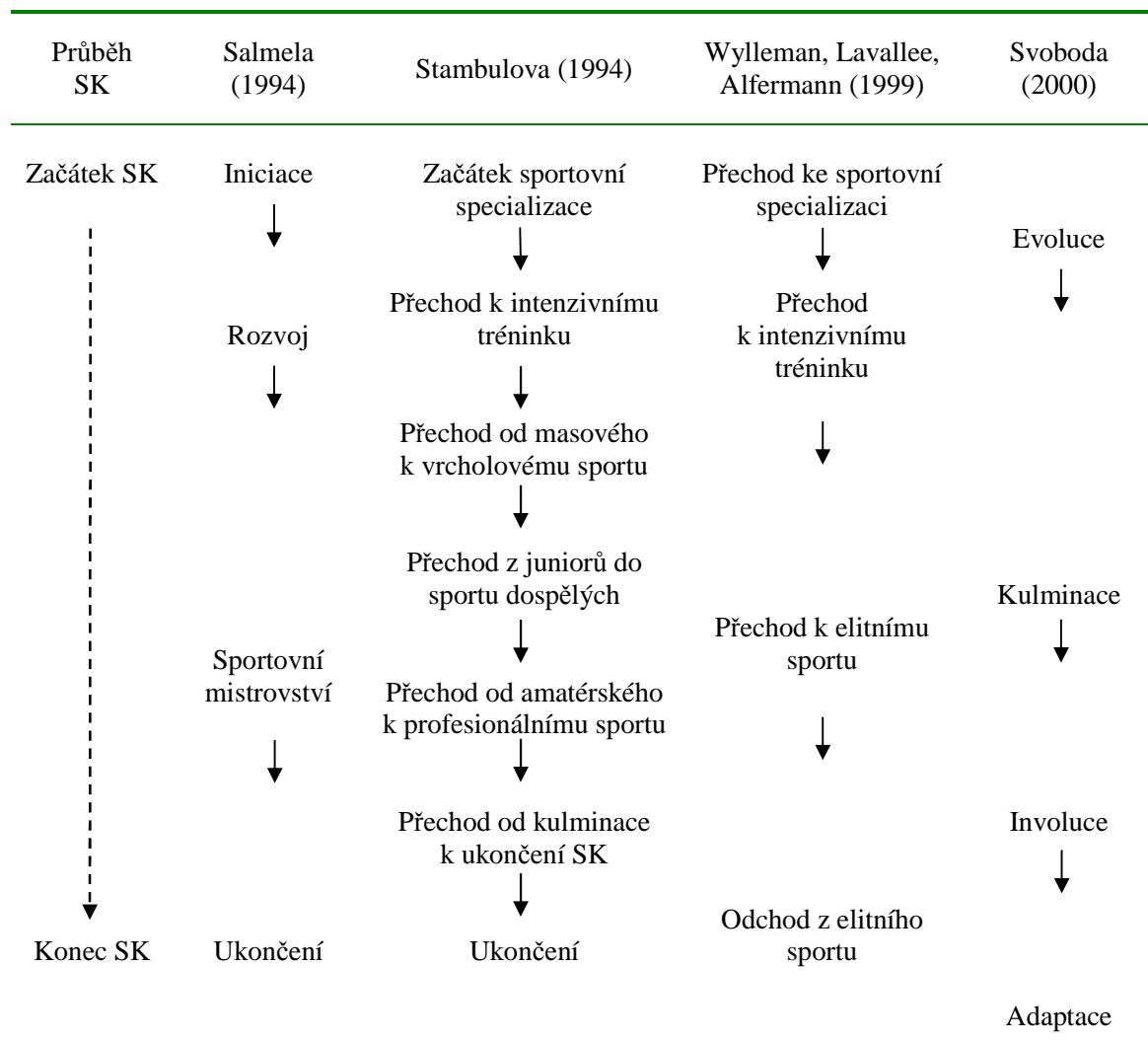
Druhotnou charakteristikou kariérních přechodů je jejich původ. Zatímco některé přechody mají „intra-individuální“ původ a jsou fyzického (např. zranění) nebo psychologického charakteru (např. ztráta motivace), jiné, „inter-individuální“ mohou mít svůj původ ve sportovcově sociálním prostředí a jsou vztaženy buď ke sportovnímu zázemí (např. konfliktní vztah sportovec – trenér), nebo mají svůj původ v psycho-sociální oblasti (např. rozchod s partnerem, rozvod), nebo souvisí se vzděláním (např. nástup na vysokou školu), či profesní (přechod na manažerskou, trenérskou pozici, atd.).

Průběhem sportovní kariéry, jejími jednotlivými fázemi a přechody mezi těmito fázemi se zabývala řada autorů (Salmela, 1994; Svoboda, 2000; Stambulova, 1994; Wylleman, De Knop, & Lavallee, 2001; Wylleman, De Knop, Swing, & Cumming, 2000; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999). Ačkoli všichni autoři používají svoji vlastní terminologii, co se týče pojetí jednotlivých fází sportovní kariéry, lze ze všech přístupů vyčíst podobnosti v charakteristikách jednotlivých fází a přechodů ve sportovní kariéře.

Tabulka 1 přibližuje teoretické vymezení průběhu vrcholové sportovní kariéry jednotlivých autorů. Ačkoli se terminologie autorů liší, lze vypozařovat 4 základní fáze průběhu sportovní kariéry.

Všichni autoři se shodují na první fázi sportovní kariéry, která představuje její určité nastartování, počátek. Rozdíly nejsou rovněž v konečné fázi sportovní kariéry, tedy v jejím ukončení, respektive v odchodu z vrcholového sportu, Svoboda (2000) pak tuto fázi charakterizuje nezbytností adaptace sportovce na život po ukončení vrcholové sportovní kariéry. Největší rozdíly v pojetí u jednotlivých autorů lze sledovat ve fázích mezi počáteční fází a ukončením sportovní kariéry. Někteří autoři (viz. Stambulova, 1994) dělí sportovní kariéru do více dílčích fází, které jsou charakteristické především přechody mající organizační či strukturální charakter. Nicméně nejdůležitější charakteristikou oněch fází je sportovní výkonnost jedince odrážející se v rozvoji sportovní kariéry vedoucí až k dosažení nejvyšší sportovní výkonnosti, sportovního mistrovství.

Tabulka 1 – Přehled vybraných teoretických přístupů k průběhu vrcholové sportovní kariéry.

Následující text přibližuje charakteristiky jednotlivých fází sportovní kariéry. Názvy jednotlivých fází korespondují s průběhem sportovní kariéry tak, jak jej charakterizují Wylleman a spol. (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999).

IV.1.1. Přechod ke sportovní specializaci

Vstup jedince do světa organizovaného sportu může vyžadovat adaptaci na prostředí organizovaného sportu, specifické prostředí zvolené sportovní disciplíny, na trenéra, spoluhráče nebo ostatní členy tréninkové skupiny, nový životní styl. Mladý sportovec musí ukázat vhodnost volby dané sportovní disciplíny a ukázat schopnosti učit se sportovním dovednostem (FEPSAC, 1997). Výzkumy (Stambulova, 1994) ukazují, že mladí sportovci mohou pociťovat např. nerovnováhu mezi přáním raději hrát než trénovat během

tréninkové jednotky. Dalším negativním zjištěním může pro mladé sportovce být rozdíl mezi očekávanými výsledky v soutěži, jak od sebe sama tak od trenéra, a výsledky skutečně dosaženými (Petlichkoff, 1994).

Efekt těchto negativních zkušeností může být neutralizován např. zájmem a nadšením sportovce pro sport, stejně jako sociální podporou ze strany rodičů¹², trenérů nebo spoluhráčů. Ti mladí sportovci, kteří jsou schopni se s těmito a dalšími přechodovými situacemi vyrovnat, budou schopni pokračovat v další sportovní kariéře, zatímco ti ostatní z důvodu nedostatku copingových dovedností nebo nedostatku sociální podpory od sociálního okolí mohou sportovní činnost ukončit (Würth, Alfermann, & Saborowski, 1999).

IV.1.2. Přechod k intenzivnímu tréninku

S požadavkem dosažení vysoké úrovně sportovní výkonnosti vzrůstá i potřeba zintenzivnění tréninkové činnosti (zvýšení dávek fyzické a psychologické náročnosti, zvýšení počtu tréninkových jednotek, aj.). Tento fakt s sebou přináší riziko zranění sportovce, přetrénování či dokonce ztráty zájmu o sport. Rostoucí požadavky sportovní kariéry dále na sportovce vytváří tlak na nalezení rovnováhy mezi účastí na sportovních aktivitách a jinými životními aktivitami, jakými jsou například vzdělání, sociální interakce, psychosociální rozvoj, další zájmy, aj. (Stambulova, 1994). Stambulova dále konstatuje, že podpora sociálního okolí, věnování pozornosti prevenci zranění spolu s určitými omezeními ve vzdělávacím procesu, může sportovci pomoci v postupu ve sportovní kariéře směrem k vrcholovému sportu.

Podle Svobody (2000) v této fázi přichází jedno z nejdůležitějších rozhodnutí v životě sportovce a to rozhodnutí plně se věnovat sportu. V naprosté většině k takovému rozhodnutí dochází v rané době mládí (na počátku adolescence, ale i dříve). V takovém věku si podle Svobody (2000) mladý člověk neuvědomí, že sport je jenom krátkodobá kariéra a že toto rozhodnutí se negativně odrazí v přípravě na dlouhodobé povolání. Je to tedy rozhodnutí nejen pro období aktivního sportování, ale celého života.

¹² Wuerth, Lee, Alfermann (2004) udávají, že zejména rodiče hrají důležitou roli již v raném stádiu sportovního zapojení jedince, investují svůj čas, peníze, emoce ve snaze pomoci svým potomkům ke sportovním úspěchům, stejně tak i v přechodovém období, období ukončení sportovní kariéry, či v období zranění jsou rodiče důležití jako významný zdroj pomoci. Würth (2001) v podobném výzkumu konstatuje, že vliv rodičů je dítětem vnímán velmi silně ve vztahu k vnímané podpoře i k vnímanému tlaku v rámci sportu a to zejména v ranějších stádiích sportovního vývoje, později, s narůstajícím věkem sportovce, jak tlak, tak podpora ze strany rodičů ztrácí na intenzitě.

Grigoreová a Burchelová (1999) při prezentaci svého výzkumu uvádějí vnímání značné nerovnováhy mezi úkolem být dobrý student a zároveň plnit požadavky tréninkového plánu u většiny subjektů zkoumaného souboru. Zajímavý výzkum provedly Bußmannová a Alfermannová (1994), které zkoumaly důvody předčasného odchodu mladých dívek ze sportu v této fázi sportovní kariéry. Specifické důvody odchodu ze sportu pro toto pohlaví byly: a) fakt, že v pubescentním věku dívky fyzicky dospívají dříve než chlapci, dříve tak dosáhnou svého fyzického limitu a může se tak dostavit frustrující stagnace výkonnosti dříve než u chlapců; b) dívky jsou více náchylné ke zranění než chlapci; c) dívky více plánují budoucí založení rodiny (plánované těhotenství) než je tomu u mužské populace, což se může projevit při rozhodování o setrvání ve sportu; d) dívky v pubescentním či adolescentním věku jsou více fixovány na své sociální okolí (z nesportovního prostředí, např. nejlepší kamarádka, spolužačky) než je tomu u chlapců, což může mít silný jak pozitivní, tak negativní vliv na rozhodnutí o průběhu sportovní kariéry.

Zajímavé číslo předkládá Gould (1987, cit. Guillet a Sarrazin (1999)), který konstatuje, že až 80 % organizovaných sportovců zanechává sportovní činnosti mezi 12. a 17. rokem života.

IV.1.3. Přechod k elitnímu sportu

Přechod k výkonnostně nejvyššímu stupni organizovaného sportu vyžaduje na sportovci předvádět konsistentní výkony na maximálním stupni jeho schopností. Tímto je na sportovce kladen požadavek téměř výhradního soustředění svých aktivit směrem ke tréninkové a závodní činnosti. Nezbytný je především profesionální přístup ke sportu. Salmela (1994) konstatuje, že sportovec v této fázi kariéry musí být až posedlý sportem, všechny ostatní aktivity jsou pro sportovce druhotné.

Velmi důležitými momenty v této fázi sportovní kariéry jsou výrazná podpora sociálního okolí, vedení trenérem či mnohdy i více trenéry, stejně jako dalšími specialisty (např. sportovní lékař, sportovní psycholog, fyzioterapeut, aj.) (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999).

IV.1.4. Ukončení vrcholové sportovní kariéry

Stejně jako při jiných přechodech ve sportovní kariéře i při odchodu z vrcholového sportu se musí sportovec adaptovat na psycho-sociální, fyzické a personální úrovni (např. Ogilvie a Howe (1982); Sinclair a Orlick (1994)). Některé výzkumy naznačují, že 15 %

(Alfermann, 2000), popř. 19 % (Grove, Lavallee, Gordon, & Harvey, 1998) sportovců vyžaduje významnou emocionální adaptaci po ukončení sportovní kariéry. Nicméně díky absenci metodologické preciznosti publikovaných výzkumů není možné jednoznačně konstatovat, do jaké míry jsou adaptační problémy rozšířené mezi sportovci po ukončení kariéry. Zatímco dřívější výzkumy (např. Haerle, 1975; Hare, 1971; Mihovilovic, 1968; Weinberg, & Arond, 1952) naznačují, že odchod ze sportu je nevyhnutelný zdroj emocionální strasti, některé výzkumy pozdější (Coakley, 1983; Gorbett, 1985) ukazují, že pouze menšina sportovců čelí vážným emocionálním potížím po ukončení sportovní kariéry.

Výše zmíněné nicméně nevyklučuje potřebu adaptace sportovců po ukončení sportovní kariéry ve finanční/zaměstnanecké, fyzické či sociální sféře života (Curtis, & Ennis, 1988; Svoboda & Vanek, 1982; Werthner, & Orlick, 1982, 1986, Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999, aj.). Celková kvalita adaptačního procesu po ukončení sportovní kariéry je podle některých výzkumů podmíněna především důvody (příčinami) ukončení sportovní kariéry, proměnnými vztaženými k adaptačnímu procesu a copingovými strategiemi provázející reakci na ukončení sportovní kariéry (Sinclair & Orlick, 1993, 1994; Taylor & Ogilvie, 2001). Stambulova (2001) udává, že průměrná doba adaptace do posportovního života trvá zhruba 1 rok.

IV.2. Holistický pohled na sportovní kariéru

Sportovní kariéra je kontinuálně provázena rozvojem jedince i v jiných životních oblastech jakými jsou např. vzdělání (popřípadě zaměstnání), psychologický rozvoj člověka, vývoj vazeb na sociální okolí jedince, či fyzický vývoj člověka. Stejně jako sportovní kariéra, tak i tyto další sféry života jedince mají svůj vývoj, často časově překračující délku sportovní kariéry.

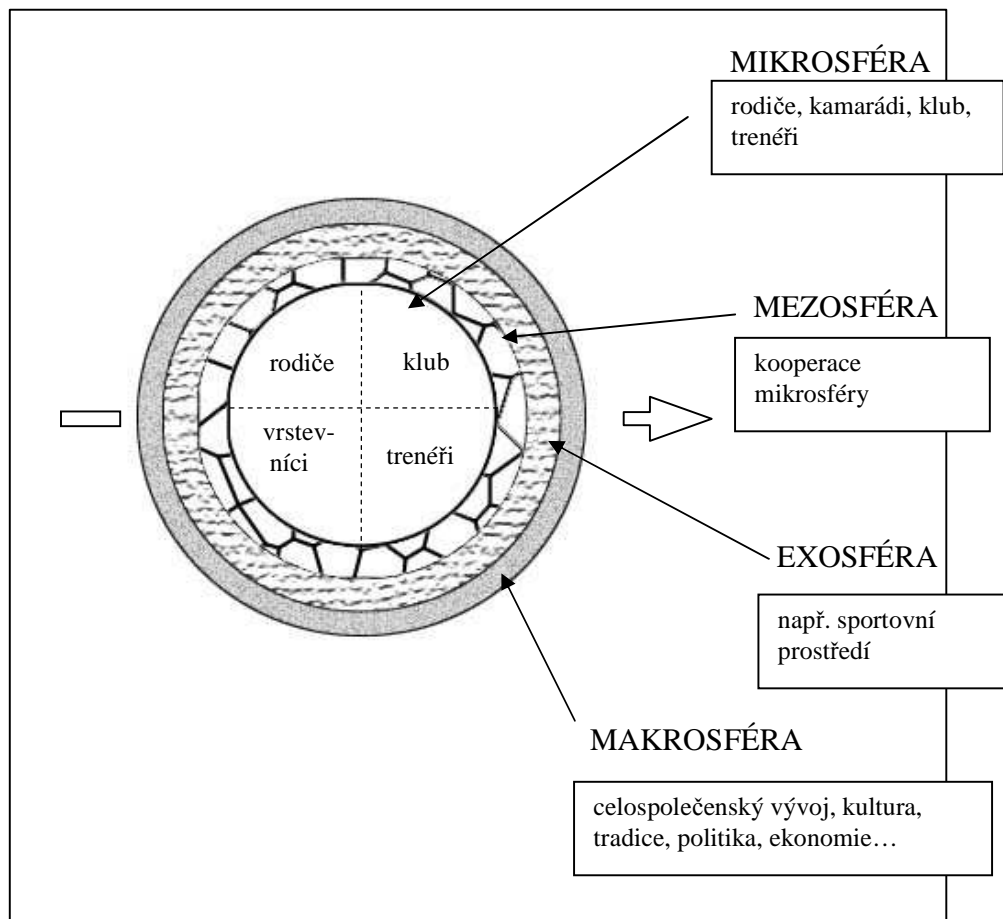
Je nezvratné, že například fyzický nebo psycho-sociální rozvoj jedince trvá od narození do smrti, je tedy celoživotní. Pokud porovnáme edukačně-zaměstnaneckou kariéru jedince, lze říci, že trvá o několik desítek let déle než kariéra sportovní. Fakt relativní krátkodobosti vrcholové sportovní kariéry by neměl být při plánování budoucnosti sportovcem opomíjen. Navíc, jak udává Stambulova (2007), víceleté působení ve sportu, zejména na vrcholové úrovni, obvykle ovlivní celý zbytek lidského života.

Délka trvání sportovní kariéry je individuální jak z pohledu druhu sportovní činnosti, tak z pohledu individuálních sportovců. Nicméně lze konstatovat, že sportovní kariéra je

kariérou krátkodobou a nikoliv celoživotní. Svoboda (2000) uvádí, že celá sportovní dráha trvá 10 až 15 let. U amerických profesionálních soutěží je vrcholová sportovní kariéra dokonce pouze v průměru 3,4 sezóny (NBA – nejvyšší profesionální soutěž v basketbale) nebo 4,2 roky (NFL – nejvyšší profesionální soutěž v americkém fotbale) (Ogilvie, & Howe, 1982). Swain (1991) po dotazování 10 bývalých profesionálních sportovců konstatuje, že si sportovci zejména díky událostem jako výměna do jiného klubu, zranění, vyjednávání o novém kontraktu, plně uvědomují to, že je sportovní kariéra v porovnání s celým životem pouze krátkodobá etapa. Z tohoto pohledu je důležité pohlížet na sportovní kariéru ze širšího holistického pohledu, jako na jednu z několika paralelních vývojových sfér lidského života. Nutno říci, že sportovní kariéra je jednou z těch nejkratších.

V padesátých letech minulého století Erikson (1950, 1959, 1968) představuje svoji vývojovou psychosociální teorii životních výzev a konfliktů, kterým musí jedinec během svého života čelit. Erikson uvádí 8 životních etap jedince v návaznosti na jeho psychosociální vývoj. V rámci vývoje a během přechodů mezi jednotlivými fázemi musí jedinec volit mezi alternativami, které určují jeho další vývoj. Eriksonův model poskytuje ucelený pohled na životní etapy, kterými musí sportovci během svého života procházet (Lavalley & Andersen, 2000). Stambulova (2001) později popisuje Eriksonův model psychosociálního vývoje jako sekvenci obsahující 8 předvídatelných psycho-sociálních „krizí“. Eriksonův přístup se osvědčil jako podklad pro práci specialistů se sportovci-studenty v USA (Andersen, 1996).

Celistvý pohled na psychosociální vývoj jedince následně představuje Bronfenbrenner (1977, 1979). Jeho práci posléze aplikují do sportu např. Carlson (Carlson & Engström, 1988) a Andersson (1990). Bronfenbrenner považuje lidskou bytost za dynamicky rozvíjející se entitu, která ovlivňuje a je ovlivňována svým okolím (to nazývá „ekologickým prostředím“). Podle Bronfenbrennerova ekologického vývojového modelu (“Bronfenbrenner's Ecological Model of Development”) jsou jedinec a prostředí ve vzájemné interakci, přičemž prostředí je charakterizováno čtyřúrovňovou strukturou; mikro-, mezo-, exo- a makrosférou (viz obrázek 1). Bronfenbrenner popisuje svůj model zjednodušeně jako ...“*sadu vnořených systémů, připomínající ruské panenky – matryšky...*“ (Bronfenbrenner, 1979, s. 22).

Obr. 1 – Ekologicko-rozvojový model (Bronfenbrenner, 1979, cit. Andersson, 1990, s. 99)

Mikrosféra v tomto případě představuje vzorec rolí, aktivit a interpersonálních vztahů, které může jedinec zažít ve svém bezprostředním okolí. Mezosféra zahrnuje všechny vzájemné vztahy v rámci mikrosféry, na kterých jedinec aktivně participuje. Exosféra pak představuje systém, jehož jedinec nemusí být aktivním účastníkem, ale který svým působením jedince ovlivňuje. A finálně makrosféra představuje vzájemnou interakci vně určitého společenského subsystému či celé společnosti v závislosti na celospolečenský vývoj, kulturu, tradice a další charakteristiky. Model je dynamický, čili všechny vzájemné interakce mezi jednotlivými sférami i mezi jednotlivými entitami uvnitř jednotlivých sfér se v průběhu času vyvíjí, toto Bronfenbrenner nazývá chronosférou (v obrázku naznačeno šipkou zleva doprava).

Wylleman a kol. (Wylleman, De Knop, & Lavallee, 2001; Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004) představují svůj pohled na průběh sportovní kariéry v souvislosti s vývojem jedince i v jiných oblastech (viz obr. 2).

Zmíněný vývojový model zahrnuje fáze a přechody v rámci sportovní kariéry spolu s fázemi a přechody dalších tří „nesportovních“ vývojových sfér lidského života (vývoj psychologický, psycho-sociální a edukačně/zaměstnanecký).

Věk	10	15	20	25	30	35
Sportovní oblast	Iniciace	Rozvoj	Mistrovství	Ukončení sportovní kariéry		
Psychologická oblast	Dětství	Adolescence	(Mladá) dospělost			
Psychosociální oblast	Rodiče Kamarádi Vrstevníci	Vrstevníci Trenér Rodiče	Partner Trenér	Rodina (Trenér)		
Edukačně-zaměstnanecká oblast	Primární vzdělání	Sekundární vzdělání	Vyšší vzdělání	Příprava na zaměstnání Zaměstnání		

Obr. 2 – Model vývoje jedince v jednotlivých sférách života (Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004, s. 11)

Z modelu je zřejmé, že sportovec během svého života zažívá několik přechodů v různých oblastech života. Z toho vyplývá, že se musí vyrovnávat a adaptovat na jiné prostředí nejen ve sféře sportovní. Neadekvátní reakce v kterémkoliv přechodovém procesu může mít rovněž vliv na průběh sportovní kariéry. Vliv „nesportovních“ přechodů byl v literatuře rovněž diskutován (Stambulova, 2000; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999; Wylleman, & De Knop, 1999; Wylleman, De Knop, Ewing, & Cumming, 2000; Ceciř Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004, aj.). Mezi tzv. „nesportovní“ (také „životní události“, „situační přechody“) přechody patří důležité životní situace vyskytující se v jiné sféře života než v té sportovní (např. nástup do zaměstnání, svatba, narození dítěte, aj.). Wylleman a De Knop (1999) rozdělují nespportovní přechody na přechody v psychosociálním vývoji sportovce a přechody v vzdělávací kariéře sportovce. Touto problematikou se u nás zabývala Tamara Kopecká z VÚT FTVS UK v Praze (1985; 1987), která konstatuje, že nejčastějšími okolnostmi, které ovlivňují sportovní vývoj, jsou události související s psychologickými či sociálně psychologickými aspekty.

Výzkum vývoje kariéry talentovaných jedinců (Bloom, 1985) odhalil vztah mezi výskytem specifických fází ve sportovní kariéře a rolí a vlivem vztahů v sociálním okolí jedince (rodiče, trenér, atd.). Tato zjištění potvrzují důležitost kvality sociálních vztahů v rámci

vývoje sportovní kariéry, které tak sportovci napomáhají v úspěšném adaptačním procesu během přechodových procesů (Wylleman, De Knop, Ewing, & Cumming, 2000).

Dalším důležitým vztahem v rámci širšího pohledu na sportovní kariéru je vzájemný vliv sportovní kariéry a vzdělávacího procesu jedince. Sportovec-student je nucen se vyrovnávat nejen s přechodovými procesy v rámci své sportovní kariéry, ale rovněž v rámci své kariéry studenta. Rozhodnutí v rámci vzdělávacího procesu (např. výběr střední školy, studium na vysoké škole, nástup na kolej, aj.) mohou mít svůj odraz rovněž v průběhu kariéry sportovní. Rovněž problematická může být určitá schizofrenie, kterou podstupuje „student-sportovec“ ve vnímání své identity. Jedinec sám, nebo jeho okolí, může mít tendenci cítit potřebu rozhodnutí se mezi těmito dvěma rolmi. Tato situace může vyústit v problematické situace například v time-managementu sportovce, nebo ve snížené motivaci participovat zároveň jak ve sportovní, tak vzdělávací sféře (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999).

IV.3. Teoretická východiska ukončení sportovní kariéry

IV.3.1. Rané výzkumy ukončení sportovní kariéry

Již od okamžiku, kdy problematika ukončení sportovní kariéry začala přitahovat pozornost vědecké komunity, se objevovaly snahy o definování teoretických konceptů vysvětlujících a popisujících proces, kterým sportovci procházejí při ukončení své sportovní kariéry. V počátcích se výzkumníci snažili nalézt především shodné znaky s podobnými procesy mimo sportovní oblast, tyto podobnosti pak byly často použity jako základ k vývoji teoretických modelů aplikovatelných na sportovní populaci.

V raných výzkumech problematiky sportovní kariéry jsou často zmiňovány teoretické přístupy ze sociální gerontologie či thanatologie. Bylo předkládáno, že průběh odchodu do běžného důchodu po ukončení zaměstnanecké kariéry a průběh ukončení sportovní kariéry jsou velmi podobné jevy. Nicméně spolu s narůstajícími vědeckými poznatky o fenoménu ukončení sportovní kariéry si vědci začali být stále více vědomi podstatnými rozdíly mezi těmito dvěma procesy. Aplikace výše zmíněných přístupů se tudíž postupem času setkala se značnou kritikou.

Sociálně gerontologický přístup

Přístup sociální gerontologie byl použit u řady výzkumů popisujících obecný proces odchodu do důchodu z pracovního procesu (Lavallee, 2000). Teoretici v oblasti sportu se domnívali,

že je možné aplikovat některé modely sociální gerontologie rovněž v rámci studia ukončení sportovní kariéry (např. McPherson, 1980; Rosenberg, 1981; Lerch, 1981). Z gerontologického procesu je odchod do důchodu popisován jako důsledek individuálního procesu stárnutí, ovšem tento proces má s momentem odchodu do „sportovního důchodu“ stejné paralely.

Greendorfer a Blinde (1985) diskutují možnost aplikace 4 sociálně gerontologických přístupů k výzkumu ukončení sportovní kariéry. Rosenberg (1981) představuje dokonce 6 vhodných přístupů (activity theory, disengagement theory, subculture theory, continuity theory, social breakdown theory a social exchange theory).

Activity theory (Havighurst & Albrecht, 1953) předpokládá, že ztráta jedné životní role je u aktivního člověka okamžitě nahrazena rolí jinou. Tato teorie našla určitou odezvu i v aplikaci na fenomén ukončení sportovní kariéry. McPherson (1980) například podotýká, že taková perspektiva je užitečná pro hledání nového životního cíle sportovce končícího kariéru. Rosenberg (1981) říká, že pokud sportovec ukončuje svou kariéru dobrovolně, je to většinou z toho důvodu, že našel více atraktivní náplň života.

Disengagement theory (Cummings & Henry, 1961) je založena na hypotéze, že rovnováha pracovních sil v pracovním procesu může být dodržena pouze za předpokladu, že spolu s nástupem mladých pracovníků odcházejí ti starší do penze. Navíc tak vzniká přínos jak pro jedince, tak pro společnost, mladý člověk se začlení do pracovního procesu a starší si může začít užívat zaslouženého odpočinku (Lavalley, 2000). Tato teorie ovšem nenašla širší podporu ve výzkumu sportovní oblasti. Nejenže sportovní sféra není založena na nějaké ekonomické strategii plánování lidských zdrojů a nástup mladých sportovců nepodmiňuje odchod těch starších (Gordon, 1995), ale snaha sportovců setrvat ve sportovní kariéře setrvává i po té, co jejich výkonnost začíná kolísat, nemá tudíž racionální povahu.

Subculture theory (Rose, 1962) navazuje na teorii aktivity. Předpokládá, že člověk může úspěšně projít procesem odchodu do důchodu, jelikož mu ve starším věku vyhovuje být méně aktivní a začlení se tak do subkultury stejně starých, rovněž méně aktivních lidí. Tato teorie nenašla širší odezvu v otázce ukončení sportovní kariéry především proto, že s procesem ukončení sportovní kariéry sportovec spíše odchází ze specifické subkultury, než aby do ni vstupoval (Lavalley, 2000).

Continuity theory (Atchley, 1980) předkládá, že čas a energie vynaložená na prvotní životní roli (v našem případě role vrcholového sportovce) bude po ukončení kariéry buď

redistribuována mezi zbývající životní role, nebo přesměrována směrem k novým životním rolím. Potíž může nastat v případě, když ukončená prvotní životní role byla ve své celistvosti důležitější než všechny ostatní (popř. následné) role dohromady. Hlavní přínos aplikace této teorie může být spatřován ve vysvětlení, proč sportovci nedobrovolně ukončují sportovní kariéru. Pro většinu sportovců může být opravdu těžké najít nové sociální role, které by mohly být stejně tak důležité jako role vrcholového sportovce (Lavallee, 2000).

Social breakdown theory (Kuypers & Bengston, 1973) předkládá, že ukončení kariéry je spojeno s negativním hodnocením ukončené životní role (v tomto případě role vrcholového sportovce). Bývalý sportovec je k negativnímu hodnocení okolí velmi citlivý a reaguje tak, že se snaží naprosto oprostít od bývalé sociální role.

Social exchange theory (Dowd, 1975; Homans, 1961) vysvětluje, jak stárnoucí jedinec přeorganizuje své aktivity a chování tak, aby maximalizoval pozitivní zkušenosti a naopak minimalizoval zkušenosti negativní skrze sociální interakci. Předpokládá se, že se jedinec chová čistě ekonomicky, porovnává přínosy a ztráty, které ta či ona aktivita přináší. Pokud se takto člověk rozhoduje v každé životní aktivitě, lze tuto teorii aplikovat i na problematiku ukončení sportovní kariéry.

Navzdory snahám o aplikaci sociálně gerontologickým teoriím do problematiky ukončení sportovní kariéry byly tyto přístupy později velmi často diskutovány. Jedním z hlavních důvodů nekompatibility gerontologických přístupů na fenomén ukončení sportovní kariéry byla odlišnost sportovní kariéry vůči zaměstnanecké kariéře v biologických a chronologických charakteristikách (S. M. Murphy, 1995).

Thanatologický přístup

Ermler (1980) a později Rosenberg (1984) a Lerch (1984) naznačili, že ukončení sportovní kariéry se rovná určité formě symbolické sociální smrti, zahrnující izolaci od bývalých spoluhráčů a odvrhnutí od bývalé sociální skupiny. Koncept „sociální smrti“ pochází z thanatologie, vědy zabývající se studiem umírání a smrti.

V thanatologii se objevují tři základní modely, které se dají aplikovat na ukončení sportovní kariéry. Jsou jimi teorie sociální smrti, sociálního povědomí a teorie fází umírání.

Kalishova (1966) koncepce sociální smrti (*Social Death*) našla svoji odezvu v pracích Lercha (1984) a Rosenberga (1984). Sociální smrt je charakterizována jako situace, kdy je jedinec léčen jako mrtvý, i když je stále fyziologicky i intelektuálně naživu. Smrt je v této

podobě popisována jako ztráta sociálních rolí, izolace od sociálního okolí či vyloučení ze sociální skupiny.

Glaser a Strauss (1965) představili teorii sociálního povědomí (*Social Awareness*), která poukazuje na chování sociálního okolí pacienta v nemocnici, o němž se ví, že jeho smrt je nevyhnutelná. Interakce pacienta a jeho sociálního okolí (členové rodiny, přátelé, nemocniční personál, aj.) v čase před smrtí je definována podle otevřenosti názorů (a upřímnosti) jako buď a) uzavřená, b) v podezření, c) oboustranná přetvářka nebo jako d) otevřená.

Tato teorie našla svoji možnou aplikaci do sportovní oblasti rovněž v pracích Lercha (1984) a Rosenberga (1984). Ad a) uzavřená komunikace v tomto případě představuje situaci, kdy např. sportovec nemá ponětí o tom, že je v plánu jeho propuštění z týmu; ad b) sportovec může mít podezření na možné negativní budoucí situace díky pozorování změn v komunikaci s trenérem, manažerem nebo spoluhráči; ad c) je například situace, kdy sportovec ví, že nezáleží na tom, jak vynikající výkony bude podávat, jelikož jak on, tak jeho sociální okolí (trenér, spoluhráči) ví, že jeho budoucnost u týmu se blíží ke konci; a ad d) otevřená komunikace představuje otevřené jednání obou stran, jak sportovce, tak např. trenéra o budoucím ukončení spolupráce.

Kübler-Rossová (1969) představuje svou teorii o fázích umírání (*Stage of Dying*), jež byla stejně jako předešlá teorie aplikována primárně do lékařského prostředí. Svou odezvu našla rovněž v problematice ukončení sportovní kariéry, především pak v případech nedobrovolného ukončení zaviněné zraněním sportovce (Lerch, 1984; Rosenberg, 1984; Blinde & Stratta, 1992). Fázemi, kterými může procházet sportovec, který zažívá neplánovaný, ale neodvratitelný konec kariéry, jsou následující: odmítání přijmout skutečnost a dobrovolná izolace, ve které sportovec zpočátku odmítá akceptovat nevyhnutelnost ukončení sportovní kariéry; smlouvání, během něhož se sportovec snaží sebe sama přesvědčit o možnosti prodloužení sportovní kariéry; depresivní stavy, při kterých sportovec zažívá emocionální stres z ukončení sportovní kariéry a následuje finální akceptace, při které sportovec nakonec uznává nevyhnutelnost ukončení sportovní kariéry (Wylleman, 2000).

Kritika raných přístupů

Ačkoli teorie sociální gerontologie a thanatologie našly ve výzkumu ukončení sportovní kariéry svoje místo, sloužily především jako stimulující podnět k dalším výzkumům. Oba přístupy byly později podrobeny značné kritice (Allison, & Meyer, 1988; Blinde, & Greendorfer, 1985; Coakley, 1983; Ogilvie, & Taylor, 1993; Sinclair, & Orlick, 1993; Lavallee, 2000). Mezi hlavní důvody kritiky byl fakt, že jak sociální gerontologie, tak thanatologie nahlíží na ukončení sportovní kariéry primárně jako na traumatickou událost¹³, dále, že byly tyto teorie vyvinuty pro jinou než sportovní populaci a mají limitovaný pohled na celoživotní vývoj sportovce.

Teorie sociální gerontologie a thanatologie nejsou schopny adekvátně postihnout sportovní kariéru včetně jejího ukončení z širšího komplexního pohledu. Oba přístupy vidí ukončení sportovní kariéry jako krátký, náhlý případ s velmi negativními následky. A ačkoliv Lerch (1984) jasně dodává, že stupeň a typ emocionální reakce na konec sportovní kariéry bude záviset na tom, zda je ukončení kariéry dobrovolné či nikoliv, převážná většina zdrojů literatury do té doby odkazuje pouze na velmi málo reakcí pozitivního charakteru ve spojení s ukončením sportovní kariéry.

Coakley (1983) naopak v ukončení sportovní kariéry vidí spíše možnost sociálního znovuzrození¹⁴ než sociální smrti a doporučuje, aby na fenomén ukončení sportovní kariéry bylo nahlíženo spíše jako na přechodový proces v rámci celoživotní dráhy jedince, než jako na nespojitou událost. Coakley dodává, že by na proces ukončení sportovní kariéry mělo být nahlíženo jako na multidimenzionální problém. Říká: „*Je argumentováno, že vývoj procesu ukončení sportovní kariéry je podmíněn sociálně strukturálním kontextem, ve kterém proces ukončení kariéry probíhá. Faktory, jako jsou pohlaví, věk, socioekonomický status a sociálně emocionální podpora okolí, formují styl procesu odchodu ze sportu. Proto může být někdy ukončení sportovní kariéry procesem stresovým a traumatickým, ovšem příčiny problému je nutno vidět v širších souvislostech.*“ (Coakley, 1983, s. 1).

¹³ Viz např. Rosenberg (1981, s. 119): „*Sportovec ukončující kariéru, čelící ztrátě prestiže a socio-ekonomického statutu, často bez vzdělání, nemající dovednosti a znalosti použitelné v posportovní profesi, musejí naprosto změnit denní režim a přijmout nové sociální povinnosti, je skvělým kandidátem neúspěšné adaptace.*“

¹⁴ Coakleyovo (1983) tvrzení prvně potvrzují například Allisonová a Meyerová (1988), které konstatují, že ukončení sportovní kariéry bylo některými bývalými profesionálními tenistkami vnímáno jako příležitost včítění se nebo prohloubení sociálních rolí, které museli být potlačovány během působení v profesionálním tenise. Autorky dále dodávají, že navzdory očekávání na základě analýzy literatury, process ukončení sportovní kariéry nebyl respondentky referován zdaleka tak traumaticky.

IV.3.2. Ukončení sportovní kariéry jako přechodový proces

Reakcí na předešlé přístupy, které nahlížely na ukončení sportovní kariéry spíše jako na ukončení životního vývoje sportovce, byla formulace konceptu ukončení sportovní kariéry jako přechodového procesu v rámci celoživotní dráhy jedince. Ve výzkumu sportovní oblasti bylo ukončení sportovní kariéry poprvé popsáno jako přechodový proces Hillem a Lowem (1974), kteří vycházeli z analytického modelu¹⁵ sociální studie ukončení sportovní kariéry od Sussmana. Sussman (1972) předkládá, že odchod do důchodu je ovlivněn několika činiteli: individuálními motivy, hodnotami a cíli; situací spojenou s odchodem (např. plánování odchodu do důchodu, příjem); strukturálními elementy jako sociální postavení, rodinný stav; sociálními faktory jako vliv rodiny, přátel, širšího sociálního okolí; a omezení odchodu do důchodu (ekonomický cyklus, postoj zaměstnavatele, aj.). Model byl později kritizován (Baillie, & Danish, 1992) kvůli tomu, že pouze popisuje proměnné, které zasahují do procesu ukončení sportovní kariéry, bez určení toho, které z nich tento proces usnadňují a které naopak.

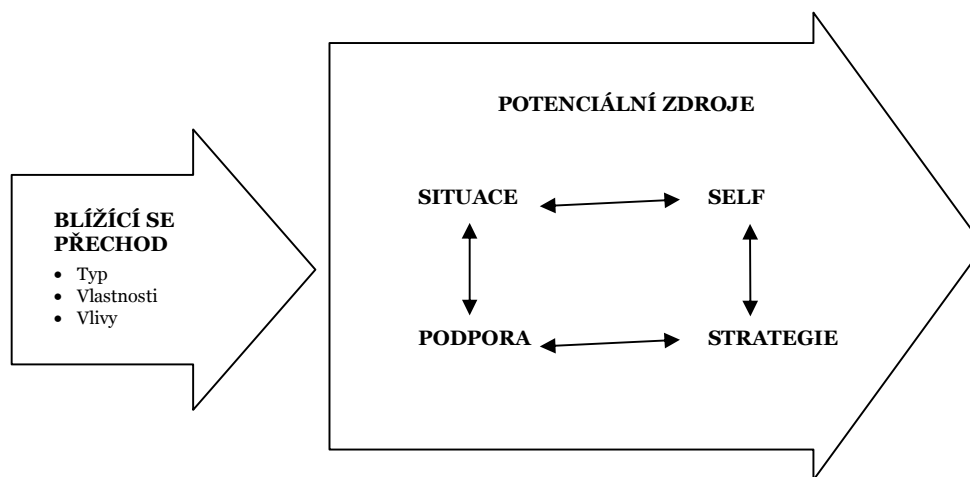
Schlosbergová (Schlossberg, 1981) v roce 1981 představuje svůj model lidské adaptace v rámci přechodového procesu („Model of Human Adaptation to Transition“). Tento model, který později doznal modifikací (Sinclair, 1990; Sinclair, & Orlick, 1994), se stal velmi oblíbeným teoretickým východiskem pro řadu následných stěžejních prací ve sledované problematice.

IV.3.3. Teoretické modely přechodového procesu

Teoretické modely adaptace na přechodový proces

V roce 1981 představuje Schlosbergová svůj model (viz obr. 3) lidské adaptace v rámci přechodového procesu, který sice nebyl primárně aplikován na oblast vrcholového sportu, nicméně se stal hodnotným východiskem pro zkoumání přechodového procesu ve sportovní oblasti.

¹⁵ „Model“ je v tomto případě a i dále v následujícím textu chápán jako zjednodušené imaginární vyjádření (popř. schéma) nějakého reálného složitého fenoménu (např. procesu ukončení sportovní kariéry). Takovýto fenomén lze v rámci systémového pojetí chápat jako systém mající své prvky, strukturu a vzájemné vazby.

Obr. 3 – Model lidské adaptace na přechodový proces (Schlossberg, Waters, & Goodman, 1995, s. 48)

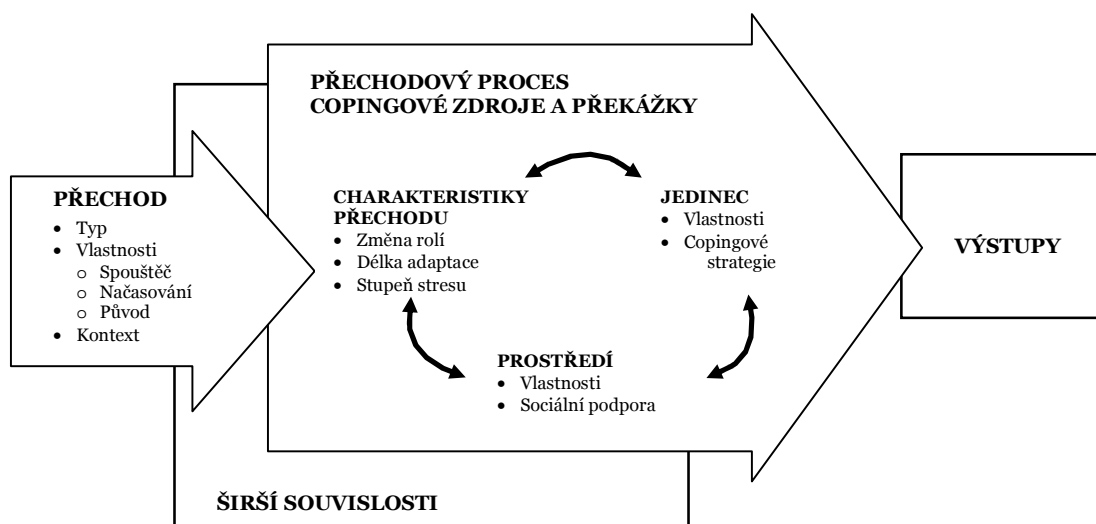
Tento model byl Schlossbergovou aplikován především v rámci poradenské činnosti lidí odcházejících z práce do důchodu, ovšem pro některé autory byl rovněž východiskem pro aplikaci v intervenčním procesu bývalých vrcholových sportovců v rámci ukončení sportovní kariéry (Baillie, 1993; Parker, 1994; Swain, 1991).

Schlossbergové „4S“ systém (Situation, Self, Support, Strategies) (Schlossberg, Waters, & Goodman, 1995) popisuje faktory, které představují rozdíl v tom, jakým způsobem se jedinec dokáže vypořádat se změnou (s přechodem). Sinclairová (1990) model obohacuje o pohled na přechodový proces jako na zdroj potenciálních pozitiv či negativ (viz obrázek 4). Efektivita copingových strategií by měla být viděna v modelu, který zahrnuje obojí, jak potenciální zdroje (assets), tak bariéry (liabilities) efektivního adaptačního procesu.

Sinclairová v modelu stanovuje 3 vzájemně působící faktory, které ovlivňují přechodový proces a tak i následnou adaptaci. Tyto tři faktory jsou:

- a) charakteristiky přechodu (jako např. spouštěč přechodu, čas, délka trvání přechodu, změna sociálních rolí, aj.),
- b) charakteristiky jedince (věk, pohlaví, zdravotní situace, socioekonomický status, osobnostní charakteristiky, hodnotová orientace, předešlé zkušenosti s přechodovými procesy, copingové dovednosti, aj.),
- c) charakteristiky prostředí přechodového procesu, jak před, v průběhu, tak po přechodu (podpora sociálního okolí, vlastnosti sportovního systému, pracovní možnosti vně sportovní sféry, aj.).

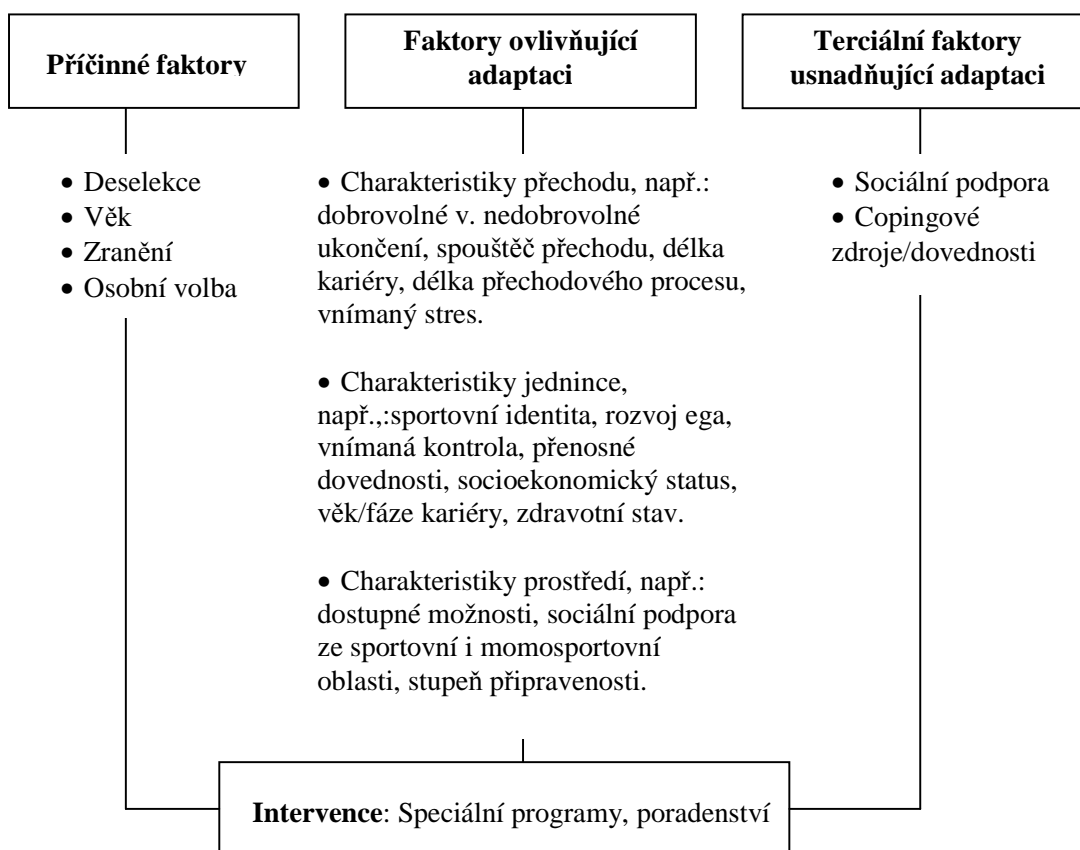
Všechny tyto vzájemně působící faktory ovlivňují přechodový (popř. adaptační) proces v závislosti na 1) subjektivním vnímání situace (přechodového procesu), 2) jedinci, jeho osobnosti, silnými a slabými stránkami (self), 3) podpoře okolí (social support) a 4) copingových strategiích.

Obr. 4 – A Modified Model of the Individual in Transition (Sinclair, 1990, cit. Sinclair, & Orlick, 1994, s. 35).

Modely procesu ukončení sportovní kariéry

Gordon (1995) (viz obr. 5) aplikuje model Schlossbergové, založený na vzájemně ovlivňujících se faktorech podmiňujících rozdílnost adaptačního procesu na přechod v rámci ukončení sportovní kariéry a rozvíjí jej o příčinné faktory, dále vzájemně působící faktory ovlivňující způsob adaptace a terciální faktory, které celý adaptační proces usnadňují. V modelu je ilustrována rovněž posloupnost průběhu procesu ukončení sportovní kariéry, vyúsťující v intervenční činnost (poradenství, asistenční programy), která by měla být jedinci poskytována. Gordonovy příčinné faktory lze označit i jinak a to jako důvody pro ukončení sportovní kariéry. V modelu jsou předkládány důvody deselekce, věk, zranění a osobní volba, tyto důvody si Gordon partně „půjčuje“ od amerických vědců Ogilvieho a Taylora (Ogilvie, & Taylor, 1993; Taylor, & Ogilvie, 1994, 2001), jejichž model ukončení sportovní kariéry bude popsán dále v textu.

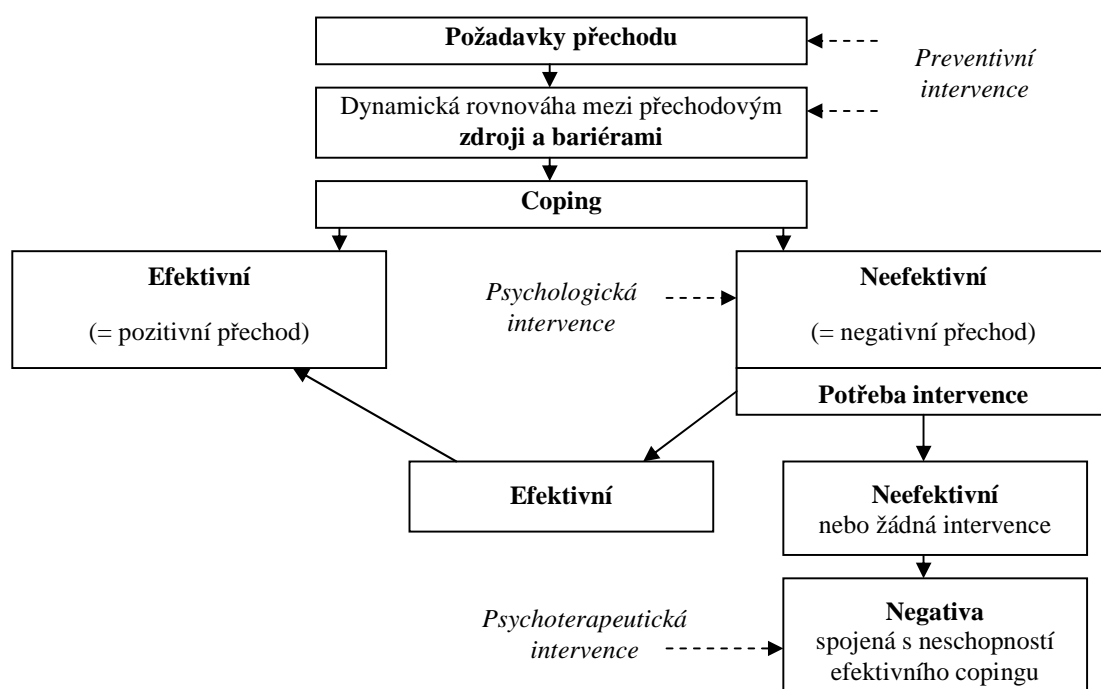
Obr. 5 – Konceptní model přechodového procesu ve sportu (“Conceptual Model of the Career Transition Process in Competitive Sport” (Gordon, 1995, s. 480))

V roce 1997 předkládá svůj model procesu přechodu během sportovní kariéry Stambulova (1997b). Obrázek 6 prezentuje model přechodového procesu v rámci sportovní kariéry. Jeho poslední modifikace je z roku 2003 (Stambulova, 2003).

Model Stambulové představuje proces, při kterém se sportovec musí vyrovnat s řadou specifických požadavků (výzev), což je nezbytné vzhledem k úspěšnému pokračování kariéry. „Přechodové požadavky vytvářejí vývojový konflikt mezi tím, co sportovec je, a tím, co sportovec chce, nebo by měl být. Tento vývojový konflikt sportovce stimuluje k mobilizaci dostupných zdrojů a nalezení vhodných copingových způsobů. Efektivita copingových strategií je pak závislá na dynamické rovnováze mezi přechodovými zdroji a bariérami.“ (Stambulova, 2003, s. 99).

Přechodové zdroje jsou v modelu představovány všemi vnitřními i vnějšími faktory, které usnadňují copingový proces (např. znalosti sportovce, dovednosti, motivace, dostupnost sociální/finanční podpory, aj.) a přechodové bariéry jsou představovány všemi vnitřními

a vnějšími faktory, které narušují efektivitu copingového procesu (např. nedostatek potřebných znalostí a dovedností, interpersonální konflikty, nedostatečná sociální/finanční podpora, potíže se skloubením sportu a studia nebo práce, aj.). Pokud je copingová fáze přechodu efektivní, následuje pozitivní přechod, pokud je tomu naopak, následuje přechod krizový. Pozitivní přechod je spojen s efektivním copingovým procesem, při kterém je sportovec schopen mobilizovat své zdroje a překonat přechodové bariéry. Každý jiný výstup je krizovým přechodem, který je asociován se sportovcovou neschopností vyrovnat se se specifickými požadavky přechodového procesu.

Obr. 6 – Modifikovaný model přechodu ve sportovní kariéře (“Modified Sports Career Transition Model” (Stambulova, 2003, s. 100))

Stambulova (2003) pak sportovní kariéru předkládá jako sled několika sekvenčních fází a přechodů mezi nimi, přičemž každý z přechodů je chápán jako proces. Během tohoto procesu se musí sportovec vypořádat se specifickými požadavky a musí nalézt rovnováhu mezi požadavky a dostupnými zdroji. Nevyhnutelným přechodem v rámci sportovní kariéry je pak proces ukončení sportovní kariéry.

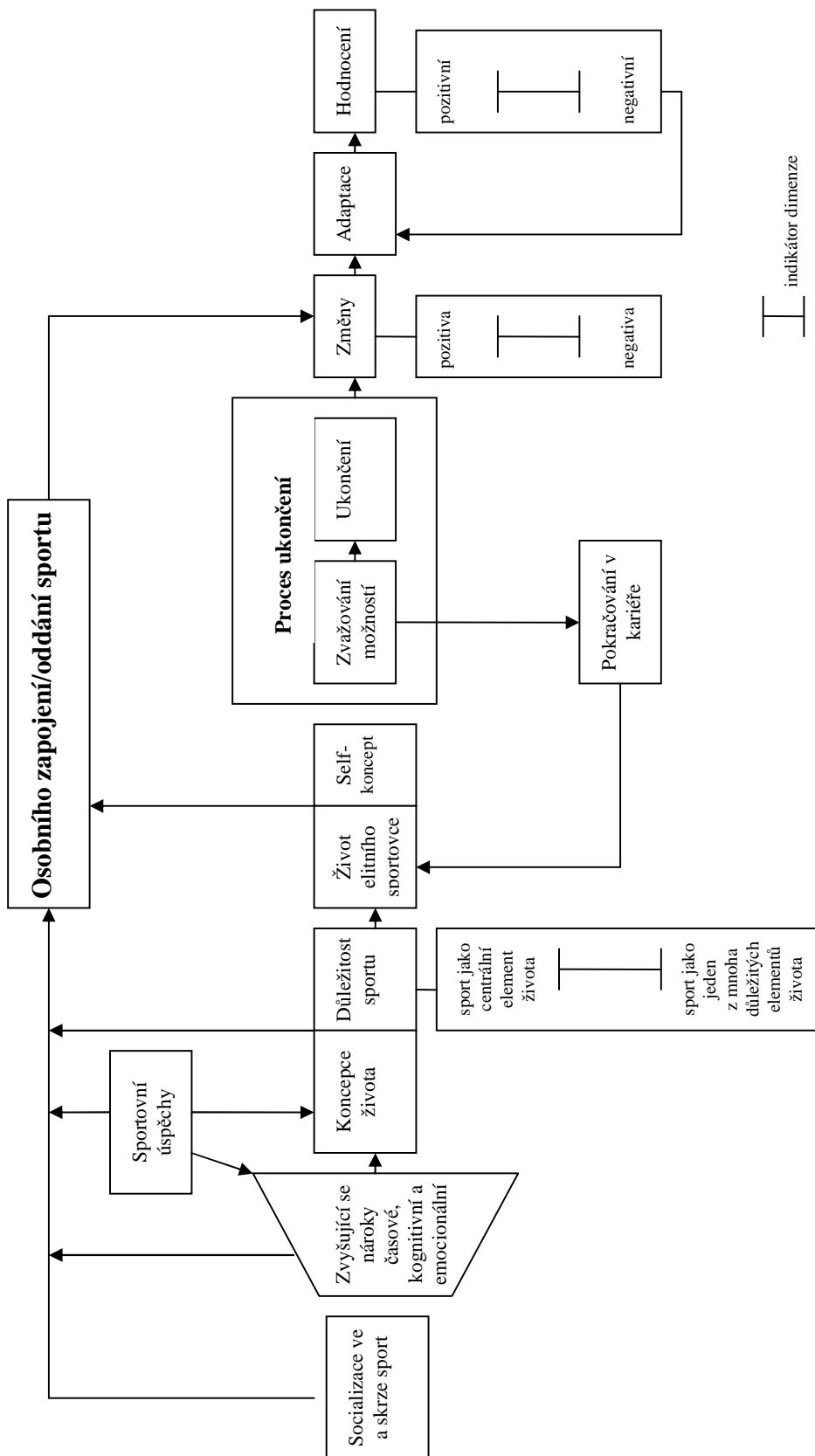
V roce 1999 představuje Franke (1999) svůj model (viz obr. 7) odchodu z elitního sportu. Franke konstatuje, že v dosavadních výzkumech tohoto fenoménu existuje značná roztržičnost názorů a pohledů a pokouší se pomocí ukotvené teorie (viz Glaser a Strauss

(1967)) koncipovat model ukončení sportovní kariéry. Pomocí dotazování pěti bývalých a jednoho současného elitního sportovce definuje hlavní kategorie proměnných v rámci procesu ukončení kariéry, jak lze vidět na následujícím obrázku.

Podle Frankeho (1999) je stěžejní proměnnou provázející celý průběh sportovní kariéry míra osobního zapojení/oddání sportu. Z počátku je sport vhodným socializačním prostředkem, později při narůstajícím objemu sportovní činnosti musí sportovec definovat důležitost sportu pro svůj život. Jedinec v roli vrcholového sportovce následně dojde do momentu, kdy hodnotí své možnosti a rozhoduje se, zda ukončit sportovní kariéru nebo pokračovat. V případě ukončení sportovní kariéry se musí adekvátně vyrovnat s životními změnami, které toto rozhodnutí přináší. V závěrech své studie Franke konstatuje, že ukončení sportovní kariéry je vážným krokem v životě sportovce a je obecně vnímán jako zátěž. Sportovci se často vyhýbají konfrontaci s tímto problémem¹⁶, tudíž doporučuje aplikaci vhodného konzultačního a podpůrného servisu pro sportovce za účelem prevence před problematickým či traumatickým charakterem procesu ukončení sportovní kariéry.

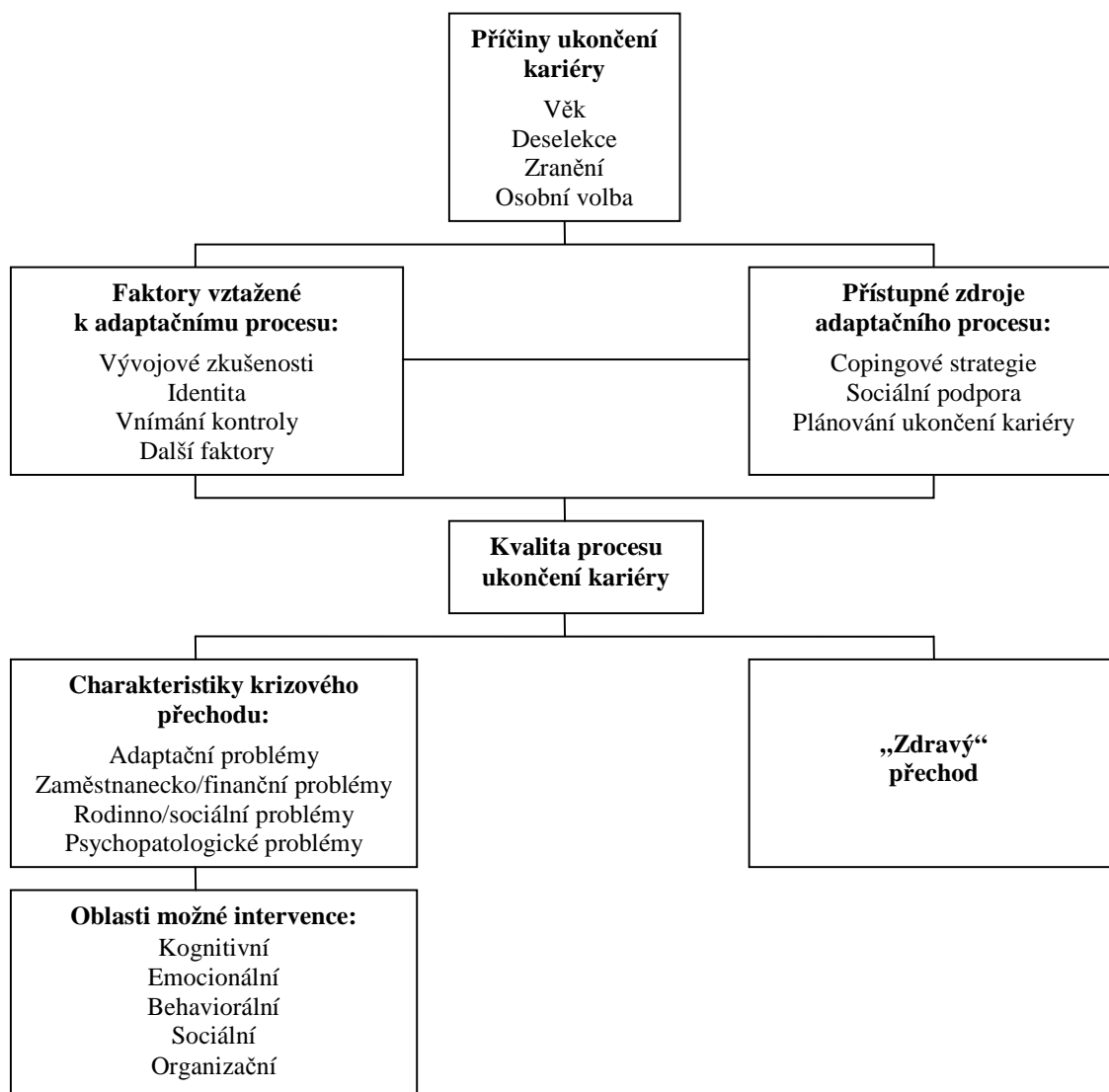
¹⁶ Nejen, že se někteří sportovci vyhýbají konfrontaci s problematikou ukončení sportovní kariéry, existuje řada (i velmi známých) sportovců, kteří svoji sportovní kariéru z nějakých důvodů prodlužují až do věku, který je v jejich sportu výjimečný. Nutno ovšem zmínit, že většina z nich působí ve sportu navzdory věku stále velmi úspěšně. I mezi známými sportovci se dají najít názorné příklady tohoto jevu např. pokud se jedná o oštěpaře Jana Železného, veslaře Václava Chalupu, či dříve tyčkaře Sergeje Bubku, dalším stupněm tohoto odmítání ukončení kariéry je opětovný vstup do vrcholového sportu po již avizovaném ukončení sportovní kariéry, viz. příklad hokejisty Dominika Haška, tenistky Marty Navrátilové nebo basketbalistky Michaela Jordana.

Jako první o tomto jevu referuje Mihovilovic (1968), který konstatuje, že většina dotazovaných sportovců chce prodloužit sportovní kariéru jak nejdéle je to možné a posléze se plynule přesunout z role sportovce do role trenéra na různých výkonnostních stupních.

Obr. 7 Model ukončení vrcholové sportovní kariéry („Grounded process model of termination of athletic career in elite sport“ (Franke, 1999, s. 188))

Na základě předešlých teoretických východisek, pocházejících jak ze sportovní psychologie, tak odborného poradenství v oblasti profesní kariéry a osobních profesních zkušeností se sportovci představují Taylor a Ogilvie svůj koncepční model adaptace v procesu ukončení sportovní kariéry (Ogilvie, & Taylor, 1993; Taylor, & Ogilvie, 1994, 2001).

Obr. 8 – Koncepční model adaptačního procesu při ukončení sportovní kariéry (“Conceptual Model of Adaptation to Retirement Among Athletes” (Taylor, & Ogilvie, 1994, s. 5))

Model v sobě zahrnuje celistvý pohled na problematiku ukončení sportovní kariéry. Model procesu ukončení sportovní kariéry ve vrcholovém sportu představují autoři jako

multidimenzionální s tím, že obsahuje psychosociální (obsahující emocionální, sociální, finanční a zaměstnanecké) faktory, které jsou ve vzájemné interakci v rámci specifického prostředí procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry.

Model předkládá 5 časově navazujících vývojových fází procesu ukončení sportovní kariéry: 1) důvody ukončení sportovní kariéry, 2) proměnné vztažené k adaptačnímu procesu, 3) zdroje optimálního adaptačního procesu, 4) kvalita adaptačního procesu a 5) intervence v případě negativních reakcí na ukončení sportovní kariéry.

Model lze ve zkratce popsat slovy tak, že každý sportovec je během procesu ukončení sportovní kariéry nucen vyrovnávat se se změnami v emocionální, sociální, finanční a zaměstnanecké (vzdělávací) sféře života. Každý sportovec se s těmito změnami vyrovnává individuálně. Celková kvalita procesu ukončení sportovní kariéry je ovlivněna důvody ukončení sportovní kariéry, proměnnými vztaženými k adaptačnímu procesu a zdroji pozitivního adaptačního procesu (Taylor, & Ogilvie 1994). Jednotlivé fáze procesu ukončení sportovní kariéry tak, jak jej ve svém modelu popisují Taylor a Ogilvie (1994) jsou prezentovány dále v textu.

IV.3.4. Shrnutí teoretických východisek problematiky ukončení sportovní kariéry

Některé rané studie fenoménu ukončení sportovní kariéry vycházejí z teoretických základů thanatologie či sociální gerontologie. V pozdějších pracích je tento přístup překonán a na proces ukončení sportovní kariéry je nahlíženo více z pohledu celoživotního rozvoje jedince. Proces ukončení sportovní kariéry je brán jako přechodový proces mezi sportovní kariérou jedince a následnou posportovní kariérou. Výzkumné studie se od tohoto momentu začínají opírat o teoretická východiska pojednávající o přechodu v lidském životě v jiných než sportovních oblastech lidského působení (např. Schlossberg, 1981). Výzkumníci posléze modelují vývoj sportovní kariéry včetně jejích jednotlivých fází a přechodů mezi nimi (např. Stambulova, 1994, 1997a) a snaží se nahlížet na sportovní kariéru jako na jednu z paralelních kariér v životě jedince (např. Wylleman, Alfermann, & Lavallee (2004)).

Důležitým pokrokem je modelování (Svoboda, Vaněk, 1982; Gordon, 1995; Taylor, & Ogilvie, 1994) procesu ukončení sportovní kariéry na základě empirických výzkumů z prostředí sportu. Z vývojového hlediska se jako nejvyspělejší jeví model ukončení sportovní kariéry prezentovaných Taylorem a Ogilviem (1994), který v sobě zahrnuje poznatky ze všech předešlých vývojových stupňů výzkumu fenoménu ukončení sportovní

kariéry. Následující text je proto dále členěn podle proměnných zasahujících do procesu ukončení sportovní kariéry podle těchto autorů.

IV.4. Důvody ukončení sportovní kariéry

Četné výzkumy ukazují na to, že ne pouze jeden, ale kombinace více různých důvodů charakteru jak dobrovolného, tak nedobrovolného stojí za ukončením účasti ve sportu (Koukouris, 1991, 1994; Stambulova, 1994; Swain, 1991, Taylor, & Ogilvie, 1994; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999, aj.).

Výzkumy ukazují, že nejčastějšími důvody pro ukončení kariéry jsou: zranění, chronologický věk, deselekce a osobní volba (Murphy, 1995; Ogilvie, & Taylor, 1993; Werthner, & Orlick, 1986, aj.). Evropská federace psychologie sportu ve svém prohlášení o ukončení sportovní kariéry (FEPSAC, 1999) k výše zmíněným přidává další nejčastější důvody ukončení kariéry: nové zájmy, psychické vyčerpání, problémy s trenéry, pocit uspokojení, nové profesní priority a rodinné vztahy.

Webb a spol. (Webb, Nasco, Riley, & Headrick, 1998) dělí důvody ukončení sportovní kariéry pouze na dvě skupiny a to a) ukončení kariéry svobodným rozhodnutím sportovce a b) ukončení kariéry vynucené okolnostmi. Ještě před nimi (Thomas & Ermler, 1988) dělí ukončení sportovní kariéry jednoduše na ukončení *dobrovolné* a ukončení *nedobrovolné*.

IV.4.1. Důvody nedobrovolného ukončení sportovní kariéry

Empirické výzkumy ukazují, že nedobrovolné ukončení kariéry je neočekávané a náhlé ukončení a tím se může stát velmi obtížným, jelikož na něj jsou sportovci jen zřídka připraveni (Lavallee, 2000).

Jedním z důvodů nedobrovolného ukončení sportovní kariéry je *zranění*. Tento důvod má potenciál být tím nejvíce stresujícím důvodem pro ukončení kariéry (Svoboda, & Vaněk, 1982; Werthner, & Orlick, 1986; Lavallee, 2000, aj.) vedoucím k psychologickým potížím zahrnujících krizi identity, strach, úzkost, ztrátu sebevědomí (Rotella & Heyman, 1986), deprese, zneužívání návykových látek (Ogilvie, & Howe, 1982), zejména alkoholu, či dokonce k sebevražedným tendencím (Svoboda, & Vaněk, 1982).

V Mihovilovičově (1968) výzkumu uvedla třetina dotazovaných zranění jako příčinu ukončení sportovní kariéry, rovněž Svoboda s Vaňkem (1982) předkládají vysoké číslo –

24 % dotazovaných sportovců ukončilo kariéru kvůli zranění, a např. 15 % uvádí Allison s Meyer (1988).

Je třeba si uvědomit, že zranění nejenže může být důvodem pro ukončení sportovní kariéry, ale může přinést neblahé následky i do posportovního života v podobě trvalého poškození zdraví (Lotysz & Short, 2004). Není výjimečné, že sportovci opouštějí sport s permanentními fyzickými poškozeními různého stupně, což může mít negativní vliv i při výběru nové profesní kariéry (Taylor, & Ogilvie, 2001).

Věk, či specifičtěji, pokles výkonnosti zapříčiněný narůstajícím věkem, je jeden z primárních důvodů ukončení sportovní kariéry (Taylor, & Ogilvie, 2001). Některé výzkumy ukazují, že nejčtetnější důvodem pro ukončení kariéry mezi sportovci byl pokles sportovní výkonnosti zapříčiněný právě chronologickým věkem jedince. Ve studii bývalých jugoslávských sportovců (Mihovilovic, 1968) 27 % dotazovaných uvedlo, že muselo ukončit kariéru kvůli věku, rovněž z výsledků Svobody a Vaňka (1982) vyplývá, že 13 % sportovců ukončilo kariéru kvůli věku, Allison a Meyer (1988) shledaly, že 10 % dotazovaných bývalých profesionálních tenistek ukončilo kariéru ze stejného důvodu.

„Vliv věku na ukončení sportovní kariéry je funkcí fyziologických, psychologických a sociálních faktorů, které mají významné důsledky pro starší i mladé sportovce. Pro sportovce, kteří provozují sporty, v nichž se výkonnostní kulminace objevuje v období adolescence, může proces ukončení sportovní kariéry nastat již v této etapě lidského života. Tento fakt je zřejmý zejména ve sportech jako gymnastika, kde puberta a s ní spojené tělesné změny může znamenat spíše omezení než přispění k rozvoji a zlepšení výkonnosti“ (Taylor, & Ogilvie, 2001, s. 484).

Psychologický charakter věku může mít rovněž vliv na ukončení sportovní kariéry. Podle výsledků Werthnera a Orlicka (1986) s narůstajícím věkem sportovec ztrácí motivaci k účasti na tréninku a soutěži, někteří navíc již dosáhli svých sportovních cílů. Dále, s přibývajícím věkem se mohou měnit hodnotové preference sportovců. Svoboda a Vaněk (1982) konstatují, že s věkem se změnilы hodnotové preference sledovaných sportovců ze sebe-centrických zahrnující vyhrávání a cestování směrem k hodnotám zaměřeným na sociální okolí (rodinu a přátele). Narůstající věk může rovněž negativně ovlivnit pohled na sportovce ze strany fanoušků, managementu, médií nebo jiných atletů. Tento fakt může rezultovat v dezorientaci v sociálním statu jedince, jež může mít negativní dopad na proces ukončení sportovní kariéry (Taylor, & Ogilvie, 1994).

Zajímavý výzkum s ohledem na věk v době ukončení sportovní kariéry provedli North a Lavallee (2004), kteří dotazovali 561 aktivních elitních britských sportovců a to na otázku, v jakém věku předpokládají ukončení své sportovní kariéry. Ačkoliv u některých sportů nebyl počet dotazovaných sportovců vysoký, předkládané výsledky mohou poskytnout určitý obrázek o sportech, ve kterých je vrcholové sportovní výkonnosti dosahováno v dřívějším věku v porovnání se sporty z druhého pólu této škály (viz tabulka 2).

Tabulka 2 – Průměrný předpokládaný věk ukončení sportovní kariéry u sportovců vybraných sportů (North, & Lavallee, 2004, s. 80)

Sport	N	M	SD
Gymnastika	15	24	3,16
Skoky do vody	5	28	1,52
Plavání	78	28	5,36
Krasobruslení	12	29	2,57
Judo	10	30	1,83
Moderní pětiboj	5	31	2,51
Badminton	19	31	2,69
Netball	8	31	2,96
Veslování	32	31	4,39
Kanoistika	17	32	3,02
Lední hokej	54	32	3,26
Triatlon	14	32	3,26
Squash	13	33	2,75
Cyklistika	9	35	5,05
Atletika	69	36	5,53
Rugby	13	37	4,07
Curling	17	37	4,73
Basketball	7	38	2,76
Vodní lyžování	11	39	5,44
Jachting	12	41	8,06
Golf	13	49	16,38
Šerm	9	53	10,71
Střelba	5	56	8,22
Celkem	475	34	7,84

Z tabulky je zřejmé, že mezi jednotlivými sporty existují značné rozdíly mezi věkem, ve které sportovci předpokládají ukončení sportovní kariéry, nutno ovšem podotknout, že i v rámci jednotlivých sportů jsou výrazné individuální rozdíly mezi jednotlivými sportovci.

Deselekce, popisována jako neúspěch při pokusu sportovce postoupit do vyšší výkonnostní úrovně (Lavallee, 2000), je rovněž považována jako jeden ze základních důvodů ukončení sportovní kariéry (Ogilvie, & Howe, 1982; Pearson & Petitpas, 1990) Stevenson, 1982, Svoboda, & Vaněk, 1982, aj.). Systém moderního sportu je víceméně založen na kritériu

úspěšnosti, na selekci úspěšných sportovců od těch výkonnostně slabších. „*Oproti jiným oblastem lidského působení, ve kterých mohou lidé pokračovat bez ohledu na výkonnost, se sport opírá o Darwinovské „silnější přežije“ a věnuje tak málo pozornosti těm, kteří nejsou výkonní – tedy neprošli výběrem.*“ (Ogilvie, & Howe, 1982, s. 179). Zřetelný je tento fakt např. v zámořských profesionálních soutěžích. Ogilvie a Howe (1982, 1986) konstatují, že pouze 5 % středoškolských hráčů baseballu a amerického fotbalu získá vysokoškolské stipendium a pouze 1 % se dostane do profesionální soutěže. Broom (1982) udává počty ještě nižší, a to, že méně než 2,3 % hráčů basketbalu a méně než 4,1 % hráčů amerického fotbalu zvládne úspěšně přechod mezi středoškolským a vysokoškolským sportem.

IV.4.2. Dobrovolné ukončení sportovní kariéry

Často opomíjeným důvodem ukončení sportovní kariéry je ***osobní rozhodnutí*** sportovce (Coakley, 1983). Možnost svobodně ukončit sportovní kariéru je pravděpodobně nejžádanější z důvodů ukončení kariéry už jen proto, že je tento důvod zcela pod kontrolou samotného sportovce. Sportovci svobodně volí ukončení své sportovní kariéry z různých (i kombinací několika) ekonomických (např. snížení finančních příjmů), sociálních (např. potřeba utužit mezilidské vztahy, rodina) (Thomas & Ermler, 1988) nebo psychologických důvodů (pokles v životní spokojenosti) (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999).

Sportovci mohou v určitém momentu své kariéry cítit potřebu nabráním nového směru v životě (Werthner, & Orlick, 1986), vyhledávat nové výzvy a příležitosti k uspokojení v jiných oblastech života než ve sportu, nebo se jim změnil žebříček hodnot či nastal posun v motivaci (Greendorfer, & Blinde, 1985; Svoboda, & Vaněk, 1982). V některých případech může sportovec zjistit, že mu již sport nepřináší tolik uspokojení a naplnění jako dříve (Werthner, & Orlick, 1986).

Cecič-Erpič (1999) porovnávala výsledky vnímaného charakteru posportovního života u 20 bývalých slovinských vrcholových sportovců v závislosti na dobrovolnosti ukončení jejich sportovní kariéry. Autorka na základě výsledků analýzy rozptylu (one-way ANOVA) konstatuje, že dobrovolné ukončení sportovní kariéry je spojeno s jednodušším a hladším procesem adaptace do posportovního života.

Taylor a Ogilvie (2001) ačkoliv připouští, že dobrovolné ukončení sportovní kariéry se dá považovat za nejžádanější, konstatují, že pro nedostatek empirických důkazů by nemělo být zobecňováno tvrzení, že dobrovolné ukončení sportovní kariéry usnadňuje proces ukončení sportovní kariéry a následnou adaptaci do posportovního života.

IV.4.3. Jiné důvody ukončení sportovní kariéry

Existují samozřejmě i jiné důvody ukončení sportovní kariéry, nicméně v empirických studiích jsou kvantitativně méně časté než předchozí. Jsou jimi: rodinné důvody (Mihovilovic, 1968), problémy s trenérem nebo sportovní organizací (Mihovilovic 1968; Werthner, & Orlick, 1986), nebo zrušení sportovního programu (klubu, asociace) (Zaichkowsky, King, & McCarthy, 2000; Zaichkowsky, King, & McCarthy, 2000), finanční problémy (Werthner, & Orlick, 1986), ztráta uspokojení a smyslu sportovní činnosti, sportovní neúspěch, nedosažení sportovního cíle, úmrtí blízké osoby, alkoholismus (vlastní, v rodině), nový partnerský vztah, sňatek, nevěra partnera, nesouhlas rodičů (Kopecká, 1985, 1987), frustrace, cestování, protihráči (Allison, & Meyer, 1988), nebo špatný týmový duch (Moliner, Salguero, Tuero, Alvarez, & Marquez, 2006), aj.

IV.5. Proměnné vztažené k adaptačnímu procesu po ukončení sportovní kariéry

Sportovec v procesu ukončení sportovní kariéry může čelit důležitým psychologickým, sociálním, finančním a zaměstnaneckým změnám. Rozsah těchto změn a to, jak je sportovec vnímá, může předurčovat kvalitu adaptačního procesu a přechodu do posportovního života (Taylor, & Ogilvie, 2001).

IV.5.1. Vývojové proměnné

Kvalita adaptačního procesu v rámci ukončení sportovní kariéry se zdá být mimo jiné rovněž podmíněna řadou vývojových proměnných. Vývojovými proměnnými se rozumí vlastnosti, dovednosti, zkušenosti sportovce, kterých nabývá během celé sportovní kariéry. Tyto získané proměnné mohou například ovlivnit sebe-vnímání nebo interpersonální dovednosti, které později ovlivní adaptaci na posportovní život (Taylor, & Ogilvie, 2001).

Americký výzkum z roku 1978 (Remer, Tongate, & Watson, 1978) ukazuje, že zapojení do středoškolského a vysokoškolského sportovního programu omezuje možnosti osobního a sociálního růstu; vývoji „self“ a sociálních identit, sociálních rolí a chování. Včasná intervence v těchto oblastech může snížit pravděpodobnost, že by vývojové proměnné hrály negativní roli v adaptačním procesu ukončení sportovní kariéry a následném životě (Taylor, & Ogilvie, 1994). Pearson a Petitpas (1990) se k tomu názoru přiklánějí a doporučují holistický pohled na sportovní vývoj. Jedním z doporučení v tomto směru je preventivní jednání, při kterém bude kladeno na mysl jak rodičů, tak trenérů zapojených do sportu

mladých, důraz na větší důležitost dlouhodobého osobního a sociálního rozvoje před krátkodobým sportovním úspěchem (Ogilvie, & Howe, 1986).

Baillie a Danish (1992) se například zabývají vývojem motivace jedince ke sportovní činnosti a konstatují, že v rané fázi sportovní participace převládají spíše vnitřní motivy ke sportovní činnosti jako: sport dává a poskytuje možnost rozvíjet pohybové dovednosti, zábavu, trávení času s kamarády, vzrušující a potěšující zážitky, dosažení určitého stupně fyzické zdatnosti, dosažení sociálně ceněného úspěchu. Naproti tomu s rostoucím věkem a plynoucí sportovní kariérou začíná převažovat spíše vnější motivace sportovní činnosti a to např. finanční příjem, prestiž, výhody a příležitosti. Právě ztráta těchto vnějších motivů při ukončení sportovní kariéry může být podle Baillie a Danishe (1992) příčinnou problémů.

Vývojové proměnné na druhou stranu mohou hrát i pozitivní úlohu v adaptačním procesu ukončení sportovní kariéry a následném posportovním životě. V tomto případě bývají označovány jako „životní dovednosti“ (life skills) nebo „přenosné dovednosti“ (transferable skills) a jsou to takové dovednosti, které se člověk naučí v určité oblasti a je možné je „přenést“ (využít) i jiných oblastech lidského života. Zdroje literatury (např. Danish, Petitpas, & Hale (1993); USOC (1993)) uvádějí tyto příklady životních (přenosných) dovedností: schopnost pracovat pod tlakem, schopnost řešení problémů, organizační schopnosti, schopnost překonávat překážky, schopnost určit si a splnit plánované cíle, vytrvalost, schopnost sebe-motivace, trpělivost, flexibilita/přizpůsobivost, a schopnost rozpoznat osobní limity. Mayocchi a Hanrahan (2000) pomocí hloubkových interview s 50 elitními sportovci seznam dovedností rozšiřují o: interpersonální dovednosti; týmové schopnosti; schopnost vedení; schopnosti řízení; schopnost porozumění; sebe-jistotu; ambicióznost a odhodlání.

IV.5.2. Sportovní identita

Sportovci, jejichž výlučnou životní aktivitou je účast ve sportu, budou mít „sebe-identitu“ (Taylor, & Ogilvie, 1994) tvořenou téměř výlučně sportovním prostředím (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993; McPherson, 1980). Výrazná sportovní identita, charakterizovaná jako stupeň identifikace jedince s rolí sportovce (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993), může mít pro sportovce jak pozitivní, tak negativní vliv (Blinde, & Greendorfer, 1985; Ogilvie, & Howe, 1982; Svoboda, & Vaněk, 1982). Baillie a Danish (1992, s. 78) k tématu dokonce dodávají: „*věříme, že nálepka „sportovec“ je hlavní příčinnou většiny problémů*

spojených s ukončením sportovní kariéry.“ Ogilvie, Howe (1982, s. 79) k tématu říkají: „...čím více se sportovec identifikuje se svým sportem, tím dramatičtější bude následná krize identity po ukončení sportovní kariéry.“

Sportovce, kteří nerovnoměrně „investují“ pouze do sportovní aktivity, lze charakterizovat jako „unidimenzionální“ jedince, jejichž identita nepřesahuje hranice dané sportovním prostředím (Taylor, & Ogilvie, 1994). Takoví jedinci mohou mít problémy v rámci procesu ukončení své sportovní kariéry a akceptací jiných sociálních rolí než role sportovce (Brewer, Van Raalte, & Petitpas, 2000). Koncept unidimensionalitity osobnosti ve svém výzkumu předkládá rovněž Swain (1991). Ogilvie a Howe (1986) k tomuto faktu dodávají, že sportovci, jejichž socializační proces probíhá primárně ve sportovním prostředí, mohou být z pohledu rozvoje sociálních rolí charakterizováni jako „rolově omezení“ („role restricted“). Takoví jedinci mohou mít následné problémy s nalezením smysluplné a naplňující činnosti mimo oblast sportu (McPherson, 1980). Baillie a Danish (1992) konstatují, že sportovci s přílišně rozvinutou sportovní identitou jsou na posportovní kariéru méně připraveni. Werthner a Orlick (1986) dodávají, že tito sportovci zažívají ukončení sportovní kariéry jako ztrátu, která nemůže být nahrazena. Výzkumy dále ukazují (Haerle, 1975; Mihovilovic, 1968; Werthner, & Orlick, 1986), že sportovci s rozvinutější sociální identitou referovali o jednodušším adaptačním procesu provázejícím ukončení sportovní kariéry. Výzkum Lavalleeho a spol. (Lavallee, Gordon, & Grove, 1997) toto tvrzení potvrzuje a předkládá, že u jedinců, jejichž sportovní identita se po ukončení sportovní kariéry v porovnání se sportovní identitou během kariéry snížila, došlo k menším problémům během procesu ukončení sportovní kariéry než u jedinců, kteří takového snížení nedeklamovali. K podobným závěrům došla rovněž Cecič Erpič (2001).

IV.5.3. Vnímaná kontrola

Podle McPhersona (1980) může stupeň vnímané kontroly, kterou má sportovec ve vztahu ke konci své sportovní kariéry, mít rovněž vliv na reakci na přechodový proces. Ačkoliv je tento koncept podle Taylora a Ogilvieho (1994) ve výzkumu procesu ukončení sportovní kariéry ne zcela zmapován, existují výzkumy podporující McPhersonovo tvrzení. Výzkumy bývalých olympijských sportovců v bývalé Jugoslávii (Mihovilovic, 1968) a Řecku (Koukouris, 1991) ukazují, že ti sportovci, kteří cítili nedostatek osobní kontroly nad situací během přechodového procesu, zažívali následně i pokles v osobní kontrole nad situací v době po ukončení sportovní kariéry.

IV.5.4. Jiné proměnné

K výše zmíněným intrapersonálním proměnným se přidávají další (osobní, sociální, prostředí) proměnné, které mohou ovlivňovat adaptaci sportovce do posportovního života po ukončení sportovní kariéry (Taylor, & Ogilvie, 1994). Podle Coakleye (1983) by mělo být na tyto proměnné nahlíženo jako na potenciaální stresory, jejichž výskyt může znásobit vliv dříve představených adaptačních proměnných.

Socioekonomický status může ovlivnit adaptační proces (Hare, 1971). Coakley (1983) považuje účast ve sportech jako tenis nebo golf, které jsou na amatérské úrovni vyhledávanými sporty lidmi s vysokým socioekonomickým statutem, za příležitost k navázání sociálních kontaktů, které jim po ukončení sportovní kariéry ulehčí přechod do posportovního života. V jiných sportech naopak může být situace opačná, Weinberg a Arond (1952) ve svém výzkumu 95 bývalých předních boxerů předkládají, že nízký socioekonomický status rodiny boxerů může být významnou proměnnou ovlivňující život po ukončení sportovní kariéry, autoři prezentují, že ukončení sportovní kariéry boxerů je provázeno dramatickým poklesem finančních příjmů, prestiže a problémy s nalezením práce mimo boxerské prostředí. Lerch (1981) k tomu dodává, že sportovci finančně závislí na sportu a prokazující jen málo dovedností uživit se mimo sport mohou vnímat ukončení sportovní kariéry jako hrozbu a následkem toho mohou pociťovat krizi během procesu ukončení sportovní kariéry. Hare (1971), který dotazoval rovněž bývalé boxery, připojuje k významné proměnné ovlivňující adaptační proces vedle socioekonomického statutu rovněž **náležitost k etnické menšině** či **rase** jako další významné proměnné.

Coakley (1983) naznačuje, že rovněž **pohlaví** jedince rovněž ovlivní adaptační proces ve smyslu vnímání menšího počtu nabízených zaměstnání na trhu práce po ukončení sportovní kariéry. Coakley (1983) ovšem dodává, že jak pohlaví, tak rasa bývalého sportovce sice může být významnou proměnnou ovlivňující kvalitu adaptace do posportovního života, ale zároveň, že tyto proměnné mohou představovat překážky v jakémkoliv adaptačním procesu, či přechodu, bez ohledu na to, zda se jedná o bývalého vrcholového sportovce, či nikoliv. Proto Coakley navrhuje, aby vliv jednotlivých charakteristik jedinců jako **věk**, pohlaví, rasa, socioekonomický statut a **vzdělání** zasahujících do adaptačního procesu byl ověřován na skupině sportovců a kontrolní skupině „nesportovců“.

Podle Hilla a Loweho (1974), **zdraví** sportovce v době odchodu ze sportu ovlivní kvalitu adaptačního procesu do posportovního života. **Sláva/známost** sportovce může mít rovněž

vliv na posportovní život sportovce s ohledem na průběh profesní kariéry po ukončení kariéry sportovní, Haerle (1975) zjistil, že sláva sportovce byla v tomto ohledu signifikantní činitelem, ovšem jen pokud se týče prvního posportovního zaměstnání. Sportovci s chronickými zdravotními problémy, které si s sebou přinesou ze sportovní kariéry do posportovního života, mohou mít omezenou možnost výběru následného zaměstnání. Rovněž *rodinný stav* (Svoboda, & Vaněk, 1982), jako aspekt podpory sociálního okolí, může ovlivnit charakter adaptačního procesu. Taylor a Ogilvie (1994) dodávají např. *délku trvání sportovní kariéry*.

IV.6. Zdroje optimálního adaptačního procesu

Adaptační proces během ukončení sportovní kariéry je široce závislý na zdrojích, které má sportovec k dispozici k překonání potencionálních problémů během adaptačního procesu (Taylor, & Ogilvie, 2001). Proměnné, které mohou ovlivnit schopnost jedince efektivně překonávat potenciální problémy jsou a) podpora sociálního okolí (Sarason & Sarason, 1986; Lavalley, 2000), b) plánování budoucího ukončení kariéry (Coakley, 1983; Hill, & Lowe, 1974; Pearson, & Petitpas, 1990) a c) copingové dovednosti¹⁷ (Lazarus & Folkman, 1984).

IV.6.1. Podpora sociálního okolí

Sociální podpora – chápána jako výměna zdrojů mezi jedinci určená ke zvýšení well-beingu příjemce a dostupnost podpory sociálního okolí (např. přátel, rodiny, spoluhráčů) je rovněž zmiňována jako jeden ze zdrojů ovlivňující adaptační proces v rámci ukončení sportovní kariéry (Pearson, & Petitpas, 1990; Seiler, Schmid, & G., 2000; Sinclair, & Orlick, 1993; Stambulova, 1994; Werthner, & Orlick, 1986, aj.). Murphy (1995) dokonce považuje podporu sociálního okolí za klíč k optimálnímu adaptačnímu procesu.

Sinclair a Orlick (1993) udávají, že chybějící sociální aspekt na výkonnostní úrovni mezinárodního sportu byl sportovci často referován jako obtíž v rámci přechodového procesu. Navíc zásluhou omezené sociální identity a absence alternativního sociálně podpůrného systému se mohou sportovci v rámci adaptačního procesu cítit v izolaci, osamění a „sociálně nechtění“, což vede ke krizovému charakteru ukončení sportovní kariéry. Werthner a Orlick (1986) udávají, že sportovci, kterým se dostávalo sociální

¹⁷ V českých zdrojích též překládáno jako „strategie zvládnání stresu (Janke & Erdmannová, 2003), „copingové strategie“ (M. Svoboda, Humpolíček, & Humpolíčková, 2003), nebo „zvládnání zátěžových situací“ (Junková, 2001)

podpory ze strany rodiny a přátel, zažívali snadnější přechodové procesy. Gorbett (1985) doporučuje, že vedle podpory od rodiny a přátel by se mělo sportovcům dostávat podpory institucionální. Schlossberg (1981) v této oblasti doporučuje zřízení přípravných konzultačních programů jako nejlepší forma institucionální preventivní podpory.

IV.6.2. Plánování ukončení kariéry

Rovněž plánování ukončení sportovní kariéry se podle některých výzkumů jeví jako důležitý zdroj efektivního vyrovnání se s koncem kariéry (Gorbett, 1985; Ogilvie, & Taylor, 1993). Obsah plánování budoucího ukončení kariéry může zahrnovat např. pokračování ve studiu i během sportovní kariéry, aktivní přístup k finančnímu zabezpečení (příprava na budoucí povolání, volba vhodných investičních strategií) a tvorba sociálních kontaktů mimo sportovní prostředí. Botterill (1982) doporučuje přípravu na ukončení kariéry již dlouho v jejím průběhu, jak ze strany sportovce, tak ze strany trenéra. Sportovec by měl mít přinejmenším jasnou představu¹⁸ o své posportovní kariéře a měl by být na tuto kariéru dobře připravován (Botterill, 1982). Sportovec by se měl podle Botterilla například v mimosezónním období zaměřit na rozvoj svého vzdělání, zaměřit se na jiné činnosti než je sport; v průběhu kariéry by měla být realizována širší komunikace mezi sportovcem a sportovci, kteří již ukončili kariéru, aj. Plánování budoucího ukončení sportovní kariéry může dále pomoci rozvinout sociální identitu sportovce, pomoci mu osvojit si i jiné sociální role, zlepšit vnímanou kontrolu, stejně tak i může pozitivně ovlivnit terciální proměnné jako socioekonomický status, finanční nezávislost na sportu nebo posportovní zaměstnanecké možnosti (Taylor, & Ogilvie, 1994).

Ačkoliv je ukončení sportovní kariéry nevyhnutelné, některé výzkumy ukazují na neochotu plánovat, či dokonce jen pomýšlet na konec sportovní kariéry a to nejen ze strany sportovců, ale i z jejich okolí (např. trenéra, rodiny, sportovní federace) (Haerle, 1975; Sinclair, & Orlick, 1993, aj.). Haerle (1975, cit. Baillie & Danish (1992)), který dotazoval 312 bývalých profesionálních hráčů baseballu, konstatuje, že 75 % dotazovaných se vůbec nezaobírá myšlenkou na to, co bude po ukončení jejich sportovní kariéry dříve než

¹⁸ Zajímavý výzkum v tomto kontextu provedli Torregrosa, Boixadós, Valiente a Cruz (2004), kteří dotazovali 18 aktivních španělských olympioniků a ptali se na jejich představy o posportovní kariéře. Ukázalo se, že většina dotazovaných již o této problematice přemýšlí a preferují zůstat ve sportovní sféře i po skončení sportovní kariéry v roli např. trenéra, sportovního manažera, funkcionáře nebo sportovního komentátora. Již dříve autoři (Torregrosa, Boixadós, Valiente, & Cruz, 2001) při prezentaci stejného výzkumu dělají sportovní kariéru na fázi iniciační-tréninkovou, fázi vyspělosti-vrcholovou a fázi anticipační – uvědomění si blížícího se konce kariéry. Konstatují, že čím delší je fáze poslední, tím snadnějším přechodem posléze sportovec do posportovní kariéry prochází, navíc během této fáze si může utvořit jasný obrázek o možné podobě posportovní kariéry.

v poslední čtvrtině jejich sportovní kariéry, obvykle ne dříve než po 30. roku života. Blann (1985, cit. Baillie, & Danish, 1992) při dotazování 122 studentů – sportovců zjistili, že 48 % z nich plánuje svoji kariéru v profesionálním sportu po ukončení college, i když, jak autor uvádí, tuto šanci má v průměru jen 2 % absolventů college. Odmítání plánování ukončení sportovní kariéry může mít za následek vážné negativní vlivy na sportovce (Svoboda, & Vaněk, 1982; Werthner, & Orlick, 1986). Alfermann a kol. (2004) uvádějí neplánované ukončení sportovní kariéry a ukončení sportovní kariéry v nevhodný moment („příliš brzy“) jako významné bariéry v adaptačním procesu.

IV.6.3. Copingové strategie

Během procesu ukončení sportovní kariéry čelí sportovec dramatickým změnám ve svém osobním, sociálním a zaměstnaneckém životě. Tyto změny se projeví kognitivně, emocionálně a behaviorálně (Taylor, & Ogilvie, 1994). Podle Stambulové (2000) je kvalita adaptačního procesu v rámci ukončení sportovní kariéry závislá právě na způsobu, jakým se s těmito změnami sportovci vyrovnají, znalost a dostupnost efektivních copingových strategií může adaptační proces ulehčit a zmenšit pravděpodobnost možných potíží. Lazarus a Folkman (1984, s. 141) definují copingové dovednosti jako: „*konstantně se měnící kognitivní a behaviorální úsilí zvládat specifické požadavky, které jsou vnímány jako obtížné nebo jako přesahující zdroje jedince*“.

Folkman a spol. (Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, DeLongis, & Gruen, 1986) předkládají dva základní typy copingových strategií: 1) problémově zaměřené (problem-focused) a 2) emocionálně zaměřené (emotional-focused). Endler a Parker (1990) přidávají třetí druh copingových strategií a to vyhýbavě orientované (avoidance-oriented). V roce 1993 Roger a spol. (Roger, Jarvis, & Najarian, 1993) rozšiřují škálu typů copingových strategií o strategie neúčasti (detached coping), jež popisují jako situace, ve kterých se jedinec cítí nezúčastněný, oddělený, izolovaný, či je nemůže nijak ovlivnit.

V některých dřívějších výzkumech (Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2001; Grove, Lavallee, & Gordon, 1997; Stambulova, Stephan, & Jäphag, 2007) postihujících rovněž copingové strategie sportovců v určitém přechodovém procesu bylo vycházeno z 60položkového dotazníku zjišťujícího použití různých copingových strategií „COPE inventory“ od (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989), či jeho zkrácené 28položkové verze „Brief COPE“ (Carver, 1997). Plnou verzi Brief COPE dotazníku použili Grove a kol.

(1997), v jejich výzkumu dosahovaly koeficienty vnitřní konzistence jednotlivých copingových strategií uspokojivé hladiny, všechny (kromě jedné) byly nad hladinou 0,7. V ostatních zmiňovaných výzkumech bylo vždy vybráno pouze několik copingových strategií z celkového výčtu předkládaného Carverem a kol. (1989, 1997). Stejný případ lze sledovat například u výzkumu Alfermannové a kol. (2004), u jejichž dotazníků byly podle ústního sdělení prof. Stambulové problémy s odhadovanou výší koeficientu reliability, který (zjišťován formou test-retest) nedosahoval akceptovatelné výše.

Z výzkumů copingových strategií například Sinclair a Orlick (1993) uvádějí používané copingové strategie pro ulehčení přechodového procesu: a) jiný cíl zájmů než sportovní činnost, b) udržování stávajícího stupně aktivity, c) zachování tělesně aktivního způsobu života, d) povídání s někým, kdo naslouchá a e) udržování kontaktu se sportovním prostředím a sportovními přáteli.

IV.7. Kvalita procesu ukončení sportovní kariéry

Pokud bereme v úvahu model ukončení sportovní kariéry Taylora a Ogilvieho (1994) ze strany 32 tohoto textu, je potřeba shrnout, že kvalita procesu ukončení sportovní kariéry nemusí mít nutně stresový (krizový) charakter (Coakley, 1983; Greendorfer, & Blinde, 1985), ale je spíše závislá na předchozích úrovních zmiňovaného modelu, tedy důvodech ukončení kariéry, proměnných vztahovaných k adaptačnímu procesu a zdrojích pozitivního ukončení sportovní kariéry.

Danish, Petitpas a Hale (1993) obecně pojmenovávají přechodové procesy v životě jedince jako „kritické životní události“ a podle charakteru způsobu vyrovnání se s těmito událostmi je lze dělit buď na kritické – při neefektivním vyrovnáním se se situací a nebo jako pozitivní nebo hladký přechod – v případě minimálních potíží.

Optimální (pozitivní) přechod ve sportovní kariéře (proces ukončení sportovní kariéry) lze definovat takto (FEPSAC, 1997, s. 1): „*Pozitivního přechodu je dosaženo, pokud sportovec projde relativně rychlým a snadným adaptačním procesem a vyrovná se s požadavky nové fáze sportovní kariéry, popřípadě posportovního života.*“ Alfermannová (2000) poukazuje na předešlé výzkumy a předkládá, že sportovec může zažít optimální přechod do posportovního života pokud a) ukončí sportovní kariéru dobrovolně; b) je připraven na život po sportovní kariéře a má plány do budoucna; c) má komplexně rozvinutou identitu, tj. identita, která není jednosměrně definována pouze prostředím sportu, ale i sociálními

vztahy, zkušenostmi a úspěchy mimo sportovní oblast; d) pokud může cítit určitou sociální podporu okolí.

Krizový přechod je pak v duchu Schlossbergové (1981) definován jako (FEPSAC, 1997, s. 1): „*Krizový přechod se vyskytuje, pokud musí sportovec vynaložit speciální úsilí směrem k úspěšnému splnění požadavků nového prostředí v rámci adaptačního procesu. Neschopnost adaptace poté vytváří symptomy krizového přechodu.*“

Stambulova (2000) v kontextu aplikované sportovní psychologie chápe „krizi“ jako významný bod ve vývoji sportovní kariéry zapříčiněný kombinací přechodových problémů, které sportovec musí překonávat, ale potřebuje k tomu adekvátní psychologickou asistenci.

Ve výsledcích empirických studií lze nalézt širokou roztržičnost závěrů o výskytu jak na jedné straně optimálního¹⁹ procesu ukončení sportovní kariéry, tak na straně druhé krizové²⁰ ukončení sportovní kariéry, provázené problémy v psychické, fyzické, sociální a finančně-zaměstnanecké oblasti. Coakley (1983) dodává, že existuje jen málo empirických důkazů přechodových problémů v rámci ukončení sportovní kariéry na všech sportovních úrovních (vysokoškolský sport, amatérský sport, profesionální úroveň sportu).

Výsledky některých výzkumů (Weinberg & Arond, 1952; Harris & Eitzen, 1971; Mihovilovic, 1968) předkládají významné emocionální problémy a jejich neadekvátní řešení v rámci adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry u profesionálních sportovců; krizi či ztrátu identity a pocit izolace (Allison, & Meyer, 1988; Ball, 1976); užívání alkoholu a drog (Mihovilovic, 1968; McPherson, 1980; Ogilvie, & Howe, 1986); kriminální aktivitu (Hare, 1971; McPherson, 1980); či dokonce sebevražedné sklony (Hare, 1971). V americkém výzkumu Werthner a Orlicka (1986) dokonce plně dvě třetiny sportovců výzkumného souboru uvádí různé vážné potíže spojené s odchodem ze sportu.

Na druhou stranu výsledky některých studií (Blinde, & Greendorfer, 1985; Coakley, 1983; Greendorfer, & Blinde, 1985) předkládají odchod z vrcholového sportu jako spíše pozitivní zkušenost. Ukončení sportovní kariéry je v tomto případě zažíváno jako uvolnění (50 % respondentů výzkumu Allison a Meyer (1988)), vysvobození z tlaku, který sportovec zažívá ve sportovním prostředí; jako možnost usilovat o nové možnosti osobního růstu a rozvoje. Výsledky německého výzkumu (Conzelmann & Nagel, 2003) dokonce ukazují

¹⁹ Podle některých autorů též: „zdravý přechodový proces“ [Healthy Career Transition] (Taylor, & Ogilvie, 1994), „pozitivní přechod“ [Positive Transition] (FEPSAC, 1997)

²⁰ Podle některých autorů též: „krizový/stresový přechodový proces“ [Career Transition Distress] Taylor, & Ogilvie, 1994), [Crisis-transition] (FEPSAC, 1997)

na pozitivní korelaci mezi účastí ve vrcholovém sportu a následnou úspěšnou posportovní profesní kariérou. Ve zmiňovaném výzkumu bývalí sportovci deklarovali prestižnější povolání v posportovním životě a vyšší vzdělání než vykazuje průměrný obyvatel. U tohoto příkladu nutno podotknout, že výzkumný vzorek tvořili výhradně olympionici, tedy výkonnostně ti nejúspěšnější sportovci.

Následující přehled uvádí výběr výzkumných studií, které prezentují ukončení sportovní kariéry krizového charakteru.

Tabulka 3 – Přehled vybraných výzkumů uvádějící psychologické problémy spojené s ukončením sportovní kariéry

Výzkum	Soubor		Počet a popis krizového ukončení kariéry		
	N	Úroveň	N	%	Popis
Svoboda, Vaněk (1982)	163	Olympijská	135	82,2	Zažívali symptomy psychologického stresu. (s. 167)
Greendorfer, Blinde (1985)	1124	Vysokoškolská	191	17,0	Vnímaná nespokojenost se sebou samým. (s. 107)
Werthner, Orlick (1986)	28	Olympijská	9	32,1	Zažíval velmi těžké časy během procesu ukončení. (s. 344)
Allison, Meyer (1988)	20	Profesionální	6	30,0	Pocity izolace a ztráty identity (s. 218)
Curtis, Ennis (1988)	96	Amatérská	14	14,6	Vnímaný pocit ztráty. (s. 95)
Sinclair, Orlick (1993)	199	Amatérská	22	11,1	Pocit obecné nespokojenosti s životem (s. 143)
Wylleman et. al. (1993)	44	Olympijská	3	6,8	Vnímané silné emocionální problémy. (s. 904)
Parker (1994)	7	Vysokoškolská	6	85,7	Pociťovány negativní vjemy a zážitky. (s. 299)
Lavallee et al. (1997)	48	Amatérská	18	37,5	Vnímaná velmi stresující reakce na ukončení kariéry. (s. 7)
Alfermann, Gross (1997)	90	Amatérská	11	12,2	Vnímané pocity deprese, bezmocnosti a jiných potíží. (s. 66)
Zaichkowsky et al. (1997)	354	Vysokoškolská	71	20,0	Zažívaný stres během ukončení sportovní kariéry. (s. 784)
Webb et al. (1998)	93	Vysokoškolská	43	46,2	Vnímaný obtížný průběh ukončení kariéry. (s. 355) ²¹

Z přehledu je zřejmé, že ukončení sportovní kariéry může být pro některé sportovce velmi stresová záležitost, nicméně přehled rovněž nevyvrací názor druhé strany o tom, že

²¹ Pozn. Některé údaje převzaty z tabulky „Studies Measuring Psychological Adjustment Difficulties Associated with Career Transition in Sport“ (Lavallee, Nesti, Borkoles, Cockerill, & Edge, 2000, s. 113).

ukončení sportovní kariéry může být brán spíše pozitivně. Tabulka dále ukazuje na značnou nejednotnost metodologických přístupů v jednotlivých výzkumech (i zemích) ať už se jedná například o velikost zkoumaného souboru, výkonnostní sportovní úroveň sledovaných sportovců nebo například o vyjádření krizového charakteru procesu ukončení sportovní kariéry.

Hodnotnou studii z tohoto pohledu provedli Alfermannová a Gross v roce 1997 na souboru 90 bývalých vrcholových sportovců (cit. Alfermann, 2000). Nezávislou proměnnou ve výzkumu byl charakter ukončení sportovní kariéry (dobrovolné versus nedobrovolné ukončení), závislou proměnnou byl druh copingových strategií během procesu ukončení sportovní kariéry. Výsledky ukazují, že sportovci, kteří ukončili kariéru dobrovolně, častěji zmiňovali adaptivní copingové strategie během procesu ukončení sportovní kariéry než to bylo u sportovců, kteří ukončili kariéru nedobrovolně. Naproti tomu sportovci, kteří ukončili sportovní kariéru nedobrovolně, vykazovali spíše maladaptivní copingové strategie, měli větší potřebu podpory sociálního okolí a častější negativní emoce.

IV.8. Prevence a intervence

Již v roce 1981 Schlossberg doporučuje zřízení přípravných konzultačních programů jako nejlepší formu institucionální preventivní podpory jedinců, kteří budou muset čelit určitému přechodovému procesu. Ogilvie a Taylor (1993) dodávají, že vhodná intervence může snížit procento výskytu negativních jevů u jedinců po ukončení sportovní kariéry.

Werthner a Orlick (1986) k tomuto tématu předesílají, že prevence krizového charakteru ukončení sportovní kariéry je odpovědností všech jedinců participujících ve všech oblastech a úrovních sportu včetně rodičů, učitelů, trenérů, funkcionářů, lékařů a sportovních psychologů.

Jako první se tématu prevence krizového charakteru ukončení sportovní kariéry vyjadřuje Botterill (1982), který předkládá následující doporučení:

- Příprava sportovců na konec kariéry – tento proces může začít již v počátcích či ranějších fázích sportovní kariéry. Sportovci by měli být zapojeni do trénování a trenérských kurzů; měli by být povzbuzeni k tomu, aby využívali svůj sportovní potenciál a odbornost k akademickým účelům (např. při výzkumných studiích, studijních programech, aj.).

- Sportovec by měl mít přinejmenším jasnou představu o své posportovní kariéře a měl by být na tuto kariéru dobře připravován. Sportovec by měl být připravován na to, že konec kariéry je nevyhnutelný a že v určitých případech může mít krizový charakter.
- Trenéři by měli dohlížet na to, aby se u sportovců neobjevil syndrom vyhoření, měli by se vyvarovat jednotvárnosti a rutyně, měli by nabídnout a vybízet k trávení mimosezónního času v jiném než sportovním prostředí.
- Zapojení sportovců do aktivit nad rámec soutěže, např. jiné akce pořádané sportovním svazem – semináře pro mladé sportovce, přípravné kempy, aj.
- Nabídnout sportovcům možnost působit ve sportovní oblasti i po ukončení kariéry (např. formou čestného členství ve výkonném orgánu klubu/organizace, nabídkou jiného zaměstnání spojeného se sportem v klubu/organizaci – trenér, funkcionář, aj.).
- Organizace setkání a diskusí mezi sportovci, kteří již ukončili sportovní kariéru a aktivními sportovci.
- Organizovat sportovní vyžití pro sportovce po ukončení sportovní kariéry (např. formou veteránské ligy, aj.).
- Zřídit speciální programy pro podporu sportovců končících kariéru zahrnující jednak konzultace v otázkách osobního života, profesního uplatnění a náplně volného času a jednak finanční podporu sportovcům, kteří ji potřebují.

Ogilvie a Taylor (1993) předkládají možné formy prevence rozdělené do jednotlivých fází sportovní kariéry. Jako první krok v dlouhodobém procesu, tedy ve fázi začátku a počátečního rozvoje sportovní kariéry tito autoři doporučují přesvědčit rodiče a trenéry v tom, že dlouhodobý osobnostní a sociální rozvoj jedince je důležitější než krátkodobý sportovní úspěch. Jedním dechem ovšem dodávají, že účast ve sportu a dlouhodobý rozvoj jedince nemusí být ve vzájemném rozporu a že účast ve sportu může být prostředek k získání dovedností, které může jedinec využít v celém životě. Autoři dále shrnují možné preventivní opatření, které mohou sportovci využívat před nebo během procesu ukončení sportovní kariéry a dodávají, že institucionální podpora preventivních opatření v této fázi sportovní kariéry je velmi důležitá. Mezi možnostmi preventivních opatření patří: čtení

tištěných materiálů o problematice ukončení sportovní kariéry²²; absolvování workshopů a seminářů k tomuto tématu; konzultace se sportovními psychology, které mohou sportovcům pomoci ujasnit si své cíle, zájmy a hodnoty, mohou vyjádřit své pocity, obavy; odborní psychologové mohou sportovcům pomoci objevit šíři jejich sociálního potenciálu, možnost převzetí nových „nesportovních“ sociálních rolí, sportovci mohou být povzbuzeni k rozvíjení sociálních kontaktů i mimo sportovní oblast, při krizovém průběhu procesu ukončení sportovní kariéry mohou být psychologové nápomocní v hledání vhodných copingových strategií.

Ve sportovní praxi existují významné překážky k vytvoření účinného systému, který by pomáhal sportovcům připravit se na budoucí ukončení kariéry. Jak již bylo zmíněno dříve, jedním z důvodů je samotný fakt, že se samotní sportovci vyhýbají a nechtějí ani uvažovat o problematice ukončení sportovní kariéry. Dalším důvodem se zdá být již dříve zmiňovaná orientace novodobého sportu na výkon, vítězství. Středem zájmu jsou sportovci na vzestupu, vždyť systém výběru a přípravy sportovních talentů je v mnoha zemích již léta aplikován a zdokonalován, ovšem již méně zájmu je projevoováno o sportovce v involuční fázi sportovní kariéry, natož ve fázi ukončení kariéry či v období posportovního života.

Sportovní psychologové, jejichž náplň práce by v ideálním případě měla zahrnovat rovněž preventivní působení v dané oblasti, mají omezené pole působnosti. Zejména ve vrcholovém sportu bývá praxe taková, že sportovní psycholog tráví se sportovci minimum času. Většinou se tak děje jen v omezeném časovém období, například při působení u národního sportovního týmu při významné světové sportovní akci, kdy je role sportovního psychologa vyžadována z jiného důvodu a na diskuse o možných negativních důsledcích v rámci ukončení sportovní kariéry není prostor (Taylor, & Ogilvie, 2001), navíc sportovní organizace (Ogilvie a Taylor (1993) popisují situaci v severní Americe) často nechtějí, aby sportovní psycholog se sportovci probíral tematiku konce sportovní kariéry z obav, aby to nenarušilo soustředění sportovců na sportovní výkon. Rovněž pro sportovní organizace sportovec končící kariéru, (nebo sportovec, který již kariéru ukončil) a tím nepřinášející sportovní organizaci žádné statky, pozbývá na atraktivitě.

²² Řada sportovních organizací či institucí vydávají tištěné materiály určené sportovcům a upozorňující na problematiku ukončení sportovní kariéry. Příklad takového tištěného materiálu od Mezinárodního olympijského výboru uveden v příloze (Příloha 1)

I přes tyto zmíněné překážky, byly především ve vyspělých zemích vytvořeny speciální intervenční programy²³ s cílem buď preventivního působení na současné sportovce, nebo pomoci sportovcům ve fázi adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry (nebo i sportovcům bývalým), kteří vykazují známky krizového ukončení sportovní kariéry. Wylleman, Theeboom a Lavallee (2004) udávají, že existující programy mají různou podobu, ale často zahrnují především workshopy, semináře, vzdělávací moduly a individuální konzultace. Většina těchto programů je pak zaměřena na management životního stylu a rozvoj přenosných dovedností, které mohou jedincům pomoci usnadnit přechod mezi sportovní kariérou a posportovním životem. Programy sportovcům nabízejí mimo jiné služby jako konzultace v oblasti personálního rozvoje, plánování celoživotní kariéry, volby zaměstnání, přípravy na ucházení se o zaměstnání, mediální výcvik, vystupování na veřejnosti, aj. Tyto programy jsou primárně zřizovány a řízeny národními sportovními organizacemi, národními olympijskými výbory, univerzitami nebo nezávislými organizacemi napojených na sportovní oblast. Zatímco některé programy jsou adresovány pouze vrcholovým sportovcům, většina byla vyvinuta i pro širší populaci sportovců (včetně výkonnostních, ne-vrcholových).

V zemích, kde již delší dobu fungují speciální intervenční programy, se někteří výzkumníci zabývali otázkou jejich efektivity, např. Gorely a kol. (2001) dotazovali potenciální klienty Athlete Career and Education (ACE) programu v Austrálii. Konstatují, že ačkoliv více než 86 % z 878 aktivních elitních sportovců mělo povědomí o existenci tohoto programu, pouze méně než 1 % již využilo některé ze služeb programu spojených s přechodem do posportovního života. Výsledky stejného výzkumu prezentovaný Lavallem a kol. (Lavallee, Gorely, Lavallee, Kimber, & Wylleman, 2001) ukazují, že hlavními důvody, proč sportovci nevyužívají služeb programu, jsou nedostatek povědomí o službách, které jsou v rámci programu nabízeny (32 %); nevhodné umístění poskytovaných služeb (15 %); nevhodný čas poskytování služeb (18,2 %) a jednoduše nepotřeba využít nabízených služeb (12,1 %). Dalším zajímavým závěrem studie je, že v rámci populace sportovců existují různé segmenty v návaznosti na věk sportovce a typ sportu. Z tohoto důvodu je doporučováno pro efektivnější poskytování služeb programu zaměřit se na tyto jednotlivé segmenty populace sportovců.

²³ Wylleman, Theeboom a Lavallee (2004) charakterizují takové programy jako komplexní multidisciplinární podporu formou kombinace workshopů, seminářů, vzdělávacích modulů, individuálního poradenství a/nebo doporučení pro jedince a/nebo skupiny vrcholových sportovců s ohledem na jejich sportovní účast a rozvoj. Tyto programy jsou implementovány zejména k podpoře sportovců v optimalizaci jejich celistvého rozvoje nejen tedy v oblasti sportovní, ale i v jejich psychologickém, sociálním, vzdělávacím a profesním rozvoji.

Na zmíněný výzkum navazují později North a Lavallee (2004), kteří dotazovali 561 aktivních elitních sportovců ve Velké Británii s cílem odhalit možné poptávající po službách speciálního intervenčního programu. Byly konstatovány signifikantní rozdíly mezi věkovými skupinami sportovců a plánováním posportovní kariéry. Mladší sportovci uvažovali spíše o zvýšení podílu stráveného času ve prospěch tréninku na úkor času věnovaného činnostem spojeným s ukončením sportovní kariéry. Podíl tohoto poměru se překlopuje ve prospěch činností spojených s ukončením kariéry až u sportovců s věkovým průměrem 30 a více let.

Tabulka 4 – Přehled vybraných intervenčních programů²⁴

Země	Název programu	Zřizující organizace	Založen	Cílová skupina
Kanada	Olympic Athletic Career Centre (OACC)	Canadian Olympic Association	1985 ²⁵	Účastníci OH, Her Commonwealthu a Pan Pacifických her
	Career Assistance Program for Athletes (CAPA)	United States Olympic Committee	1988 ²⁶	Olympionici končící kariéru
	Making the Jump Program (MJP)	Advisory Resource Centre for Athletes (Springfield College, MA)	1989 ²⁷	Vysokoškolští sportovci
USA	Whole-istic (W-istic)	American College Athletic Association	1990	Elitní vysokoškolští sportovci
	Career Transition Program (CTP)	The National Football League	1991 ²⁸	Hráči amerického fotbalu
	WSF Athlete Services	Women's Sports Foundation New York (WSF)	1994	Všechny dívky/ženy, zaměřeno na afro-američanky
	CHAMPS/Life Skills Program	National Collegiate Athletics Association	1994	Vysokoškolští sportovci
	Olympic Job Opportunity Program (OJOP)	United States Olympic Committee	1997 ²⁹	Olympionici
Velká Británie	Goldstart	British Olympic Association	1989 ³⁰	Olympionici
	ACE UK Programme	United Kindom Sports Institute	1999	Vrcholoví sportovci
Austrálie	Lifeskills for Elite Athletes Program (SportsLEAP)	Australian Institute of Sport	1989	Elitní sportovci
	Athlete Career and Education (ACE) Program	Victorian Institute of Sport	1990 ³¹	Elitní sportovci
	Aspire – Career Assistance for Olympians ³²	Australian Olympic Committee	1992	Olympionici
Nizozemí	The Retiring Athlete	Dutch Olympic Committee	1999	Olympionici
Belgie	Study and Talent Education Program (STEP)	Vrije Universiteit Brussel	1999	Vysokoškoláci
Japonsko	Second Career Project ³³	Japanese Olympic Committee	2003	Vrcholoví sportovci

²⁴ Pozn.: Některé údaje o programech převzaty od Gordon (1995), Wylleman a kol. (Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004) a od North a Lavallee (2004).

Z tabulky 4 představující vybrané intervenční programy pro sportovce v jednotlivých zemích je zřejmé, že myšlenka potřeby speciálních intervenčních programů se setkala s ohlasem jen v několik málo zemích, zejména pak v zemích ekonomicky vyspělých. Potřeba zřízení podobného programu je ale aktuální v širším světovém měřítku. Je až s podivem, jak je například u nás v České republice střešním sportovním organizacím lhostejný osud bývalých vrcholových sportovců. Určitou výjimku můžeme vidět v Českém klubu olympioniků, který má ve stanovách zmínku o podpoře sociálně slabších olympioniků, nicméně nejedná se o speciálně zaměřený program. Je třeba v blízké budoucnosti minimálně rozvinout seriózní diskusi o potřebě vytvořit speciální intervenční program pro sportovce s cílem preventivně působit na sportovce před ukončením kariéry a následně pomáhat sportovcům ve fázi ukončení sportovní kariéry popřípadě v posportovním životě v oblasti sociálního, psychologického, finančního a zaměstnaneckého poradenství (Kadlčík, 2007a).

²⁵ Tento program byl zřízen při sídle Kanadského olympijského výboru v Torontu. V roce 1994 Kanadský olympijský výbor zahájil reorganizační proces tohoto programu, který znamenal vytvoření dnes již 8 regionálních center – Canadian Sport Centre, <http://www.olympic.ca/EN/athletes/tc/athleteservices/index.shtml>

²⁶ Program ukončen v roce 1993 (Wylleman, Theeboom, & Lavallee, 2004).

²⁷ Na oficiálních stránkách Springfield College, MA již na název tohoto programu není odkazováno, nicméně sportovní katedra intervenční program studentům nabízí. Nutno podotknout, že při prohlížení internetových stránek, téměř většina univerzit v USA nějakou formu preventivního/intervenčního programu svým studentům nabízí.

²⁸ V současnosti jsou v rámci oddělení péče o hráče při NFL zřízeny 4 speciální programy: Continuing Education (zaměřený na vzdělání), Financial Education (zaměřený na finanční záležitosti), Career Internship (program stáže v rámci struktury NFL) a Player Assistance Services (zaměřený na osobnostní rozvoj sportovců, dovednosti, copingové strategie a vzdělání)

²⁹ Program ukončen v roce 2004.

³⁰ V roce 2001 zřizují British Olympic Association (BOA), UK Sport (UKS) a British Paralympic Association (BPA) společně Olympic and Paralympic Employment Network (OPEN) - <http://www.olympics.org.uk/OPEN/home.aspx>

³¹ Program v roce 1995 splýnul s Lifeskills for Elite Athletes Program (SportsLEAP), následovnícký program byl již zajišťován Australským institutem sportu, ovšem pod názvem „ACE Program“ (Wylleman, Theeboom, & Lavallee, 2004). Podrobné informace o programu publikovaly Anderson a Flanagan (2001).

³² <http://www.aspire.olympics.com.au/>

³³ Tanaka-Oulevey (2006)

IV.9. Vybrané metodologické přístupy k výzkumu ukončení sportovní kariéry

Metodologické přístupy k empirickému výzkumu fenoménu přechodu v rámci sportovní kariéry (potažmo procesu ukončení sportovní kariéry) jsou velmi rozmanité. Například rešerše empirických studií na toto téma z roku 1997 (Wylleman, De Knop, & Sillen, 1997) odkazuje na to, že ve 48 % výzkumů byla použita kvantitativní metodologie, ve 24 % výzkumů kvalitativní a ve 28 % byla použita kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu.

V raných výzkumech přechodů ve sportovní kariéře (častěji se zaměřením pouze na ukončení sportovní kariéry) byla používána metodologie explorativního charakteru, tedy převážně kvalitativní (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999). Dotazování pomocí otevřených otázek bylo nejčastější metodou tehdejších výzkumů. Např. Mihovilovic (1968) a Lerch (1981) se dotazují na důvody ukončení sportovní kariéry. Weinberg a Arond (1952) a posléze Hare (1971) provádějí rozhovory s bývalými boxery afroamerického původu a dotazují se na současnou životní situaci v porovnání s obdobím profesionálního boxování. Navazující výzkumy se pak pokouší odhalit proměnné vztažené k adaptačnímu procesu v rámci ukončení sportovní kariéry.

V průběhu devadesátých let minulého století byla několika vědci na vědeckých konferencích (např. Alfermann, 1998) vyjádřena potřeba získání více kvantitativních dat (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999).

Jelikož rané výzkumy ukázaly na určitý stupeň srovnatelnosti mezi přechody vyskytujícími se ve sportu a mimo sportovní sféru, rozhodli se někteří vědci použít metodologické postupy vyvinuté mimo sportovní oblast, které by mohly napomoci odhalit vliv některých proměnných v adaptačním procesu přechodové fáze sportovní kariéry (Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999). Mezi použitými výzkumnými nástroji byly například dotazníky: „Revised Causal Dimension Scale“ (CDSII) (McAuley, Duncan, & Russell, 1992) použitý ke zjištění důvodů ukončení sportovní kariéry; „COPE inventory“ (Carver et al., 1989) zjišťující copingové strategie použité během adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry; „Transition Coping Questionnaire“ (TCQ) (Schlossberg, 1993) vytvořený k identifikaci problémových oblastí spojených s určitým životním přechodem popisující současný kariérní vývoj jedince.

V rámci výzkumů spojených se sportovní kariérou byly rovněž použity dotazníky vytvořené specificky pro sportovní oblast: např. „Athletic Identity Measurement Scale“

(AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993) zjišťující stupeň vnímané identifikace jedince jako sportovce a „Sport Interpersonal Relationships Questionnaires (SIRQ) (Wylleman, Vanden Auweele, De Knop, Sloore, & De Martelaer, 1995) zjišťující kvalitu vztahů v rámci sportovcova sociálního okolí.

Jen několik dotazníků bylo vytvořeno speciálně na výzkum přechodů ve sportovní kariéře. Jsou jimi z roku 1984 „Professional Athletes Career Transition Inventory (PACTI) (Blann, & Zaichkowsky, 1986, 1989); následná australská verze dotazníku pro sportovce a trenéry „Australian Athletes Career Transition Inventory (AACTI) (Hawkins & Blann, 1993) a „Australian Coaches Career Transition Inventory (ACCTI) (Hawkins, Blann, Zaichkowsky, & Kane, 1994) zjišťující potřeby sportovců a trenérů během přechodového procesu. Nedávno vytvořené dotazníky pak jsou: „Athlete Retirement Questionnaire“ (ARQ) (Sinclair, & Orlick, 1993), který zjišťuje použití copingových strategií během adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry; „British Athlete Lifestyle Assessment Needs in Career and Education“ (BALANCE) (Lavalley, & Wylleman, 1999) určený k identifikaci sportovce, který by mohl prožívat krizové ukončení sportovní kariéry a určení kvality adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry; „Sport Career Termination Questionnaire (SCTQ) (Ceciř Erpič, 2001) určený k definování problémů spojených s procesem ukončení sportovní kariéry; „Retirement from Sport Questionnaire“ (Stambulova, 2001; Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2001; 2004) k určení kognitivních, emocionálních a behaviorálních následků ukončení sportovní kariéry; a „The Parental Involvement in Sport Questionnaire“ (PISQ) (Wuerth, Lee, & Alfermann, 2004) určený ke zjištění rodičovského vlivu na průběh sportovní kariéry sportovce.

Od roku 1999 vyvíjejí David Lavalley a Paul Wylleman dotazník „British Athlete Lifestyle Assessment Needs in Career and Education Scale“ (BALANCE) (Lavalley, & Wylleman, 1999; Lavalley, 2005). Dotazník obsahuje 12 teoretických konceptů, které podle autorů napomohou určit kvalitu adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry. 12 teoretických konceptů (vnímané důvody ukončení kariéry, sportovní identita, podpora okolí, předešlé zkušenosti s přechody, zapojení do sportovních aktivity po ukončení sportovní kariéry, stupeň přípravy na zaměstnání, změna sociální identity/sociálních rolí, socioekonomický status, přenosné dovednosti, dosažení sportovních cílů, přínos intervenčních opatření v procesu ukončení kariéry a nový cíl po ukončení sportovní kariéry) bylo transformováno do uzavřených otázek, formovaných v podobě Likertových škál od 1 do 7, kde 7 vyjadřovalo největší riziko výskytu krizového procesu ukončení sportovní kariéry.

Dotazník byl testován (Lavallee, & Wylleman, 1999) na 56 bývalých sportovních střelcích, kteří byli nuceni ukončit sportovní kariéru nedobrovolně. Sumarizované průměrné skóre dotazníku bylo 68,6 (SD = 5,42). Charakteristiky reliability a validity nejsou známy.

Od roku 1999 (Cecič Erpič, 1999; 2001; Cecič Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004) se do výzkumu problematiky ukončení sportovní kariéry intenzivně zapojuje Saša Cecič Erpič. Ve výzkumu 85 bývalých elitních slovinských sportovců z různých sportů, kteří ukončili sportovní kariéru nejdéle před 7 lety využívá vlastního dotazníku „Sport Career Termination Questionnaire“ (SCTQ) (Cecič Erpič, 2001, Cecič Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004) a dotazníku „Non-Athletic Transitions Questionnaire“ (NATQ) (Cecič Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004). Dotazník SCTQ zjišťuje následující konstrukty:

- dobrovolnost ukončení sportovní kariéry (1 položka, na Likertově škále od 1 = absolutně nedobrovolné do 5 = naprosto dobrovolné);
- stupeň pokročení procesu ukončení kariéry (1 položka, Likertova škála, 1 = zcela náhlé, 5 = velmi pokročilé);
- subjektivní hodnocení dosažených sportovních úspěchů (1 položka, Lickerova škála, 1 = nedosaženo téměř žádných cílů, 5 = dosaženy všechny cíle);
- stupeň plánování posportovního života (1 položka, Likertova škála, 1 = naprosto neplánovaný, 5 = kompletně naplánovaný);
- personální problémy během procesu ukončení sportovní kariéry (8 položek, Cronbachovo $\alpha = 0,82$);
- psycho-sociální problémy během ukončení sportovní kariéry (5 položek, $\alpha = 0,74$);
- problémy v zaměstnanecké oblasti (4 položky, $\alpha = 0,75$). Tři poslední proměnné jsou zjišťovány pomocí Likertovy škály (1 = žádné problémy, 5 = značné problémy).
- Tři poslední škály s spolu se sociální a emocionální podporou během procesu ukončení kariéry ($\alpha = 0,79$) tvoří: konstrukt obtížnost ukončení sportovní kariéry ($\alpha = 0,89$);
- organizace posportovního života (8 položek, $\alpha = 0,74$) odráží vnímanou kvalitu adaptace do posportovního života;

- sportovní identita (7 položek, $\alpha = 0,76$) indikuje identifikaci jedince s rolí sportovce, škála vytvořena podle „Athletic Identity Measurement Scale“ (AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993).

Dotazník NATQ zjišťuje vnímání vlivu nesportovních přechodů (událostí) na kvalitu života sportovce. NATQ prezentuje 66 životních událostí a přechodů, které jsou charakteristické pro adolescenci a dospělost a jsou vztažené k: vzdělání (12 položek); zaměstnanecká kariéra (10 položek); rodinný život (25 položek); mezilidské vztahy (5 položek); ekonomický status (7 položek); a jiné důležité životní události (6 položek). Respondenti hodnotili vliv těchto událostí na vnímanou kvalitu jejich života na 11 bodové Likertově škále (-5 = silně negativní vliv, +5 = silně pozitivní vliv). Výsledné odpovědi byly následně sumarizovány a vznikl soubor negativních životních událostí s vlivem na kvalitu života a soubor pozitivních životních událostí ovlivňujících kvalitu života.

Výsledky výzkumu zahrnuje konstatování, že kvalita posportovního života je vyjádřená obtížemi v psychologické, psychosociální a zaměstnanecké oblasti a obtížemi s organizací posportovního života. Stupeň dobrovolnosti signifikantně ovlivňuje kvalitu adaptačního procesu po ukončení sportovní kariéry. Naproti tomu stupeň pokročení procesu ukončení kariéry a plánování posportovního života nebyly shledány jako ovlivňující kvalitu procesu ukončení sportovní kariéry, což je v rozporu s výsledky některých dřívějších studií (např. Werthner, & Orlick, 1986; Ogilvie, & Taylor, 1993, aj.). Stupeň dosažení sportovních cílů a stupeň sportovní identity mají signifikantní vliv na kvalitu procesu odchodu ze sportu. Výsledky jsou prezentovány na statistické hladině významnosti $p < 0,05$.

Natalia Stambulova a Dorothee Alfermann vytvořily dotazník „Retirement from Sport Questionnaire“ (Stambulova, 2001; Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2001; 2004). Nezávislá proměnná „plánování ukončení kariéry“ (vyjádřená ano/ne) je následována sledovanými závislými proměnnými:

- důvody a okolnosti ukončení sportovní kariéry (zaměstnání, sportovní důvody, interpersonální vztahy ve sportu, zdravotní problémy, rodinné problémy a finanční důvody);
- emocionální reakce, zjišťováno pomocí výčtu 4 typických negativních emocí (Cronbachovo $\alpha = 0,8$) a 4 typických pozitivních emocí ($\alpha = 0,71$) na 5stupňové Likertově škále;

- copingové reakce, 12 položková škála vytvořená z dotazníku „COPE inventory“ (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989), opět 5stupňová Likertova škála;
- sportovní identita, 5 položková ($\alpha = 0,68$) zkrácená verze „Athletic Identity Measurement Scale (AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993);
- vnímaná spokojenost s posportovním životem (4 položky, $\alpha = 0,79$).

Výsledky dotazování 254 bývalých amatérských sportovců z Německa (N = 88), Litvy (N = 65) a Ruska (N = 101), zástupců různých sportů, ukazují na pozitivní závislost mezi plánováním ukončení sportovní kariéry a pozitivním hodnocením posportovního života, pozitivními emocionálními reakcemi provázející ukončení sportovní kariéry a kratší vnímanou dobou adaptace do posportovního života. Signifikantní korelace odhalila rovněž vztah mezi silnou sportovní identitou a delší vnímanou dobou adaptace do posportovního života a negativními emocionálními reakcemi.

V roce 1997 provedli Grove a kol. (Grove, Lavalley, & Gordon, 1997) dotazování 48 bývalých elitních sportovců. Nezávislé proměnné a) sportovní identita byla zjišťována pomocí 10 položkové „Athletic Identity Measurement Scale (AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993) (Cronbachovo $\alpha = 0,79$), b) copingové strategie pomocí 60 položkového „COPE inventory“ (Carver, Scheier, & Weintraub, 1989) ($\alpha = 0,81$). Závislé proměnné: adaptace v zaměstnanecké, finanční, emocionální a sociální oblasti byly zjišťovány pomocí 10stupňové Likertovy škály z pohledu a) kvality adaptace; b) plánování; a c) vnímaných obav.

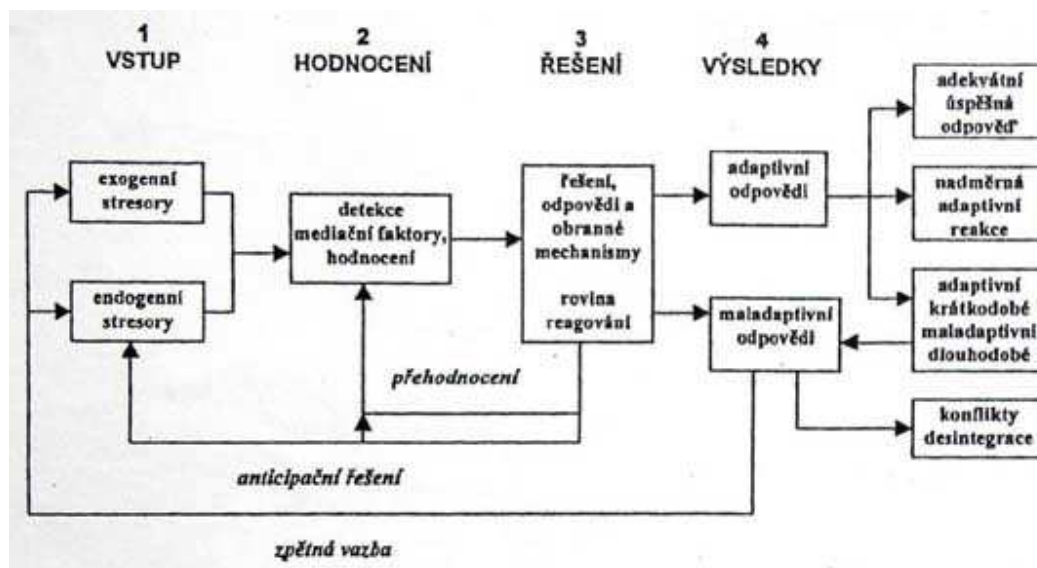
Výsledky zahrnují zjištění, že nejpoužívanější copingové strategie během ukončení sportovní kariéry byly akceptace, pozitivní reinterpretace, plánování, aktivní coping, mentální vypnutí a hledání sociální podpory, na druhé straně nejméně používané copingové strategie byly obrácení se na víru, užití alkoholu a drog a odmítnutí skutečnosti. Signifikantní pozitivní korelace byla zjištěna mezi sportovní identitou a časem potřebným k adaptaci v emocionální a sociální sféře, stejně tak i z pohledu kvality adaptace v těchto oblastech. Naopak sportovní identita negativně korelovala s plánováním ukončení kariéry. Zjištěné výsledky jsou interpretovány na hladině statistické významnosti $p < 0,05$.

IV.10. Výzkum problému ukončení sportovní kariéry v ČR

Problematice ukončení sportovní kariéry u nás nebyla věnována přílišná pozornost, nicméně existují minimálně tři kvalitní zdroje (Svoboda & Vaněk, 1982; Kopecká 1985, 1987; Slepíčka, Slepíčková, Maříková, & Janák, 1996) výzkumu tohoto fenoménu, které si zaslouží bližší pozornost, zejména na prvně jmenovaný zdroj je odkazováno ve většině soudobých prací.

Výzkum Svobody a Vaňka (1982) nejen, že je nejranější výzkumná studie týkající se ukončení sportovní kariéry u nás, ale patří rovněž mezi stěžejní rané práce dané problematiky v celosvětovém měřítku. Dotazování 163 bývalých vrcholových sportovců ukázalo, že ačkoliv někteří sportovci odcházejí ze závodního vrcholového sportu bez komplikací, jiní prožívají situace, které mají všechny charakteristické znaky stresu. Jen malé procento sledovaných (17 %) sportovců se vyjádřilo, že neměli žádné negativní prožitky v době odchodu ze závodního sportu, před ním i po něm. 31 % dotazovaných připustilo, že se začali zajímat o to, co bude až skončí sportovní kariéru až v době krátce před koncem kariéry.

Autoři ve své studii představují systémový model stresu z odchodu z vrcholového soutěžení (viz následující obrázek).

Obr. 9 – Systémový model stresu z odchodu z vrcholového soutěžení (Svoboda, 2000, s. 102)

Vstupy modelu představují buď exogenní (makrosociální faktory – ekonomické podmínky ve společnosti, status sportu, tlak mladých na sportovní hvězdy apod., mikrosociální faktory – např. založení rodiny, fyzické faktory, informační – např. nejistota s výhledem do budoucna, a hodnotové faktory – přesun hodnot, sociální změny) nebo endogenní (např. tendence osobnosti k introverzi a neurotičnosti, monotónnost každodenní fyzické aktivity, pocit opotřebovanosti aj.) stresory. Sportovec je nucen situaci hodnotit a nalézt řešení v podobě adaptivní odpovědi nebo naopak maladaptivní odpovědi na stres z odchodu z vrcholového soutěžení. Ve fázi hodnocení hrají důležitou úlohu tzv. mediační faktory (srovnatelné s proměnnými vztaženými k adaptačnímu procesu v kombinaci se zdroji adaptačního procesu, viz. výše v textu), mezi které autoři uvádí věk, stav, vývojová fáze osobnosti, rodinná spokojenost, socioekonomický status, příprava na ukončení kariéry, sportovní identita, zdravotní stav/zranění. Ve třetí fázi, fázi řešení, hrají významnou roli zvolené copingové strategie a podpora sociálního okolí. Vyústěním celého procesu je pak následná reakce na proces ukončení sportovní kariéry (fáze 4. Výsledky), jež může být adaptivní nebo naopak maladaptivní. Mezi maladaptivními odpověďmi se ve studii objevovaly potíže v psychologické rovině například apatie, frustrace, agrese. Mezi maladaptivními reakcemi se ve studii objevily rovněž uchýlení se k alkoholu nebo drogám, dále neurózy, psychózy a sebedestruktivní stavy.

Pokud srovnáváme modely ukončení sportovní kariéry autorů Svobody a Vaňka (1982) a Taylora a Ogilvieho (1994) lze pozorovat v podstatě stejné pojetí, jen s malými odlišnostmi. Model Taylora a Ogilvieho je rozšířen o poznatky v některých empirických studiích, které časově následovaly výzkum Svobody a Vaňka. Model amerických autorů rovněž obsahuje možnost intervence následující maladaptivní reakci na ukončení sportovní kariéry.

Mezi nemnohé české výzkumy ukončení sportovní kariéry patří studie Tamary Kopecké (1985, 1987). Ve zprávě z roku 1985 referuje o výsledcích dotazování 580 bývalých vrcholových sportovců, členů středisek vrcholového sportu. Kopecká konstatuje, že životní události (výše definované jako „nesportovní“ přechody) jsou uváděny jako nejčastější důvody ukončení kariéry (ve 23,7 %), následují je výkonnostní důvody (21,1 %). Kopecká předkládá následující závěry: a) životní události jsou významným činitelem podílejícím se na sportovním vývoji vrcholových sportovců; b) životní události se stávají jedním z nejčastějších důvodů předčasného odchodu vrcholového sportovce; c) nejdůležitějšími životními událostmi zasahujícími do sportovního vývoje jsou: neshody s trenérem, nástup

nebo zpětný návrat z vojenské služby, výrazné zhoršení vztahů ve sportovním kolektivu, zdravotní potíže, změny ve vztahu s životním partnerem a výrazný sportovní neúspěch; d) životní události mají často demotivující vliv na vývoj sportovce; e) absolutní upřednostňování vrcholového sportu před ostatními oblastmi negativně ovlivňuje školní, profesní i osobní rozvoj sportovce; f) chování sportovců je ovlivněno dřívější životní zkušeností; g) odchod vrcholového sportovce ze sportu je jedním z kritických momentů jeho celkového vývoje; h) většina sportovců není připravena ani připravována čelit nastávajícím psychologickým, sociologickým či ekonomickým problémům.

Později Kopecká (1987) navazuje zprávou o příčinách předčasných odchodů žen ze středisek vrcholového sportu. Dotazování 271 bývalých vrcholových sportovkyň, které byly ne déle než 5 let po ukončení sportovní kariéry, ukázalo, že nejčastějším důvodem ukončení sportovní kariéry byly opět životní události (60 četností), následované výkonnostními důvody (59), věkem (47), zdravotními důvody (44), psychologicky podmíněnými důvody (23), jinými důvody (21), sociálně pedagogickými důvody (10) a disciplinárními důvody (7). Mezi životní události patřily: gravidita, výchova dítěte (22), rodinné problémy (12), školní prospěch (9), studium (4), problémy v zaměstnání (4), sňatek (4), nástup do zaměstnání (3) a nesouhlas rodičů (1).

Zatím poslední významný výzkum ukončení sportovní kariéry z českého prostředí, pokud do výčtu nepočítáme nepříliš významné diplomové práce založené na dotazování anketního charakteru (Jurák, 1997; Švyhosová, 2005) je výzkum Slepíčky a kol. (Slepíčka, Slepíčková, Maříková, & Janák, 1996). Základním cílem výzkumu bylo zjistit názorovou orientaci bývalých vrcholových sportovců – olympioniků ve vztahu k roli vrcholového sportu v jejich životě a jejich adaptaci po skončení sportovní kariéry. Byl zaslán dotazník 100 členům Klubu olympioniků s vysokým procentem návratnosti – 83 %. Výzkumný soubor zahrnoval sportovce z různých druhů sportů. Více než polovina sledovaných sportovců ukončila sportovní kariéru před více než 25 lety a téměř 75 % sledovaných sportovců ukončilo kariéru před více než 15 lety. Věkové složení respondentů bylo: 43 % ve věku 60 let a výše, 52 % ve věku 40 – 59 let, pouze 5 % pak ve věku do 39 let. Se sportovci, kteří ukončili sportovní kariéru do 10 let od započetí výzkumu, byl navíc proveden řízený rozhovor k doplnění získaných informací. Mezi výsledky výzkumu se objevuje např., že 64 % respondentů vyjádřilo spokojenost se současnou situací v zaměstnání (autor upřesňuje, že nedošlo k vnímané hierarchické mobilitě směrem dolů na žebříčku prestiže zaměstnání v porovnání s vrcholovým sportováním). Respondenti dále

(60 %) hodnotili vrcholovou sportovní kariéru v pozitivním smyslu na současný život. Dalších 31 % hodnotí sportovní kariéru rovněž pozitivně, i když připouští, že sportovní kariéra měla určitý negativní vliv na jejich současnou životní situaci. Pouze 5 % respondentů se přiklání k názoru, že jim vrcholový sport spíše vzal, než poskytl a pouze 1 respondent spíše lituje toho, že se věnoval vrcholovému sportu. Celkové závěry výzkumu jsou spíše pozitivního charakteru. Slepíčka konstatuje, že vrcholoví sportovci většinou neměli dlouhodobější problémy s adaptací na nové prostředí a nové sociální podmínky a že vrcholový sport nelze považovat za výraznou překážku uspokojivé profesní kariéry po ukončení sportovní kariéry. A dále, že vrcholová sportovní kariéra sportovcům přinesla obohacení života a byla hodnocena převážně jako pozitivní životní etapa, i když někdy přinesla problémy v pozdějším životě. V kontrastu s těmito závěry Slepíčka konstatuje, že se ukázala potřeba výraznější i odborné pomoci těm, kteří se dostanou do obtížných životních situací, které nemohou sami zvládnout a mělo by se tudíž uvažovat o využití odborníků (psychologa, lékaře, psychiatra).

IV.11. Shrnutí rešerše literatury problematiky ukončení sportovní kariéry

Zřejmě nejranější prací spojenou s výzkumem problematiky ukončení sportovní kariéry je práce Weinberga a Aronda (1952), následovaná pak pracemi Halldena (1965, cit. Wylleman, Alfermann a Lavallee (2004a)), Mihoviloviče (1968), Hareho (1971), Haerleho (1975), či Hilla a Loweho (1974). Od začátku osmdesátých let minulého století pak nastává nárůst zájmu o danou problematiku. Dokladem je výrazné zvýšení publikovaných prací zabývajících se problematikou sportovní kariéry (Wylleman, Theeboom et al., 2004).

Zejména ze začátku 80tých let 20. století se řada vědců pokoušela o nalezení podobností mezi problematikou ukončení sportovní kariéry a podobnými situacemi v jiných sférách života. Řada autorů se tehdy snaží problém ukončení sportovní kariéry určitým způsobem teoreticky popsat a definovat. Teoretický koncept ukončení sportovní kariéry je mnohdy připodobňován teoretickým konceptům z oblasti thanatologie a sociální gerontologie (viz práce Ermlera (1980), Lercha (1981, 1984) a Rosenberga (1981, 1984)), ovšem aplikace obou zmíněných přístupů se postupem času setkala se značnou kritikou jednak proto, že teorie vycházejí z jiné než sportovní oblasti a také proto, že oba přístupy nahlíží na ukončení sportovní kariéry a priori jako na negativní až traumatický jev (např. Coakley (1983), Blinde, & Greendorfer (1985)).

Na proces ukončení sportovní kariéry bylo později nahlíženo spíše jako na proces přechodu mezi dvěma fázemi života. Ačkoliv jako první označení přechodu v souvislosti s ukončením sportovní kariéry naznačili již Hill a Lowe (1974), kteří vycházeli ze Sussmana (1972), výrazným způsobem se o ukončení sportovní kariéry jako o přechodu mluví až po představení modelu lidské adaptace v rámci přechodového procesu od Schlosbergové (1981). Tento model, který později doznal modifikací (Sinclair, 1990; Sinclair, & Orlick, 1994), se stal velmi oblíbeným teoretickým východiskem pro řadu následných prací ve sledované problematice.

Definování procesu přechodu později otevřelo cestu k analyzování celého průběhu sportovní kariéry. Vědci následně předkládají, že sportovní kariéra je složena z několika navzájem navazujících fází, mezi nimiž existují procesy charakteristické pro proces přechodu (viz. Salmela, 1994; Stambulova, 1994; Svoboda, 2000; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999). Proces ukončení sportovní kariéry je pak vnímán jako jeden z několika přechodů ve sportovní kariéře, i když velmi specifický a složitý.

Stejně tak, jak byly postupně definovány jednotlivé přechody v rámci sportovní kariéry, snaží se výzkumníci definovat sportovní kariéru jako pouze jednu z několika dalších „kariér“, lépe řečeno oblastí rozvoje jedince a vidět a chápat tak sportovní kariéru z holistického pohledu. Například Anderson (1990) a posléze Wylleman a spol. (Wylleman, De Knop, & Lavallee, 2001; Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004) aplikují do sportovní oblasti teorie Bronfenbrennera (1977, 1979), respektive Eriksona (1950, 1959, 1968).

Ukončení sportovní kariéry je posléze tedy chápáno jako velmi složitý komplexní multidimenzionální koncept, který ovlivňuje a zároveň je ovlivňován i řadou jiných životních oblastí, než pouze tou sportovní. Výzkumníci se posléze snaží o definování teoretického konceptu ukončení sportovní kariéry (popřípadě přechodu ve sportovní kariéře), popsat strukturu tohoto jevu, definovat jeho prvky a v lepších případech definovat rovněž vazby mezi jednotlivými prvky. Jak již bylo řečeno, většina autorů vychází z teoretického modelu Schlosbergové (1981), model dále obohacují a rozvíjejí (buď celý nebo jeho části) a především vyvíjejí a ověřují na sportovní populaci.

Sinclairová (1990) zmíněný model obohacuje o pohled na přechodový proces jako na zdroj potenciálních pozitiv či negativ. Autorka předkládá, že efektivita copingových strategií by

měla být viděna v modelu, který zahrnuje obojí, jak potenciální zdroje, tak bariéry efektivního adaptačního procesu.

Gordon (1995) model Schlossbergové rozvíjí o příčinné faktory, které spouštějí přechodový proces ukončení sportovní kariéry, dále vzájemně působící faktory ovlivňující způsob adaptace a terciální faktory, které celý adaptační proces usnadňují, dále v modelu ilustruje hledisko času, tedy posloupnost průběhu procesu ukončení sportovní kariéry, vyúsťující v intervenční činnost (poradenství, asistenční programy), která by měla být jedinci poskytována.

V roce 1997 předkládá svůj model procesu přechodu během sportovní kariéry Stambulova (1997b). Model Stambulové představuje proces, při kterém se sportovec musí vyrovnat s řadou specifických požadavků (výzev), což je nezbytné vzhledem k úspěšnému pokračování kariéry. Autorka udává, že přechodové požadavky vytvářejí vývojový konflikt mezi tím, co sportovec je, a tím, co sportovec chce nebo by měl být. Tento vývojový konflikt sportovce stimuluje k mobilizaci dostupných zdrojů a nalezení vhodných copingových způsobů. Efektivita copingových strategií je pak závislá na dynamické rovnováze mezi přechodovými zdroji a bariérami. Stambulova (2003) pak sportovní kariéru předkládá jako sled několika sekvenčních fází a přechodů mezi nimi, přičemž každý z přechodů je chápán jako proces. Během tohoto procesu se musí sportovec vypořádat se specifickými požadavky a musí nalézt rovnováhu mezi požadavky a dostupnými zdroji. Nevyhnutelným přechodem v rámci sportovní kariéry je pak proces ukončení sportovní kariéry.

V roce 1999 představuje Franke svůj model odchodu z elitního sportu. Franke (1999) dotazoval pět bývalých a jednoho současného elitního sportovce a pokouší se pomocí ukotvené teorie (viz Glaser, & Strauss, 1967) koncipovat model ukončení sportovní kariéry.

Na základě předešlých teoretických východisek, pocházejících jak ze sportovní psychologie, tak odborného poradenství v oblasti profesní kariéry a osobních profesních zkušeností se sportovci, představují Taylor a Ogilvie svůj koncepční model adaptace v procesu ukončení sportovní kariéry (Ogilvie, & Taylor, 1993; Taylor, & Ogilvie, 1994, 2001). Tento model představuje zatím nejucelenější a zároveň nejkonkrétnější pohled na proces ukončení sportovní kariéry (podrobně popsán již dříve v textu). Až doposud nebyla základní struktura modelu popřena ani vyvrácena. Ačkoliv se jedná o model amerických

autorů (při zohlednění naprosto jiného systému vrcholového sportu v USA a v Evropě i jinde ve světě) nebyl dosud předložen jiný komplexní model fenoménu ukončení vrcholové sportovní kariéry.

Nelze opomenout rovněž systémový model stresu z odchodu z vrcholového soutěžení našich autorů Svobody a Vaňka (Svoboda, & Vaněk, 1982; Svoboda, 2000) rozvíjející především copingovou stránku procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry.

Rovněž zajímavý se může zdát pohled na vývoj vědeckého zájmu o problematiku ukončení sportovní kariéry (popřípadě přechodů ve sportovní kariéře) z geografického hlediska.

Rané výzkumy byly prováděny především na území severní Ameriky, většina v USA (Allison & Meyer, 1988; Blann & Zaichkowsky, 1989; Blinde & Greendorfer, 1985; Botterill, 1982; Broom, 1982; Coakley, 1983; Curtis & Ennis, 1988; Ermler, 1980; Gorbett, 1985; Greendorfer & Blinde, 1985; Haerle, 1975; Hallden, 1965; Hare, 1971; Hill & Lowe, 1974; Kleiber, Greendorfer, Blinde, & Samdahl, 1987; Lerch, 1981, 1984; McPherson, 1980, 1984; Ogilvie & Howe, 1982; Ogilvie & Howe, 1986; Rosenberg, 1981, 1984; Stevenson, 1982; Thomas & Ermler, 1988; Weinberg & Arond, 1952; Werthner & Orlick, 1982, 1986).

Pokud porovnáme výčet stěžejních prací publikovaných před rokem 1990 v USA a jinde ve světě, zjistíme naprostou disproporcii v počtu publikací. První evropský autor vydává vědecký článek s mezinárodním ohlasem s tematikou ukončení sportovní kariéry až 16 let po prvních Američanech³⁴ (Mihovilovic, 1968). Na Jugoslávce Mihoviloviče navazují v Evropě až naši Svoboda s Vaňkem (1982) a od dva roky později publikuje Polák Pawlak (1984). Do konce let 80tých publikuje (avšak v češtině) ještě Kopecká (1985, 1987). Rovněž v rodných jazycích publikují články pojednávající spíše o sociálním okolí a zázemí vrcholových sportovců (které rovněž, jak již bylo pojednáno, může mít vliv na průběh sportovní kariéry i její ukončení) Milšhtein a Kulinkovich (1979, cit. Stambulova (2007)), kteří představují sociální portréty sovětských olympioniků a Carlson (Carlson & Engström, 1988) představující sociální zázemí švédských špičkových tenistů.

³⁴ Pokud některý z evropských autorů vydal vědecký článek dříve než v roce 1968, patrně se jednalo o vydání v rodném jazyce autora (tedy neanglický) a v době psaní tohoto textu není autorovi žádná tato publikace známa.

Zlom ve vědeckém zájmu o problematiku ukončení sportovní kariéry (potažmo přechodů ve sportovní kariéře) v Evropě³⁵ pak představuje začátek 90tých let minulého století. Zejména založení speciální pracovní skupiny „Special Interest Group on Career Transitions (SIG-CT)“ v roce 1993. Od tohoto momentu se podíl evropských přispěvatelů k řešení dané problematiky výrazně navyšuje. Mezi přední představitele vlny devadesátých let lze řadit *Němku Alfermann* (Alfermann, 1998, 2000; Alfermann & Gross, 1997; Alfermann et al., 2001; Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2004; Bussman & Alfermann, 1994; Saborowski, Alfermann, & Würth, 1999; Würth, Alfermann, & Saborowski, 1999; Würth, Lee, & Alfermann, 2004; Wylleman, Alfermann et al., 2004a; Wylleman, Lavallee et al., 1999), *Angličana Lavalleeho* (Grove et al., 1997; Lavallee, 2000, 2005; Lavallee & Andersen, 2000; Lavallee, Gordon, & Grove, 1997; Lavallee et al., 2001; Lavallee, Nesti, Borkoles, Cockerill, & Edge, 2000; Lavallee & Robinson, 2007; Lavallee et al., 1998; Lavallee, Thatcher, & Jones, 2004; Lavallee & Wylleman, 1999, 2000; Lavallee, Wylleman et al., 2000; North & Lavallee, 2004; Wylleman, Alfermann et al., 2004a; Wylleman et al., 2001; Wylleman, Lavallee et al., 1999; Wylleman, Theeboom et al., 2004), *Rusku Stambulovou* (Alfermann et al., 2001, 2004; Hanin & Stambulova, 2004; Stambulova, 2005; Stambulova & Stephan, 2005; Stambulova, 1994; Stambulova, 1997; Stambulova, 1997; Stambulova, 2000, 2001, 2003; Stambulova, 2007; Stambulova & Cheremnyh, 1999; Stambulova et al., 2007; Wylleman, Stambulova et al., 1999) a *Belgičana Wyllemana* (Cecič-Erpič, Wylleman, & Zupancic, 2004; Lavallee et al., 2001; Lavallee et al., 1998; Lavallee & Wylleman, 1999, 2000; Lavallee, Wylleman et al., 2000; Wylleman, Alfermann et al., 2004a; Wylleman & De Knop, 1999; Wylleman, De Knop, Ewing, & Cumming, 2000; Wylleman et al., 2001; Wylleman, Lavallee et al., 1999; Wylleman, Stambulova et al., 1999; Wylleman, Theeboom et al., 2004). Na tyto přední velmi plodné autory později navazují např. *Slovinka Cecič-Erpič* (1999, 2001; Cecič-Erpič et al., 2004), *Litevka Zemaityte* (Alfermann et al., 2001, 2004), *Francouz Stephan* (Stambulova & Stephan, 2005), či *Švéd Jäphag* (Stambulova et al., 2007). Jak je z citací zřejmé, publikační činnost vychází z úzké mezinárodní spolupráce, dalším kladným znakem je pak zejména díky Stambulové (působící ve Švédsku) vznikající iniciativa úzké mezinárodní spolupráce a porovnání výsledků v mezinárodním měřítku; vznikají tak

³⁵ Nutno poznamenat, že fenomén ukončení vrcholové sportovní kariéry začal od devadesátých let pronikat do vědeckého zájmu i v dalších částech světa kromě zmiňované Severní ameriky a Evropy. Vědecký zájem o tuto problematiku můžeme sledovat např. v Austrálii (Anderson & Falagan, 2001; Anderson & Morris, 2000; Gordon, 1995; Gorely et al., 2001), ale i dalších zemích světa – v Japonsku (Tanaka-Oulevey, 2006), či Brazílii (Brandao et al., 2000).

komparativní studie bývalých německých, ruských a litevských sportovců (Alfermann et al., 2001, 2004), či sportovců švédských a francouzských (Stambulova & Stephan, 2005; Stambulova et al., 2007).

Je třeba zmínit rovněž iniciativu především německy a francouzsky mluvících vědců v této oblasti, která vyvrcholila na 37. symposiu v Magglingenu v 1998, které bylo uspořádáno na téma: Život po vrcholovém sportu (Seiler, Anders, & Irlinger, 2000). Patrně nejhodnotnější byla mezinárodní studie (Anders, 2000; Hackford, Emrich, & Papathanassiou, 2000; Louveau & Duret, 2000; Seiler, Schmid, & Schilling, 2000) do níž byli zahrnuti bývalí sportovci z Německa (62 dotazováno pomocí dotazníků a 22 v rozhovoru), Francie (128 navrácených dotazníků a 22 rozhovorů) a Švýcarska (12 rozhovorů), kteří se účastnili buď mistrovství Evropy, mistrovství světa nebo Olympijských her a doba od ukončení jejich sportovní kariéry byla v rozmezí 5 až 10 let. Jednou ze sledovaných oblastí mezinárodního výzkumu bylo například srovnání sociální mobility pozice vrcholový sportovec a profese po ukončení sportovní kariéry. Výsledky ukazují, že 36,8 % souboru německého a 44,6 % souboru francouzského si po ukončení sportovní kariéry zlepšilo sociální pozici, 24,6 %, respektive 36,6 % zůstalo na stejné úrovni jako v době sportovní kariéry, naopak 38,6 %, respektive 15,8 % respondentů odkazovalo na zhoršení sociální pozice po ukončení sportovní kariéry. Rovněž již několikrát zmiňovaný výzkum Slepíčky a kolektivu (1996) vycházel a byl začleněn do této mezinárodní iniciativy. Nutno poznamenat, že zmíněná mezinárodní spolupráce, co do rozsahu zemí zapojených do zkoumání fenoménu ukončení sportovní kariéry na základě stejné metodologické koncepce, od roku 1998 až do dneška nebyla překonána.

V. VÝZKUMNÉ OTÁZKY, CÍLE A ÚKOLY PRÁCE, HYPOTÉZY

V.1. Výzkumné otázky

- A. Jaký je průběh vrcholové sportovní kariéry?
- B. Jak vypadá proces ukončení vrcholové sportovní kariéry?
- C. Jaké jsou zdroje a překážky optimálního adaptačního procesu do posportovního života?
- D. Jak veliký je vliv proměnných vstupujících do přechodového procesu na kvalitu posportovního života?

V.2. Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je popis průběhu sportovní kariéry, procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry a určení jednotlivých proměnných, které tento proces ovlivňují a popis následné adaptace do posportovního života.

Dílčí cíle práce vedoucí ke splnění hlavní cíle:

- 1.) Na základě analýzy dostupné literatury navrhnout vhodný design pro splnění cílů výzkumu.
- 2.) Získat kontakty na bývalé vrcholové sportovce a motivovat je ke spolupráci.³⁶
- 3.) Popsat období vrcholové sportovní kariéry u bývalých vrcholových sportovců.
- 4.) Popsat období ukončení vrcholové sportovní kariéry u bývalých vrcholových sportovců, odhalit základní strukturu tohoto jevu a analyzovat vztahy mezi jednotlivými proměnnými.
- 5.) Navrhnout doporučení využitelná v praxi.

³⁶ Již dříve zmiňují američtí autoři (Ball, 1976; McPherson, 1977, cit. Allison a Meyer (1988)), že jeden z největších problémů zkoumání problematiky ukončení sportovní kariéry je nejen získání kontaktů na sportovce, ale rovněž motivování sportovců k účasti na výzkumu.

V.3. Hypotézy

Následující text předkládá hypotézy navržené na základě teoretických poznatků a výsledků I. fáze výzkumu.

1) Bývalí vrcholoví sportovci, kteří ukončili svoji sportovní kariéru dobrovolně, budou vykazovat vyšší vnímanou kvalitu posportovního života v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti než bývalí vrcholoví sportovci, kteří ukončili svoji sportovní kariéru nedobrovolně.

2) Vyšší vnímanou kvalitu posportovního života v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti, budou vykazovat bývalí vrcholoví sportovci,

- kteří dosáhli vyšší úrovně vzdělání,
- kteří byli sportovci sportů s výraznou podporou ze strany státu, s dlouhodobou tradicí, s vysokou diváckou a ekonomickou atraktivitou a rozsáhlou členskou základnou,
- kteří byli ve větší míře zapojeni do státního systému sportovní přípravy,
- kteří absolvovali zahraniční angažmá,
- s nízkou vnímanou sportovní identitou,
- kteří si ve větší míře osvojili přenosné dovednosti,
- kteří ve větší míře plánovali ukončení sportovní kariéry a
- kterým se dostalo větší podpory sociálního okolí po ukončení sportovní kariéry, přičemž tyto proměnné jsou chápány jako nezávislé ve vzájemné interakci a proměnná věk v době ukončení sportovní kariéry je chápána jako kovariační proměnná.

3) Vnímaná kvalita posportovního života bývalých vrcholových sportovců v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti se bude lišit v závislosti na míře užití jednotlivých copingových strategií.

VI. ORGANIZACE A METODY VÝZKUMU

VI.1. Design výzkumu

Jak již bylo naznačeno v předchozích kapitolách, problematika ukončení sportovní kariéry se jeví jako velmi složitá, v českém prostředí pak ne zcela probádána. Zkoumání tohoto jevu v českém prostředí je navíc komplikované významnými společenskými změnami posledních desetiletí, které ovlivňují prostředí sportu, nejvíce pak sportu vrcholového.

O složitosti zkoumaného fenoménu rovněž svědčí i škála zvolených metodologických přístupů použitých ve výzkumech tohoto jevu v minulosti. Studium dostupné literatury značnou komplexnost zkoumaného jevu rovněž potvrdilo, výzkumníci mnohdy navíc docházejí ke značně rozdílným závěrům. Při volbě designu výzkumu bylo přihlédnuto k metodologickým strategiím použitých v předchozích výzkumech a ukázalo se, že jako východisko pro bližší poznání zkoumaného fenoménu nemůže být opomenut ani jeden ze základních výzkumných paradigmat. Hendl (1997, s. 75) k tomuto tématu poznamenává: „Při výzkumu v společenských vědách a tedy i v některých oblastech kinantropologie se je vhodné používat jak kvalitativní tak kvantitativní přístupy. Omezení se na jeden ze dvou uvedených přístupů sebou nese riziko, že opomineme některé důležité aspekty zkoumaného problému.“

Jako vhodný základ pro design výzkumu byl zvolen tzv. smíšený typ výzkumu (blíže popisuje např. Hendl (2005)) a to především z důvodu značné složitosti zkoumaného fenoménu a z důvodu možnosti jednak maximálního eliminování slabých a na druhou stranu maximálního využití silných stránek jak kvalitativního, tak kvantitativního výzkumného přístupu. Hendl (2005, s. 271) popisuje smíšený výzkum takto: „Smíšený výzkum kombinuje určitým způsobem kvalitativní i kvantitativní postupy. Jde o to, v jedné výzkumné akci využít oba typy výzkumných strategií a výzkumné metody tak, abychom mohli řešit komplexnější výzkumné otázky nebo získávat na položené otázky spolehlivější a relevantnější odpovědi, protože se eliminovaly slabé a využily silné stránky obou výzkumných přístupů.“

Design tohoto výzkumu graficky znázorňuje následující schéma:

Tabulka 5 – Grafické znázornění designu výzkumu

QUAL →	QUAN
Explorace	Statistické šetření

Hendl takto navržený design výzkumu pojmenovává (Hendl, 2005, s. 280) jako: „*sekvenci způsob kombinování kvalitativního a kvantitativního přístupu.*“ O tomto konkrétní způsobu kombinování pak autor hovoří: „*Tento způsob předpokládá exploraci problému, která vede k návržení dotazníku a testovaných hypotéz.*“

Podrobněji úkoly a dílčí cíle jednotlivých fází výzkumu přibližuje následující tabulka.

Tabulka 6 – Přehled cílů a úkolů jednotlivých fází výzkumu

Fáze výzkumu	I. fáze	II. fáze
Cíle fáze	<ul style="list-style-type: none"> - získání základní představy o podobě zkoumaného fenoménu, jeho základní struktury, o jeho prvcích (proměnných), explorace - porovnání s teoriemi předchozích výzkumů - formulace hypotéz pro další výzkum - základní seznámení se s populací 	<ul style="list-style-type: none"> - testování hypotéz formulovaných v předešlé fázi výzkumu - ověření struktury zkoumaného fenoménu a odhalení vztahů mezi jednotlivými prvky (proměnnými)
Úkoly fáze	<ul style="list-style-type: none"> - na základě studia literatury sestavit průvodce rozhovorem - kontaktování menšího počtu bývalých vrcholových sportovců (cca 10) a provést s nimi rozhovor - analyzovat data získaná z rozhovorů - navrhnout hypotézy pro další fázi výzkumu 	<ul style="list-style-type: none"> - operacionalizace teoretických konceptů - sestavení a pilotní ověření dotazníku - získat kontakty na bývalé vrcholové sportovce - administrace dotazníků, sběr a analýza dat - navržení doporučení využitelná v praxi a pro další výzkum

Obecně lze tento výzkum označit za empirický výzkum metodou pozorování, tedy za observační studii, ve které je sledována skupina jedinců bez záměrného ovlivňování. Další možné označení pro tento výzkum je „výběrové šetření“ ve stejném smyslu, jak jej popisuje např. Bryman (1989, cit. Hendl (2004, s. 51)): „*Výběrové šetření znamená shromáždění dat od určitého počtu jednotek, obvykle v jednom časovém okamžiku, s cílem získat systematicky množinu kvantifikovatelných údajů o určitém počtu proměnných, které se pak analyzují, aby se našly vztahy mezi nimi.*“

VI.2. Vymezení základního souboru

Základní soubor tvoří všichni sportovci, které během jejich sportovní kariéry bylo možno považovat za sportovce vrcholové, tj. takoví sportovci, kteří byli během své sportovní kariéry schopni dosáhnout vrcholového výkonnostního stupně daného sportu, pokud by bylo použito terminologie Choutky a Dovalila (1991), pak ti sportovci, kteří byli schopni absolvovat etapu vrcholového sportovního tréninku se všemi jejími atributy.

Základní soubor výzkumu je pak dále vymezen jedinci, kteří již svoji vrcholovou sportovní kariéru ukončili, kteří již nesplňují charakteristiku vrcholového sportovce. Jedinci, kteří již prožívají životní fázi, kterou lze označit jako období posportovního života, tedy lze je označit za bývalé vrcholové sportovce.³⁷

Další podmínkou vymezení základního souboru je pak podmínka účasti sportovce během sportovní kariéry minimálně v nejvyšší organizované výkonnostní úrovni daného sportu na území České republiky.

Dalším vymezením výzkumného souboru je omezení na vybrané sporty, kterých byli bývalí vrcholoví sportovci účastni během své vrcholové sportovní kariéry. Tento výčet sportů vychází z analýzy typologie sportů uvedené v příloze 2 (Nástin vývoje a současný stav vrcholového sportu, především v oddílu věnovaném typologii sportů u nás po roce 1989) a zahrnuje tyto sporty: fotbal, lední hokej, basketbal, volejbal, atletika, plavání, lyžování, veslování, cyklistika, tenis, biatlon, gymnastika, judo a zápas.

Rozsah základního souboru není možné přesně vymezit, neboť evidence těchto jedinců v současné době neexistuje.

VI.2. I. fáze výzkumu

V této fázi výzkumu byly základním cílem získání základní představy o podobě zkoumaného fenoménu, jeho základní struktury, o jeho prvcích (proměnných) a možných vzájemných vztazích a následné navržení hypotéz pro další výzkum.

Pro dosažení cílů této fáze výzkumu se jevil jako vhodný výzkum deskriptivního a explorativního charakteru. O explorativní výzkum se jedná proto, že je zkoumáno relativně nové téma, za účelem získání základní představy o zkoumaném fenoménu. Jak

³⁷ Je známo, že řada bývalých vrcholových sportovců dále setrvává v aktivním sportování, často ovšem na nižších výkonnostních stupních daného sportu. Tito sportovci jsou v tomto výzkumu považováni za bývalé vrcholové sportovce.

uvádí Blahuš (Blahuš, 1996), explorativní výzkum slouží spíše k tvorbě hypotéz, než k jejich ověřování.

VI.2.1. Výzkumné metody

Na základě modelů přechodů ve sportovní kariéře od Stambulové a Taylora a Ogilvieho (Stambulova, 1997; Stambulova, 1997; Stambulova, 2003; Taylor & Ogilvie, 1994; 2001) byl vytvořen průvodce rozhovorem, který obsahoval 17 otevřených otázek, doplněn pak byl šesti otázkami s nucenou volbou odpovědi na Likertově škále. Nucená volba odpovědí byla volena u odpovědí na otázky zjišťující sportovní identitu respondenta během sportovní kariéry, v období přechodu mezi sportovní kariérou a posportovní kariérou a v současnosti (v období posportovní kariéry), dále na otázky zjišťující životní spokojenost opět ve zmíněných třech obdobích. Otázky (viz příloha 4 – Průvodce rozhovorem (I. fáze výzkumu)) byly řazeny retrospektivně. Na úvodní otázky demografického charakteru navazovaly otázky týkající se období sportovní kariéry, dále období přechodu mezi sportovní kariérou a posportovní kariérou a následně otázky týkající se posportovní kariéry respondenta a současnosti.

Respondenti byli kontaktováni buď za pomoci trenérů nebo sportovců (většinou se jednalo o samotné respondenty, kteří doporučili další sportovce, kteří by mohli participovat na výzkumu). Všichni jedinci, kteří byli kontaktováni (celkem 11) souhlasili s účastí ve výzkumu. Se všemi dobrovolníky byl proveden rozhovor. Rozhovor byl proveden formou kombinující prvky strukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami a rozhovoru pomocí návodu (oba typy rozhovoru popisuje např. Hendl, 2005, s. 173-175). Rozhovor byl proveden na místě a v čase, které respondentům nejlépe vyhovovaly. Všichni respondenti byli předem ujištěni o anonymitě při práci se získanými daty a o tom, že mohou rozhovor dle vlastní vůle kdykoliv v jeho průběhu ukončit bez nutnosti udání důvodu. Se souhlasem respondentů byl rozhovor pro potřeby další analýzy nahráván. Rozhovory trvaly v rozmezí od 23 do 40 minut. Zvukový záznam rozhovoru byl následně doslovně přepsán do textové podoby. Z každého rozhovoru bylo získáno 4 až 7 stran textu.

Textová forma rozhovoru byla následně obsahově analyzována. Hierarchická obsahová analýza byla provedena po vzoru postupu, který popisuje např. Patton (1990) a byl ve výzkumu problematiky ukončení vrcholové sportovní kariéry aplikován např. v pracích Gould, Jackson, Finch (1993), Mallett a Hanrahan (2004), Scanlan, Ravizza a Stein (1989), Scanlan, Stein a Ravizza (1991).

V prvním kroku byly za pomoci práce s přepsaným textem rozhovoru (příklad přepisu rozhovoru viz příloha 6) v kombinaci s poslechem zvukového záznamu rozhovoru označeny hlavní myšlenky respondenta ve vztahu ke sledovanému fenoménu. Z těchto dat byly následně vytvořeny základní teoretické pojmy³⁸ (přímé citace, či parafrázované citace relevantní k potřebám výzkumu). Pomocí seřazení základních teoretických pojmů byly vytvořeny profily jednotlivých respondentů obsahující demografické údaje a základní datové jednotky rozdělené do skupin podle základní struktury rozhovoru.

V dalším kroku byly pomocí jak induktivních, tak deduktivních postupů identifikovány koncepty obsahující obsahově podobná data. Postupně byla vytvářena hierarchická struktura teoretických konceptů několika úrovní. Při práci jednak s teoretickými koncepty vycházejících z teoretických modelů přechodů ve sportovní kariéře od Stambulova a Taylora a Ogilvie (Stambulova, 1997; Stambulova, 2003; Taylor & Ogilvie, 1994; 2001) a se základními teoretickými pojmy získanými z rozhovorů byly vytvořeny koncepty vyšší úrovně (než základní teoretické pojmy) kategoriálního systému obsahové analýzy dat. Druhý stupeň konceptů vyšší úrovně byl označen jako „koncepty nižší úrovně“, třetí stupeň byl označen „koncepty vyšší úrovně“. Nejvyšší úroveň pak představovaly tzv. „kategorie“, jako koncepty, které pokrývají všechny úrovně přiřazených nižších stupňů konceptů a zároveň jako koncepty, které nemohly být dále pokryty jiným vyšším konceptem v rámci teoretického konceptu „proces ukončení vrcholové sportovní kariéry“ (příklad kategoriálního systému jedné ze zjištěných kategorií viz příloha 7)

Po identifikaci základních teoretických pojmů, konceptů nižší úrovně, konceptů vyšší úrovně a kategorií bylo vytvoření kategoriálního systému konzultováno s dalším výzkumníkem, který měl rozsáhlé znalosti v oblasti kvalitativních metod výzkumu, za účelem ujištění, zda jsou teoretické pojmy vhodně zařazeny do konceptů vyšší úrovně a naopak.

VI.2.2. Výzkumný soubor

První fáze výzkumu se účastnilo 11 bývalých vrcholových sportovců. Sportovci museli splňovat podmínky pro začlenění do základního souboru. Z požadavků této fáze výzkumu dále vyplynula doplňující podmínka a to, že doba od ukončení vrcholové sportovní kariéry nesměla přesáhnout 10 let. Tato podmínka byla stanovena z důvodu minimalizace

³⁸ V anglických zdrojích označováno jako „raw data units“ nebo „raw data themes“

systemové chyby vyvolané možností ovlivnění odpovědí sportovců z důvodu jejich „špatné“ paměti při odpovědích na otázky týkajících se minulosti.³⁹

Výběr sportovců byl proveden metodou „sněhová koule“⁴⁰ (Breakwell, Hammond, & Fife, 1995). Tato metoda výběru byla zvolena jednak vzhledem k charakteru této fáze výzkumu a jednak z důvodu usnadnění a zrychlení přístupu k jedincům splňující kritéria výběru. Sportovci byli kontaktováni za pomoci trenérů a dalších sportovců (většinou respondentů této fáze výzkumu).

Počet osob výběru v tomto případě nebyl předem určen, oslovení dalších respondentů bylo ukončeno v okamžiku, kdy již bylo získáno dostatečné množství dat a další sběr dat by zřejmě již dosažené výsledky neobohatilo o nové zásadní informace, tedy v okamžiku dosažení tzv. teoretické saturace (např. Hendl, 2005).

Výzkumný soubor tvořilo 6 mužů a 5 žen reprezentující různé sporty (atletika (N=4), fotbal (N=2), lední hokej (N=2), basketbal (N=1), veslování (N=1), judo (N=1)). Věk sportovců se pohyboval v rozmezí od 23 do 32 (M=27). Mezi respondenty bylo 11 bývalých členů reprezentačních týmů, 2 účastníci Mistrovství Evropy, 3 účastníci Mistrovství světa, 2 účastníci Olympijských her, jeden respondent byl držitelem 17 světových rekordů. Respondenti začínali svoji sportovní kariéru ve věku 7 až 13 let (M=8,9). Svého největšího sportovního úspěchu dosáhli ve věku 18 až 24 let (M=21,2). Doba od ukončení vrcholové sportovní kariéry se u respondentů pohybovala v rozmezí 2 až 7 let (M=3,3). Věk ukončení vrcholové sportovní kariéry respondentů byl v rozmezí let 20 až 28 (M=23,8). Délka sportovní kariéry dotazovaných sportovců se pohybovala v rozmezí 11 až 20 let (M=14,6).

VI.3. II. fáze výzkumu

V této fázi výzkumu byly základním cílem vhodně operacionalizovat a následně testovat hypotézy formulované na základě výsledků první fáze výzkumu (některé hypotézy (nebo jejich části) byly formulované na základě rešerše dostupné literatury).

V nejobecnějším metodologickém pojetí má tato fáze výzkumu povahu pozorování výzkumných proměnných. Konkrétně se jedná o asociativní měření, tj. kódování výsledků pozorování v číselných hodnotách. Sledované proměnné jsou samy o sobě neměřitelné (latentní), jsou měřeny nepřímo, prostřednictvím indikátorů (sledované proměnné a jejich operacionalizace jsou uvedeny v kapitole o sestavení dotazníku). Je předpokládáno, že

³⁹ V anglické literatuře označováno jako „recall bias“.

⁴⁰ V anglické literatuře označováno jako „snowball sampling“.

manifestní vlastnost, kterou postihuje vybraný indikátor (v podobě otázky nebo položky dotazníku), je asociována s latentní proměnnou, která je měřena.

Z hlediska typu vztahu ve vědě jde o vztahy deskriptivně-asociační. Je sledována závislost stavu sledovaných proměnných, aniž bude usuzováno, který z jevů je příčinou a který účinkem.

V hodnocení vztahu mezi vnímanou kvalitou posportovního života bývalých vrcholových sportovců v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti a mezi úrovní dosaženého vzdělání sledovaných jedinců, typem vykonávaného sportu, zapojením sledovaných jedinců do státního systému sportovní přípravy, absolvováním zahraničního angažmá, mírou vnímané sportovní identity sledovaných jedinců, mírou osvojení přenosných dovedností sledovaných jedinců, mírou plánování ukončení sportovní kariéry, mírou podpory sociálního okolí, copingovými strategiemi a věkem v době ukončení sportovní kariéry je vnímaná kvalita posportovního života chápána jako závisle proměnná ve vztahu ke zmíněným nezávisle proměnným.

Z hlediska úrovně kvantifikace dat se v této fázi výzkumu objevují jednak výzkumné proměnné kvantitativní měřitelné buď na intervalové škále nebo škále ordinální a dále výzkumné proměnné ryze kvalitativní, které mohou být vyjádřeny pouze nominálně.

VI.3.1. Výzkumné metody

VI.3.1.1. Konstrukce dotazníku

Dotazník v této fázi výzkumu představoval stěžejní nástroj především k testování navržených hypotéz. Dotazník byl sestaven tak, aby vedle základních demografických charakteristik výzkumného souboru dále zjišťoval důvody ukončení vrcholové sportovní kariéry; míru dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry; stupeň dosaženého vzdělání respondentů; typ sportu, ve kterém byli respondenti účastni během své sportovní kariéry; stupeň zapojení respondentů do řízeného systému sportovní přípravy; absolvování zahraničního angažmá během sportovní kariéry; míru vnímané sportovní identity respondentů; míru osvojení přenosných dovedností, míru plánování ukončení sportovní kariéry, míru vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry a míru užití jednotlivých copingových strategií v průběhu přechodového procesu do posportovního života.

Úkolem předcházejícím konstrukci dotazníku byla operacionalizace sledovaných proměnných, následně pak sestavení dotazníku (příloha 8) spolu s vytvoření průvodního dopisu (příloha 9).

Sledované proměnné

Důvody ukončení vrcholové sportovní kariéry / míra dobrovolnost ukončení sportovní kariéry

Okruh nejčastějších důvodů ukončení vrcholové sportovní kariéry zjištěných v první fázi výzkumu (pokles motivace k tréninku a závodění; pokles nebo stagnace výkonnosti nebo sportovních výsledků; problematické vztahy s trenérem, nebo spoluhráči, nebo sportovními funkcionáři/organizací; zranění/zdravotní problémy; rodinné záležitosti, manželství, založení rodiny, touha usadit se; finanční důvody; studium, nástup na VŠ nebo možnost dokončit VŠ (SŠ); výrazný sportovní neúspěch; touha ukončit kariéru tzv. „na vrcholu“; nedostatek volného času, nucené omezení jiných aktivit/koníčků; dojíždění za sportem / stěhování se z místa sportování; věk) byl doplněn o časté důvody ukončení vrcholové sportovní kariéry uváděné v jiných výzkumech – deselekce např. (Ogilvie, & Howe, 1982; Pearson & Petitpas, 1990; Stevenson, 1982, Svoboda, & Vaněk, 1982, aj.); nalezení jiného životního směru/cíle (Werthner & Orlick, 1986); nové/jiné zaměstnání, nová profesní kariéra (Greendorfer & Blinde, 1985); dosažení sportovních cílů (Greendorfer & Blinde, 1985) a traumatická životní událost (Kopecká, 1985, 1987).

Respondentům byl předložen výčet výše zmíněných důvodů pro ukončení jejich sportovní kariéry (viz dotazník - otázka 16.). Respondenti měli ke každému důvodu přiřadit důležitost jednotlivých důvodů pro ukončení jejich sportovní kariéry. Svoji odpověď vyznačovali na 5stupňové Likertově stupnici, kde na tvrzení: „*Následující důvod byl pro ukončení mé sportovní kariéry velmi důležitý:*“ vyjadřovali svoji odpověď v rozmezí mezi krajními hodnotami odpovědi 1 = naprostý nesouhlas, 5 = naprostý souhlas. Respondenti měli možnost uvést další možné důvody ukončení jejich sportovní kariéry v odpovědi na otevřenou otázku.

Pro další potřeby výzkumu byly důvody: nový životní cíl; pokles motivace; rodinné důvody; nové zaměstnání / kariéra; dosažení sportovních cílů; touha končit „na vrcholu“; nedostatek volného času; studium posuzovány jako důvody indikující dobrovolné ukončení sportovní kariéry. Pokles nebo stagnace výkonnosti; zdravotní problémy, zranění; věk; problematické vztahy; finanční důvody; deselekce; dojíždění, stěhování; sportovní

neúspěch; traumatická životní událost indikovaly nedobrovolné ukončení sportovní kariéry. Zjištěné vlastnosti byly zachyceny na ordinální škále. Pro další analýzu dat byla škála dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry dichotomizována, přičemž rozdělení do skupin bylo provedeno na základě porovnání sumarizovaných skóre pro důvody indikující dobrovolné ukončení a důvody indikující nedobrovolné ukončení sportovní kariéry.⁴¹ Čistě kvalitativní data byly získány, pokud respondenti odpověděli na otevřenou otázku.

Vzdělání

Respondent byl nucen zatrhnout své nejvyšší ukončené vzdělání z pěti nabízených možností (viz čtvrtá položka dotazníku). Výčet možností se opíral o souhrnné ukazatele úrovně vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu z roku 2001 (ČSÚ, 2003). Zjištěné vlastnosti byly zachyceny na ordinální škále.

Typ sportu

Tato proměnná je indikována otázkou č. 5 dotazníku – název sportovní disciplíny (tato položka byla dále důležitá rovněž pro zjištění základních charakteristik výzkumného souboru), operacionalizace této proměnné se opírala především o analýzu typologie sportů prezentovanou v příloze 2 a Kadlčík (2007b). Zjištěné vlastnosti byly nominálního charakteru.

Zařazení do státního systému podpory sportovních talentů / reprezentace

Tato proměnná byla indikována otázkou č. 7 dotazníku – zařazení do státního systému podpory sportovních talentů / reprezentace, kde měli respondenti svojí odpovědí vyjádřit, zda byli zapojeni či nikoliv do organizovaného systému podpory sportovních talentů (sportovní třídy, školy, střediska vrcholového sportu, resortní sportovní střediska/centra, aj.) jednak před rokem 1989 a po tomto roce. Zjištěné vlastnosti byly nominálního charakteru.

Absolvování zahraničního angažmá

Odpověď na otázku č. 12 dotazníku – zahraniční angažmá indikovala, zda zkoumaní jedinci během své sportovní kariéry absolvovali nějaké zahraniční angažmá, přičemž Slovensko bylo v otázce uvedeno jako země, která neindikovala absolvování zahraničního angažmá.

⁴¹ Stupeň dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry byl například v dotazníku „Sport Career Termination Questionnaire“ (Cecic Erpic, 1999; 2001; Cecić Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004) zjišťován jednopoložkovou Likertovou škálou, kde poloha 1 = absolutně nedobrovolné ukončení kariéry a 5 = naprosto dobrovolné ukončení kariéry. Tento přístup nebyl v současné studii přejat z důvodu zjevné omezené vypovídací schopnosti pouze jednopoložkové škály.

Tato výjimka byla zvolena s ohledem na historický vývoj obou zemí. Vzájemná provázanost a podobnost sociálně-kulturního prostředí obou zemí (Slovenska a ČR) je i po 5 letech od rozpadu československé federace natolik silná, že absolvování zahraničního angažmá na Slovensku s sebou ani v dnešní době nenese takové atributy, které jsou spojené se zahraničním angažmá v jiných zemích, kde je jedinec nucen adaptovat se na nové prostředí, naučit se cizí (většinou světový) jazyk, kde se mnohdy dokáže díky finančnímu ohodnocení sportovní činnosti v zahraničí na určitou dobu materiálně zabezpečit, aj. Zjištěné vlastnosti byly nominálního charakteru.

Věk v době ukončení sportovní kariéry

Věk v době ukončení kariéry byl indikován otázkou č. 13 dotazníku, kdy měli respondenti vepsat číselnou hodnotu tohoto údaje. Zjištěné vlastnosti byly zachyceny na intervalové škále.

Přenosné dovednosti

Jednotlivé položky byly stanoveny na základě výčtu přenosných dovedností od autorů Danish, Petitpas a Hale (1993) a Mayocchi a Hanrahan (2000), výčet byl dále doplněn o výsledky získané z první fáze výzkumu. Respondenti měli označit na 5ti stupňové Likertově škále stupeň svého souhlasu s tvrzením: „*Sportovní kariéra měla pro můj celý život velký přínos v následujících směrech:*“ (viz 17. otázka dotazníku). Zjištěné vlastnosti byly zachyceny na ordinální škále. Sumarizované skóre Likertovy škály indikovalo míru osvojení si přenosných dovedností. Skóre mohlo nabývat hodnot v rozmezí 11 – 55. Pro další analýzu dat bylo provedeno rozdělení respondentů do skupin na základě mediánu.

Sportovní identita

V roce 1997 provedli Grove a kol. (Grove, Lavalley, & Gordon, 1997) dotazování 48 bývalých elitních sportovců. Mezi sledovanými nezávisle proměnnými byla rovněž sportovní identita, která byla zjišťována pomocí 10 položkové škály – zjednodušené škály „Athletic Identity Measurement Scale (AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993). Grove a kol. (Grove, Lavalley, & Gordon, 1997) uvádí vnitřní konzistenci tohoto testu Cronbachův koeficient alfa - ($\alpha = 0,79$).

Cecič Erpič při sestavení svého dotazníku „Sport Career Termination Questionnaire“ (SCTQ) (Cecič Erpič, 2001, Cecič Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004) ke zjištění

sportovní identity sestavila 7položkovou škálu ($\alpha = 0,76$) rovněž na základě škály „Athletic Identity Measurement Scale“ (AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993).

Stambulova pak pro dotazník „Retirement from Sport Questionnaire“ (Stambulova, 2001; Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2001; 2004) použila škálu 5položkovou ($\alpha = 0,68$), která byla opět zkrácenou verzí „Athletic Identity Measurement Scale“ (AIMS) (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993).

I pro tento výzkum se jevílo vhodné vycházet z „Athletic Identity Measurement Scale“ (Brewer, Van Raalte, & Linder, 1993). Byla použita 7položková škála. Respondenti měli označit na 5ti stupňové Likertově škále stupeň svého souhlasu s předkládanými tvrzeními. Zjištěné vlastnosti byly zachyceny na ordinální škále. Sumarizované skóre Likertovy škály indikovalo stupeň identifikace jedince s rolí sportovce. Skóre mohlo nabývat hodnot v rozmezí 7 – 35. Pro další analýzu dat bylo provedeno rozdělení respondentů do skupin na základě mediánu.

Podpora sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry

Respondenti měli (viz položka 18 dotazníku) vyjádřit stupeň svého souhlasu s tvrzením „V období po ukončení sportovní kariéry mě velmi podporovali:“ na 5-ti stupňové Likertově škále. Stanovení jednotlivých položek vycházelo z výsledků I. fáze výzkumu (rodiče, další příbuzní, přátelé, partner/ka – manžel/ka), které byly doplněny o doporučení (Werthner, & Orlick, 1986; Botterill, 1982; Ogilvie, & Taylor, 1993) o zapojení osob zejména ze sportovního prostředí (trenér, sportovní organizace / funkcionáři, psycholog) do adaptačního procesu ukončení sportovní kariéry vrcholového sportovce.

Sumarizované skóre Likertovy škály indikovalo míru vnímané podpory sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry. Skóre mohlo nabývat hodnot v rozmezí 8 – 40. Pro další analýzu dat bylo provedeno rozdělení respondentů do skupin na základě mediánu.

Plánování ukončení sportovní kariéry

Stupeň plánování ukončení sportovní kariéry byl zjišťován rovněž v rámci dotazníku „Sport Career Termination Questionnaire“ (SCTQ) (Cecič Erpič, 2001, Cecič Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004), kde autorka použila jednopoložkovou 5stupňovou Likertovu škálu (kde: 1 = naprosto neplánovaný, 5 = kompletně naplánovaný); Stambulova (Stambulova, 2001; Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2001; 2004) zjišťovala nezávisle proměnnou „plánování ukončení kariéry“ ve svém výzkumu otázkou zda

respondenti plánovali předem ukončení své sportovní kariéry, volbu odpovědi mohli vyjádřit ve dvou úrovních (ano / ne).

V aktuálním výzkumu je stupeň předčasného plánování ukončení sportovní kariéry respondentů dotazován otázkou dotazníku č. 15 obsahující 3 proměnné. Zjištěné vlastnosti byly zachyceny na ordinální škále. Sumarizované skóre Likertovy škály indikovalo stupeň plánování ukončení sportovní kariéry. Skóre mohlo nabývat hodnot v rozmezí 3 - 15. Pro další analýzu dat bylo provedeno rozdělení respondentů do skupin na základě mediánu.

Copingové strategie

Respondentům byl předkládán možný výčet činností po ukončení sportovní kariéry. Na základě výsledků předešlých výzkumů (Alfermann et al., 2004; Sinclair & Orlick, 1993; Stambulova, 2001) a výsledků I. fáze výzkumu bylo vybráno 11 činností, které měli respondenti posoudit na 5stupňové Likertově škále. 10 činností vycházelo z dotazníku „COPE Inventory“ (Carver, 1997; Carver et al., 1989), jedna činnost: „*udržování kontaktu se sportem*“ byla činností, která byla vybrána především na základě výsledků I. fáze výzkumu, není tedy položkou zmiňovaného dotazníku „COPE Inventory“, respektive „Brief COPE“ (Carver, 1997; Carver et al., 1989).

Zkrácená verze COPE dotazníku (Carver, 1997) je 28položkový dotazník zjišťující copingové strategie na 14 Likertových škálách (každá škála je 2položková). Z důvodu omezeného rozsahu dotazníku nebylo použito všech 28 položek dotazníku, vybrány byly položky, které dle výsledků předchozích výzkumů byly definovány buď jako pozitivní nebo jako negativní ve vztahu k efektivitě procesu adaptace do posportovního života. Vybraných 10 (některé byly na základě výsledků I. fáze výzkumu obohaceny i o výčet možných činností) položek v původním „Brief COPE“ dotazníku indikovaly tyto copingové strategie: *plánování* (položka: „Snažil/a jsem se vymyslet plán, co v budoucnu dělat.“); *humor* („Vtipkoval/a jsem o situaci, ve které jsem se ocitl/a.“); *víra* („Modlil/a jsem se k Bohu / meditoval/a jsem.“); *hledání podpory* („Snažil/a jsem se získat informace od lidí, kteří s ukončením sportovní kariéry mají zkušenosti (jiní sportovci, odborníci...).“); *odmítání* („Nemohl/a jsem si připustit, že má sportovní kariéra opravdu skončila.“); *seberozptýlení* („Užíval/a jsem si více aktivit, které jsem při sportu omezoval/a (zábava, kultura, čas s kamarády, koníčky, aj.“ a položka: „Soustředil/a jsem se na jiné životní aktivity.“); *užívání návykových látek* („Pil/a jsem alkohol nebo užíval/a jiné drogy, abych se cítil/a lépe.“); *neangažování* („Vzdal/a jsem snahu vyrovnat se s ukončením sportovní

kariéry.“); a *sebeobviňování* („Dával/a jsem si za vinu to, do jaké situace jsem se dostal/a.“).

Z výše vypsaného je zřejmé, že výčet činností, které měli respondenti posoudit, je značně různorodý a zastupuje celkem 10 copingových strategií, tedy: udržování kontaktu se sportem, plánování, hledání instrumentální podpory, seberozptýlení, humor, víra, odmítání, sebeobviňování, neangažování a užívání návykových látek, přičemž první 4 copingové strategie byly v dřívějších výzkumech charakterizovány jako strategie, které usnadňují adaptační proces a zbylých 6 strategií, jako ty, které neusnadňují adaptační proces, jsou pokládány za neúčinné.

Tento předpoklad ovšem nemohl být brán jako výchozí pro analýzu dat a interpretaci výsledků, proto byla provedena faktorová analýza. Kaiser-Meyer-Olkin (0,634; hodnota by měla dosahovat minimální výše 0,5) měření ukázalo na adekvátnost použití faktorové analýzy k posouzení matice zjištěných dat. Výsledek tohoto testu dává předpoklad, že data mohou být vztažena k menšímu počtu faktorů. Předpoklad použití faktorové analýzy byl potvrzen i Bartlettovým testem, který potvrzuje možný předpoklad existence vztahů mezi sledovanými položkami.

Již korelační matice a odhady komunalit (tj. čtverce indexu korelace) jednotlivých položek ukazovaly na velkou vzájemnou rozdílnost položek. Obecně platí pravidlo, že čím má položka větší komunalitu, tím má i větší společné vlastnosti s ostatními. Zejména položka 8 měla nízkou komunalitu, která naznačovala, že tato položka bude jedinečná (viz příloha č. 10).

Faktorová analýza odhalila (podle Kaiser-Guttmanova pravidla) 5 základních faktorů, které měly míru variability (vyjádřenou charakteristickým číslem) dat vysvětlenou faktorem, se kterým jsou asociovány, větší než 1 (viz příloha 10). Odhady faktorových vah pro faktorovou matici po rotaci (viz příloha 10) odhalily, že faktor 1 je nejvíce korelován položkami 1, 2 a 6, tedy položkami vztaženými ke copingovým strategiím: odmítání, sebeobviňování a neangažování; faktor 2 je korelován položkami 5, 10, 11, tedy položkami vztaženými ke copingovým strategiím: užívání návykových látek, víra a humor; faktor 3 je nejvíce korelován s položkami 3 a 9, položkami vztaženými ke copingové strategii: seberozptýlení; faktor 4 je korelován s položky 4 a 7 (plánování a hledání instrumentální podpory); a faktor 5 je korelován s položkou 8, udržování kontaktu se sportem.

Podle zastoupení copingových strategií pak jednotlivým faktorům, tedy takto nově vzniklým typům copingových strategií mohou být přiřazeny tyto názvy: faktor 1 – copingová strategie „neakceptace“, faktor 2 – copingová strategie „útěku“, faktor 3 – copingová strategie „seberozptýlení“, faktor 4 – copingová strategie „proaktivní“, faktor 5 – copingová strategie „sportovní“.

Pro potřeby výzkumu byla míra užití jednotlivých copingových strategií definována na dvou úrovních u jednotlivých strategií. Rozhodující hodnotou pro rozdělení byla střední hodnota Likertovy škály.

Vnímaná kvalita posportovního života

Vnímaná kvalita posportovního života byla zjišťována v dimenzi psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, zdraví a vnímané životní spokojenosti. Vnímaná kvalita posportovního života byla sledována už v dřívějších výzkumech, Ceciř Erpič (Ceciř Erpič, 2001, Ceciř Erpič, Wylleman, & Zupančič, 2004) například sledovala závisle proměnnou personální problémy během procesu ukončení sportovní kariéry na 8položkové Likertově škále (Cronbachovo $\alpha = 0,82$); dále psycho-sociální problémy během ukončení sportovní kariéry na 5položkové Likertově škále ($\alpha = 0,74$); problémy v zaměstnanecké oblasti na 4položkové Likertově škále ($\alpha = 0,75$) a organizaci posportovního života 8položkovou Likertovou škálou ($\alpha = 0,74$). Stambulova a Alferman (Stambulova, 2001; Alfermann, Stambulova, & Zemaityte, 2001; 2004) sledovaly závisle proměnné: negativní emocionální reakce po ukončení sportovní kariéry na 4položkové Likertově škále ($\alpha = 0,8$) a pozitivní emocionální reakce na ukončení sportovní kariéry (rovněž 4položková škála, $\alpha = 0,71$), a dále sledovaly vnímanou spokojenost s posportovním životem (4 položky, $\alpha = 0,79$). Grove a kol. (Grove, Lavalley, & Gordon, 1997) sledovali proměnné: adaptace v zaměstnanecké, finanční, emocionální a sociální oblasti vždy na jednopoložkové 10stupňové Likertově stupnici.

V tomto výzkumu byly proměnné definující vnímanou kvalitu posportovního života v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací a zdraví (viz otázka 20 dotazníku) a vnímané životní spokojenosti (viz otázka 21 dotazníku) zjišťovány individuálně na 5položkových (u vnímané životní spokojenosti 6položkových) 5stupňových Likertových škálách. Dosažené sumarizované skóre (u jednotlivých sledovaných proměnných mohlo nabývat hodnot 5 – 25, respektive 6 – 30 u proměnné vnímaná životní spokojenost) určovalo kvalitu života v oblasti psychosociální, sociální,

zaměstnanecko/vzdělávací a oblasti zdraví, přičemž vyšší skóre indikovalo problémy v těchto oblastech. Vyšší skóre u proměnné vnímané životní spokojenosti naopak indikovalo větší míru spokojenosti.

Nsledované proměnné

Rasa/náležitost k etnické menšině – v raných, především amerických výzkumech (Weinberg, & Arond, 1952; Hare, 1971) byla náležitost k určité rase či etnické menšině vnímána jako jedna z proměnných výrazně ovlivňujících sportovní i posportovní kariéru. Situace ve Spojených státech amerických i jiných zemí světa je z pohledu struktury obyvatelstva a jejich účasti ve vrcholovém sportu zcela odlišná od situace tuzemské. V tuzemských podmínkách se s vrcholovými sportovci, kteří jsou jiné rasy, či náleží k etnické menšině, lze setkat minimálně, proto tato proměnná nebyla sledována.

Psychologické charakteristiky osobnosti – v rámci expertního posouzení dotazníku bylo jedním expertem doporučeno sledovat rovněž základní psychologické charakteristiky osobnosti respondentů (např. v dimenzi extrovert – introvert), které mohou jednak ovlivňovat průběh sportovní kariéry a i průběh adaptačního procesu po ukončení sportovní kariéry. Výzkumník si je této proměnné vědom, nicméně z důvodu organizační náročnosti zkoumání zmíněného jevu nebylo přistoupeno k jeho pozorování.

Sestavení dotazníku

Sestavení dotazníku vycházelo jednak z potřeb výzkumu získat relevantní data, tato potřeba definovala potřebný rozsah dotazníku, či potřebný počet jeho jednotlivých položek. Na druhou stranu byl rozsah dotazníku limitován akceptovatelným rozsahem pro respondenty tak, aby dotazník svým rozsahem nesnižoval motivaci oslovených k jeho vyplnění.

Ve finální podobě dotazník na 3 stranách obsahuje 21 otázek (obsahujících celkově 103 položek). Otázky jsou koncipovány buď ve formě uzavřených otázek s nucenou možností výběru odpovědí na nominálních škálách, nebo možností výběru odpovědi na pětistupňové Likertově škále, kde pozice 1 vyjadřovala krajní zápornou stanovisko na nabízenou odpověď a pozice 5 – krajní kladné stanovisko. Pro minimalizaci jevu acquiescence bylo v případě Likertových škál použito u některých sledovaných položek indikující souhlasné stanovisko s předkládaným tvrzením jak pozitivního, tak negativního vyjádření.

V úvodu dotazníku je respondent tázán na demografické a sociálně ekonomické charakteristiky: **věk** (současný věk respondenta byl důležitý pro zjištění základních

charakteristik výzkumného souboru, dále indikuje dobu od ukončení vrcholové sportovní kariéry v letech. Respondent měl možnost vyjádřit svůj současný věk zápisem číselné hodnoty (viz 1. položka dotazníku)), *pohlaví* (respondent měl možnost vyjádřit tento údaj výběr jedné ze dvou nabízených možností (viz 2. položka dotazníku)), *dosažené vzdělání* (popsáno dříve v textu), *současné zaměstnání* (viz položka 3 dotazníku, respondent byl vyzván k vypsání názvu svého současného zaměstnání. Pro kódování položky byla použita „Klasifikace zaměstnání rozšířená (KZAM-R)“ (ČSÚ, 1994)⁴², pro potřeby vyhodnocení dotazníků byla tato klasifikace rozšířena o položky: „*důchodce*“, „*na mateřské/rodičovské dovolené*“, „*student*“ a „*nezaměstnaný*“.); a na „sportovní“ charakteristiky: *název sportovní disciplíny* (popsáno dříve v textu), *věk na začátku sportovní kariéry* (vedle základní charakteristiky výzkumného souboru dále indikuje spolu s položkou věk v době ukončení sportovní kariéry délku sportovní kariéry), *zařazení do státního systému podpory sportovních talentů / reprezentace* (popsáno dříve v textu), *zdroje sociální podpory na začátku sportovní kariéry* (respondent byl vyzván k ohodnocení rozsahu podpory na začátku sportovní kariéry na 5stupňové Likertově stupnici a to ze strany otce, matky, jiných příbuzných a kamarádů, trenéra a jiných. Stanovení položek vycházelo z výčtu zdrojů podpory na začátku sportovní kariéry od Würth, Alfermann a Saborowski (1999) a ekologicko-rozvojového modelu Bronfenbrennera (1979), *dosažená sportovní úroveň* (důležitá položka pro popis základních charakteristik výzkumného souboru, respondent byl vyzván k zatržení jedné nebo i více možností z nabízených 8 úrovní (viz otázka 9 dotazníku), *největší sportovní úspěch* (důležitá položka pro popis základních charakteristik výzkumného souboru, respondent byl vyzván k otevřené odpovědi na otázku „*Jakého sportovního úspěchu si Vy osobně nejvíce ceníte?*“ (viz 10 dotazníku), *věk dosažení největšího sportovního úspěchu* (vedle základní charakteristiky výzkumného souboru dále indikuje věk kulminace /vrcholu/ sportovní kariéry respondenta), *absolvování zahraničního angažmá* (popsáno dříve v textu) a *věk ukončení sportovní kariéry* (popsáno dříve v textu).

Následné otázky a jejich položky představují indikátory sledovaných proměnných, jejich řazení koresponduje s chronologickým průběhem sportovní kariéry, která vyúsťuje procesem ukončení sportovní kariéry a následnou fází posportovního života.

⁴² ČSÚ. (1994). Klasifikace zaměstnání rozšířená (KZAM-R) je klasifikace zaměstnání, která je pravidelně průběžně aktualizována Českým statistickým úřadem a je online dostupná na internetových stránkách ČSÚ URL <[http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_\(kzam_r\)](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_(kzam_r))>

Tento způsob řazení otázek v dotazníku byl zvolen ze dvou důvodů. Za prvé; na začátek dotazníku byly zařazeny otázky demografického charakteru, u nichž lze předpokládat, že by jejich zodpovězení mělo být pro respondenta snadné, nemusí nad odpověďmi usilovně přemýšlet, tyto otázky by měl být schopen zodpovědět v krátkém čase. Tyto skutečnosti by měly napomoci k tomu, aby ochota respondenta pokračovat ve vyplnění dotazníku nebyla snížena hned na začátku, právě naopak. Za druhé; zvolený způsob řazení otázek respektuje teoretické modely průběhu vrcholové sportovní kariéry. Respondent při otázkách vztahujících se k průběhu sportovní kariéry, nejdříve odpovídá na otázky vztahující se ke vzdálenější minulosti a postupně se směrem ke konci dotazníku dostává k otázkám, k jejichž zodpovězení nebude muset „pátrat v paměti“. Jinými slovy, po pro respondenta velmi snadném úvodu (demografické otázky) je na něj kladen požadavek nejvíce se zamýšlet nad odpovědí (otázky týkající se období sportovní kariéry) hned v následující sekvenci otázek, ale toto zatížení týkající se „pátrání v paměti“ se postupně ke konci dotazníku snižuje až úplně mizí. Bylo očekáváno, že takto zvolená strategie s sebou přinese usnadnění vyplnění dotazníku a tím i zvýšení motivace respondenta tento, co se otázek týče, relativně dlouhý dotazník dokončit.

Konstrukce otázek se řídila cílem dosažení maximální možné ochoty respondentů k vyplnění dotazníku. Tímto záměrem byla vedena i volba 5stupňová (lichý počet) Likertovy škály. 5stupňová Lickertova stupnice s sebou sice přináší možnost inklinace respondenta k odpovědím na střední pozici takto konstruované škály, ovšem z výše předestřených důvodů záměrně nebyla zvolena stupnice se sudým počtem hodnot.

S problematikou zvýšení motivace respondentů souvisí i srozumitelnost otázek a schopnost odpověď na danou otázku. K tomu by respondentovi měla pomoci skutečnost (kromě skutečnosti ověření obsahové validity dotazníku – viz dále v textu), že je dotazník doplněn úvodním slovem a doplňujícími pokyny (u některých otázek), které jsou respondentovi pomůckou při vyplňování dotazníku. Konstrukce jednotlivých otázek se opírala o strategie tvorby otázek dotazníku dle Jeřábka (1992), Dismana (2002) a Shaughnessy a Zechmeister (1990)

VI.3.1.2. Validita a reliabilita dotazníku

Pro zjištění, zda bude možné považovat zjištěné výsledky pomocí dotazníku za validní a zda měření pomocí dotazníku bylo reliabilní, byl zvolen následující postup:

- již ve fázi sestavení dotazníku dbát na maximalizaci zjevné validity (popsáno dříve v kapitole VI.3.1.1. Konstrukce dotazníku),
- ve fázi pilotáže dotazníku provést expertní obsahovou analýzu
 - Pilotáž dotazníku byla důležitá především pro posouzení zjevné a obsahové validity dotazníku. Po vypracování pracovní verze dotazníku bylo osloveno 5 osob, které lze profilovat jako experty dané problematiky (1 zástupce akademické sféry s rozsáhlými výzkumnými zkušenostmi; 1 student - vědecký aspirant a zároveň bývalý vrcholový sportovec; 2 funkcionáři z prostředí vrcholového sportu; 1 funkcionář z prostředí vrcholového sportu a zároveň bývalý vrcholový sportovec) s cílem ověření obsahové validity dotazníku formou expertního posouzení.

Experti byli požádáni, aby dotazník podrobili důkladné logické analýze, jejímž cílem bylo posoudit jednak jednotlivé položky dotazníku zvlášť a zároveň celý dotazník jako celek. Podstatou obsahové analýzy bylo zjištění, zda obsah dotazníku teoreticky pokrývá sledovanou problematiku a zda zvolené položky vhodně indikují sledované proměnné. Experti měli sledovat rovněž výstižnost, stručnost, jasnost a úplnost instrukcí v dotazníku. Dále posuzovali, zda je třeba některé otázky (položky) přepracovat, doplnit, či naopak vypustit. Vedle hodnocení obsahové validity byli experti žádáni i o posouzení dotazníku z pohledu zjevné validity, především zda-li bude otázka (položka) pro potenciálního respondenta dostatečně jasná a zodpověditelná.⁴³

Po obdržení zpětné vazby od expertů byl dotazník přepracován a proveden další krok pilotáže dotazníku. Byli osloveni 4 bývalí vrcholoví sportovci, aby dotazník vyplnili a dodali zpětnou informaci o zjevné validitě dotazníku. I tato fáze přinesla další doporučení především směrem ke zvýšení zjevné validity. Doba vyplnění dotazníků oslovenými jedinci trvala v rozmezí 14 až 25 minut. Tito 4 bývalí sportovci nebyli později zařazeni do výzkumu.

43 Návodem pro experty byla doporučení pro sestavení dotazníku od Jeřábka (Jeřábek, 1992), Dismana (Disman, 2002) a Shaughnessy a Zechmeister (Shaughnessy & Zechmeister, 1990), kdy měli sledovat: Je otázka nezbytná?, Je otázka čitelná?, Bude otázka srozumitelná pro každého respondenta?, Bude znění otázky jasné pro každého respondenta?, Není otázka moc dlouhá? Je možno ji zkrátit tak, aby se smysl nezměnil?, Bude každý respondent schopen na otázku odpovědět?, Neptá se otázka na dvě skutečnosti najednou?, Není otázka sugestivní?, Není otázka pro respondenta příliš osobní nebo intimní?, Není otázka nepřijemná, znepokojující, nemůže se respondent cítit ohrožen pravdivou odpovědí?, Není řazení otázek v dotazníku nelogické?, Jsou instrukce pro vyplnění dotazníku výstižné a stručné?, Jsou instrukce pro vyplnění dotazníku jasné?, Jsou instrukce pro vyplnění dotazníku úplné?, Je třeba některou položku přepracovat?, Je třeba některou položku vyřadit?, Je třeba některé položky přidat?, Reprezentují položky sledovanou proměnnou?, Je výčet položek úplný z hlediska obsahového pokrytí sledované proměnné?

Na základě závěrů a doporučení byla sestavena konečná verze dotazníku, který na 3 stranách obsahoval 21 otázek.

- ve fázi přípravy dat k testování hypotéz provést odhad dolní hranice reliability pomocí odhadu vnitřní konzistence vyjádřené Cronbachovo koeficientem α .
- Při odhadu reliability bylo vycházeno z Trochima (2001), který uvádí: „*Ve výzkumu, termín reliability znamená „opakovatelnost“ nebo „konzistentnost“. Měření je považováno za reliabilní, pokud může poskytovat opět a stále stejné výsledky (za předpokladu, že to co měříme se nemění).*“

Již zmíněný Trochim (2001) předkládá 4 základní typy reliability. Jsou jimi reliability odhadována měřením shody mezi pozorovateli, opakovaným měřením, měřením paralelními testy a odhadem vnitřní konzistence testu. Nejvhodnější metodou odhadu reliability dotazníku se v případě této studie jeví odhad dolní hranice reliability pomocí určení vnitřní konzistence vícepoložkových proměnných odhadem Cronbachovo koeficientu α . Jiné formy odhadu reliability dotazníku nebyly realizovány z důvodu nemožnosti organizačního zajištění jejich provedení. Určení Cronbachova koeficientu α zároveň přináší informaci o konstruktové validitě, neboť ukazuje, do jaké míry indikátorové proměnné (jednotlivé položky dotazníku) „měří“ sledované konstrukty (sledované proměnné). Následující tabulka ukazuje hodnoty Cronbachova koeficientu α u vícepoložkových sledovaných proměnných.

Tabulka 7 – Cronbachovo α u vícepoložkových sledovaných proměnných

Cronbachovo α sledovaných proměnných	
Sportovní identita (7 položek)	0,81
Přenosné dovednosti (11 položek)	0,81
Plánování ukončení SK (3 položky)	0,70
Podpora sociálního okolí (8 položek)	0,67
Copingové strategie	
Strategie neakceptace (3 položky)	0,78
Strategie útěku (3 položky)	0,53
Strategie seberozptýlení (2 položky)	0,60
Strategie proaktivní (2 položky)	0,53
Kvalita posportovního života	
Psychosociální oblast (5 položek)	0,70
Sociální oblast (5 položek)	0,61
Zaměstnanecko/vzdělávací oblast (5 položek)	0,73
Oblast zdraví (5 položek)	0,50
Životní spokojenost (6 položek)	0,76

Jak lze vyčíst z tabulky 7, ne u všech sledovaných proměnných (ačkoliv „skutečná“ hodnota koeficientu reliability může být vyšší, neboť pomocí odhadu vnitřní konzistence Cronbachova koeficientem α lze odhadovat dolní mez reliability) dosahuje hodnota Cronbachova α všeobecně akceptovatelné hodnoty odhadu reliability 0,7.

U všech konceptů (kromě „copingové strategie“ – provedena exploratorní faktorová analýza – viz kapitola o konstrukci dotazníku a příloha 10) byla na základě obsahové analýzy předpokládána unidimenzionalita. Koncepty tedy nebyly dále strukturálně ověřovány, což by bylo nutným předpokladem potenciálního zvýšení metodologických vlastností dotazníku před navazujícím výzkumem.

Nízké hodnoty Cronbachova α byly naměřeny především u copingových strategií útěku a proaktivní, v tomto případě je hodnota koeficientu vnitřní konzistence pravděpodobně z důvodu nízkého počtu indikátorů (3, resp. 2). Pro potřeby dalšího důvodu by bylo vhodné počet indikátorů u těchto konceptů navýšit a zvýšit tak hodnotu vnitřní konzistence. Tento postup byl prezentován jako doporučený (u nás např. Řehák (1998)).

VI.3.2. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor této fáze výzkumu tvoří podmnožinu základního souboru, je jeho výběrem. Výběr v tomto případě je výběrem na základě dostupnosti. Výzkumný soubor tvořili respondenti, kteří byli ochotni participovat na výzkumu a vrátili vyplněný dotazník. Z celkového počtu 372 oslovených bývalých vrcholových sportovců navrátilo vyplněný dotazník 184, což představuje 47,5procentní návratnost. Výzkumný soubor tvořili zástupci těchto sportů: fotbal, lední hokej, basketbal, volejbal, atletika, plavání, lyžování, veslování, cyklistika, tenis, biatlon, gymnastika, judo a zápas. Pro zařazení do výzkumného souboru musel jedinec splňovat všechny charakteristiky základního souboru. Věk respondentů ani doba od ukončení jejich sportovní kariéry nebyl pro zařazení do výzkumného souboru nijak limitující. Bližší charakteristiky výzkumného souboru jsou popsány ve výsledkové části textu.

VI.3.3. Organizace sběru dat

Proces zajištění organizace sběru dat byl velice složitý a náročný jak po organizační, tak časové stránce. Zajištění sběru dat probíhalo v následujících krocích:

I. **Zajištění přístupu k respondentům** – tento bod byl již od návrhu projektu výzkumu vnímán jako značně problematický. Možnost přístupu k bývalým vrcholovým sportovcům (respektive získání aktuálních kontaktů na bývalé vrcholové sportovce) v České republice⁴⁴ naráží na několik překážek. První významnou překážkou je nedostatečné a neaktuální povědomí o bývalých vrcholových sportovcích a to jak ze strany sportovních klubů, tak především střešních sportovních organizací. Tato neinformovanost pramení pravděpodobně ze dvou příčin, jednou z nich je, že současná podoba sportu s sebou přináší negativní jev ve smyslu ztráty potřeby znát osudy bývalých sportovců a to především ze strany sportovních klubů. Zatímco během sportovní kariéry sportovce kluby o těchto jedincích vědí prakticky vše, po ukončení kariéry již sportovec pro klub ztrácí ekonomický přínos. Druhou příčinou je absence jakési aktualizované databáze sportovců na všech úrovních. Zatímco před rokem 1989 byli všichni sportovci registrovaní pod hlavičkou ČSTV řádně evidováni v databázi, po roce 1989 a následné decentralizaci organizace sportu u nás, evidence sportovců přechází na jednotlivé sportovní svazy. V tuto chvíli není známo zda a v jakém stavu existuje evidence bývalých sportovců u jednotlivých sportovních svazů.

K zajištění kontaktů na bývalé vrcholové sportovce byla zvolena následující strategie.

- a. Získání kontaktů a oslovení klíčových osob, které znají prostředí vrcholové sportu u nás, znají organizaci a strukturu střešních sportovních organizací, mají povědomí o situaci bývalých vrcholových sportovců, popřípadě mohou doporučit další kroky k získání přístupu ke kontaktům na bývalé vrcholové sportovce.

V tomto kroku byli osloveni zástupci Českého olympijského výboru, České nadace sportovní reprezentace, Českého svazu tělesné výchovy, Vysokoškolského sportovního centra, resortních sportovních středisek ministerstev vnitra a armády a Antidopingového výboru ČR. Tyto instituce byly

⁴⁴ Organizační zajištění výzkumů spojených s vrcholovými sportovci není problematické pouze v České republice. Pokud nehodnotíme výzkumy do nichž byli jako respondenti zapojeni univerzitní sportovci (např. Andersen, 1996; Blann, 1985; Blinde & Stratta, 1992; Parker, 1994; N. B. Stambulova, 2001; Zaichkowsky et al., 2000), aj.) vedené většinou výzkumníky působivší zároveň jako pedagogové zkoumaných a mající tak přímý přístup k respondentům, ukazují i zkušenosti ze zahraničních výzkumů na značnou náročnost zajištění přístupu k základnímu souboru. Rosenbergovi (Rosenberg, 1981), který dotazoval bývalé profesionální hráče baseballu se podařilo získat kontakty pouze na 102 z nich. Při organizaci výzkumu kontaktoval vedení tehdy 24 z celkových 26 týmů MLB a předpokládal, že získá přinejmenším 400 kontaktů (cit. Baillie a Danish, 1992).

osloveny především z důvodu, že všechny zastřešují značné množství sportovců (přesný počet sportovců není přesně vyčíslitelný), některé z nich i deklarují spolupráci se sportovci i po ukončení vrcholové sportovní kariéry.

Průběh této fáze získání přístupu k bývalým vrcholovým sportovcům byla velmi náročná především z pohledu časového. Přístup ke klíčovým osobám ve většině případech předcházelo několikeré jednání s lidmi na nižších pozicích v organizačních strukturách instituce. Nicméně podařilo se navázat užší kontakty se zástupci Českého olympijského výboru, zejména pak Českého klubu olympioniků, zástupcem Antidopingového výboru České republiky, zástupci České nadace sportovní reprezentace, zástupci Vysokoškolského sportovního centra (resortního sportovní centra MŠMT), zástupcem ČSTV a zástupce Resortního sportovního centra Ministerstva vnitra ČR.

I přes zajištění spolupráce s klíčovými osobami ve výše zmíněných organizacích se zejména vlivem jiných překážek podařilo zajistit kontakty na bývalé vrcholové sportovce pouze z několika těchto zdrojů. Zmíněnými překážkami byly především stavy databází (kontaktů) na bývalé vrcholové sportovce, v jednom případě byla shledána překážka v podobě možné návaznosti na zákon o ochraně osobních údajů, další překážkou a to konkrétně u ČSTV se ukázala neochota dalších klíčových osob (z jednotlivých sportovních svazů) v pomoci při realizaci výzkumu.

- b. Získání konkrétních kontaktů na bývalé vrcholové sportovce – byly získány kontakty na bývalé vrcholové sportovce ze třech zdrojů: a) databáze Českého klubu olympioniků, b) databáze České nadace sportovní reprezentace a c) databáze Vysokoškolského sportovního centra, s tím, že údaje o bývalých vrcholových sportovcích by měly obsahovat minimálně jméno a příjmení, korespondenční (poštovní) adresu a sportovní odvětví působení sportovců během vrcholové sportovní kariéry.

II. **Kompletace databáze pro potřeby výzkumu** – databáze kontaktů z výše zmíněných zdrojů byla očištěna kontakty obsahující neúplné kontaktní údaje a o respondenty, kteří nesplňovali charakteristiky výzkumného souboru. Vznikla tak databáze obsahující 397 kontaktů. Databáze obsahovala jméno, příjmení, poštovní adresu a sport, ve kterém sportovci v době své sportovní kariéry působili.

- III. *Sestavení průvodního dopisu* - z důvodu zvýšení motivace respondentů k vyplnění a navrácení dotazníku byl vytvořen průvodní dopis k dotazníku (viz příloha 6). Průvodní dopis měl za úkol vedle zvýšení motivace k vyplnění dotazníku rovněž zvýšit důvěryhodnost výzkumu. Na průvodní dopis se podařilo zajistit podpisy významných osobností ve vztahu k charakteru výzkumu. Jak se později ukázalo, v návratnosti dotazníků tento průvodní dopis patrně sehrál významnou roli.
- IV. *Sběr dat a návratnost dotazníků* – všem 397 bývalým vrcholovým sportovcům byla rozeslána (bylo využito služeb České pošty, s.p.) obálka obsahující dotazník, průvodní dopis a ofrankovanou obálku s předtištěnou adresou ke zpětnému doručení vyplněného dotazníku.

Doba sběru dotazníků nebyla apriori předem definována, jelikož počet rozeslaných dotazníků nebyl zdaleký tak vysoký, aby si mohl výzkumník dovolit nezařadit do výsledků dotazník, který by eventuelně dorazil po předem definované lhůtě pro sběr dotazníků, jinými slovy, každý navrácený dotazník představoval pro výzkumníka stejnou hodnotu, ať byl navrácen v jakémkoliv časovém horizontu..

Sběr dotazníků trval celkem 206 dní⁴⁵, přičemž návratnost dotazníků z časového hlediska eskalovala mezi druhým a třetím týdnem po rozeslání dotazníků. Z celkem 397 rozeslaných obálek bylo celkem 25⁴⁶ navraceno jako nedoručitelné. Z celkově 372 doručených dotazníků se navrátilo 184, což představuje 47,5% návratnost doručených dotazníků.

Sběr, kódování, příprava a analýza dat byla provedena samotným autorem, aby byla zaručena maximální objektivita a jednotnost měření a náhodná chyba měření způsobená výzkumníkem byla snížena na minimum.

VI.3.4. Analýza dat

Již dříve prezentované vlastnosti základního souboru, potažmo výzkumného souboru, které znemožňovaly provedení náhodného výběru (neznalost všech jednotek základního výběru znemožňující náhodný výběr, čili nereprezentativnost výzkumného souboru, který se dá označit spíše vlastností dostupný) vylučovaly možnost induktivního usuzování

⁴⁵ Poslední navrácený dotazník byl doručen 200. den (7. 12. 2007) od doručení prvního navraceného dotazníku (23. 5. 2007), (206. den ode dne rozeslání dotazníků).

⁴⁶ Tento fakt znovu odráží značnou obtížnost zajištění přístupu ke kontaktům na bývalé vrcholové sportovce. I když u nás existují organizace, které jsou ochotny participovat na výzkumu tohoto druhu a vedou databázi bývalých vrcholových sportovců, aktualizace kontaktů na bývalé vrcholové sportovce je značně problematická.

z výzkumného souboru na základní soubor. Možnosti aplikace tzv. statistické významnosti dobře rozebírají naši autoři Blahuš (2000) a Soukup a Rabušic (2007). K ověření hypotéz je tak přihlíženo výhradně k tzv. nestatistické významnosti (někdy nazývané rovněž „věcné významnosti“ (Blahuš (2000)) vyjádřené ve výsledcích v absolutní velikosti (v tomto případě v rozdílech mezi hodnotami z-bodů sumarizovaných škál jednotlivých závisle proměnných na jednotlivých úrovních sledovaných nezávisle proměnných) nebo/i relativním vyjádřením podílu variability nezávisle proměnných na celkové variabilitě jednotlivých závisle proměnných (byl použit koeficient η^2 (η^2)). K vyčíslení η^2 bylo použito metod analýzy rozptylu, přičemž důležitými údaji byly hodnoty rozptylu sledovaných nezávisle proměnných (případně jejich vzájemných interakcí) na celkový rozptyl sledovaných závisle proměnných.

VII. VÝSLEDKY

VII.1. Výsledky I. fáze výzkumu

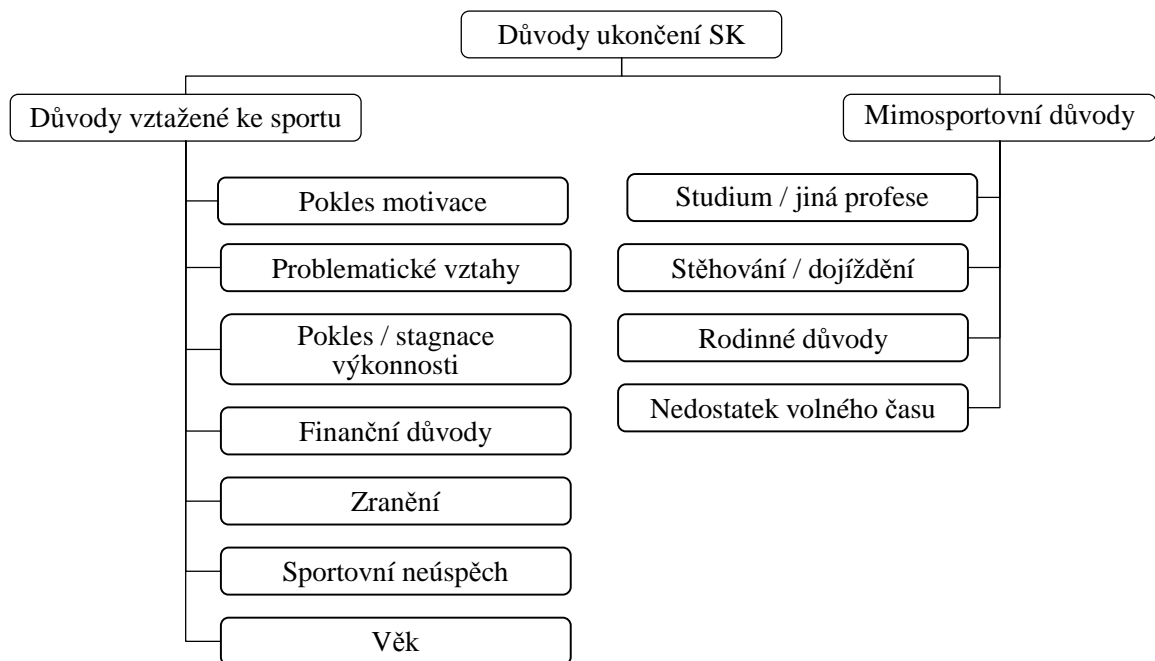
Na základě obsahové analýzy rozhovorů s 11 bývalými vrcholovými sportovci bylo identifikováno 10 teoretických oblastí, které jsou zmiňovány v souvislosti s procesem ukončení vrcholové sportovní kariéry. Obsahová analýza odhalila prezenci 10 základních kategoriálních systémů dat. Výsledky této fáze výzkumu jsou prezentovány v grafické podobě (v obrázcích jsou vždy prezentovány 3 nejvyšší úrovně kategoriálního členění dat, v tomto případě se jedná o „kategorie“ představující nejvyšší úroveň, „koncepty vyšší úrovně“ a „koncepty nižší úrovně“ představující další dvě nižší úrovně). Koncepty nižší úrovně jsou v obrázcích seřazeny vždy sestupně podle četností jejich uvedení. Grafické vyjádření výsledků je doplněno slovním vyjádřením, většinou obsahující „základní teoretické pojmy“ (přímé, či parafrázované citace respondentů relevantní k potřebám výzkumu) s uvedením jejich četností v závorkách.

Mezi obecnými výsledky této fáze výzkumu je třeba zmínit, že 7 z 11 respondentů deklarovalo dobrovolné ukončení sportovní kariéry; 4 respondenti uvedli, že ukončili svoji sportovní kariéru „v pravý čas“, zbývajících 7 respondentů uvedlo, že ukončili svoji sportovní kariéru buď „brzy“ nebo „příliš brzy“. Délka vnímané úplné adaptace do posportovního života byla uváděna v rozmezí „2 měsíce“ až „2 až 3 roky“. Dva respondenti uvedli zajímavé extrémní vyjádření časového rozmezí dotazovaného adaptačního procesu. Jeden respondent popsal svůj přechod mezi sportovní kariérou a posportovním životem jako běžnou změnu ze dne na den, jiný respondent naopak odpověděl, že se s ukončením své sportovní kariéry dosud nevyrovnal.

VII.1.1. *Důvody ukončení sportovní kariéry*

Respondenti byli vyzváni k jmenování svých důvodů pro ukončení sportovní kariéry. Z celkového počtu 105 uvedených teoretických pojmů (sdělení respondentů vztahených k tématu) se 72 % vztahovalo ke sportu. Důvody vztahené v počtu uvedených četností značně převýšily důvody, které se ke sportu nevztahovaly (28 %).

Pokles motivace (25 pojmů) byl uváděn jako nejčastější důvod ukončení sportovní kariéry. Pokles motivace byl často vysvětlován jako pokles motivace k závodění, trénování, nebo cvičení; dále jako znučenost z každodenní tréninkové činnosti a jako ztráta pocitu uspokojení ze sportovní činnosti.

Obr. 10 – Grafické znázornění uváděných důvodů ukončení sportovní kariéry (důvody jsou seřazeny sestupně podle počtu četností jejich uvedení)

Problematické vztahy (17) byly druhým nejčastěji uváděným důvodem pro ukončení sportovní kariéry. Tyto problematické vztahy se projevovaly v problematické komunikaci se spoluhráči, trenéry nebo funkcionáři, např.: „*Mezi holkami byly opravdu příšerné vztahy. Byla jsem znechucena situací v ženském národním mužstvu...*“

Mezi dalšími zmiňovanými důvody byly – pokles nebo stagnace výkonnosti (11) a finanční důvody (11), např.: „*Rozhodně tam nebylo dost peněz... Bylo lepší najít si pořádnou práci.*“

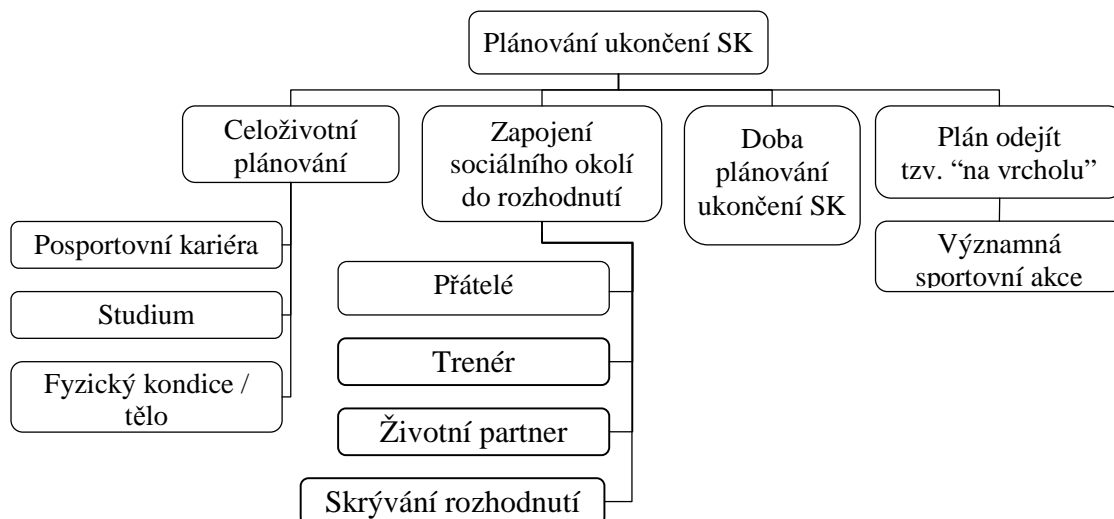
Zranění bylo zmíněno pouze 8krát jako jeden z hlavních důvodů ukončení sportovní kariéry, tento důvod nebyl co do počtu četností zmíněn často, nicméně zmínilo jej 8 z 11 dotazovaných jedinců.

Dalšími důvody vztahenými ke sportu byly sportovní neúspěch (4) a věk (1).

Nejdůležitějším důvodem ukončení sportovní kariéry nesouvisející se sportovní oblastí bylo studium nebo jiné zaměstnání (12); následováno nuceným stěhováním / dojížděním za sportem (7); rodinnými důvody (6), např.: „*Chtěla jsem se usadit, mít děti, rodinu...*“; a nedostatkem volného času (2).

VII.1.2. Plánování ukončení sportovní kariéry

Respondenti byli dotazováni zda a jak plánovali ukončení své sportovní kariéry. Tato kategorie obsahuje celkově 34 teoretických pojmů formujících 4 podkoncepty: Celoživotní plánování, zapojení sociálního okolí do rozhodnutí, dobu plánování ukončení sportovní kariéry a plán odejít tzv. „na vrcholu“.

Obr. 11 – Grafické znázornění kategorie plánování ukončení sportovní kariéry

Sportovci si byli vědomi nevyhnutelnosti okamžiku ukončení sportovní kariéry a vyjadřovali svůj realistický pohled na délku sportovní kariéry v celoživotním kontextu (13), např.: „*Sport mě neuživí.*“, nebo „*Je risk sportovat do vyššího věku a pak třeba nenajít dobrou práci.*“

Druhou oblastí bylo zapojení sociálního okolí do plánování ukončení sportovní kariéry (10). Mezi těmi, kdo bývali zapojeni do tohoto plánování byli zmiňováni: přátelé (4), trenér (3) nebo životní partner (2). Jeden respondent uvedl, že o svých plánech o konci své sportovní kariéry se nikomu nezmínil.

Doba plánování ukončení sportovní kariéry se pohybovala v rozmezí od „*jednoho měsíce*“ před ukončením až po „*2 až 3 roky předem*“.

Celkově třikrát byl jako důvod či plán ukončit sportovní kariéru právě po nějaké významné sportovní události, např.: „*Chtěla jsem vydržet do olympiády a pak skončit.*“, „*Spousta sportovců pokračuje jen kvůli olympiádě.*“, „*Chtěl jsem skončit po mistrovství světa.*“

VII.1.3. Vnímané vnitřní zdroje

Respondenti byli tázáni jaké charakterové vlastnosti, zkušenosti, znalosti, dovednosti jim byly nápomocny při vyrovnávání se s ukončením sportovní kariéry. Tuto kategorii zastupuje 20 pojmů. Respondenti většinou zmiňovali své charakterové vlastnosti nebo své schopnosti. Sebevědomí (3), znalost vlastních limitů (3) a vytrvalost (3) byly zmíněny nejčastěji. Dalšími zmiňovanými pojmy byly: nasazení („*Dělám vše na 100 % nebo vůbec.*“) (2); silná vůle (2); schopnost řešit problémy (1); zodpovědnost; schopnost definovat cíle; odhodlání; trpělivost; schopnost rychle se adaptovat.

VII.1.4. Vnímané bariéry adaptačního přechodu

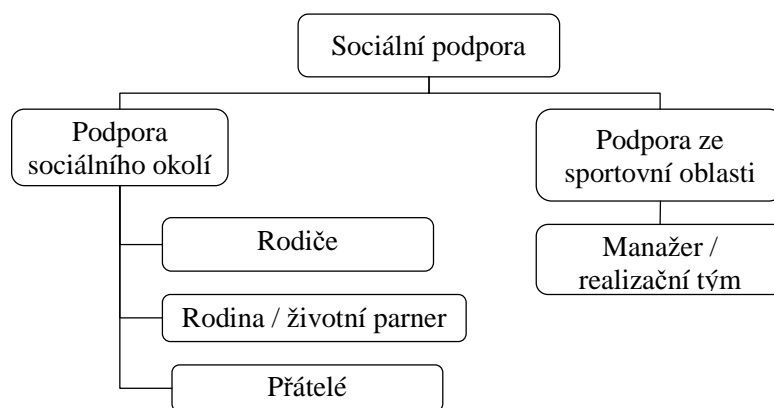
Respondenti byli vyznáni k odpovědi na to, zda existovaly nějaké bariéry, které působily negativně v době adaptace do posportovního života. Nejčastěji zmiňovanou bariérou byla neschopnost akceptovat realitu ukončení sportovní kariéry (12), jež se projevovala přáním/vůlí pokračovat ve sportovní kariéře (7), např. „*Chtěl jsem se vrátit. Chtěl jsem všem ukázat, že se mýlili.*“, nebo „*Ještě jsem nedosáhl svých sportovních cílů.*“ Dále se tento jev projevoval neschopností vyrovnat se s ukončením kariéry (5), např.: „*S ukončením kariéry jsem se nikdy nevyrovnal.*“, nebo „*Nejraději bych zemřel na hřišti.*“

Mezi dalšími zmiňovanými překážkami byly komunikační problémy v rámci rodiny (2), např.: „*Velký problém byl s mou tchýní...*“; a překážky v podobě pocitu ztráty bývalého životního stylu (2), např.: „*Chyběl mi každodenní rozvrh činností.*“

VII.1.5. Sociální podpora během ukončení sportovní kariéry

Respondenti byli tázáni kdo a jakým způsobem je podporoval v době ukončení jejich sportovní kariéry. 13 pojmů tvořících kategorii vyšší úrovně „Podpora sociálního okolí“ představuje významnou část této kategorie. Mezi osobami poskytující sociální podporu byli nejčastěji zmiňováni rodiče (7), např.: „*Můj otec mne zaměstnal ve své společnosti. Nedovedu si představit, že by mě zaměstnal kdokoliv jiný, zvláště, když jsem neměl žádnou předešlou praxi.*“; dále rodina nebo životní partner (3); a přátelé (3).

Ze sportovní oblasti byla třikrát zmíněna podpora od manažera nebo realizačního týmu. Zajímavé je, že nebyla zmíněna jakákoliv podpora ze strany klubu, sportovní organizace, jiných organizací zabývajících se podporou bývalých sportovců (nadace, fondy), či dokonce podpora od psychologa nebo jiného specialisty.

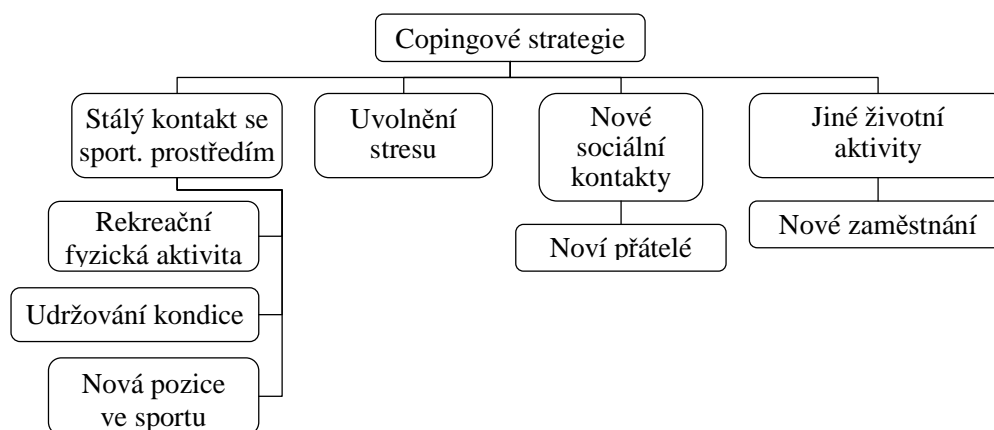

Obr. 12 – Grafické znázornění sociální podpory během ukončení sportovní kariéry

VII.1.6. Copingové strategie během ukončení sportovní kariéry

Respondenti byli vyzváni, aby popsali způsob, jakým se vyrovnávali s ukončením své sportovní kariéry. V této kategorii co do četnosti zmíněných pojmů (34 z celkových 40) naprosto dominují aktivity spojené s udržováním kontaktu se sportovním prostředím. Setrvání ve sportu na rekreační úrovni, či provádění rekreačních sportovních aktivit bylo zmíněno nejčastěji (18), mezi tyto aktivity patřilo běhání, hra tenisu, rekreační squash, volejbal, lyžování, nebo jiné aerodynamické cvičení. Udržování kontaktu se sportem bylo dále prezentováno snahou o udržení dobré fyzické kondice (9) i po ukončení sportovní kariéry, např.: „Snažila jsem se i dále udržovat se v dobré kondici.“, nebo „Stále se snažím udržet svoji váhu pod kontrolou.“ Další subkategorií bylo přijetí nové pozice ve sportovní oblasti (8) jako např.: „Od té doby pracuji jako trenérka.“, nebo „Stále jsem se účastnil turnajů, ale už jen jako rozhodčí.“

Uvolnění stresu (2) byla další strategií zmiňovanou mezi dalšími užitečnými v době ukončení sportovní kariéry, např. „Chodila jsem do rockových klubů.“, „Ten nahromaděný stress jsem prostě vytancovala.“ Dalšími zmiňovanými strategiemi byly vyhledávání nových sociálních kontaktů (2) a zaměření na jiné životní aktivity (2), např.: „V práci jsem zaznamenal velký úspěch...“

Obr. 13 – Grafické znázornění sociální podpory během ukončení sportovní kariéry

VII.1.7. Vnímané zdroje životní spokojenosti v době ukončení sportovní kariéry

Respondenti uvedli 13 pojmů vztahujících se ke životní spokojenosti v době ukončení jejich sportovní kariéry. Mezi tyto zdroje životní spokojenosti patřily: nové životní výzvy/příležitosti (6); rodina/sociální okolí (4), např.: „Konečně jsem mohl trávit víc času se svou rodinou.“; a dále životní podmínky (3), kde bylo zmíněno dobré materiální zázemí nebo např. spokojenost s lokalitou domova.

VII.1.8. Vnímané reakce na ukončení sportovní kariéry

Reakce na ukončení sportovní kariéry byly zaznamenány ve dvou rovinách. V prvním případě ve vlastním vnímání a projevovaných emocích (23) samotných sportovců a v druhém případě to byly vnímané reakce sociálního okolí (9).

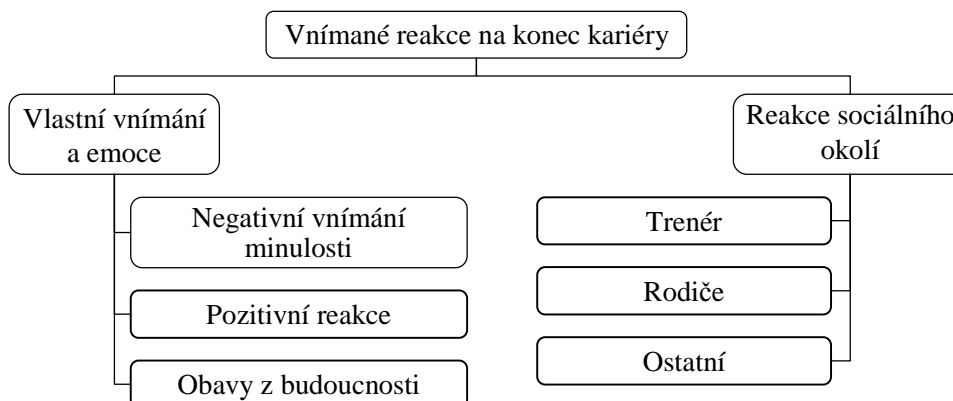
První subkategorie zahrnovala negativní vnímání minulosti (15), např.: „Konec mé sportovní kariéry představovalo největší zklamání mého života.“, nebo „Jak bych ve svém životě něco ztratil.“

12krát byly zmíněny pozitivní reakce na ukončení kariéry, jako např.: „Skončit, bylo to nejlepší životní rozhodnutí.“, nebo „Myslím, že jsem udělal dobře.“; 4krát bylo v rámci pozitivních reakcí zmíněno snížení vnímaného stresu.

6krát byly zmíněny obavy z budoucnosti, např.: „Bál jsem se o svou budoucnost.“, nebo „Věděla jsem, že život nebude lehký.“

Reakce od trenéra (4), rodičů (3) a ostatních (2) byly vnímány jako reakce přicházející ze sociálního okolí respondentů (9). Zajímavé zjištění je, že zatímco vnímané reakce od trenéra byly jak pozitivní („Chápal to.“), tak negativní („Trenér to bral velmi osobně.“),

reakce rodičů byly pouze negativního charakteru, např. „*Můj otec byl z mého konce velmi zklamán.*“, nebo „*Rodiče mě přesvědčovali, abych ještě nekončil.*“

Obr. 14 – Grafické znázornění vnímaných reakcí na ukončení sportovní kariéry

VII.1.9. Vnímané životní změny a životní nároky po ukončení sportovní kariéry

Respondenti byli vyzváni k popsání změn, které ve svém životě zaznamenali po ukončení své sportovní kariéry.

Bylo zaznamenáno 5 oblastí změn a nároků po ukončení sportovní kariéry: tělesné změny (33), změny identity a životním stylu (20), nároky sociální oblasti (16), ekonomické/vzdělávací/zaměstnanecké požadavky (12) a rodinné požadavky (5).

Respondenti deklarovali zhoršení fyzické kondice (11), např.: „*Moje fyzická šla rapidně dolů.*“, respondenti se cítili slabší (3) nebo línější (4) než během sportovní kariéry. 8krát byly zmíněny tělesné změny vnímané po ukončení kariéry, respondenti zaznamenávali především ztrátu některých fyzických vlastností, které potřebovali v době své sportovní kariéry, např. svalová pružnost a síla. 7krát byla zmíněna oblast tělesné hmotnosti, 5 respondentů zaznamenalo zvýšení hmotnosti, 3 respondenti byli spokojeni s tím, že již nemusí kontrolovat svoji tělesnou hmotnost tak, jako během sportovní kariéry. 4krát byl zmíněn pocíťovaný nedostatek tělesné aktivity. 4 odpovědi se vztahovaly k projevům chronických zranění z doby sportovní kariéry, byly zmiňovány projevy chronických zranění ramen, kolen, achilovy šlachy a problémy s páteří. Jeden respondent popsal stav svého těla takto: „*Moje tělo je celé totálně zničené.*“

Obr. 15 – Grafické vyjádření vnímaných životních změn a životních nároků po ukončení sportovní kariéry

Změny identity a životního stylu (20) byly druhým nejvíce zmiňovaným okruhem vnímaných změn. 5krát byla zmíněna změna ve vnímání vlastní sportovní identity, vnímaná sportovní identita se po ukončení sportovní kariéry snížila, např.: „*Už jsem se vůbec necítila jako sportovec... To vnímání se změnilo hodně... ale myslím, že tohle je naprosto přirozené pro všechny...*“ Všichni respondenti byli vyzváni, aby ohodnotili vnímání sebe sama jako sportovce na pomyslné stupnici od 1 do 10, kde 10 znamenalo nejvyšší možné vyjádřené skóre. Vnímaná sportovní identita během úspěšného období v průběhu sportovní kariéry byla respondenty na zmíněné škále vyjádřena ohodnocením od 8 do 10, naproti tomu vnímaná sportovní identita po ukončení sportovní kariéry byla vyjádřena v rozmezí hodnot 1 až 10 (Me=6). Jeden respondent deklaroval, že jeho vnímání sebe sama jako sportovce se nijak nezměnilo ani po ukončení sportovní kariéry: „*Stále se považuji za 100procentního sportovce.*“

Respondenti rovněž zmiňovali vnímanou změnu v sociální identitě, např.: „*Najednou jste „normální“ člověk, a ne známý sportovec.*“, nebo „*Už se na mě nikdo nedívá jako na sportovce.*“ V této souvislosti respondenti rovněž zmiňovali některé nové sociální role, které si osvojili po ukončení sportovní kariéry. Tyto role se buď týkaly sociální oblasti – role „*matka*“, „*otec*“, nebo „*člen rodiny*“, nebo oblasti edukačně-zaměstnanecké: zmiňované role byly: „*student*“, „*zaměstnanec*“. Zmiňovány byly rovněž vnímané změny

osobnostních charakteristik, např.: *„Hodně jsem se změnila...Hodně se změnil můj žebříček životních hodnot.“*

Někteří respondenti si stěžovali na „příliš mnoho volného času“ po ukončení sportovní kariéry, např.: *„Nevěděl jsem co dělat ve volném čase...cítil jsem se znuděný.“*, dále byla zmiňována např. ztráta možnosti ventilace agrese či ventilace nahromaděné energie, někteří respondenti (2) zmínili velké problémy v souvislosti se změnou životních návyků.

Nároky v sociální oblasti (16) byly další zmiňovanou oblastí změn po ukončení sportovní kariéry. Většina vyjádření respondentů se vztahovala ke změně sítě sociálních vztahů, změně struktury sociálního okolí, např.: *„Už se nestýkám s lidmi ze sportu tak často.“*, *„Ztratil jsem kontakt s většinou s nich.“*, nebo *„Okruh mých přátel a známých se hodně změnil.“*

Změny byly zaznamenány samozřejmě i v oblasti edukačně-zaměstnanecké. 8krát byl zmíněn požadavek nalezení nového zaměstnání, dále 3 respondenti se rozhodli buď začít nebo dokončit vysokoškolské studium.

Posledním zmiňovaným okruhem byly „rodinné požadavky“ (5), tyto požadavky byly zmiňovány především ženami a souvisely s požadavky rodinného, potažmo domácího zázemí, např.: *„Musela jsem se naučit vařit... starat se o domácnost... postarat se o rodinu.“*, nebo *„Dřív jsem nebyla zvyklá prát nebo vysávat...“*; a dále to byly požadavky a změny související se založením rodiny, např.: *„Dva roky po Hrách jsme měli první dítě...“*

VII.1.10 Vnímané zdroje životní spokojenosti v období posportovního života

Respondenti byli tázáni jaké faktory nebo oblasti přispívají ke spokojenosti jejich současného života.

V této kategorii bylo zmíněno celkově 31 pojmů. Vnímané faktory životní spokojenosti byly prezentovány ve 4 oblastech: volnočasové aktivity (9); sociální okolí (9); zaměstnání (7) a zdraví (6).

V oblasti volnočasových aktivit byly výrazně zastoupeny volnočasové aktivity spojené se sportem (8), např.: *„Bez sportu si svůj život nedovedu představit.“*, nebo *„Snažím se začlenit sport mezi moje každodenní aktivity.“*

V oblasti sociálního okolí (9) to byla převážně rodina (7) zmiňovaná jako zdroj současné životní spokojenosti (např.: *„Jsem šťastný za moji rodinu.“*); a dále to byli přátelé (2).

Dalším zdrojem životní spokojenosti bylo zaměstnání (zmiňované 7krát), např. „*Jsem šťastná, že můžu pracovat ve sportovním prostředí*“, nebo „*Jsem úspěšný v tom, co teď dělám.*“ Oblast zdraví (6) byla zmíněna rovněž jako zdroj současné životní spokojenosti.

Obr. 16 – Grafické vyjádření zdrojů životní spokojenosti v období posportovního života

VII.1.11 Shrnutí výsledků I. fáze výzkumu

Cílem této fáze výzkumu bylo získání základní představy o podobě zkoumaného fenoménu, jeho základní struktury, o jeho prvcích a možných vzájemných vztazích, explorace a popis. Dále pak generování základní teorie a porovnání s teoriemi předchozích výzkumů a následná formulace hypotéz pro další výzkum. Nedílnou součástí bylo rovněž proniknutí výzkumníka do prostředí a povědomí bývalých vrcholových sportovců, tedy jakési základní seznámení se se zkoumanou populací.

Pomocí obsahové analýzy kvalitativních dat bylo odhaleno 10 základních kategorií dat, která se vztahují k problematice průběhu sportovní kariéry a zejména procesu jejího ukončení a přechodu do posportovního života. Tyto kategorie korespondovaly s teoretickými modely procesu ukončení sportovní kariéry od autorů Stambulova a Taylor a Ogilvie (Stambulova, 1997; Stambulova, 2003; Taylor & Ogilvie, 1994; 2001), kteří ve svých teoretických modelech pojmenovávají jednotlivé proměnné vztahující se k přechodovému procesu. Výsledky naznačují, že průběh sportovní kariéry a proces jejího ukončení jsou velmi komplexní jevy, do kterých vstupuje velké množství proměnných. Každý sportovec je jedinečný, rovněž každá jednotlivá sportovní dráha, každé ukončení sportovní kariéry jsou jedinečné jevy, nicméně z výpovědí bývalých vrcholových sportovců lze vypozařovat určité společné proměnné, které tyto složité jevy ovlivňují.

Shodně s teoriemi Schlossbergové (1981) a Sinclairové (1990) se dá říci, že naprosto základními proměnnými ovlivňující proces ukončení sportovní kariéry jsou charakteristiky

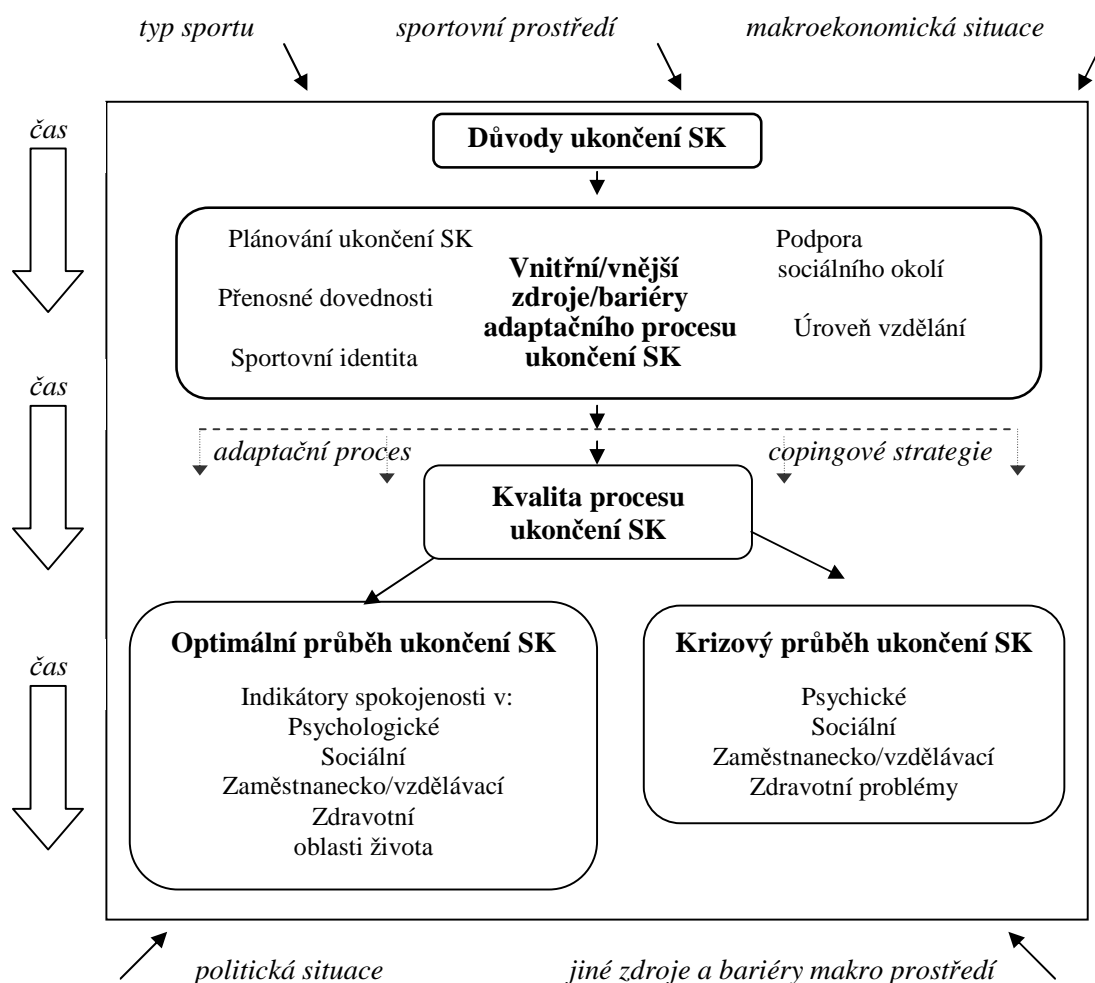
sportovce, prostředí a situace. Přejchodový proces má vývoj pozorovatelný v čase počínající určitým spouštěčem přechodu, v tomto případě to mohou být důvody ukončení sportovní kariéry, následuje přechodový proces, se kterým, jak předkládá Stambulova (1997a, 2003), se sportovec musí vyrovnat. V tomto procesu jsou sportovci nápomocny zdroje, které mohou přechodový proces usnadnit, ale vstupují do něj rovněž různé překážky, které tento proces znesnadňují. To, jak efektivní v tomto procesu sportovec bude, předurčuje následný charakter posportovního života. Výstupem pak může být bezproblémový vstup do nové životní etapy nebo naopak, bývalý vrcholový sportovec se může po ukončení své sportovní kariéry potýkat s různě intenzivními problémy v různých sférách života.

Ve schodě s předkládanými výsledky Koukourise (1994), Stambulove (1994), Wyllemana a kol. (1999) bylo zjištěno, že ne pouze jeden, ale většinou kombinace několika důvodů vede k rozhodnutí o ukončení sportovní kariéry. Rozhodnutí o ukončení sportovní kariéry reprezentované jednotlivými důvody pro ukončení lze v souladu s teorií Taylora a Ogilvie (1994, 2001) označit z časové hlediska jako první krok v procesu ukončení kariéry, tedy, jak uvedla Sinclairová (1990), jakýsi spouštěč procesu ukončení, přičemž důvody ukončení sportovní kariéry mohou svým původem sahát daleko do minulosti předcházející rozhodnutí o ukončení.

V souladu s teorií Stambulové (2003) bylo objeveno několik proměnných souvisejících s procesem přechodu, v tomto případě ukončení sportovní kariéry. Tyto proměnné měly potenciál být buď zdroji nebo bariérami přechodového procesu. Rozdělení těchto proměnných tak, jak předkládají Taylor a Ogilvie (1994, 2001), na proměnné ovlivňující (a mohou být jak zdroji, tak bariérami) proces a proměnné, které usnadňují přechodový proces naopak ve výsledcích nenašlo adekvátní podporu. Ostatně ani samotní autoři nevysvětlují, proč jsou některé proměnné definovány pouze jako zdroje a některé mohou působit jako zdroje nebo naopak jako bariéry přechodu.

Efektivnost nakládání se zdroji a bariérami přechodového procesu patrně předurčuje kvalitu ukončení sportovní kariéry, kterou lze chápat jako výstupní proměnnou. Výstup procesu ukončení kariéry indikovaný kvalitou posportovního života může mít buď pozitivní nebo negativní charakter.

Graficky lze zjednodušeně zachytit proces ukončení sportovní kariéry v čase na základě výsledků I. fáze výzkumu následovně:

Obr. 17 – Model procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry na základě výsledků I. fáze výzkumu aplikovaný na modely přechodového procesu autorů Sinclair (1990), Stambulova (1997, 2003) Taylor a Ogilvie (1994, 2001)

Obrázek 17 představuje zjednodušený model procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry v návaznosti na výsledky I. fáze výzkumu a s přihlédnutím k dříve prezentovaným teoretickým modelům ukončení sportovní kariéry nebo modelům přechodového procesu.

Model naznačuje, že vývoj procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry lze pozorovat v čase (naznačeno šipkami nalevo). Za počátek procesu ukončení sportovní kariéry lze považovat spouštěcí mechanismy v podobě důvodů ukončení sportovní kariéry. Následuje fáze, kdy se jedinec musí vyrovnávat s přechodem mezi dvěma životními etapami, tedy končící etapou vrcholového sportu a začínající etapou posportovního života. Do tohoto

procesu vstupují proměnné, které může jedinec buď vhodně využít jako zdroje optimálního přechodu nebo naopak proměnné, které působí jako bariéry optimálního adaptačního procesu.

To, jakým způsobem jedinec dokáže disponovat a nakládat se zdroji a bariérami přechodového procesu patrně předurčuje kvalitu celého adaptačního procesu, jehož výstupy mohou být charakteristiky posportovního života. (Tento předpoklad byl základem pro návrh výzkumných hypotéz (viz kapitola V.3. Hypotézy), jejichž ověření bylo provedeno v II. fázi výzkumu.)

Výstupy procesu ukončení sportovní kariéry mohou být následně sledovány ve dvou úrovních a to jako optimální nebo jako krizové ukončení sportovní kariéry.

Celý proces ukončení vrcholové sportovní kariéry nemůže být pojímán jako uzavřená entita. Je předpokládáno, že jej zvenčí ovlivňují další proměnné spojené jednak s charakteristikami samotného jedince v přechodovém procesu a jednak charakteristikami prostředí.

VII.2. Výsledky II. fáze výzkumu

Výsledky jsou prezentovány v posloupnosti korespondující s řazením položek dotazníku. Na začátku výsledkové části jsou prezentovány základní charakteristiky výzkumného souboru, které jednak umožňují bližší deskripci výzkumného vzorku a dále (některé z nich) umožňují deskripci průběhu sportovní kariéry sledovaných bývalých vrcholových sportovců od začátku jejich sportovní kariéry, přes její kulminaci v podobě nejvýznamnějšího sportovního úspěchu, až po proces ukončení sportovní kariéry. Následuje popis dalších sledovaných proměnných umožňující deskripci procesu ukončení sportovní kariéry a proměnným souvisejícím s posportovním životem bývalých vrcholových sportovců. Následuje prezentace výsledků testování hypotéz.

Výsledky jsou prezentovány graficky nebo tabelárně, případně kombinací těchto způsobů. K popisu výsledků jsou vždy použity základní popisné charakteristiky, kvalitativní dichotomní a polytomické proměnné jsou popisovány četnostmi, kategoriální ordinální proměnné jsou popisovány četnostmi, míry centrální tendence (v tomto případě mediánem - Me), případně míry rozptýlenosti (kvantity), případně mírami šikmosti. U těchto dat jsou tyto charakteristiky znázorněny rovněž graficky (většinou histogramem nebo krabicovým grafem); kvalitativní intervalové proměnné jsou popsány četnostmi (N), míry centrální tendence (aritmetickým průměrem – M a směrodatnou odchylkou - SD).

Je předpokládáno, že analýzou zjištěných výsledků lze získat podklady pro verifikaci stanovených hypotéz, vyvození adekvátních závěrů a splnění cílů práce. Interpretace charakteristik výzkumného souboru a výsledků indikujících jednotlivé sledované proměnné umožňuje jejich popis i určení vzájemných vztahů.

Kromě grafického a tabulačního vyjádření jsou výsledky komentovány slovně.

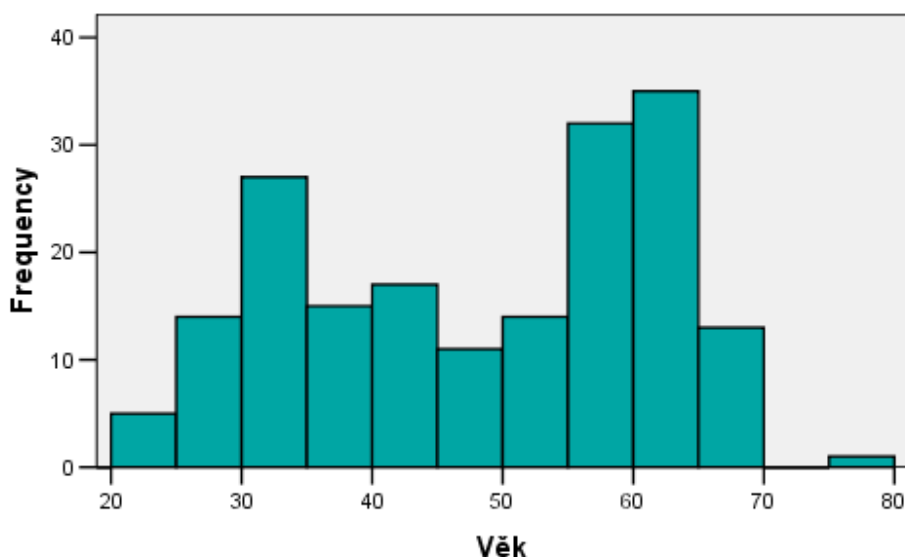
VII.2.1. Charakteristiky výzkumného souboru

Jak již bylo zmíněno v kapitole „VII.3.2. Výzkumný soubor“, základní soubor tvoří všichni bývalí vrcholoví sportovci, kteří se účastnili minimálně nejvyšší organizované výkonnostní úrovně na území České republiky ve sportech fotbal, lední hokej, basketbal, volejbal, atletika, plavání, lyžování, veslování, cyklistika, tenis, biatlon, gymnastika, judo a zápas.

VII.2.1.1. Věk respondentů

Tabulka 8 – Věk respondentů v době vyplnění dotazníků

Věk respondentů v době vyplnění dotazníku			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
184	0	184	
M	Me	Min. věk	Max. věk
47,8	50,5	22	80

Obr. 18 – Grafické vyjádření struktury výzkumného souboru podle věku

Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 22 až 80 let (hodnota 80 let byla odlehlou hodnotou jednoho respondenta, druhá nejvyšší hodnota byla 67 let). Průměrný věk zkoumaného souboru byl 47,8 let, přičemž věkové rozložení jedinců výzkumného souboru je značně nerovnoměrné. Jak lze vidět na obrázku 18, rozložení výzkumného souboru podle věku má bimodální charakter, významnou věkovou skupinu respondentů tvoří šedesátníci, druhou významnou skupinu pak tvoří třicátníci.

Tabulka 9 – Doba od ukončení sportovní kariéry

Struktura výzkumného souboru podle doby od ukončení sportovní kariéry			
Doba od ukončení SK	N	%	Kumulativní %
Do 1 roku	14	7,6	7,6
2 - 3	13	7,1	14,7
4 - 5	15	8,2	22,9
6 - 10	21	11,4	34,3
11 - 15	19	10,3	44,6
16 – 20	10	5,4	50,0
21 - 25	26	14,1	64,1
26 – 30	33	17,9	82,0
31 - 40	30	16,4	98,4
41 - 50	3	1,6	100,0
Celkem	184	100,0	

Tabulka 9 představuje strukturu výzkumného souboru podle doby od ukončení sportovní kariéry. Jak lze z tabulky vyčíst, 65,7 % respondentů ukončilo svoji sportovní kariéru před více než 10 lety. Průměrná doba od ukončení sportovní kariéry byla 18 let. Tento fakt mohl být provázen chybou pozorování, kdy respondenti byli dotazováni na otázky týkající se v některých případech pro ně daleké minulosti, na kterou si nemuseli dobře pamatovat. Pro srovnání, v dřívějších významných evropských výzkumech byly věkové charakteristiky výzkumného souboru následující: např. Kopecká (1987) dotazovala bývalé vrcholové sportovkyně (N=271) ve věku 18 – 23 let, které ukončili sportovní kariéru ne déle než před 5 lety v době výzkumu. Cecič-Erpič (1999) dělala rozhovory s 20 bývalými slovinskými sportovci, jejichž věk byl v rozmezí 28 a 39 let a byli v průměru 7 let od ukončení kariéry. Stephan a kol. (Stephan, Bilard, Ninot, & Delignieres, 2003) dotazovali 20 bývalých francouzských sportovců jejichž průměrný věk byl 30,56 let (rozmezí 27 – 35 let) a následně (Stephan, Torregrosa, & Sanchez, 2007) 69 bývalých vrcholových sportovců ve věku 26 až 46 let (průměrný věk byl 34,88). Alfermannová a kol. (Alfermann et al., 2004) dotazovali německé (prům. věk – 30,8 let), litevské (35,6 let) a ruské respondenty (22,2 let), přičemž doba od ukončení jejich sportovní kariéry nesměla přesáhnout 10 let.

VII.2.1.2. Pohlaví respondentů

Tabulka 10 – Pohlaví respondentů

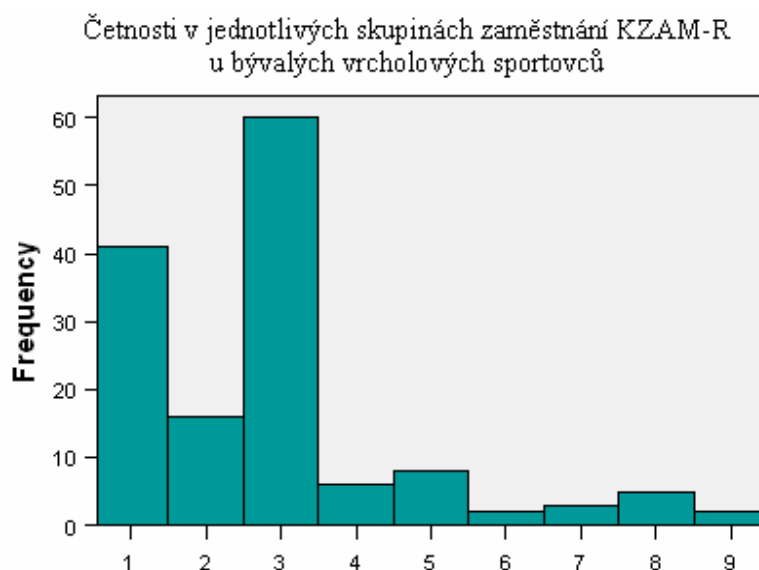
Pohlaví respondentů			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
184	0	184	
Žena		Muž	
Počet	%	Počet	%
69	37,5	115	62,5

VII.2.1.3. Zaměstnání respondentů a hodnocení prestiže vykonávaného povolání

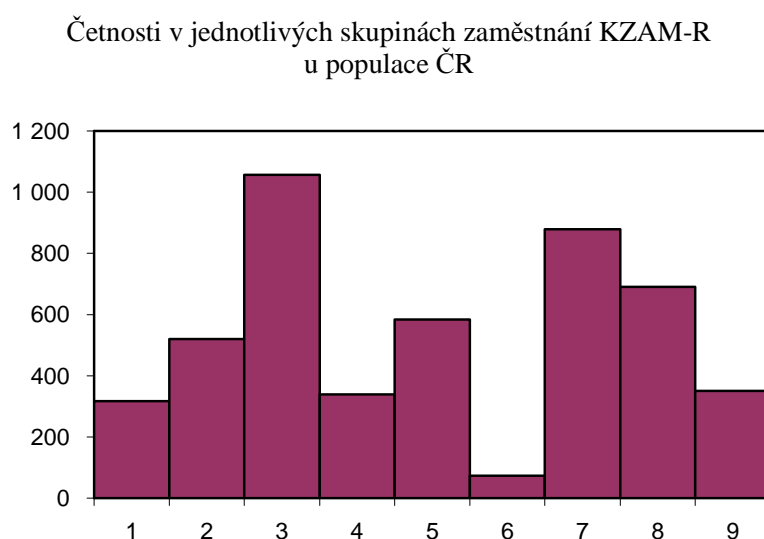
Tabulka 11 – Současné zaměstnání respondentů

Současné zaměstnání respondentů			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
180	4	184	
Zaměstnání	Počet	%	
Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci	41	22,8	
Vědečtí a odborní duševní pracovníci	16	8,7	
Techničtí, zdravotní a pedagogičtí pracovníci	60	32,6	
Nižší administrativní pracovníci (úředníci)	6	3,3	
Provozní pracovníci ve službách a obchodě	8	4,3	
Kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	2	1,1	
Řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé, opraváři	3	1,6	
Obsluha strojů a zařízení	5	2,7	
Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	2	1,1	
Důchodci	26	14,1	
Na mateřské/rodičovské dovolené	5	2,7	
Student	5	2,7	
Nezaměstnaný	1	0,5	
Celkem	177	100	

Zajímavé je srovnání současného povolání respondentů z pohledu prestiže vykonávané profese. Conzelmann a Nagel (2003) ve svém výzkumu, kde srovnávali prestiž vykonávaného povolání bývalých vrcholových sportovců v porovnání s běžnou populací, ukazují na pozitivní korelaci mezi účastí ve vrcholovém sportu a následnou úspěšnou posportovní profesní kariérou. Ve zmiňovaném výzkumu bývalí olympionici deklarovali prestižnější povolání v posportovním životě než vykazuje průměrný stav obyvatel.

Obr. 19 – Četnosti v jednotlivých skupinách zaměstnání KZAM-R u bývalých vrcholových sportovců

Obr. 20 - Četnosti v jednotlivých skupinách zaměstnání KZAM-R u populace ČR⁴⁷

Současný výzkum si neklade za cíl statistické porovnání skupin bývalých vrcholových sportovců a běžné populace s ohledem na prestiž vykonávaného povolání, nicméně pro ilustraci jsou uvedeny histogramy četností zastoupení bývalých vrcholových sportovců ve skupinách zaměstnání „Klasifikace zaměstnání rozšířená (KZAM-R)“ (ČSÚ, 1994). Tato

⁴⁷ Jednotlivé skupiny „Klasifikace zaměstnání rozšířená (KZAM-R)“ (ČSÚ, 1994) jsou popsány takto: 1 - zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci; 2 – vědeckí a odborní duševní pracovníci; 3 techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci; 4 – nižší administrativní pracovníci; 5 – provozní pracovníci ve službách a obchodě; 6 – kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví; 7 – řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé a opraváři; 8 – obsluha strojů a opraváři; 9 – pomocní a nekvalifikovaní pracovníci.

klasifikace z mezinárodní klasifikace ISCO-88 od Treimana (Treiman, 1977), jež je koncipována tak, že indikuje prestiž povolání (Machonin & Tuček, 1996). Informace o četnosti zastoupení v jednotlivých skupinách zaměstnání (KZAM-R) v populaci ČR byly získány z údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2007).

Grafické znázornění rozložení četností v jednotlivých skupinách klasifikace zaměstnání (KZAM-R) ukazuje na rozdílné rozložení v porovnání mezi bývalými vrcholovými sportovci a populací ČR (viz obr. 19 a 20). Zatímco projekce rozložení u populace ČR má bimodální podobu a zjednodušeně řečeno rozděluje populaci ČR na dvě zhruba stejně zastoupené skupiny, které by se daly označit v jednom případě jako zástupci „víceprestižních“ povolání (skupiny povolání 1 – 4(-5)) a na druhé straně jako zástupci „méněprestižních“ povolání ((5)-6 – 9), jak ukazuje histogram, rozložení četností u jednotlivých skupin povolání u výzkumného souboru je silně kladně zešikmené ($\gamma_1=1,43$).

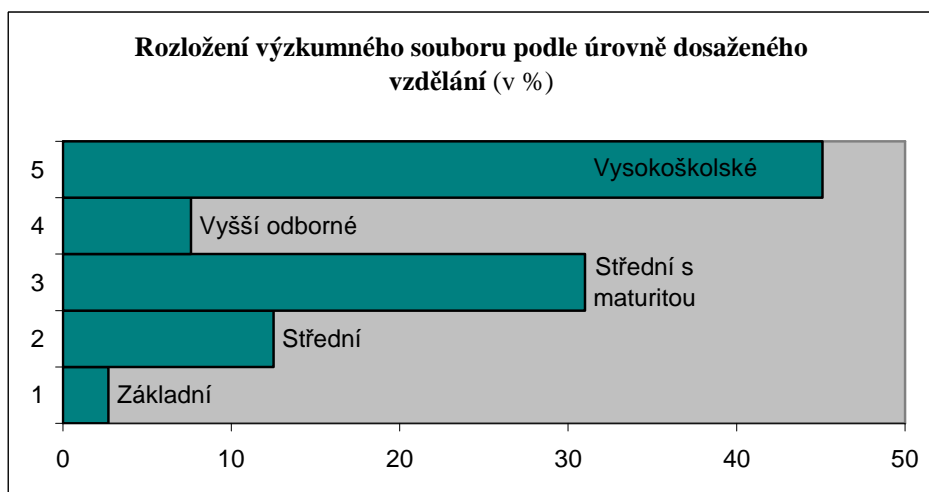
Z těchto výsledků by bylo možné předložit hypotézu, že bývalí vrcholoví sportovci oproti běžné populaci nacházejí po ukončení své sportovní kariéry častěji povolání prestižnější (vyjádřené klasifikací zaměstnání indikující prestiž povolání) než je tomu u běžné populace ČR.

VII.2.1.4. Vzdělání respondentů

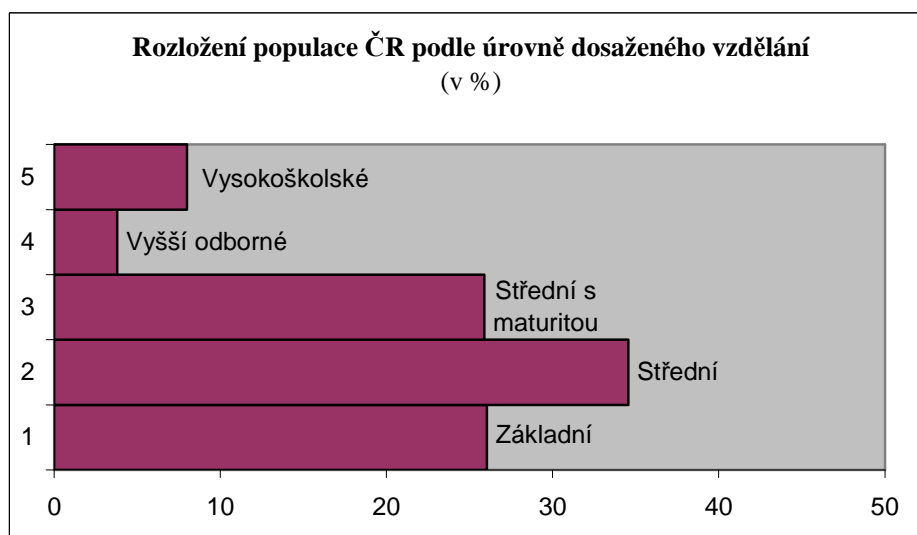
Tabulka 12 – Nejvyšší ukončené vzdělání respondentů

Nejvyšší ukončené vzdělání respondentů		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
182	2	184
Vzdělání	Počet	%
Vysokoškolské	83	45,1
Vyšší odborné	14	7,6
Úplné střední s maturitou	57	31,0
Střední	23	12,5
Základní	5	2,7
Celkem	182	100

Jak ukazuje tabulka 12, výzkumný vzorek vykazuje charakteristiky vysoké vzdělanosti, zejména podíl respondentů s dosaženým vysokoškolským vzděláním je v porovnání s úrovní vzdělání obyvatel ČR vysoký.

Obr. 21 – Grafické znázornění četností úrovně dosaženého vzdělání u výzkumného souboru

Obr. 22 – Grafické znázornění četností úrovně dosaženého vzdělání u populace ČR

I v tomto případě, stejně jako u předchozí sledované charakteristiky výzkumného souboru je zajímavé zmínit výsledky pozorování bývalých německých olympioniků (Conzelmann & Nagel, 2003), kde jedním ze závěrů zmiňované studie je konstatování, že bývalí vrcholoví sportovci dosahují v charakteristice dosaženého vzdělání vyšších hodnot než běžná populace.

Srovnání úrovně dosaženého vzdělání mezi jedinci výzkumného souboru a úrovně této vlastnosti u běžné populace (ČSÚ, 2003) ukazují následující histogramy procentuálního zastoupení v jednotlivých úrovních dosaženého vzdělání.

VII.2.1.5. Sledované sporty (typy sportů)

Tabulka 13 – Rozdělení výzkumného souboru podle sportů / typů sportů

Zastoupení jednotlivých sportů / typů sportů						
Uvedeno 183			Neuvedeno 1		Celkem 184	
Sport	Počet	%	Typ sportu	Počet	%	
Fotbal	8	4,3	I. Top sporty	18	9,8	
Lední hokej	10	5,4				
Basketbal	3	1,6	II. Atraktivní týmové sporty	14	7,6	
Volejbal	11	6,0				
Atletika	34	18,5	III. Atraktivní individuální sporty	99	54,2	
Plavání	12	6,5				
Lyžování	29	15,8				
Cyklistika	14	7,6				
Tenis	11	6,0	IV. Další tradiční sporty	52	28,4	
Biatlon	7	3,8				
Gymnastika	14	7,6				
Judo	6	3,3				
Veslování	20	10,9				
Zápas	4	2,2				
Celkem	183	100		183	100	

Tabulka 13 představuje četnosti zástupců výzkumného souboru z pohledu sportu, který vykonávali během své vrcholové sportovní kariéry, pravá polovina tabulky pak ukazuje četnosti zastoupení u jednotlivých typů sportů vycházející z analýzy typologie sportů v ČR (viz příloha 2). Jednotlivé typy sportů nejsou zastoupeny rovnoměrně, bohužel se nepodařilo zajistit dostatečný počet respondentů především typů sportů I. a II., naproti tomu, že předpoklad před sběrem dat byl opačný. Bylo předpokládáno, že se podaří zajistit větší počet respondentů u sportů fotbal, lední hokej, basketbal a volejbal, než je výsledný aktuální počet. Tento předpoklad vycházel z faktu, že se ve všech zmiňovaných případech jedná o týmové sporty a počet bývalých sportovců zmíněných sportů by mohl být v průměru vyšší než u ostatních sledovaných sportů. Bohužel organizační omezení výzkumu tento předpoklad nenaplnilo.

VII.2.1.6. Zapojení respondentů do řízeného systému sportovní přípravy

Tabulka 14 – Přehled zapojení respondentů během sportovní kariéry do systému sportovní přípravy

Zapojení sportovců do systému sportovní přípravy			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
181	0	181	
Zapojeni ...		N	%
...do systému sportovní přípravy jak před rokem 1989, tak po roce 1989		34	18,5
...pouze do systému sportovní přípravy po roce 1989		21	11,4
...pouze do systému sportovní přípravy před rokem 1989		83	45,1
Nezapojeni do systému sportovní přípravy ani před rokem 1989 ani po roce 1989 ⁴⁸		46	25,0
Celkem		184	100

Jak ukazuje tabulka, celé ¾ výzkumného souboru bylo začleněno buď před rokem 1989 nebo po tomto roce do různých forem řízeného systému sportovní přípravy.

VII.2.1.7. Absolvování zahraničního angažmá

Tabulka 15 – Zastoupení respondentů, kteří během sportovní kariéry absolvovali angažmá v zahraničí

Absolvování zahraničního angažmá						
Uvedeno	Neuvedeno				Celkem	
184	0				184	
	Ano		Ne		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
Absolvování angažmá v zahraničí	36	19,6	148	80,4	184	100

Zahraniční angažmá absolvovala zhruba jedna pětina výzkumného souboru.

⁴⁸ Z toho 37 respondentů ukončilo svoji sportovní kariéru před rokem 1989 a 9 respondentů ukončilo svoji sportovní kariéru po roce 1989.

VII.2.1.8. Nejvyšší dosažená výkonnostní úroveň respondentů

Tabulka 16 – Nejvyšší dosažená výkonnostní úroveň respondentů během sportovní kariéry

Dosažená výkonnostní úroveň respondentů				
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem		
184	0	184		
Sport	N	%	Kumulativní %	
Účastníci Olympijských her	144	78,3	78,3	
Účastníci mistrovství světa	9	4,9	83,2	
Účastníci mistrovství Evropy	6	3,3	86,5	
Účastníci jiných mezinárodních soutěží	16	8,7	95,2	
Účastníci juniorského mistrovství světa	3	1,6	96,8	
Účastníci juniorského mistrovství Evropy	3	1,6	98,4	
Účastníci nejvyšší celostátní soutěže	3	1,6	100,0	
Celkem	184	100,0		

Tabulka 16 ukazuje, že většina respondentů výzkumného souboru během své kariéry dosáhla na nejvyšší sportovní úroveň, kterou reprezentuje účast na Olympijských hrách (78,3 %), dalších 8,2 % respondentů se zúčastnilo buď mistrovství světa nebo Evropy ve svém sportu, čili 86,5 % respondentů byli účastníky některé ze tří nejvýznamnějších sportovních akcí. Výzkumný soubor se tak dá charakterizovat jako soubor velmi úspěšných bývalých sportovců.

Úspěšnost v průběhu sportovní kariéry rovněž vyjadřuje respondenty vnímaný největší sportovní úspěch během jejich sportovní kariéry. Následující tabulka představuje přehled těchto nejvýznamnějších úspěchů během kariéry dotazovaných bývalých sportovců.⁴⁹

⁴⁹ Jednotlivé druhy sportovních úspěchů jsou v tabulce 17 seřazeny intuitivně tak, že absolutní vyšší příčky představují úspěšné umístění na nejvýznamnějších sportovních akcích, následují úspěchy na méně významných sportovních akcích, respektive dále pouze účasti na nejvýznamnějších sportovních akcích atd.

Tabulka 17 – Přehled největších úspěchů během sportovní kariéry

Vnímaný největší úspěch ve sportovní kariéře		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
180	4	184
Sport		N
1. místo na Olympijských hrách		5
1. místo na mistrovství světa ⁵⁰		16
2. nebo 3. místo na Olympijských hrách		20
2. nebo 3. místo na mistrovství světa		15
Vytvoření světového rekordu		1
1. místo na mistrovství Evropy		7
Vytvoření evropského rekordu		2
2. nebo 3. místo na mistrovství Evropy		5
4. až 8. místo na Olympijských hrách		17
Umístění do 10. místa na OH, MS, ME		15
Vítězství v jiné významné mezinárodní soutěži		7
Účast na Olympijských hrách		36
Účast na mistrovství světa		2
Účast na mistrovství Evropy		2
Umístění do 3. místa na ME juniorů		1
1. místo v mistrovství republiky / v první lize		9
Účast na MS juniorů		2
Účast na ME juniorů		2
Úspěch v jiné mezinárodní soutěži		4
Účast v jiné mezinárodní soutěži		3
Ostatní úspěchy		9
Celkem		180

Mezi ostatními úspěchy, kterých si sportovci nejvíc vážili byly uváděny: „17. místo na světovém žebříčku ve čtyřře“, „4krát rekord ČSSR“, „český rekord v běhu na 100 m. př. žen“, „čtvrtfinále na U.S. Open“, „PMEZ – Istanbul – 2. místo – porazil Tarasova“, „skok daleký – 6,28 m“, „turnaje GS, GP v tenise“, „WTA 16. – nejvyšší postavení“, „žebříček ATP do 100. místa“.

VII.2.1.9. Shrnutí charakteristik výzkumného souboru

Charakteristiky výzkumného souboru by se daly shrnout v několika slovech: ze sportovního hlediska *velice úspěšný* soubor (78,3 % (144) tvoří účastníci Olympijských her, 56 jsou držitelé medailí z OH nebo MS), *se zkušenostmi z řízeného systému sportovní přípravy* (45,1 % respondentů byli zapojeni do systému sportovní přípravy před rokem 1989; 11,4 %

⁵⁰ Do tohoto součtu jsou započítány rovněž úspěchy „vítězství na grandslamovém turnaji v tenise“ a vítězství v „lize mistrů ve fotbale“

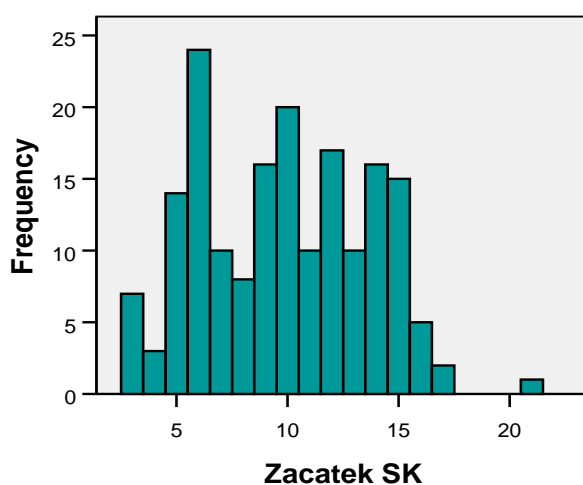
pouze po roce 1989; 18,5 % respondentů bylo zapojeno do takového systému jak před rokem 1989, tak po něm; 25 procent nebylo zapojeno v řízeném systému sportovní přípravy ani v jednom sledovaném období), s *částečnými zkušenostmi ze zahraničí* (cca pětina výzkumného souboru absolvovalo během sportovní kariéry angažmá v zahraničí), soubor *velmi dobře vzdělaný* (45,1 % respondentů disponuje vysokoškolským vzděláním; 83,7 % respondentů má minimálně maturitní vzdělání), soubor s *převahou prestižního zaměstnání* (81,8 % (N=117) z celkového počtu zaměstnaných respondentů (N=142) je zaměstnáno v prvních třech skupinách Klasifikace zaměstnání (ČSÚ, 1994), která indikuje prestiž zaměstnání), soubor *relativně starý* (průměrný věk členů výzkumného souboru byl 47,8 let a dotazování probíhalo v průměru 20 let od ukončení jejich sportovní kariéry), s *převahou mužů* (62,5 % výzkumného souboru).

VII.2.2. Průběh sportovní kariéry

VII.2.2.1. Věk začátku sportovní kariéry

Tabulka 18 – Věk začátku sportovní kariéry u jednotlivých respondentů

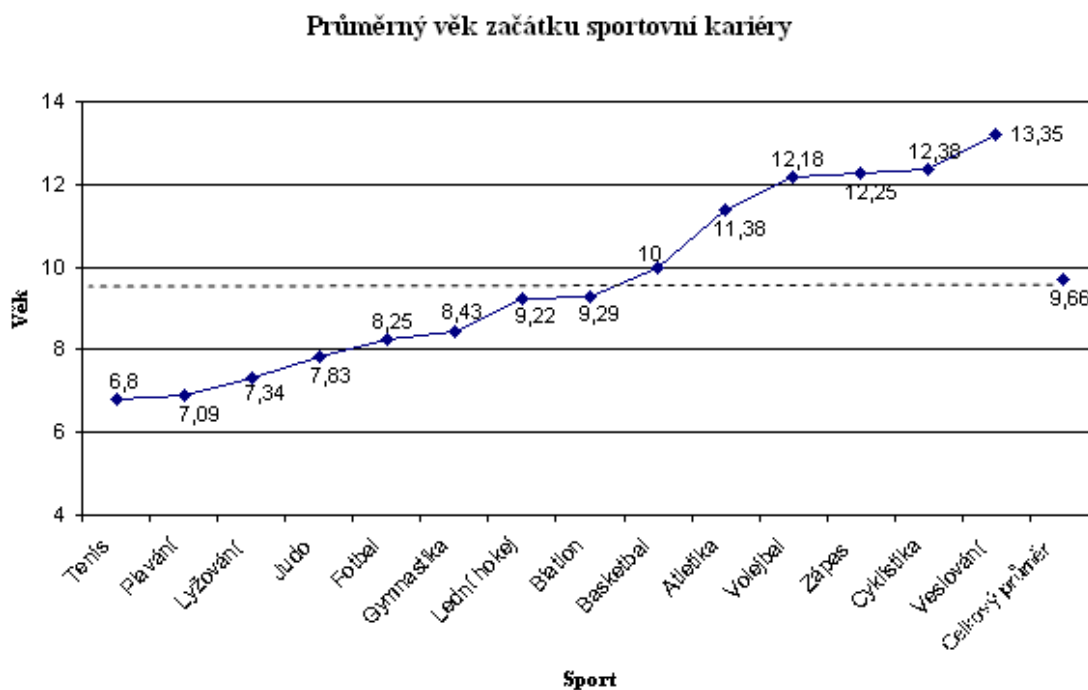
Věk začátku sportovní kariéry			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
178	6	184	
Min. věk	Max. věk	Průměr	SD
3	21	9,85	3,77

Obr. 23 – Grafické znázornění četností věku začátku sportovní kariéry

Jak lze sledovat z údajů v tabulce 18 a obrázku 25, průměrný věk začátku sportovní kariéry dotazovaných jedinců se pohyboval lehce pod hranicí 10 let. Z variačního rozpětí zjištěného věku začátku sportovní kariéry lze ovšem usuzovat, že je tato charakteristika velmi individuální. Zajímavou hodnotou je v tomto smyslu hodnota 21 let, jednalo se o bývalého veslaře, který i přes, jak ukazuje obrázek 25, výjimečně vysoký věk začátku sportovní kariéry, se dokázal ve svém sportu prosadit až na olympijskou úroveň.

Naproti tomu údaje z druhého pólu nejsou až tak výjimečné. 7 respondentů uvedlo, že začali svoji sportovní kariéru již ve 3 letech. 24 respondentů začalo svoji sportovní kariéru ve věku 3, 4 nebo 5 let, tedy ještě před vstupem do základní školy. Nejčetnější hodnotou je u této vlastnosti 6. rok života, který ukazuje na možnou spojitost mezi věkem začátku povinné školní docházky a věkem začátku sportovní činnosti.

Obr. 24 – Grafické znázornění průměrného věku začátku sportovní kariéry u jednotlivých sportů

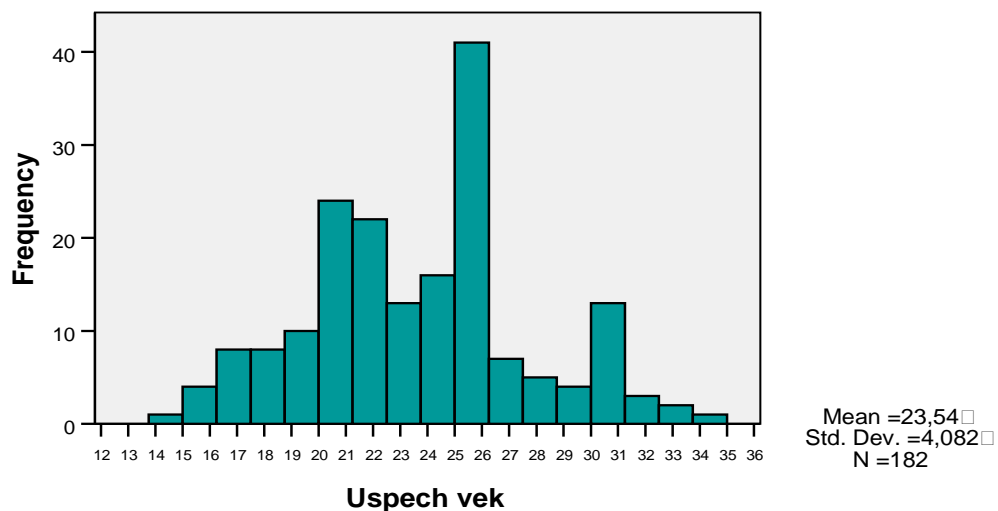
Jak lze vyčíst z tabulky 18 a obrázku 24, průměrný věk začátku sportovní kariéry se u jednotlivých sportů liší, existují sporty, např. tenis, plavání, lyžování, kde průměrný věk začátku sportovní kariéry zhruba koresponduje se začátkem vzdělávacího procesu jedince. Zcela jiné charakteristiky představují sporty na opačném pólu sledované vlastnosti, tedy např. zápas, cyklistika, veslování, kde průměrný věk začátku sportovní kariéry přichází později, tedy až po 12. roku života.

VII.2.2.2. Věk vrcholu sportovní kariéry

Za možný indikátor věku vrcholu či kulminace sportovní kariéry jednotlivých sportovců lze považovat věk dosažení jedincem vnímaného největšího úspěchu ve sportovní kariéře.

Tabulka 19 – Věk vrcholu sportovní kariéry u jednotlivých respondentů

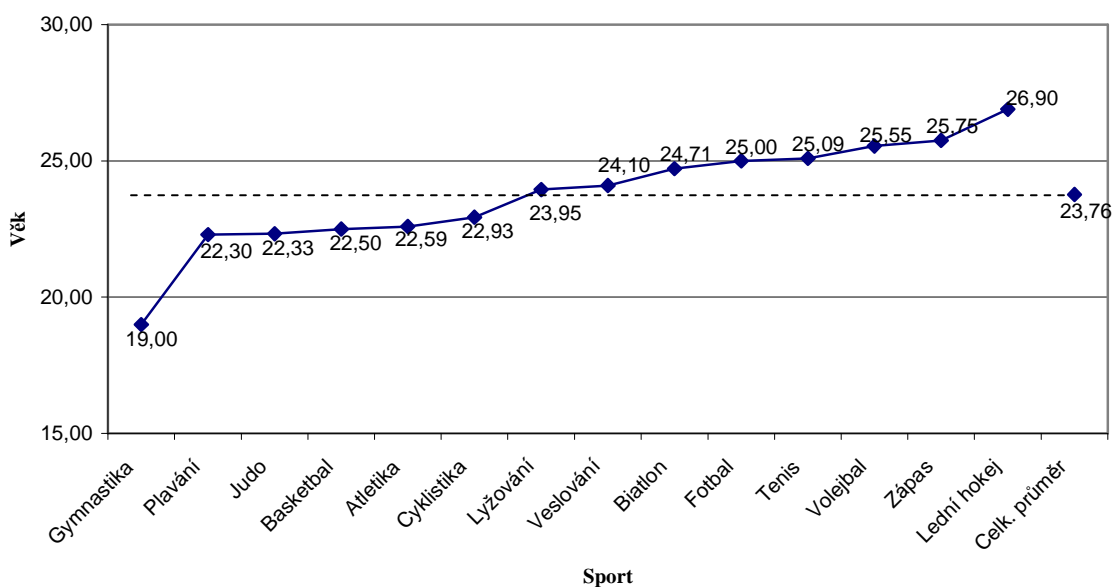
Věk vrcholu sportovní kariéry			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
182	2	184	
Mín. věk	Max. věk	Průměr	SD
14	35	23,54	4,08

Obr. 25 – Grafické znázornění četností věku vrcholu sportovní kariéry

Údaje z tabulky 19 a obrázku 25 ukazují na značné rozptýlení v hodnotě věku dosažení největšího úspěchu ve sportovní kariéře jednotlivých bývalých sportovců. Nejčastěji byl největší sportovní úspěch zaznamenán v 25. a 26. roku života. Zajímavé srovnání nabízí opět porovnání věku největšího úspěchu podle jednotlivých sportů.

Průměrný věk dosažení největšího úspěchu ve sportovní kariéře

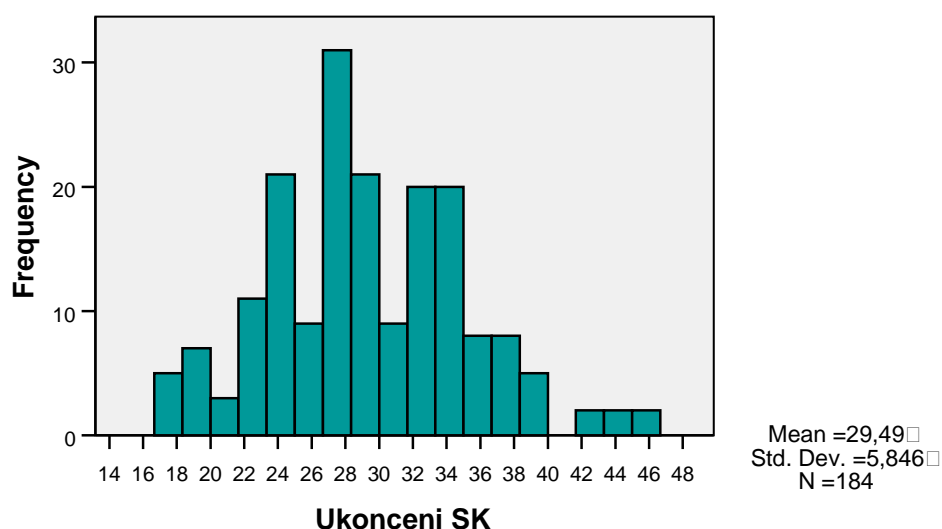
Obr. 26 – Grafické znázornění průměrného věku dosažení největšího úspěchu ve sportovní kariéře u jednotlivých sportů

I při srovnání průměrného věku dosažení největšího úspěchu ve sportovní kariéře lze sledovat výrazné rozdíly mezi některými sporty. Zatímco největší úspěch ve sportovní kariéře gymnastů přichází v průměru ještě před 20. rokem života, u ostatních sportů přichází až po této životní hranici, u některých sportů, např. lední hokej, je rozdíl této hodnoty oproti gymnastice téměř 7 let.

VII.2.2.3. Věk ukončení sportovní kariéry

Tabulka 20 – Věk ukončení sportovní kariéry u jednotlivých respondentů

Věk ukončení sportovní kariéry			
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem	
184	0	184	
Min. věk	Max. věk	Průměr	SD
17	46	29,49	5,85

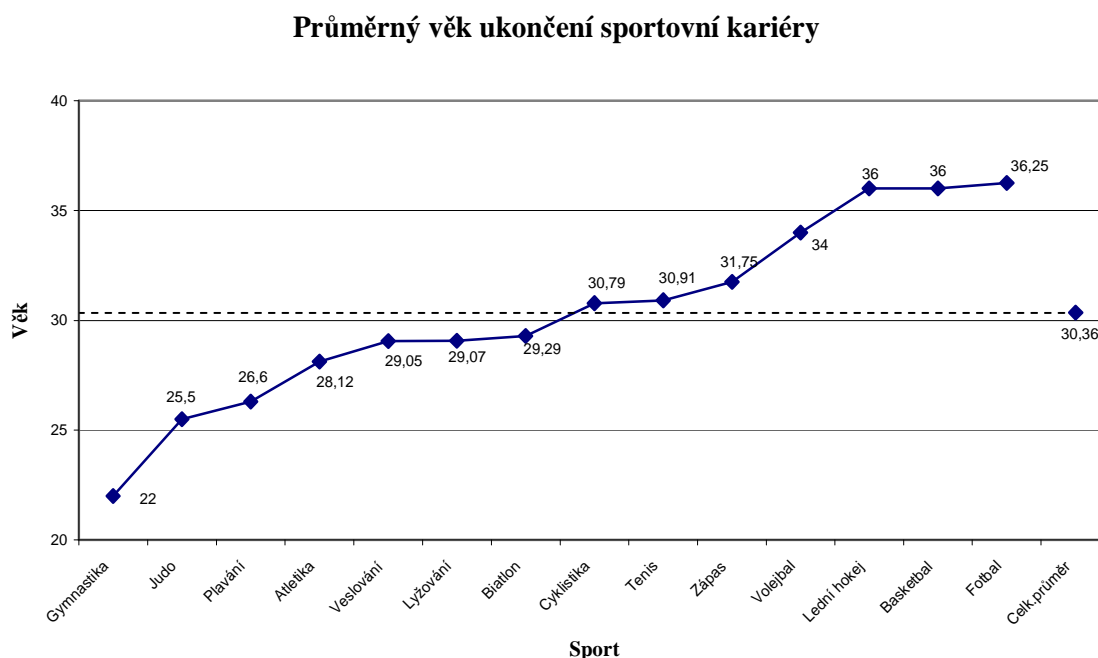
Obr. 27 – Grafické znázornění četností věku ukončení sportovní kariéry

Jak lze sledovat z údajů v tabulce 20 a obrázku 27, průměrný věk ukončení sportovní kariéry dotazovaných jedinců se pohyboval lehce pod hranicí 30. roku života. Z variačního rozpětí zjištěného věku lze ovšem usuzovat, že je tato charakteristika velmi individuální. Dvě extrémní hodnoty souboru zastupují respondenti, kteří ukončili sportovní kariéru v 17, respektive 46 letech. V prvním případě se jednalo o gymnastku olympijské úrovně, v druhém případě o atletku a hokejistu rovněž olympijské úrovně. Nutno poznamenat, že věk ukončení sportovní kariéry před 20. či po 40. roku života jsou výjimečné hodnoty, ve výzkumném souboru byly tyto hodnoty zastoupeny 10, respektive 6 respondenty.

Stejně jako u předchozích sledovaných vlastností průběhu sportovní kariéry je zajímavé i u věku ukončení sportovní kariéry porovnat tuto vlastnost s ohledem na jednotlivé sporty.

I při srovnání průměrného věku ukončení sportovní kariéry lze sledovat výrazné rozdíly mezi některými sporty. Nejnižší průměrný věk ukončení sportovní kariéry, stejně jako u průměrného věku dosažení největšího sportovního úspěchu, reprezentuje opět gymnastika. Zajímavé je, že sporty s průměrným nižším věkem ukončení sportovní kariéry jsou zastoupeny individuálními sporty, zatímco opačný pól výsledkového přehledu je zastoupen sporty týmovými.

Průměrný věk ukončení sportovní kariéry u jednotlivých sportů názorně zobrazuje následující obrázek.

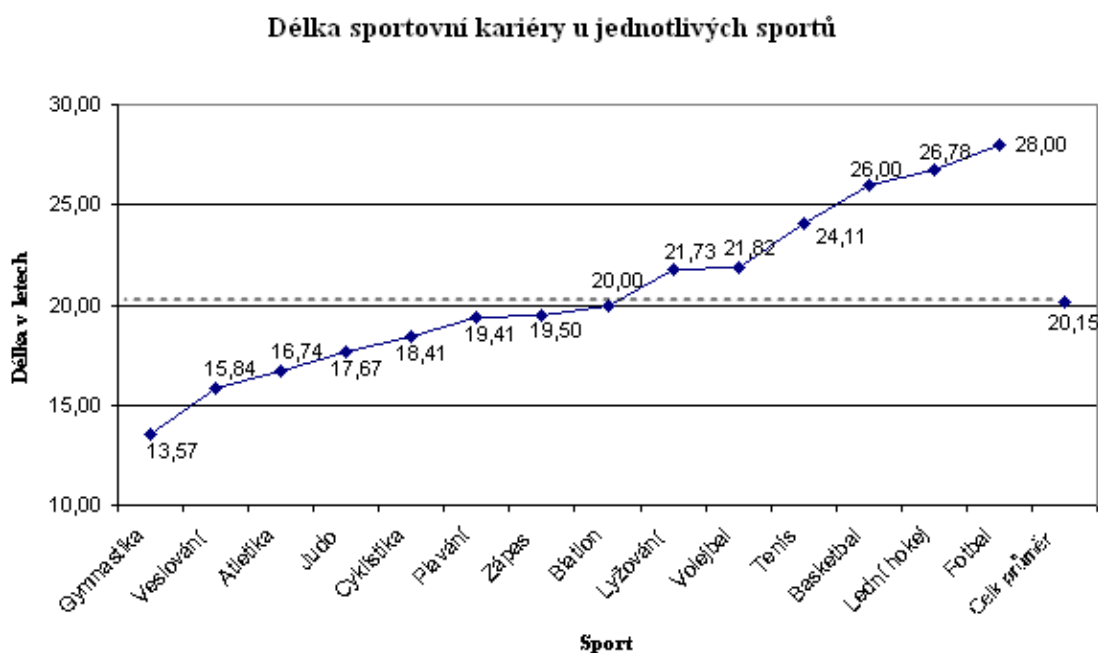
Obr. 28 - Grafické znázornění průměrného věku ukončení sportovní kariéry u jednotlivých sportů

Zajímavé srovnání se nabízí s výsledky Northa a Lavallee (2004), kteří se ještě aktivních sportovců dotazovali na věk, ve kterém předpokládají, že ukončí svoji sportovní kariéru. Nejnižší věk (v průměru 24 let) byl zmiňován gymnasty, ti byli následováni plavci (28 let) a krasobruslaři (29) let. Na druhém pólu se objevovaly sporty jako střelba, kde sportovci odhadovali, že v průměru ukončí svoji sportovní kariéru v 56 letech, nebo např. šermíři a golfisté, kteří předpokládali ukončení sportovní kariéry v 53, respektive 49 letech.

Průměrný předpokládaný věk ukončení sportovní kariéry byl u výzkumného souboru Northa a Lavallee (2004) 34 let.

VII.2.2.4. Délka sportovní kariéry

Z výše zmíněných výsledků se dá předpokládat, že rovněž průměrná délka sportovní kariéry bude rozdílná u jednotlivých sportů. Jak ukazuje následující tabulka, zjištěná průměrná délka sportovní kariéry u jednotlivých sportů rovněž značně varuje. V některých případech můžeme sledovat až dvojnásobnou délku sportovní kariéry, pokud např. porovnáme průměrnou délku sportovní kariéry gymnastů (13,6 let) a basketbalistů (26 let), hokejistů (26,8 let) nebo fotbalistů (28 let).

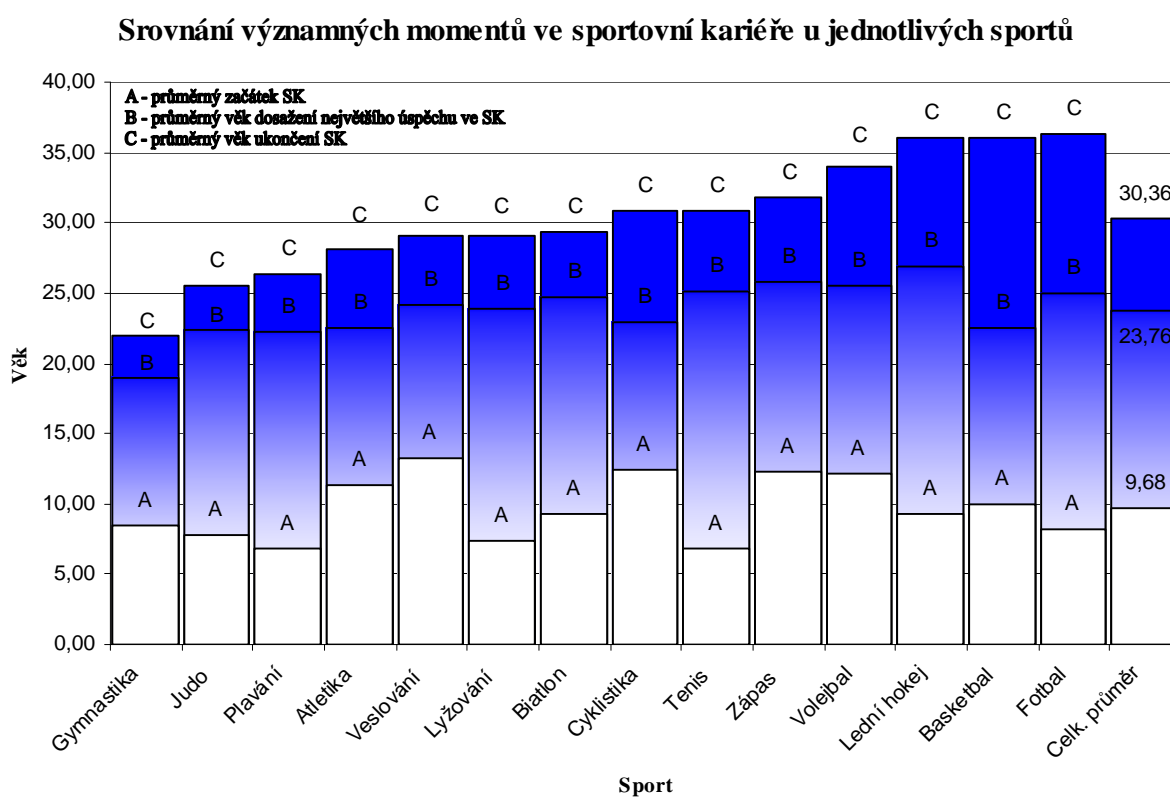

Obr. 29 – Grafické znázornění průměrné délky sportovní kariéry u jednotlivých sportů

Průměrná délka sportovní kariéry výzkumného souboru, vypočítána jako rozdíl mezi průměrným věkem začátku sportovní kariéry a průměrným věkem ukončení sportovní kariéry, je 20,15 let. Tento výsledek tak podporuje závěry některých studií (např. Svoboda, 2000; Swain, 1991) o tom, že sportovní kariéra je ne-celoživotní kariérou a bývalý sportovec po ukončení sportovní kariéry zažívá etapu posportovního života, která je provázena jinou profesní kariérou, která je obvykle časově delší než kariéra sportovní.

VII.2.2.5. Shrnutí průběhu sportovní kariéry

Průběh sportovní kariéry se dá časově vymezit věkem začátku sportovní kariéry a věkem ukončení sportovní kariéry, tyto dva časové údaje představují nejdůležitější charakteristiky vymezení sportovní kariéry. Pokud bychom si sportovní kariéru představili ve velmi zjednodušeném průběhu, kde, jak např. definuje Svoboda (2000), hranici mezi fází evoluce a involuce sportovní kariéry představuje kulminace sportovní kariéry, pak třetím nejvýznamnějším časovým momentem nutným k vymezení průběhu sportovní kariéry je věk dosažení největšího sportovního úspěchu.

Obr. 30 – Grafické znázornění nejvýznamnějších momentů v průběhu sportovní kariéry u jednotlivých sportů (jednotlivé sporty seřazeny vzestupně podle průměrného věku ukončení sportovní kariéry)

Obrázek 30 představuje porovnání průběhů sportovní kariéry u jednotlivých sportů vyjádřené třemi nejvýznamnějšími mezníky sportovní kariéry, tedy věkem začátku a věkem ukončení sportovní kariéry a věkem dosažení nejvýznamnějšího sportovního úspěchu.

Zjištěné výsledky korespondují s dřívějšími výzkumy např. (Stambulova, 1997; Wylleman & De Knop, 1999), které ukazují, že sportovci začínají svoji sportovní specializaci většinou

v období mezi 8. až 12. rokem života a konec sportovní kariéry přichází zhruba kolem 30. roku života s tím, že sportovní kariéra každého sportovce je jedinečná a významnou roli zde hraje rovněž druh sportovní činnosti.

Výsledky tohoto výzkumu jsou velmi podobné. Průměrný věk začátku sportovní kariéry se pohybuje kolem 10. roku života a věk ukončení sportovní kariéry kolem roku 30, s tím, že kariéra každého sportovce je velmi individuální a rozdíly lze shledat rovněž mezi jednotlivými sledovanými sporty. Tato variabilita se projevuje jak u věku začátku sportovní kariéry tak u věku ukončení. Ovšem daleko větší rozdíly lze sledovat u věku ukončení sportovní kariéry. Zatímco variační rozpětí průměrného věku začátku sportovní kariéry u jednotlivých sportů je 6,55 let, variační rozpětí průměrného věku ukončení sportovní kariéry je 14,25 let. Pokud porovnáme rozdíly v popisných charakteristikách průměrného věku začátku a ukončení sportovní kariéry, dá se konstatovat, že ačkoliv rozdíly mezi jednotlivými sporty lze sledovat u obou těchto veličin, daleko větší rozdíly představují zjištěné hodnoty pro průměrný věk ukončení sportovní kariéry v porovnání jednotlivých sportů. Z výsledků se tak dá usuzovat, že zatímco věk začátku sportovní kariéry se v průměru pohybuje kolem 10. roku života a mírně varuje z pohledu jednotlivých sportů, existují sporty, jako např. sportovní gymnastika, kde ukončení vrcholové sportovní kariéry přichází v daleko dřívějším věku než je tomu u jiných sportů, např. u ledního hokeje.

Značné rozdíly lze tak sledovat i u průměrné délky sportovní kariéry u jednotlivých sportů. Pokud navíc zahrneme do základní charakteristiky průběhu sportovní kariéry i věk dosažení nejvýznamnějšího sportovního úspěchu indikující věk kulminace sportovní kariéry, shledáme, že existují velké rozdíly jak v délce, tak dynamice sportovní kariéry u jednotlivých sportů. U některých sportů, např. gymnastika, judo, plavání, veslování, které jsou charakteristické relativní krátkostí sportovní kariéry, následuje ukončení sportovní kariéry v kratším časovém horizontu od okamžiku dosažení nejvýznamnějšího sportovního úspěchu než u sportů jiných. U sportů gymnastika a judo sportovci dokonce ukončují svoji sportovní kariéru v průměru jen několik málo let po dosažení největšího sportovního úspěchu (viz následující tabulka).

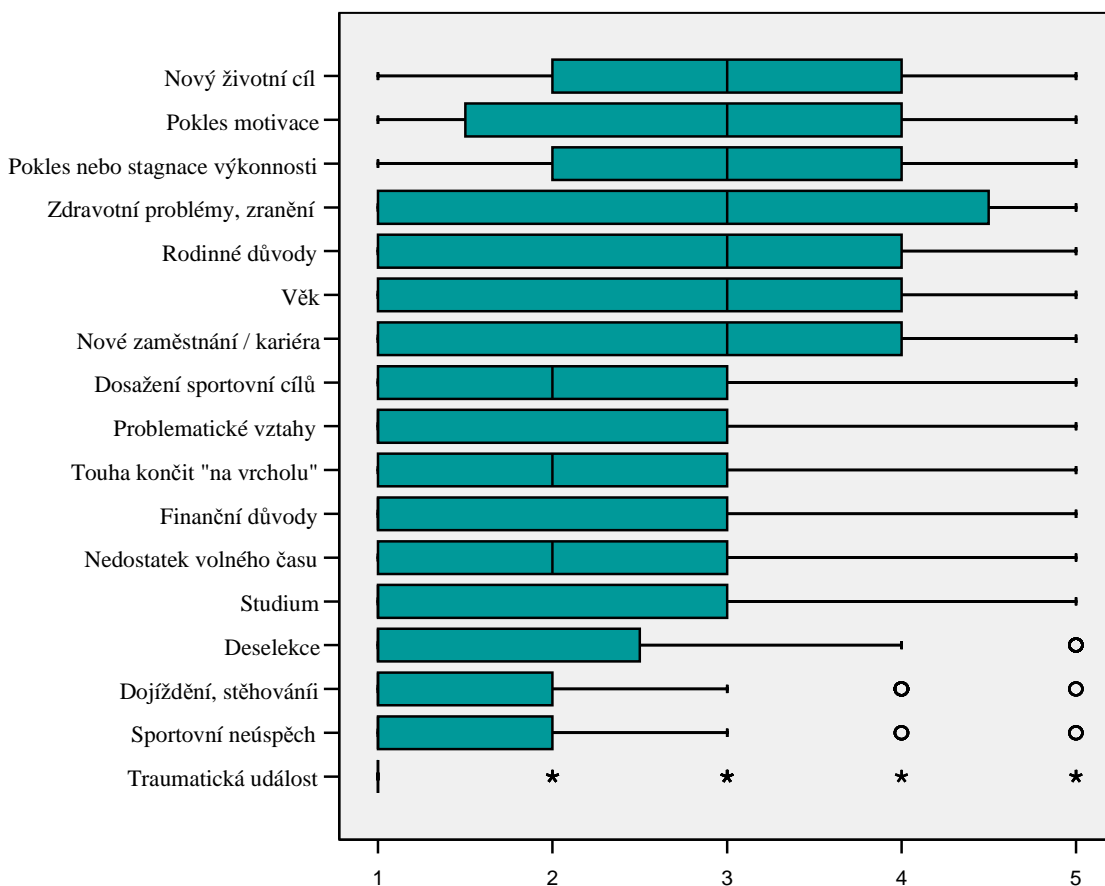
Tabulka 21 – Doba mezi průměrným věkem dosažení největšího sportovního úspěchu a průměrným věkem ukončení sportovní kariéry u jednotlivých sportů (v letech)

Sport	Doba v letech
Gymnastika	3,0
Judo	3,2
Plavání	4,4
Biatlon	4,6
Veslování	5,0
Lyžování	5,1
Atletika	5,5
Tenis	5,8
Zápas	6,0
Cyklistika	7,9
Volejbal	8,5
Lední hokej	9,1
Fotbal	11,3
Basketbal	13,5

Zjištěné výsledky podporují rovněž závěry Wyllemana, Lavallee a Alfermann (1999), kteří poznamenávají, že průběh sportovní kariéry a přechody v rámci sportovní kariéry jsou provázány i vývojem jedince v mimosportovních sférách života. Toto tvrzení koresponduje se zjištěním, že nejčastějším věkem začátku sportovní kariéry byl 6. rok života jedince, což zároveň představuje nejčastější rok nástupu povinné školní docházky.

Výsledky naopak nekorrespondují se závěry Svobody (2000), který ve své teoretické stati uvádí, že celá sportovní dráha trvá 10 až 15 let. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že sportovní kariéra trvá od 13 do 28 let. Toto zjištění nicméně neodporuje Svobodově (2000) tvrzení o krátkodobosti (v celoživotním měřítku) sportovní kariéry.

VII.2.3. Důvody ukončení sportovní kariéry

Obr. 31 – Seřazení boxgrafů jednotlivých důvodů ukončení sportovní kariéry podle důležitosti pro konec sportovní kariéry u sledovaných jedinců

Obrázek 31 představuje grafické vyjádření pořadí důvodů ukončení sportovní kariéry s ohledem na posouzení jejich důležitosti pro rozhodnutí o ukončení kariéry.

Mezi důvody důležitými pro ukončení sportovní kariéry byly zmiňovány nový životní cíl, pokles motivace k závodění a tréninkové činnosti, pokles nebo stagnace výkonnosti, zdravotní problémy, zranění, rodinné důvody, věk, či nová kariéra.

Tabulka 22 ukazuje pořadí důvodů, které respondenti uváděli jako velmi důležité, tedy vyjádřili naprostý souhlas s důležitostí důvodu pro ukončení jejich sportovní kariéry. Pokud by se pořadí důležitosti důvodů pro ukončení sportovní kariéry sestavovalo podle tohoto kritéria, pak se více do popředí dostávají důvody spojené se zdravotními problémy a zraněním.

Tabulka 22 - Pořadí důvodů ukončení sportovní kariéry – podle hodnocení důvodu jako „velmi důležitého“ pro ukončení sportovní kariéry

Rozhodující důvody ukončení sportovní kariéry		
	N	%
Nový životní cíl	71	42,3
Zdravotní problémy, zranění	67	39,2
Pokles motivace	61	35,7
Rodinné důvody	57	32,4
Věk	52	30,4
Pokles nebo stagnace výkonnosti	51	29,5
Nové zaměstnání / kariéra	50	29,4
Problematické vztahy	37	21,8
Dosažení sportovních cílů	36	21,3
Finanční důvody	33	19,5
Studium	31	18,2
Touha končit „na vrcholu“	29	17,3
Deselekce	24	14,2
Nedostatek volného času	19	11,2
Dojíždění, stěhování	18	10,7
Sportovní neúspěch	11	6,5
Traumatická událost	5	3,0

Výsledky korespondují s výsledky studií (Koukouris, 1991, 1994; Stambulova 1994; Swain, 1991; Taylor, & Ogilvie, 1994; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999, aj.), které předkládají, že ne pouze jeden, ale většinou kombinace více různých důvodů stojí za ukončením sportovní kariéry. Nicméně celkem 14 respondentů označilo (na škále 1 – 5, kde 1 = naprostý nesouhlas a 5 = naprostý souhlas s tvrzením: „Následující důvod byl pro ukončení mé sportovní kariéry velmi důležitý“) pouze jeden z nabízených důvodů jako důležitý.⁵¹ Těmito důvody byly: 5krát: zdravotní problémy, zranění; 3krát: problematické vztahy s trenérem, nebo spoluhráči, nebo sportovními funkcionáři/organizací; 2krát: věk a jedenkrát rodinné záležitosti, nové zaměstnání, touha končit „na vrcholu“ a dosažení sportovních cílů.

Pořadí důležitosti důvodů pro ukončení sportovní kariéry nepotvrzují zcela výsledky studií (např. Ogilvie, & Taylor, 1993; Werthner, & Orlick, 1986), které předkládají jako nejčastější důvody pro ukončení kariéry zranění, chronologický věk, deselekci a osobní volbu. Pokud je osobní volba spojována s dobrovolným charakterem ukončení sportovní kariéry, pak lze výsledky této studie potvrdit pouze tři zmíněné důvody ukončení kariéry.

⁵¹ ...vyjádřeno souhlasem s tvrzením buď hodnotou 4 nebo 5, zatímco všechny ostatní důvody byly hodnoceny jako nedůležité pro ukončení sportovní kariéry (vyjádřeno hodnotou 1 nebo 2).

Výjimku představuje důvod deselekce, který se v tomto výzkumu nezařadil mezi nejdůležitější důvody ukončení kariéry. Jako důležitý jej označilo pouze 24 respondentů.

Důvod pro ukončení sportovní kariéry definovaný jako „problematické vztahy“ koresponduje s četností výskytu tohoto důvodu u dřívějšího výzkumu u českého vzorku (Kopecká, 1985), kdy neshody s trenérem bylo vnímáno 47 % respondentek jako silně působící vliv na vývoj kariéry a např. zhoršení vztahů ve sportovním kolektivu bylo vnímáno 20 % respondentek jako událost s rozhodujícím vlivem na vývoj sportovní kariéry.

Zajímavý je výsledek pořadí důvodu touha končit „na vrcholu“, který není zmiňován v žádném z předešlých výzkumů. Tento důvod odhalený v I. fázi výzkumu se v pořadí důležitosti umístil dokonce výše než často zmiňovaný důvod deselekce.

Dřívější výzkumy ukazují, že důvod zranění je jedním z nejčastějších důvodů ukončení sportovní kariéry, např. ve výzkumu Mihoviloviče (1968) tento důvod uvedla třetina dotazovaných, ve výzkumu Svobody a Vaňka (1982) to bylo 24 % a např. ve výzkumu Allison a Meyer (1988) tento důvod uvedlo 15 % respondentů. Jak ukazují i výsledky tohoto výzkumu, důvod zranění a zdravotní problémy jsou opravdu jedny z nejčastějších důvodů, v tomto výzkumu uvedlo tento důvod jako důležitý celkově 39,2 % respondentů.

Srovnatelné výsledky lze sledovat i u důvodu: věk. 30,4 % respondentů uvedlo věk jako důležitý důvod pro ukončení kariéry. Pro srovnání Mihovilovic (1968) ve své studii odhazuje na 27 % svých respondentů. I další studie označují věk jako jeden z nejčastějších důvodů ukončení sportovní kariéry, u výzkumu Svobody a Vaňka (1982) to bylo 13 % respondentů, u Allison a Meyer (1988) 10 % respondentů.

Věk, jak ukazují výsledky, hraje velmi důležitou úlohu rovněž v průběhu sportovní kariéry a ovlivňuje jak např. délku sportovní kariéry, tak např. věk dosažené nejvyšší sportovní výkonnosti z pohledu členění na jednotlivé sporty. Tyto závěry již byly naznačeny v předešlé kapitole a potvrzují závěry Taylora a Ogilvieho (2001, s. 484), kteří konstatují: *„Vliv věku na ukončení sportovní kariéry je funkcí fyziologických, psychologických a sociálních faktorů, které mají významné důsledky pro starší i mladé sportovce. Pro sportovce, kteří provozují sporty, v nichž se výkonnostní kulminace objevuje v období adolescence, může proces ukončení sportovní kariéry nastat již v této etapě lidského života. Tento fakt je zřejmý zejména ve sportech jako gymnastika, kde puberta a s ní spojené tělesné změny může znamenat spíše omezení než přispění k rozvoji a zlepšení výkonnosti.“*

Výsledky ukazují na zastoupení i dalších v literatuře zmiňovaných důvodů ukončení sportovní kariéry. Werthnerem a Orlickem (1986) zmiňovaná potřeba nabrání nového životního směru byla důležitá pro 42,3 %, tento důvod tak byl nejvýše ohodnoceným důvodem s ohledem na důležitost pro ukončení kariéry (přesný název důvodu byl „nový životní cíl“). Posun v motivaci zmiňovaný např. Svobodou a Vaňkem (1982) i Kopeckou (1985) byl rovněž důležitým důvodem pro 35,7 % respondentů. Thomasem a Ermlerem (1988) zmiňované ekonomické důvody byly důležité pro 19,5 % respondentů (finanční důvody).

Respondenti měli možnost vypsát další důvody, na které nebylo dotazováno a které byly pro jejich ukončení sportovní kariéry důležité. Někteří respondenti této možnosti využili a předložili tak výčet dalších zajímavých důvodů pro ukončení sportovní kariéry.

Mezi důvody byl uveden výslovně „sňatek“, tento důvod zmiňuje rovněž Kopecká (1985). Tři respondenti speciálně zmínili děti jako důvod ukončení sportovní kariéry, např. „*Vrcholová kariéra = děti.*“, „*Narození druhého dítěte.*“ Jeden respondent vyjádřil zdravotní problémy výrokem: „*Celková psychická a fyzická vyčerpanost organismu.*“ Velmi specifickým důvodem, který není zmiňován v dřívější literatuře je nemožnost účasti na vrcholné sportovní akci nikoliv z důvodu deselekce, ale z politických důvodů. Dvakrát byla zmíněna neúčast na Olympijských hrách v Los Angeles jako jeden z dalších důvodů ukončení sportovní kariéry. Další důvody ukončení kariéry jsou již velmi specifické a individuální: „*Nedocenění*“; „*Stavba domu*“; „*Absence sparing partnerů*“; „*V době vzniku SVS jsem byl nucen (přesvědčen) začít pracovat jako trenér OH přípravy.*“; „*Nedostatečná podpora ze strany ČSTV k dosažení absolutní výkonnosti. Neviděla jsem možnost dalšího výkonnostního růstu bez zlepšených podmínek pro trénink.*“; „*Byl jsem neoprávněně vyhozen ze studia trenérské školy FTVS v Praze, přihlásil jsem se na VUT fa. stavební v Brně. Po 2 letech jsem přestal sportovat.*“; „*Problémy s investory, velké dluhy u nich.*“

VII.2.3.1. Dobrovolné versus nedobrovolné ukončení kariéry

Již Thomas a Ermler (1988) dělí ukončení sportovní kariéry na ukončení typu dobrovolné a typu nedobrovolné. Webb a spol. (1998) později dělí důvody ukončení sportovní kariéry na ukončení kariéry svobodným rozhodnutím sportovce a ukončení kariéry vynucenými okolnostmi.

Vědci již v dřívějších výzkumech předkládali hypotézu, že stupeň dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry ovlivňuje kvalitu adaptačního procesu v době po sportovní kariéře.

Lavallee (2000) např. předkládá, že nedobrovolné ukončení kariéry je neočekávané a náhlé ukončení a tím se může stát velmi obtížným, jelikož na něj jsou sportovci jen zřídka připraveni.

Naopak např. Taylor a Ogilvie (2001) varují před zobecňováním tohoto tvrzení a říkají, že ačkoliv dobrovolné ukončení sportovní kariéry se dá považovat za nejžádanější, pro nedostatek empirických důkazů by nemělo být zobecňováno tvrzení, že dobrovolné ukončení sportovní kariéry usnadňuje proces ukončení sportovní kariéry a následnou adaptaci do posportovního života.

Objasněním vztahu mezi stupněm dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry a vnímanou kvalitou posportovního života je rovněž důležitým momentem tohoto výzkumu (viz hypotéza č. 1).

Tabulka 23 – Stupeň dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry

Charakter ukončení sportovní kariéry		
	N	%
Nedobrovolné ukončení	86	46,8
Dobrovolné ukončení	97	52,7
Neuvedeno	1	0,5
Celkem	184	100,0

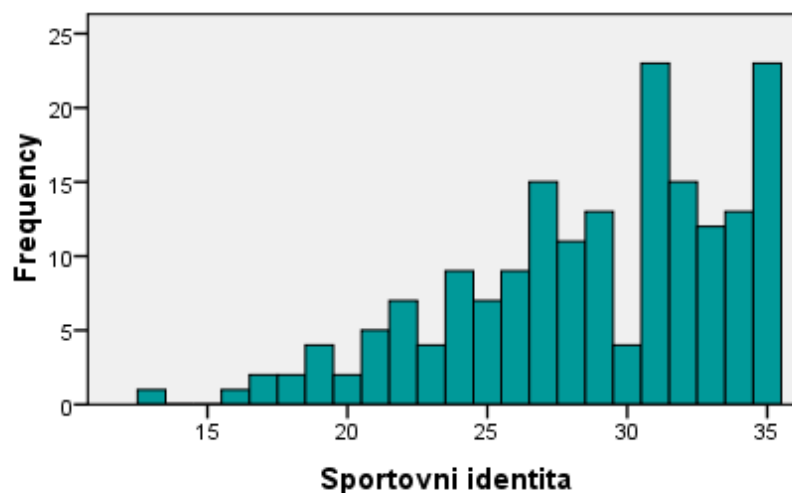
Z výsledků je zřejmé, že počet respondentů, kteří stanovením důležitosti důvodů ukončení své sportovní kariéry indikovali spíše nedobrovolné nebo spíše dobrovolné ukončení sportovní kariéry je ve výzkumném souboru téměř rovnoměrně rozložen. Jeden z respondentů nevyplnil ani jednu položku týkající se důvodů ukončení sportovní kariéry.

VII.2.4. Sportovní identita

Míra vnímání sportovní identity byla zjišťována pomocí 7položkové Likertovy škály. Sumarizované skóre dosažené respondentem na této škále indikuje míru vnímané sportovní identity, čím vyšší skóre respondent dosáhl, tím větší měrou se ztotožňoval s identitou sportovce. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 7 až 35. Jak ukazuje následující histogram, rozložení vnímané sportovní identity je v rámci výzkumného souboru záporně zešikmené ($\gamma_1 = -0,691$). Respondenti se častěji identifikovali s rolí sportovce než naopak.

Tabulka 24 – Vnímaná sportovní identita zkoumaných jedinců

Míra vnímané sportovní identity		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
182	2	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
29	13	35

Obr. 32 – Grafické znázornění četností míry vnímané sportovní identity

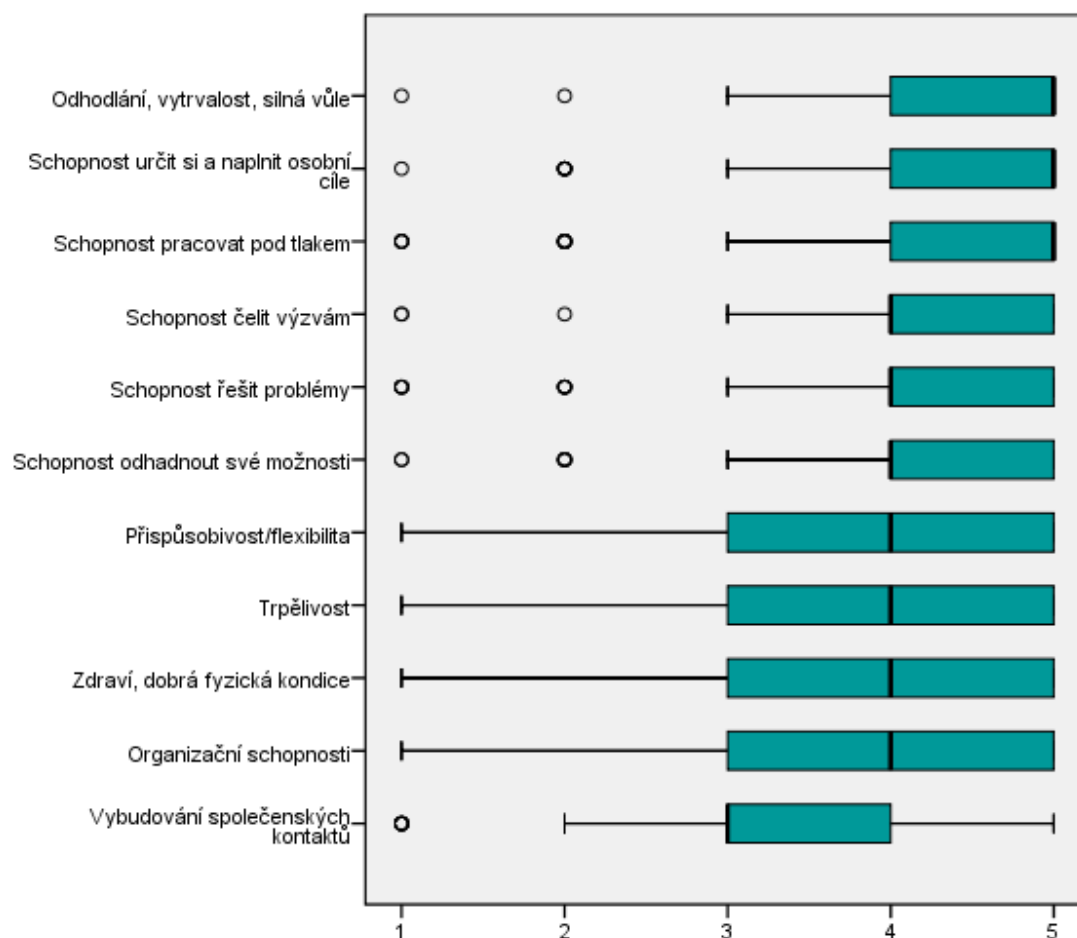
Po rozdělení respondentů na základě mediánu byly vytvořeny dvě skupiny, jedna představující respondenty s vysokou vnímanou sportovní identitou (N=103) a druhá skupinu respondentů s nízkou vnímanou sportovní identitou (N=79).

VII.2.5. Přenosné dovednosti

Míra osvojení přenosných dovedností byla zjišťována pomocí 11položkové Likertovy škály. Následující obrázek představuje grafické vyjádření pořadí přenosných dovedností podle vnímané míry jejich osvojení jednotlivými respondenty.

Tabulka 25 – Vnímaná míra osvojení přenosných dovedností

Míra osvojení přenosných dovedností		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
180	4	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
46	16	55

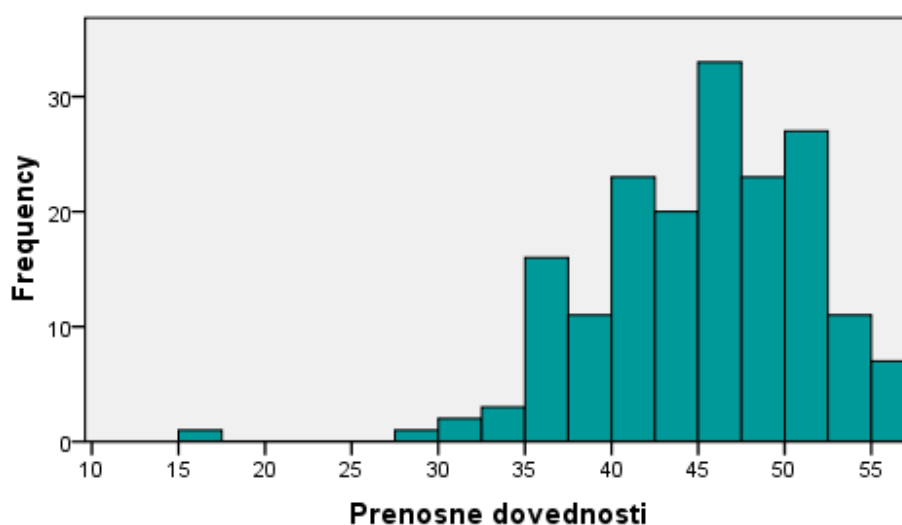
Obr. 33 – Seřazení boxgrafů jednotlivých přenosných dovedností podle vnímané míry osvojení respondenty

Mezi přenosnými dovednostmi, které byly zmiňovány jako ty, které měly největší celoživotní přínos pro respondenty byla dovednost odhodlání, vytrvalost a silná vůle, dále dovednost určit si a naplnit osobní cíle nebo schopnost pracovat pod tlakem. Na opačném pólu se naopak umístily dovednosti, kterým respondenti nepřizávali takovou váhu a to především organizační schopnosti nebo vybudování společenských kontaktů.

Míra osvojení přenosných dovedností byla zjišťována pomocí 11položkové Likertovy škály. Sumarizované skóre dosažené respondentem na této škále indikuje míru osvojení těchto dovedností, čím vyšší skóre respondent dosáhl, tím více vnímá respondent přenos životních dovedností získaných v období sportovní kariéry do posportovního života. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 11 až 55. Jak ukazuje histogram, rozložení vnímané sportovní identity je v rámci výzkumného souboru záporně zešikmené

($\gamma_1 = -0,83$). Respondenti tedy odkazovali na častější osvojení přenosných dovedností než naopak.

Po rozdělení respondentů na základě mediánu byly vytvořeny dvě skupiny, jedna představující respondenty s vysokou vnímanou mírou osvojení přenosných dovedností (N=91) a druhá skupinu respondentů s nízkou vnímanou mírou osvojení přenosných dovedností (N=89).

Obr. 34 – Grafické znázornění četností míry osvojení přenosných dovedností

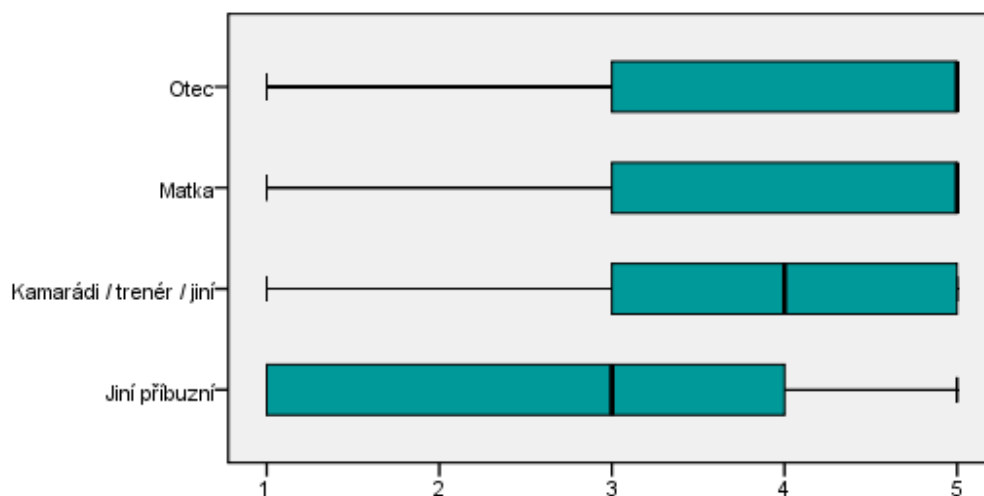
VII.2.6. Plánování ukončení sportovní kariéry

Tabulka 26 – Míra plánování ukončení sportovní kariéry

Plánování ukončení sportovní kariéry		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
175	9	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
10	3	15

Míra plánování ukončení sportovní kariéry byla zjišťována pomocí 3položkové Likertovy škály. Čím vyšší sumarizované skóre škály respondent dosáhl, tím více respondent plánoval ukončení své sportovní kariéry. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 3 až 15. Po rozdělení respondentů na základě mediánu byly vytvořeny dvě skupiny, jedna představující respondenty s vysokou mírou plánování ukončení sportovní kariéry (N=78) a druhá skupinu respondentů s nízkou mírou plánování ukončení kariéry (N=97).

VII.2.7. Podpora sociálního okolí na začátku sportovní kariéry

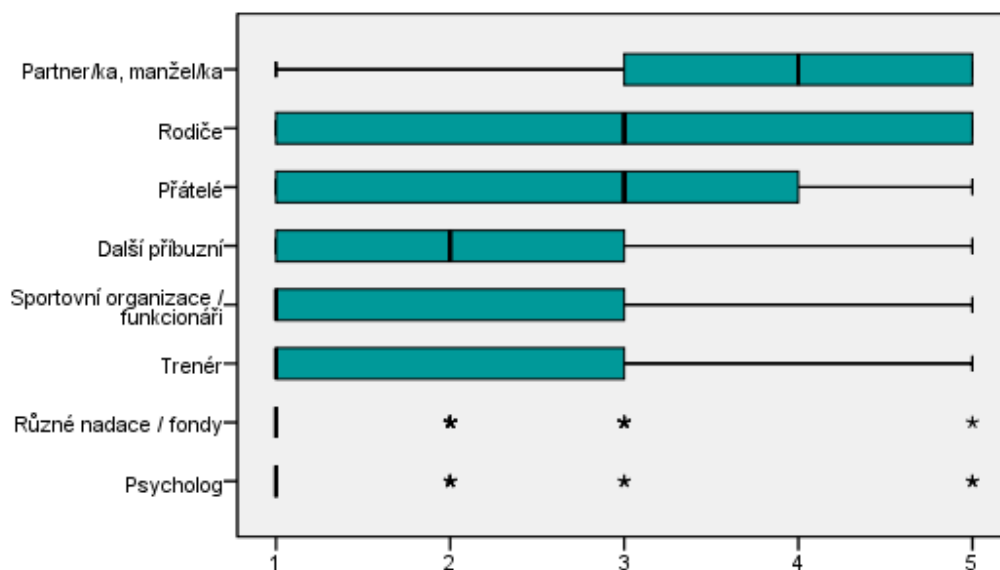

Obr. 35 – Seřazení boxgrafů jednotlivých zdrojů podpory sociálního okolí na začátku sportovní kariéry vnímané jednotlivými respondenty

Würth, Alfermann a Saborowski (1999) konstatují, že sportovci se zejména v rané fázi sportovní kariéry musí vyrovnávat s řadou úskalí. Tato úskalí mohou být překonána např. zájmem a nadšením sportovce pro sport, stejně jako sociální podporou ze strany rodičů, trenérů nebo spoluhráčů. Wuerth, Lee, Alfermann (2004) udávají, že zejména rodiče hrají důležitou roli již v raném stádiu sportovního zapojení jedince, investují svůj čas, peníze, emoce ve snaze pomoci svým potomkům ke sportovním úspěchům. Würth (2001) konstatuje, že vliv rodičů je dítětem vnímán velmi silně ve vztahu k vnímané podpoře i k vnímanému tlaku v rámci sportu a to zejména v ranějších stádiích sportovního vývoje, později, s narůstajícím věkem sportovce, jak tlak, tak podpora ze strany rodičů ztrácí na intenzitě.

Podpora ze strany rodičů na začátku sportovní kariéry je zřejmá i z výsledků tohoto výzkumu, přičemž podpora ze strany otce je častější než ze strany matky. Třetí pozici zaujímá podpora ze strany trenérů a kamarádů. Podpora dalších příbuzných není tak silná jako podpora ze strany již zmíněných zdrojů.

VII.2.8. Podpora sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry

Obr. 36 - Seřazení boxgrafů jednotlivých zdrojů podpory sociálního okolí po ukončení sportovní kariéry vnímané jednotlivými respondenty

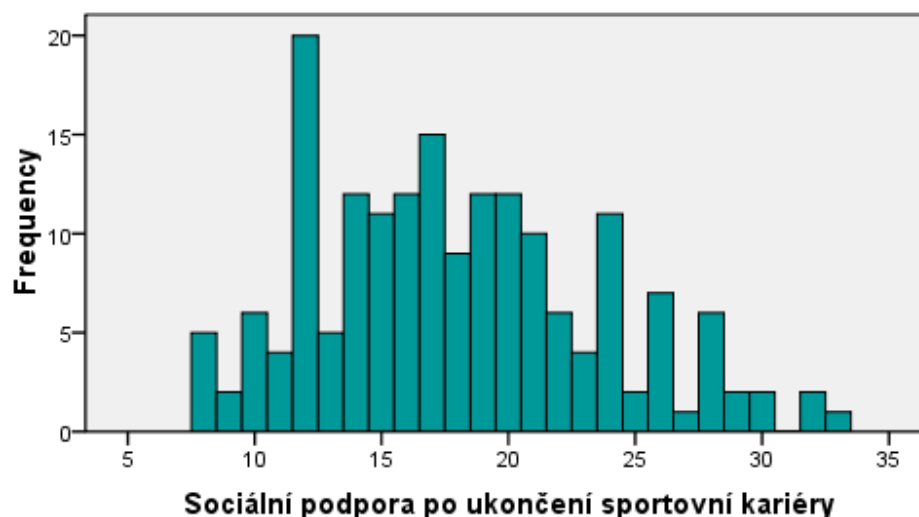
Würth (Würth, 2001) konstatuje, že podpora ze strany rodičů s narůstajícím věkem sportovce ztrácí na intenzitě. Vnímaná podpora rodičů v období ukončení sportovní kariéry sice není podle výsledků již tak intenzivní jak ukazovaly výsledky zdrojů vnímané podpory na začátku sportovní kariéry, nicméně podpora ze strany rodičů hraje stále důležitou roli v tomto období a jak ukazuje obrázek 36, pouze podpora ze strany životního partnera je vnímána intenzivněji. Vnímání životního partnera jako nejdůležitějšího zdroje podpory koresponduje se modelem životního vývoje jedince prezentovaný Wyllemanem, Alfermannovou a Lavallee (2004).

Zdroje sociální podpory během ukončení sportovní kariéry: sportovní organizace/funkcionáři a trenér jsou vnímány respondenty spíše nesouhlasně. Zdroje pojmenované: různé nadace/fondy a psycholog jsou pak nejméně zastoupeny a jako zdroje sociální podpory po ukončení sportovní kariéry zmiňovány jen výjimečně.

Respondenti měli možnost odpovědět na otevřenou otázku a uvést další vnímané zdroje sociální podpory po ukončení sportovní kariéry. Této možnosti využili 4 respondenti. Uvedené zdroje byly tyto: „OH tým USA“; „Děti“; „Tým v zaměstnání“.

Tabulka 27 – Míra vnímané podpory sociálního okolí po ukončení sportovní kariéry

Podpora sociálního okolí po ukončení kariéry		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
179	5	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
17	8	33

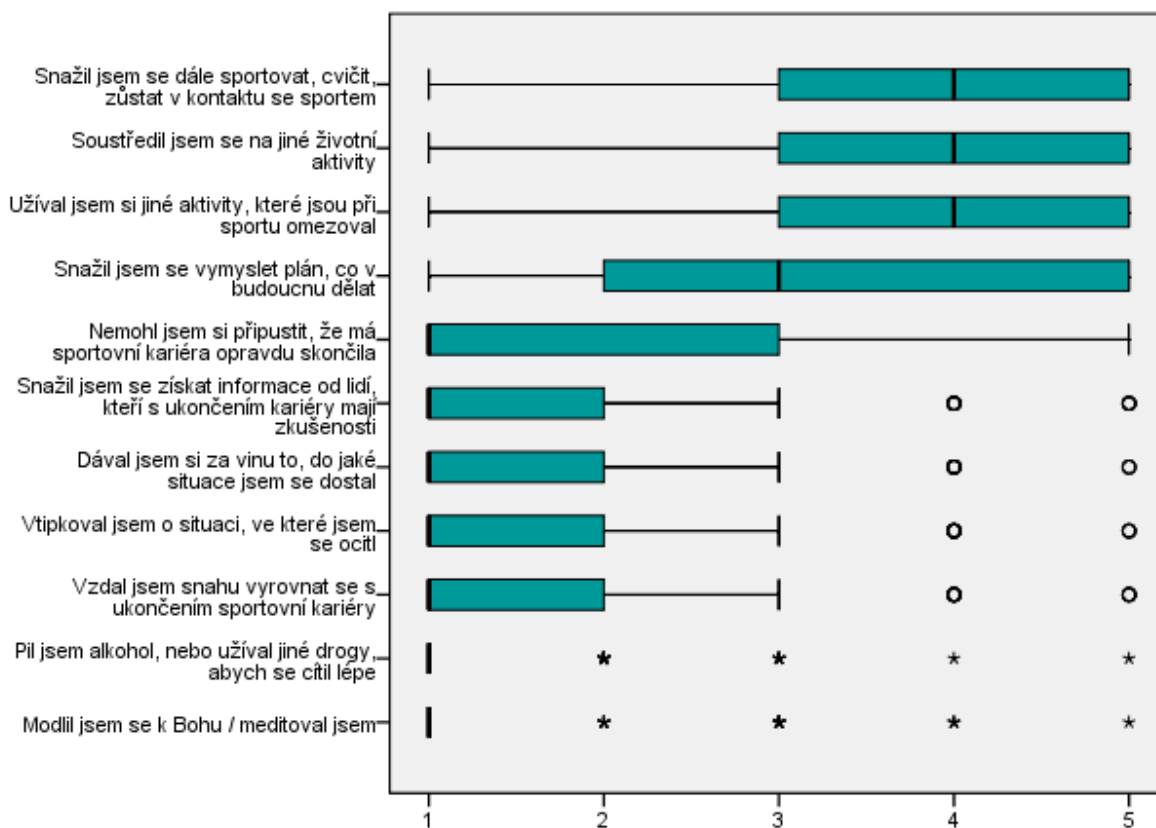
Obr. 37 – Grafické znázornění četností míry vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry

Míra vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry byla zjišťována pomocí 8položkové Likertovy škály. Čím vyšší sumarizované skóre škály respondent dosáhl, tím ukazoval na vyšší míru vnímané sociální podpory. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 8 až 40. Jak ukazuje histogram, rozložení míry plánování ukončení sportovní kariéry je relativně normálně rozložené. Po rozdělení respondentů na základě mediánu byly vytvořeny dvě skupiny, jedna představující respondenty s vysokou mírou vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry (N=102) a druhá skupinu respondentů s nízkou mírou vnímané sociální podpory (N=77).

VII.2.9. Copingové strategie

Respondentům byl předložen výčet 11 činností, které mohly být po ukončení vrcholové sportovní kariéry brány jako činnosti, které mohou jedinci v této fázi napomoci. Faktorová analýza (viz strana 108 – 110 a příloha 9) ukázala, že jednotlivé činnosti charakterizují celkem 5 možných copingových strategií; a) neakceptace, b) útěk, c) seberozptýlení,

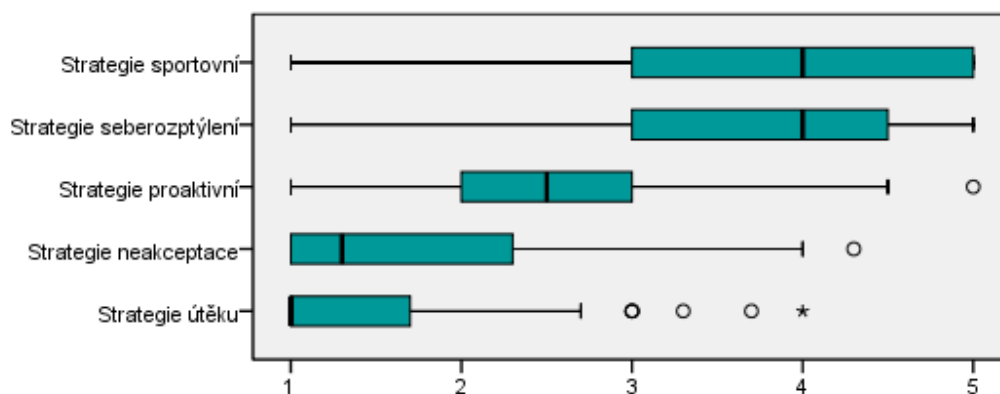
d) proaktivní strategie a e) sportovní strategie. Následující výsledky jsou prezentovány jak z pohledu použití jednotlivých činností, tak i strategií.

Obr. 38 – Seřazení boxgrafů jednotlivých copingových činností podle jejich užití

Jak lze vyčíst z obrázku 38, nejčastěji užívanou copingovou činností bylo trvalé sportování a kontakt se sportem, tato činnost byla následována aktivitami, při kterých se respondenti soustředili na jiné životní aktivity. Zmíněné činnosti byly následovány snahou vymyslet plán, co dělat do budoucna. Všechny 4 činnosti tak představují činnosti, které byly zmiňovány jako častěji využívané. Zbývajících 7 činností spíše nebylo využíváno v průběhu přechodového procesu. Téměř nevyužívanými činnostmi byly užívání alkoholu a jiných látek a dále modlení se k Bohu a meditování.

Z pohledu použití jednotlivých copingových strategií byla nejčastěji zmiňována strategie sportovní, následována je strategií seberozptýlení. Méně využívané strategie byly copingové strategie proaktivní, neakceptace a útěku. Graficky výsledky popisuje následující obrázek.

Obr. 39 – Seřazení boxgrafů jednotlivých copingových strategií podle jejich užití

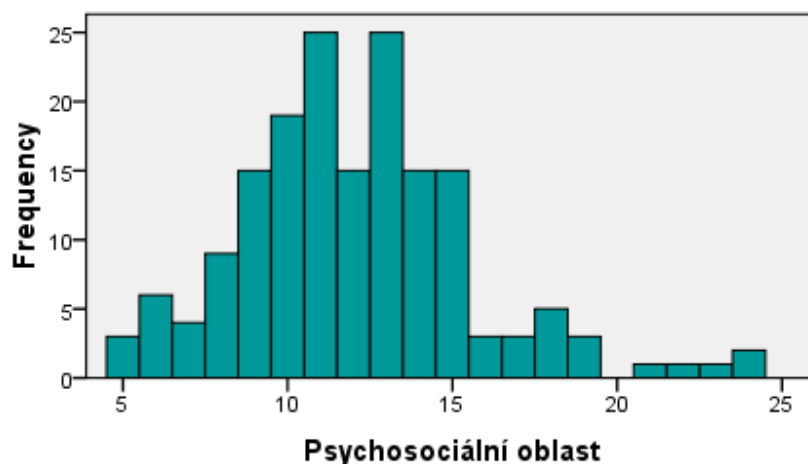
VII.2.10. Vnímaná kvalita posportovního života

Vnímaná kvalita posportovního života byla u respondentů sledována v 5 oblastech. V oblasti psychosociální, oblasti sociální, oblasti zaměstnanecko-vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti. Výsledky sledovaných oblastí jsou dále prezentovány v textu ve stejné posloupnosti.

VII.2.10.1. Psychosociální oblast

Tabulka 28 – Vnímání situace v psychosociální oblasti po ukončení sportovní kariéry

Psychosociální oblast		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
170	14	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
12	5	24

Obr. 40 – Vnímaná kvalita posportovního života v psychosociální oblasti

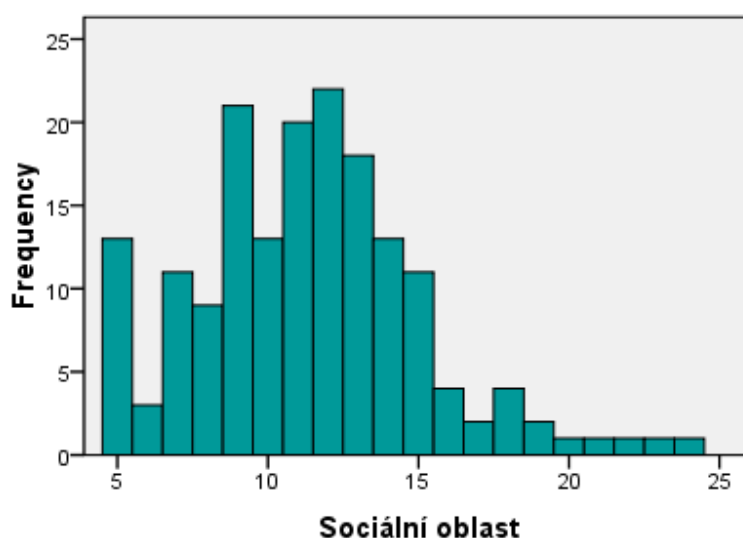
Vnímaná kvalita posportovního života v psychosociální oblasti byla zjišťována pomocí 5položkové Likertovy škály, přičemž vyšší skóre indikovalo negativní jevy v psychosociální oblasti, tedy problémy v psychosociální oblasti. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 5 až 25. Jak ukazuje histogram, respondenti ve větší míře indikovali spíše bezproblémové vnímání situace v psychosociální oblasti. Medián (Me=12) se nacházel na levé polovině možných hodnot, tedy blíže k bezproblémovému vnímání situace v této oblasti než k opačnému pólu ($\gamma_1 = 0,75$).

VII.2.10.2. Sociální oblast

Tabulka 29 – Vnímání situace v sociální oblasti po ukončení sportovní kariéry

Psychosociální oblast		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
171	13	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
11	5	24

Vnímaná kvalita posportovního života v sociální oblasti byla zjišťována pomocí 5položkové Likertovy škály, přičemž vyšší skóre indikovalo negativní jevy v sociální oblasti, tedy problémy v této oblasti. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 5 až 25. Jak ukazuje histogram, respondenti ve větší míře indikovali spíše bezproblémové vnímání situace v sociální oblasti po ukončení své sportovní kariéry. Medián (Me=11) se nacházel na levé polovině možných hodnot, tedy blíže k bezproblémovému vnímání situace v této oblasti než k opačnému pólu.

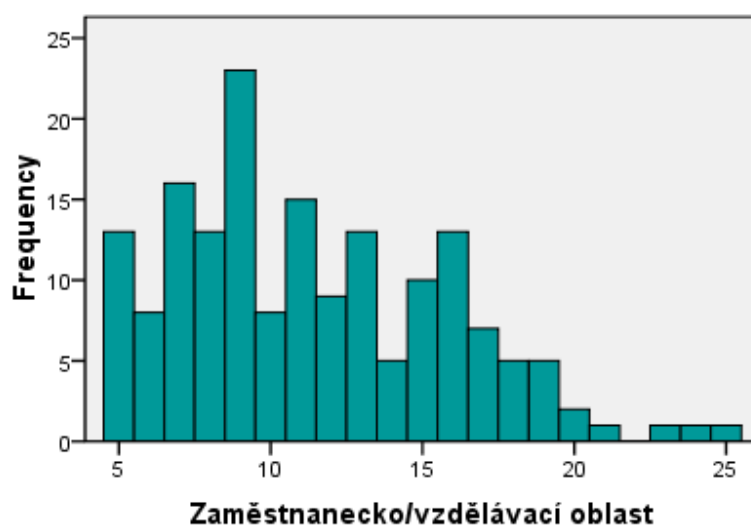

Obr. 41 – Vnímaná kvalita posportovního života v sociální oblasti

VII.2.10.3. Zaměstnanecko/vzdělávací oblast

Tabulka 30 – Vnímání situace v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti po ukončení sportovní kariéry

Zaměstnanecko/vzdělávací oblast		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
169	15	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
11	5	25

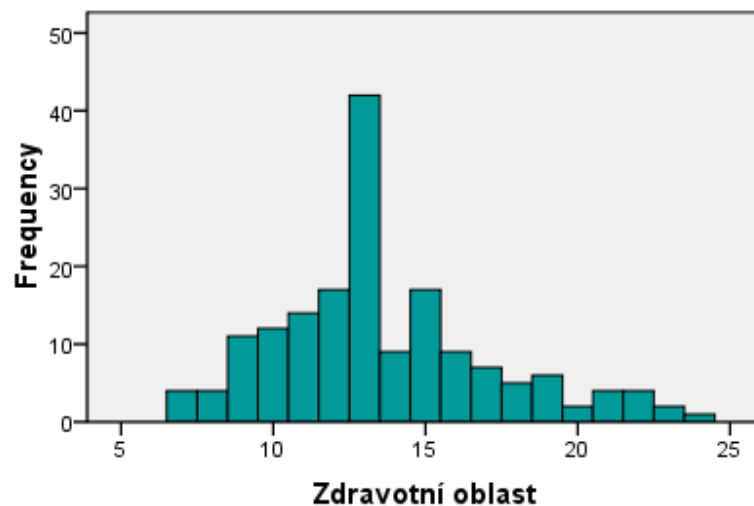
Obr. 42 – Vnímaná kvalita posportovního života v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti

Vnímaná kvalita posportovního života v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti byla zjišťována rovněž pomocí 5položkové Likertovy škály, přičemž vyšší skóre indikovalo negativní jevy, tedy problémy v této oblasti. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 5 až 25. Jak ukazuje histogram, respondenti ve větší míře indikovali spíše bezproblémové vnímání situace v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti po ukončení své sportovní kariéry. Medián (Me=11) se nacházel na levé polovině možných hodnot, tedy blíže k bezproblémovému vnímání situace v této oblasti než k opačnému pólu ($\gamma_1 = 0,88$).

VII.2.10.4. Oblast zdraví

Tabulka 31 – Vnímání situace ve zdravotní oblasti po ukončení sportovní kariéry

Oblast zdraví		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
170	14	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
13	7	24

Obr. 43 – Vnímaná kvalita posportovního života ve zdravotní oblasti

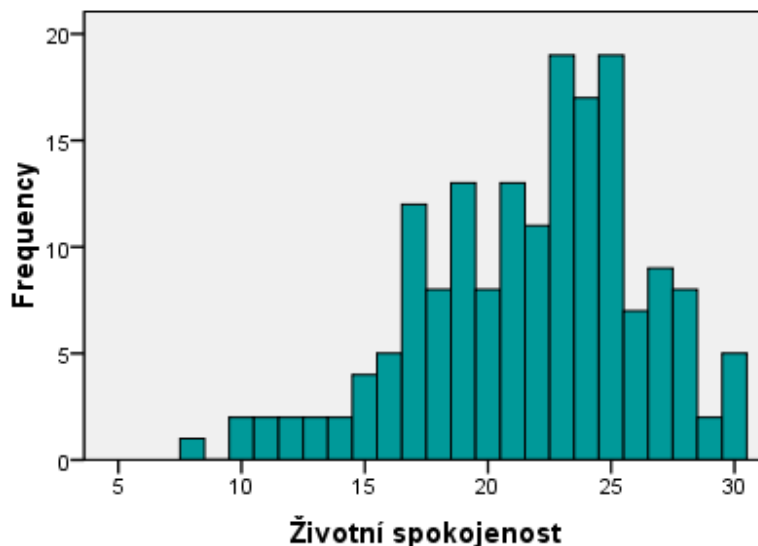
Vnímaná kvalita posportovního života v oblasti zdraví byla zjišťována taktéž pomocí 5položkové Likertovy škály, přičemž vyšší skóre indikovalo negativní jevy, tedy problémy v této oblasti. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 5 až 25. Jak ukazuje histogram, respondenti ve větší míře indikovali spíše bezproblémové vnímání situace v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti po ukončení své sportovní kariéry. Medián ($Me=13$) se nacházel na levé polovině možných hodnot, tedy blíže k bezproblémovému vnímání situace v této oblasti než k opačnému pólu ($\gamma_1= 0,69$).

VII.2.10.5. Životní spokojenost

Vnímaná kvalita posportovního života indikovaná vnímanou životní spokojeností byla zjišťována rovněž pomocí 6položkové Likertovy škály, přičemž vyšší skóre indikovalo pozitivní vnímání životní spokojenosti. Sumarizované skóre mohlo nabývat hodnot 6 až 30. Jak ukazuje histogram (obrázek 44), respondenti ve větší míře indikovali spíše pozitivnímu vnímání své životní spokojenosti. Medián ($Me=23$) se nacházel výrazně na pravé polovině možných hodnot, ($\gamma_1= -0,53$).

Tabulka 32 – Vnímání životní spokojenost

Životní spokojenost		
Uvedeno	Neuvedeno	Celkem
171	13	184
Me	Min. hodnota	Max. hodnota
23	8	30

Obr. 44 – Kvalita posportovního života z pohledu životní spokojenosti

VII.2.11. Vztahy mezi sledovanými proměnnými

VII.2.11.1. Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry

Byla sledována vnímaná kvalita posportovního života bývalých vrcholových sportovců v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti v závislosti na míře dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry.

Sledovaný vztah byl zjišťován pomocí analýzy rozptylu (v tomto případě byla použita vícerozměrná analýza rozptylu), kde vedle popisu hodnot rozdílů mezi úrovněmi nezávisle proměnné, byla sledována rovněž relativní věcná významnost efektu nezávisle proměnné na závisle proměnné vyjádřená η^2 .

Dobrovolnost ukončení sportovní kariéry byla definována na dvou úrovních. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin na ty, jejichž důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše dobrovolné ukončení sportovní kariéry a na ty, jejich důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše nedobrovolné ukončení sportovní kariéry. Následující tabulka přibližuje hodnoty průměrů, směrodatných odchylek a z-bodů u sledovaných úrovní dobrovolnosti ukončení v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a životní spokojenosti posportovního života.

Tabulka 33 – Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní dobrovolnosti ukončení SK ve sledovaných oblastech posportovního života

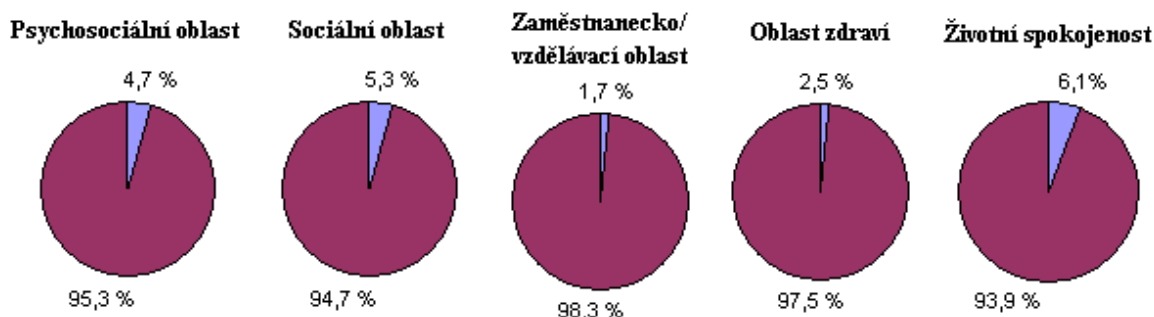
		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Nedobrovolné ukončení SK (N=75)	12,89	3,843	0,22
	Dobrovolné ukončení SK (N=93)	11,38	3,021	-0,22
	Celkem (N=168)	12,05	3,485	
Sociální oblast	Nedobrovolné ukončení SK (N=75)	12,16	3,503	0,26
	Dobrovolné ukončení SK (N=93)	10,49	3,528	-0,21
	Celkem (N=168)	11,24	3,603	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Nedobrovolné ukončení SK (N=75)	12,05	4,478	0,15
	Dobrovolné ukončení SK (N=93)	10,88	4,344	-0,12
	Celkem (N=168)	11,40	4,429	
Zdravotní oblast	Nedobrovolné ukončení SK (N=75)	14,21	3,710	0,17
	Dobrovolné ukončení SK (N=93)	13,08	3,389	-0,15
	Celkem (N=168)	13,58	3,570	
Životní spokojenost	Nedobrovolné ukončení SK (N=75)	20,51	4,735	-0,26
	Dobrovolné ukončení SK (N=93)	22,75	4,143	0,24
	Celkem (N=168)	21,75	4,544	

Jak ukazuje tabulka 33, respondenti, jejichž důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše dobrovolné ukončení sportovní kariéry uváděli menší problémy v posportovním životě v psychosociální oblasti ($M = 11,38$; $SD = 3,02$) než ti, kteří ukončili sportovní kariéru nedobrovolně ($M = 12,89$; $SD = 3,84$). Respondenti, kteří ukončili sportovní kariéru dobrovolně měli rovněž menší problémy v sociální oblasti ($M = 10,49$; $SD = 3,53$ versus $M = 12,16$; $SD = 3,50$), v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací ($M = 10,88$; $SD = 3,34$ versus $M = 12,05$; $SD = 4,48$) i v oblasti zdraví ($M = 13,08$; $SD = 3,39$ versus $M = 14,21$; $SD = 3,21$) než respondenti, kteří ukončili svoji sportovní kariéru dobrovolně. Respondenti ukončivší sportovní kariéru dobrovolně rovněž odkazovali na větší životní spokojenost v posportovním životě ($M = 22,75$; $SD = 4,14$ versus $M = 20,51$; $SD = 4,71$) než respondenti, kteří ukončili sportovní kariéru nedobrovolně.

Při porovnání rozdílů mezi skupinami se míra dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry nejvíce promítla do vnímané životní spokojenosti, kde rozdíl dosažených z-skórů jednotlivých skupin představoval 0,50 z-bodu), dále do sociální oblasti (0,47 z-bodu), psychosociální oblasti (0,44 z-bodu), zdravotní oblasti (0,32 z-bodu) a zaměstnanecko vzdělávací oblasti (0,27 z-bodu).

Relativní podíl míry dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry na variabilitě sledovaných proměnných (vyjádřený η^2) pak byl v oblasti psychosociální ($\eta^2 = 0,047$), v oblasti sociální

($\eta^2 = 0,053$), v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací ($\eta^2 = 0,017$), v oblasti zdravotní ($\eta^2 = 0,025$) a v oblasti vnímané životní spokojenosti ($\eta^2 = 0,061$) (výsledky analýzy rozptylu viz příloha 11). Graficky lze tyto výsledky vyjádřit následovně.

Obr. 45 – Grafické vyjádření efektu míry dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry (vyjádřené η^2) pro sledované závislé proměnné

Obrázek 45 graficky přibližuje míru variability ve sledovaných proměnných vysvětlenou mírou dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry. Graf pro oblast psychosociální lze popsat tak, že 4,7 % variability v rámci psychosociální oblasti lze přisuzovat míře dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry, zbytek, tedy 95,3 % naopak není míře dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry přisuzován, je tedy spojen s jinými proměnnými (stejným způsobem lze interpretovat grafy i pro další sledované proměnné).

VII.2.11.2. Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na úrovni dosaženého vzdělání, typu sportu, zapojení do systému sportovní přípravy, absolvování zahraničního angažmá, míře vnímané sportovní identity, míře osvojení přenosných dovedností, míře plánování ukončení sportovní kariéry a míře vnímané sociální podpory v době ukončení sportovní kariéry

Byla sledována vnímaná kvalita posportovního života bývalých vrcholových sportovců v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti v závislosti na úrovni dosaženého vzdělání, typu sportu, zapojení do systému sportovní přípravy, absolvování zahraničního angažmá, míře vnímané sportovní identity, míře osvojení přenosných dovedností, míře plánování ukončení sportovní kariéry a míře vnímané sociální podpory v době ukončení sportovní kariéry, přičemž věk v době ukončení sportovní kariéry byl brán jako kovariační proměnná.

Sledovaný vztah byl zjišťován pomocí multivariační analýzy covariance. Dosažené vzdělání definované na 5 úrovních (viz kapitola VII.2.1.4. Vzdělání respondentů), typ sportu definovaný na 4 úrovních (viz kapitola VII.2.1.5. Sledované sporty (typy sportů) a příloha 2 - Stručný nástin vývoje a současný stav vrcholového sportu na našem území), zapojení do systému sportovní přípravy definované na 4 úrovních (viz kapitola VII.2.1.6. Zapojení respondentů do řízeného systému sportovní přípravy), absolvování zahraničního angažmá na dvou úrovních (viz kapitola VII.2.1.7. Absolvování zahraničního angažmá), míra vnímané sportovní identity na dvou úrovních (viz kapitola VII.2.4. Sportovní identita), míra osvojení přenosných dovedností na dvou úrovních (viz kapitola VII.2.5. Přenosné dovednosti), míra plánování ukončení sportovní kariéry na dvou úrovních (viz kapitola VII.2.6. Plánování ukončení sportovní kariéry) a míra vnímané sociální podpory v době ukončení sportovní kariéry na dvou úrovních (viz kapitola VII.2.8. Podpora sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry) představovaly faktory multivariačního obecného lineárního modelu; věk v době ukončení sportovní kariéry představoval kovariační proměnnou; situace v posportovním životě v oblasti psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti pak jednotlivé závisle proměnné modelu.

Následující tabulky přibližují hodnoty průměrů, směrodatných odchylek a z-bodů u sledovaných úrovní nezávisle proměnných na vnímanou kvalitou posportovního života sledovanou v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a životní spokojenosti sportovní kariéry.

Porovnání jednotlivých skupin respondentů podle stupně dosaženého vzdělání přineslo zajímavé výsledky. Respondenti se základním vzděláním vykazovali nejmenší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života a zároveň nejvyšší životní spokojenost s posportovním životem ze všech sledovaných skupin. Otázkou zůstává do jaké míry mohou být výsledky ovlivněny malým počtem respondentů ($N = 4$) se základním vzděláním. Druhou skupinou v pořadí ve všech sledovaných oblastech byli respondenti s vysokoškolským vzděláním. Největší problémy v psychosociální, sociální a zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a zároveň nejméně spokojení v posportovním životě byli respondenti se středním vzděláním. Největší zdravotní problémy v posportovním životě měli respondenti s vyšším odborným vzděláním.

Tabulka 34 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní dosaženého vzdělání na kvalitu posportovního života

		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vysokoškolské (N=78)	11,63	3,248	-0,12
	Vyšší odborné (N=14)	12,71	3,539	0,19
	Úplné střední s maturitou (N=50)	12,36	4,080	0,08
	Střední (N=21)	12,81	2,581	0,31
	Základní (N=4)	9,00	3,559	-0,85
	Celkem (N=167)	12,02	3,502	
Sociální oblast	Vysokoškolské (N=78)	10,62	3,093	-0,19
	Vyšší odborné (N=14)	11,93	4,531	0,16
	Úplné střední s maturitou (N=50)	11,80	4,150	0,14
	Střední (N=21)	12,19	3,124	0,31
	Základní (N=4)	8,25	3,948	-0,75
	Celkem (N=167)	11,22	3,638	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Vysokoškolské (N=78)	9,73	3,741	-0,44
	Vyšší odborné (N=14)	10,43	3,106	-0,31
	Úplné střední s maturitou (N=50)	13,36	4,222	0,47
	Střední (N=21)	14,24	5,127	0,56
	Základní (N=4)	7,25	2,872	-1,44
	Celkem (N=167)	11,38	4,450	
Zdravotní oblast	Vysokoškolské (N=78)	13,47	3,266	-0,02
	Vyšší odborné (N=14)	14,50	2,981	0,33
	Úplné střední s maturitou (N=50)	13,46	4,001	-0,01
	Střední (N=21)	13,90	3,477	0,11
	Základní (N=4)	9,75	2,500	-1,51
	Celkem (N=167)	13,52	3,519	
Životní spokojenost	Vysokoškolské (N=78)	22,71	4,228	0,23
	Vyšší odborné (N=14)	20,79	3,378	-0,28
	Úplné střední s maturitou (N=50)	20,82	4,680	-0,20
	Střední (N=21)	20,10	5,118	-0,32
	Základní (N=4)	26,50	1,732	2,75
	Celkem (N=167)	21,74	4,530	

V případě vzdělání se nedá jednoznačně říci, že vyšší dosažené vzdělání znamená menší problémy v posportovním životě, především výsledky respondentů s ukončeným pouze základním vzděláním jsou zajímavé. Nicméně velmi malý počet respondentů v posledně zmiňované skupině může znamenat určité zkreslení výsledků a je třeba tento fakt zdůraznit.

Při porovnání z-skórů mezi skupinami s nejvyšším a nejnižším skóre se dosažené vzdělání nejvíce promítlo do vnímané životní spokojenosti, kde rozdíl dosažených z-skórů je 3,07 z-bodu). Dále do zaměstnanecko vzdělávací oblasti (2,0 z-bodu), zdravotní oblasti (1,84 z-bodu), psychosociální oblasti (1,16 z-bodu), nejméně pak do sociální oblasti (1,06 z-bodu).

Tabulka 35 - Hodnoty rozdílů sledovaných typů sportů na kvalitu posportovního života

		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	I. Top sporty (N=13)	12,92	3,707	0,24
	II. Atraktivní týmové sporty (N=13)	13,77	4,400	0,40
	III. Atraktivní individuální sporty (N=92)	11,89	3,459	-0,04
	IV. Další tradiční sporty (N=50)	11,56	3,208	-0,14
	Celkem (N=168)	12,02	3,506	
Sociální oblast	I. Top sporty (N=13)	11,31	3,881	-0,03
	II. Atraktivní týmové sporty (N=13)	12,38	4,053	0,28
	III. Atraktivní individuální sporty (N=92)	11,29	3,581	0,02
	IV. Další tradiční sporty (N=50)	10,78	3,547	-0,13
	Celkem (N=168)	11,23	3,621	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	I. Top sporty (N=13)	12,46	4,390	0,24
	II. Atraktivní týmové sporty (N=13)	13,46	4,926	0,41
	III. Atraktivní individuální sporty (N=92)	10,85	4,271	-0,13
	IV. Další tradiční sporty (N=50)	11,66	4,452	0,05
	Celkem (N=168)	11,42	4,415	
Zdravotní oblast	I. Top sporty (N=13)	14,62	3,885	0,26
	II. Atraktivní týmové sporty (N=13)	16,23	5,003	0,53
	III. Atraktivní individuální sporty (N=92)	13,13	3,286	-0,14
	IV. Další tradiční sporty (N=50)	13,50	3,303	-0,03
	Celkem (N=168)	13,60	3,565	
Životní spokojenost	I. Top sporty (N=13)	21,92	5,090	0,04
	II. Atraktivní týmové sporty (N=13)	19,62	3,380	-0,62
	III. Atraktivní individuální sporty (N=92)	21,71	4,561	0,00
	IV. Další tradiční sporty (N=50)	22,24	4,534	0,11
	Celkem (N=168)	21,72	4,525	

Tabulka 35 představuje porovnání jednotlivých skupin respondentů podle náležitosti k jednomu ze čtyř sledovaných typů sportu. Bývalí volejbalisté a basketbalisté (typ sportu II. Atraktivní týmové sporty) měli ze všech typů sportu největší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň byli nejméně spokojeni ve svém posportovním životě. Bývalí fotbalisté a hokejisté (typu sportu I. Top sporty) pak byli, co do pořadí druhí ve vykazovaných problémech v posportovním životě. Zástupci individuálních sportů (III. a IV. typ sportu) naopak odkazovali na menší problémy v posportovním životě a vyšší životní spokojenost.

Tyto výsledky se zdají s ohledem na původní očekávání překvapivé. Dalo by se očekávat, že respondenti, kteří byli během své sportovní kariéry účastníci sportů, které jsou více mediálně a divácky atraktivní a účast v nich přináší vyšší ekonomickou výnosnost, budou v posportovním životě vykazovat menší problémy než účastníci méně atraktivních a finančně výnosných sportů. Nicméně výsledky tento předpoklad nepotvrdily.

Následující tabulka ukazuje na rozdíly v sledovaných oblastech posportovního života při srovnání skupin respondentů rozdělených podle úrovně zapojení do řízeného systému sportovní přípravy.

Rozdíly mezi skupinami podle zapojení do řízeného systému sportovní přípravy jsou v jednotlivých sledovaných oblastech různé. Zapojení do systému sportovní přípravy se pozitivně projevilo do životní spokojenosti v posportovním životě, kdy ti, kteří byli zapojeni do systému sportovní přípravy jak před, tak po roce 1989 odkazovali na nejvyšší životní spokojenost a naopak ti, kteří nikdy nebyli zapojeni do řízeného systému sportovní přípravy odkazovali na nejnižší životní spokojenost v posportovním životě. V ostatních sledovaných oblastech hodnocení stupně zapojení do sportovní přípravy není již tak přímočaré. V psychosociální oblasti sice respondenti, kteří nebyli nikdy zapojeni do řízené sportovní přípravy vykazovali největší problémy, nejnižší problémy ale vykazovali bývalí sportovci, kteří byli zapojeni do systému sportovní přípravy pouze po roce 1989. Zajímavé je, že právě posledně zmiňovaná skupina respondentů odkazovala v rámci sledovaných skupin na největší problémy v sociální oblasti. Rovněž zajímavý je výsledek v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti, kde největší problémy zaznamenávali respondenti, kteří byli zapojeni do systému sportovní přípravy jak před, tak po roce 1989.

Tabulka 36 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní zapojení se do systému sportovní přípravy na kvalitu posportovního života

	Zapojení do systému sportovní přípravy	M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Zapojen/a do systému sportovní přípravy jak před rokem 1989, tak po roce 1989 (N=33)	11,64	3,200	-0,12
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy po roce 1989 (N=21)	10,81	4,191	-0,29
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy před rokem 1989 (N=75)	12,21	3,202	0,06
	Nezapojen/a do systému sportovní přípravy ani před rokem 1989 ani po roce 1989 (N=40)	12,63	3,801	0,16
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	Zapojen/a do systému sportovní přípravy jak před rokem 1989, tak po roce 1989 (N=33)	10,94	3,848	-0,07
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy po roce 1989 (N=21)	11,86	2,954	0,22
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy před rokem 1989 (N=75)	11,21	3,814	0,00
	Nezapojen/a do systému sportovní přípravy ani před rokem 1989 ani po roce 1989 (N=40)	11,05	3,471	-0,04
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	

Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Zapojen/a do systému sportovní přípravy jak před rokem 1989, tak po roce 1989 (N=33)	12,09	4,149	0,17
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy po roce 1989 (N=21)	10,62	5,324	-0,14
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy před rokem 1989 (N=75)	11,39	4,380	0,00
	Nezapojen/a do systému sportovní přípravy ani před rokem 1989 ani po roce 1989 (N=40)	11,18	4,320	-0,05
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	Zapojen/a do systému sportovní přípravy jak před rokem 1989, tak po roce 1989 (N=33)	13,73	3,736	0,04
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy po roce 1989 (N=21)	12,86	2,851	-0,25
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy před rokem 1989 (N=75)	13,84	3,636	0,07
	Nezapojen/a do systému sportovní přípravy ani před rokem 1989 ani po roce 1989 (N=40)	13,35	3,662	-0,06
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	Zapojen/a do systému sportovní přípravy jak před rokem 1989, tak po roce 1989 (N=33)	23,00	4,062	0,31
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy po roce 1989 (N=21)	21,52	5,095	-0,05
	Zapojen/a pouze do systému sportovní přípravy před rokem 1989 (N=75)	21,60	4,696	-0,03
	Nezapojen/a do systému sportovní přípravy ani před rokem 1989 ani po roce 1989 (N=40)	21,13	4,232	-0,15
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

Nutno poznamenat, že rozdíly mezi skupinami nejsou ani v jedné ze sledovaných oblastí výrazné. Při porovnání z-skóřů mezi skupinami s nejvyšším a nejnižším skóre se úroveň zapojení do řízeného systému sportovní přípravy nejvíce promítla do vnímané životní spokojenosti, kde rozdíl dosažených z-skóřů je 0,46 z-bodu). Dále do psychosociální oblasti (0,45 z-bodu), do zdravotní oblasti (0,31 z-bodu), do zaměstnanecko vzdělávací oblasti (0,31 z-bodu), nejméně pak do sociální oblasti (0,29 z-bodu).

Rovněž v případě porovnání skupin respondentů rozdělených podle toho, zda během své sportovní kariéry absolvovali zahraniční angažmá, či nikoliv nejsou rozdíly ve výsledcích výrazné (viz následující tabulka).

Ti respondenti, kteří během sportovní kariéry absolvovali zahraniční angažmá sice vykazovali menší problémy v posportovním životě v psychosociální a zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a větší životní spokojenost než ti, kteří zahraniční angažmá neabsolvovali, zároveň ovšem odkazovali na větší problémy v sociální i zdravotní

oblasti po ukončení sportovní kariéry. Nicméně sledované rozdíly mezi skupinami jsou velmi malé. Největší rozdíl lze sledovat v psychosociální a zdravotní oblasti (0,11 z-bodu), dále v sociální oblasti (0,10 z-bodu). Malý rozdíl lze sledovat v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a vnímané životní spokojenosti v posportovním životě (0,04 hodnoty z-bodu).

Tabulka 37 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní absolvování zahraničního angažmá na kvalitu posportovního života

	Absolvování zahraničního angažmá	M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	ANO (N=34)	11,65	4,611	-0,08
	NE (N=135)	12,12	3,169	0,03
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	ANO (N=34)	11,47	3,578	0,08
	NE (N=135)	11,13	3,646	-0,02
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	ANO (N=34)	11,24	5,082	-0,03
	NE (N=135)	11,41	4,270	0,01
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	ANO (N=34)	13,94	4,355	0,08
	NE (N=135)	13,49	3,343	-0,03
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	ANO (N=34)	21,91	4,763	0,03
	NE (N=135)	21,71	4,487	-0,01
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

Naopak konstantní jsou výsledky (viz tabulka 38) ve sledovaných oblastech posportovního života v porovnání skupin respondentů podle míry vnímané sportovní identity.

Tabulka 38 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní míry vnímané sportovní identity na kvalitu posportovního života

	Míra vnímané sportovní identity	M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=94)	12,45	3,642	0,12
	Nižší (N=74)	11,47	3,270	-0,17
	Celkem (N=168)	12,02	3,506	
Sociální oblast	Vyšší (N=94)	11,54	3,519	0,10
	Nižší (N=74)	10,74	3,749	-0,12
	Celkem (N=168)	11,19	3,633	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Vyšší (N=94)	11,79	4,513	0,10
	Nižší (N=74)	10,77	4,244	-0,13
	Celkem (N=168)	11,34	4,413	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=94)	13,74	3,651	0,04
	Nižší (N=74)	13,36	3,478	-0,06
	Celkem (N=168)	13,58	3,570	
Životní spokojenost	Vyšší (N=94)	21,13	4,626	-0,14
	Nižší (N=74)	22,62	4,271	0,19
	Celkem (N=168)	21,79	4,522	

Vysoká míra vnímané sportovní identity se projevuje jednoznačně jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Ti, kteří měli vyšší míru vnímané sportovní identity odkazovali na větší problémy ve všech oblastech posportovního života a zároveň na nižší životní spokojenost než respondenti s nižší vnímanou sportovní identitou.

Při porovnání rozdílů mezi skupinami se míra vnímané sportovní identity nejvíce promítla do vnímané životní spokojenosti, kde rozdíl dosažených z-skóru jednotlivých skupin představoval 0,33 z-bodu), dále psychosociální oblasti (0,29 z-bodu), do zaměstnanecko vzdělávací oblasti (0,23 z-bodu), do sociální oblasti (0,22 z-bodu) a nejméně do oblasti zdraví (0,10 z-bodu).

Výsledky konstantní ve všech sledovaných oblastech lze nalézt rovněž v porovnání skupin respondentů rozdělených podle míry osvojení si přenosných dovedností (viz následující tabulka).

Tabulka 39 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní míry osvojení přenosných dovedností na kvalitu posportovního života

	Míra osvojení přenosných dovedností	M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=87)	11,37	3,278	-0,11
	Nižší (N=81)	12,79	3,570	0,21
	Celkem (N=168)	12,05	3,485	
Sociální oblast	Vyšší (N=87)	10,67	3,266	-0,17
	Nižší (N=81)	11,85	3,860	0,16
	Celkem (N=168)	11,24	3,603	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Vyšší (N=87)	10,97	4,473	-0,10
	Nižší (N=81)	11,88	4,360	0,11
	Celkem (N=168)	11,40	4,429	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=87)	12,89	3,492	-0,20
	Nižší (N=81)	14,33	3,521	0,21
	Celkem (N=168)	13,58	3,570	
Životní spokojenost	Vyšší (N=87)	22,64	4,207	0,21
	Nižší (N=81)	20,79	4,719	-0,20
	Celkem (N=168)	21,75	4,544	

Respondenti s vyšší mírou osvojení přenosných dovedností odkazovali na menší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň na větší životní spokojenost než respondenti, kteří si osvojili přenosné dovednosti méně. Osvojení si přenosných dovedností tak lze jednoznačně hodnotit jako zdroj optimálního procesu přechodu do posportovního života.

Nejvíce se míra osvojení přenosných dovedností projevila ve vnímané životní spokojenosti a oblasti zdraví (0,41 z-bodu), dále v sociální oblasti (0,33 z-bodu), psychosociální oblasti (32 z-bodu), nejméně v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací (0,21 z-bodu).

Následující tabulka (tabulka 40) předkládá rozdíly v jednotlivých sledovaných oblastech posportovního života s ohledem na míru plánování ukončení sportovní kariéry. Ukázalo se, že ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry ve větší míře zažívali menší životní problémy v psychosociální oblasti, zaměstnanecko vzdělávací oblasti a oblasti zdraví i větší životní spokojenost než ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry v míře menší, či ukončení vůbec neplánovali. Vyšší míra plánování se ovšem nedá jednoznačně označit jako zdroj optimálního přechodu do posportovního života. V jedné ze sledovaných oblastí, v sociální oblasti, ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry v menší míře zaznamenali menší problémy oproti druhé skupině bývalých sportovců. Ovšem rozdíl mezi skupinami v tomto případě byl minimální.

Tabulka 40 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní míry plánování ukončení sportovní kariéry na kvalitu posportovního života

	Míra plánování ukončení SK	M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=75)	11,56	3,410	-0,14
	Nižší (N=89)	12,46	3,590	0,11
	Celkem (N=164)	12,05	3,527	
Sociální oblast	Vyšší (N=75)	11,33	4,068	0,01
	Nižší (N=89)	11,25	3,224	-0,01
	Celkem (N=164)	11,29	3,623	
Zaměstnanecko/vzdělávací oblast	Vyšší (N=75)	11,09	4,458	-0,07
	Nižší (N=89)	11,70	4,504	0,06
	Celkem (N=164)	11,42	4,479	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=75)	13,49	3,138	-0,04
	Nižší (N=89)	13,69	3,930	0,02
	Celkem (N=164)	13,60	3,580	
Životní spokojenost	Vyšší (N=75)	22,23	4,441	0,11
	Nižší (N=89)	21,33	4,695	-0,09
	Celkem (N=164)	21,74	4,588	

Při porovnání z-skór obou skupin v jednotlivých sledovaných oblastech lze konstatovat, že míra plánování ukončení sportovní kariéry se nejvíce projevila v psychosociální oblasti (0,25 z-bodu), dále v životní spokojenosti (0,20 z-bodu), v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (0,13 z-bodu), zdravotní oblasti (0,06 z-bodu) a nejméně v již zmiňované oblasti sociální (0,02 z-bodu).

Velmi zajímavé výsledky pak předkládá tabulka 41, v níž lze nalézt rozdíly ve sledovaných oblastech posportovního života mezi skupinami respondentů rozdělených podle míry vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry.

Respondenti, kteří odkazovali na vyšší míru vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry překvapivě zažívali větší problémy v sociální oblasti než respondenti, kteří odkazovali spíše na menší míru sociální podpory. Stejně výsledky lze shledat v oblasti psychosociální, tam je ovšem rozdíl mezi sledovanými skupinami zanedbatelný.

Naopak v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací a oblasti zdraví odkazovali na větší potíže, ti respondenti, kteří vnímali spíše menší sociální podporu po ukončení jejich sportovní kariéry. Stejně tak zažívali i menší životní spokojenost.

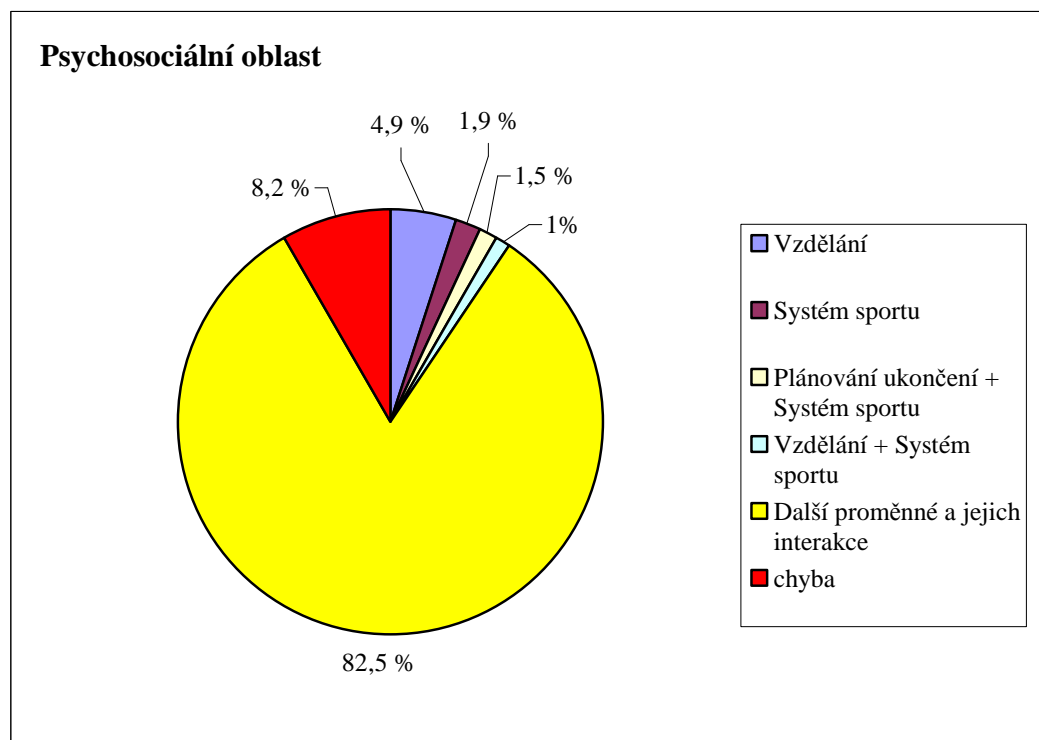
Při porovnání rozdílů z-skórů obou skupin respondentů v jednotlivých oblastech lze konstatovat, že míra vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry se nejvíce promítla do vnímané životní spokojenosti (0,32 z-bodu), dále do zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (0,16 z-bodu), do sociální a zdravotní oblasti (shodně 0,15 z-bodu) a nejméně do oblasti psychosociální (0,02 z-bodu).

Tabulka 41 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní míry vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry na kvalitu posportovního života

	Míra sociální podpory	M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=98)	12,09	3,590	0,01
	Nižší (N=69)	12,01	3,380	-0,01
	Celkem (N=167)	12,06	3,495	
Sociální oblast	Vyšší (N=98)	11,46	3,772	0,06
	Nižší (N=69)	10,96	3,371	-0,09
	Celkem (N=167)	11,25	3,610	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Vyšší (N=98)	11,11	4,071	-0,07
	Nižší (N=69)	11,84	4,919	0,09
	Celkem (N=167)	11,41	4,441	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=98)	13,37	3,904	-0,05
	Nižší (N=69)	13,88	3,066	0,10
	Celkem (N=167)	13,58	3,581	
Životní spokojenost	Vyšší (N=98)	22,38	4,464	0,13
	Nižší (N=69)	20,93	4,548	-0,19
	Celkem (N=167)	21,78	4,542	

Následující obrázky (46 – 50) prezentují grafické vyjádření velikosti účinku nezávisle proměnných (a jejich interakcí) na sledované závisle proměnné. Pro vyjádření velikosti účinku bylo použito procentní vyjádření η^2 ($100\eta^2$). V grafech jsou z důvodu přehlednosti prezentovány pouze proměnné (či jejich interakce), u nichž hodnota η^2 přesáhla nebo se rovnala 0,01 (tj. 1 %). Proměnné u nichž hodnota η^2 nedosáhla této hranice jsou graficky vyjádřeny souhrně jako položka „Další proměnné a jejich interakce“.

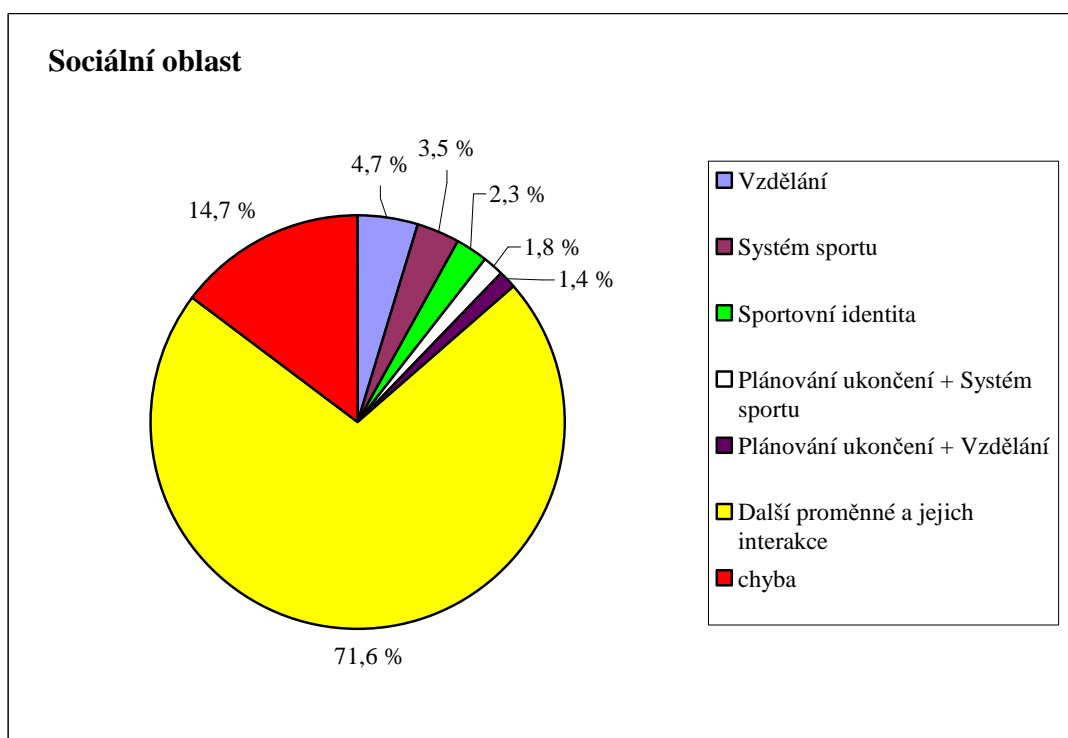
Součet hodnot η^2 u všech proměnných představuje koeficient determinace R^2 , který udává poměr variability vysvětlené modelem (tedy všemi nezávisle proměnnými a jejich interakcemi) na celkovou variabilitu. Hodnoty R^2 jsou u jednotlivých proměnných tyto: psychosociální oblast - $R^2 = 0,918$; sociální oblast - $R^2 = 0,853$; zaměstnanecko/vzdělávací oblast - $R^2 = 0,895$; oblast zdraví - $R^2 = 0,919$; životní spokojenost - $R^2 = 0,897$ (podklady pro výpočet hodnot η^2 na základě analýzy rozptylu včetně hodnot R^2 jsou uvedeny v příloze 12) .

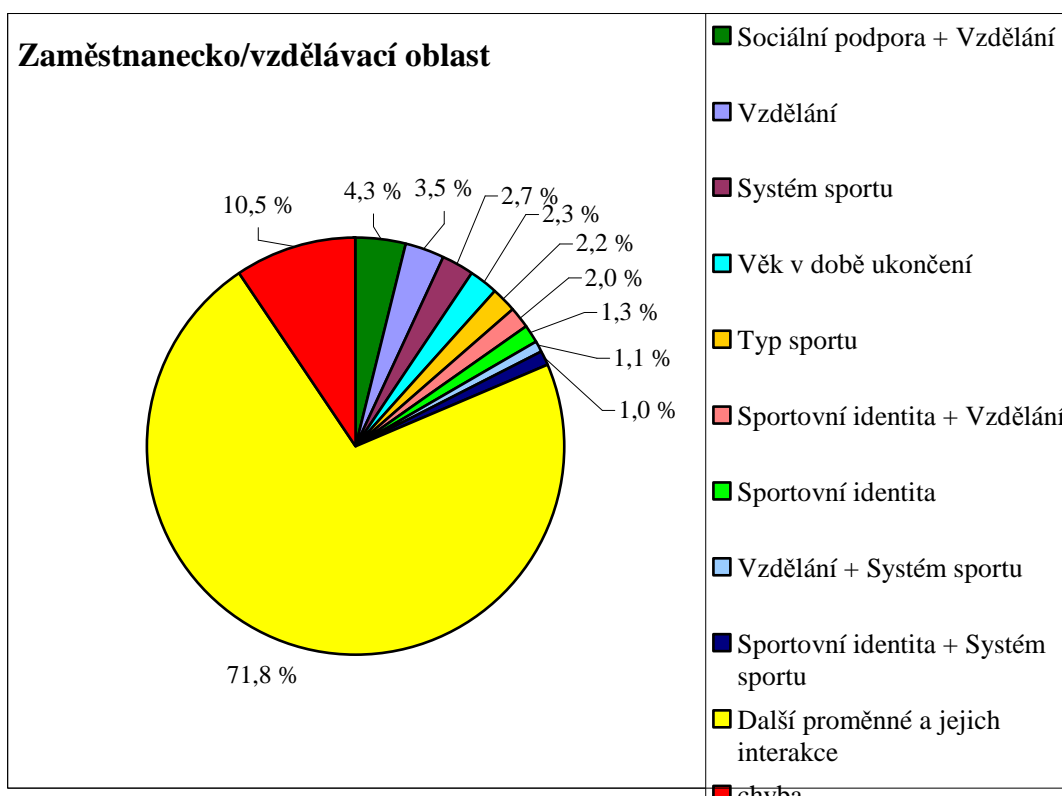
Obr. 46 – Grafické vyjádření velikosti účinku sledovaných proměnných (procentní vyjádření η^2) na psychosociální oblast

Z obrázku 46 je zřejmé, že situace v psychosociální oblasti u bývalých vrcholových sportovců je z největší míry asociována s úrovní dosaženého vzdělání, následované proměnnou úroveň zapojení do systému sportovní přípravy, jejich vzájemnou interakcí a interakcí proměnných míra plánování ukončení sportovní kariéry a úroveň zapojení do systému sportovní přípravy. Žádná z dalších proměnných, ani jejich vzájemné interakce, nedosáhly hodnot výše zmíněných proměnných, nicméně jejich souhrn představuje více než dvě pětiny vysvětleného modelu proměnné psychosociální oblast. Celkově jsou tak sledované nezávisle proměnné asociovány s 91,8 % modelu ($R^2 = 0,919$). 8,2 % rozptylu proměnné psychosociální oblast není asociována se sledovanými nezávisle proměnnými (ani jejich interakcemi).

Následující obrázek (47) představuje podíl jednotlivých sledovaných proměnných na variabilitu závisle proměnné sociální oblast. Sociální oblast je i v tomto případě nejvíce asociována s úrovní dosaženého vzdělání. Rovněž úroveň zapojení do systému sportovní přípravy hraje, stejně jako v předchozím případě, důležitou roli. Nad jednocentní hranici se dostaly rovněž proměnné vnímaná sportovní identita a interakce míry plánování ukončení sportovní kariéry a úrovně zapojení do systému sportovní přípravy, popřípadě úrovně dosaženého vzdělání.

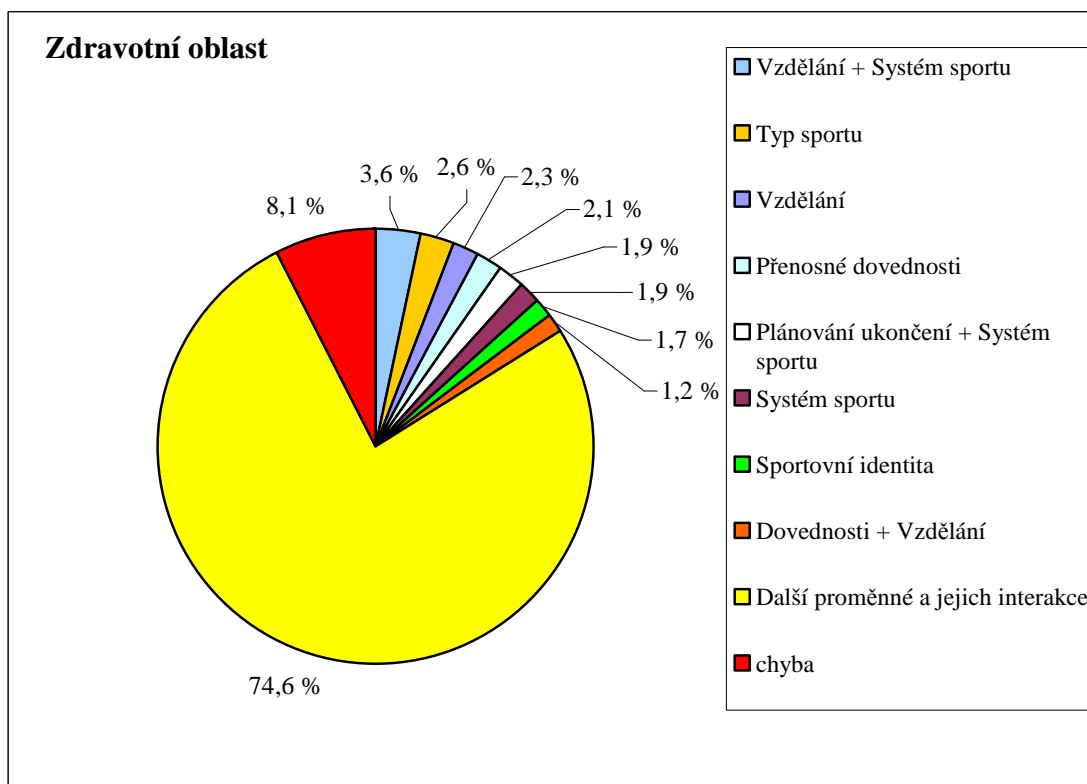
Obr. 47 - Grafické vyjádření velikosti účinku sledovaných proměnných (procentní vyjádření η^2) na sociální oblast

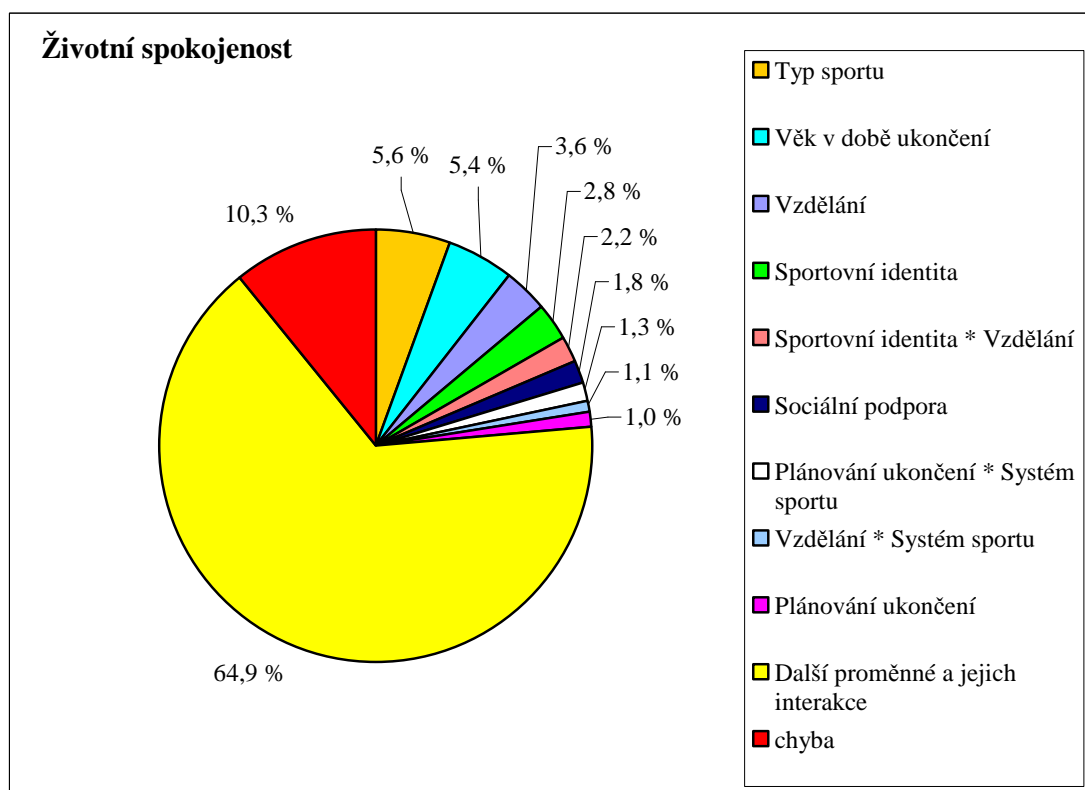
Obr. 48 - Grafické vyjádření velikosti účinku sledovaných proměnných (procentní vyjádření η^2) na zaměstnanecko/vzdělávací oblast

Variabilita v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (viz obrázek 48) je nejvíce asociována s interakcí proměnných míra vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry a úroveň dosaženého vzdělání. Stejně jako ve dvou předchozích případech hrají důležitou roli rovněž proměnné úroveň dosaženého vzdělání a úroveň zapojení do systému sportovní přípravy. Dalšími proměnnými, které jsou více vysvětlují variabilitu sledované oblasti jsou věk v době ukončení sportovní kariéry, typ sportu, míra vnímané sportovní identity a případně interakce mezi některými ze zmiňovaných proměnných.

Obrázek 49 představuje podíl jednotlivých sledovaných proměnných na variabilitu závisle proměnné oblast zdraví. Největší podíl na vysvětlené variabilitě oblasti zdraví má v tomto případě proměnná vytvořená interakcí proměnných úroveň dosaženého vzdělání a úroveň zapojení do systému sportovní přípravy. Důležitou úlohu zde hraje rovněž typ sportu. Nad jednocentní hranici η^2 se v tomto případě dostává proměnná míra osvojení si přenosných dovedností. U této proměnné se očekávalo výraznější zastoupení spíše v jiných sledovaných oblastech.

Obr. 49 - Grafické vyjádření velikosti účinku sledovaných proměnných (procentní vyjádření η^2) na oblast zdraví

Obr. 50 - Grafické vyjádření velikosti účinku sledovaných proměnných (procentní vyjádření η^2) na životní spokojenost

Typ sportu, následovaný věkem v době ukončení sportovní kariéry, jsou proměnné, které se největší měrou podílí na variabilitě proměnné životní spokojenost (viz obrázek 50). Vyšší měrou se na této variabilitě rovněž podílí proměnné úroveň dosaženého vzdělání a míra vnímané sportovní identity a jejich vzájemná interakce. Všechny sledované nezávisle proměnné a jejich vzájemné interakce jsou asociovány s celkem 89,7 % variability proměnné vnímaná životní spokojenost ($R^2 = 0,897$).

Hodnoty η^2 pro nezávisle proměnné a jejich interakce ve všech sledovaných oblastech naznačují, že zkoumaný jev je velmi složitý. Variabilita všech závisle proměnných je asociována převážně vzájemnými interakcemi nezávisle proměnných, přičemž pouze malé množství proměnných překračuje hranici 1 % vysvětlující celkovou variabilitu závisle proměnné.

VIII.2.11.3. Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na zvolených copingových strategiích

Byla sledována vnímaná kvalita posportovního života bývalých vrcholových sportovců v oblastech psychosociální, sociální, zaměstnanecko/vzdělávací, oblasti zdraví a vnímané životní spokojenosti v závislosti na míře užití jednotlivých copingových strategií.

Sledovaný vztah byl zjišťován pomocí vícerozměrné analýzy rozptylu, kde vedle popisu hodnot rozdílů mezi úrovněmi nezávisle proměnných, byla sledována rovněž relativní věcná významnost efektu nezávisle proměnné na závisle proměnné vyjádřená η^2 . Míra užití jednotlivých copingových strategií byla definována vždy na dvou úrovních.

Následující tabulky přibližují hodnoty průměrů, směrodatných odchylek a z-bodů u sledovaných úrovní užití jednotlivých copingových strategií v návaznosti na sledované oblasti posportovního života. Tabulky prezentují výsledky u copingových strategií v posloupnosti: copingová strategie neakceptace, copingová strategie útěku, copingová strategie seberozptýlení, copingová strategie proaktivní a copingová strategie sportovní.

Výsledky prezentované v tabulce 42 ukazují, že užití copingové strategie neakceptace se ukázalo jako bariéra optimálního přechodového procesu. Respondenti využívající tuto strategii více zažívali větší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života a zároveň menší životní spokojenost než respondenti, kteří využívali tuto copingovou strategii méně. Copingové činnosti spojené s touto strategií, jmenovitě odmítání („*Nemohl/a jsem si připustit, že má sportovní kariéra opravdu skončila.*“), sebeobviňování („*Dával/a jsem si za vinu, do jaké situace jsem se dostal/a.*“) a neangažování („*Vzdal/a*

jsem snahu vyrovnat se s ukončením sportovní kariéry.“) se ukázaly spíše jako zdroje problémů v posportovním životě.

Tabulka 42 – Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní užití copingové strategie neakceptace na kvalitu posportovního života

Míra užití copingové strategie neakceptace		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=77)	13,18	3,855	0,30
	Nižší (N=92)	11,05	2,841	-0,34
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	Vyšší (N=77)	12,43	3,651	0,34
	Nižší (N=92)	10,17	3,284	-0,31
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	
Zaměstnanecko/vzdělávací oblast	Vyšší (N=77)	12,52	4,672	0,24
	Nižší (N=92)	10,42	3,995	-0,24
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=77)	14,19	3,756	0,16
	Nižší (N=92)	13,07	3,321	-0,15
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	Vyšší (N=77)	20,36	4,787	-0,29
	Nižší (N=92)	22,91	3,969	0,29
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

Nejvíce negativně se užití této copingové strategie projevilo v sociální oblasti (kde rozdíl mezi sledovanými skupinami vyjádřený rozdílem z-skórů byl 0,75 z-bodu) a psychosociální oblasti (0,74 z-bodu). Relativně velké rozdíly mezi skupinami lze sledovat rovněž v životní spokojenosti (0,59 z-bodu), v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (0,48 z-bodu) i v oblasti zdraví (0,31 z-bodu).

Následující tabulka (č. 43) ukazuje hodnoty rozdílů mezi skupinami respondentů, kteří více či méně využívali copingovou strategii útěku. Užití copingové strategie útěku, jmenovitě užívání návykových látek (*„Pil/a jsem alkohol nebo užíval/a jiné drogy, abych se cítil/a lépe.“*), víra (*„Modlil/a jsem se k Bohu / meditoval/a jsem.“*) a humor (*„Vtipkoval/a jsem o situaci, ve které jsem se ocitl/a.“*) se ukázalo spíše jako bariéra optimálního přechodového procesu. Ti respondenti, kteří copingovou strategii útěku využívali více zažívali větší problémy v sociální a zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a zároveň nižší životní spokojenost. Nicméně je nutné zmínit, že v psychosociální a zdravotní oblasti se užití copingové strategie projevilo jako zdroj optimálního přechodového procesu, ale rozdíly mezi skupinami lze hodnotit jako zanedbatelné.

Nejvíce se užití copingové strategie negativně negativně projevilo v sociální oblasti, kde rozdíl mezi skupinami respondentů podle úrovně užití této strategie představoval 0,49 z-bodu. Dále se užití copingové strategie útěku negativně projevilo ve vnímání životní spokojenosti (0,23 z-bodu) a zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (0,21 z-bodu). Pozitivně, avšak minimálně, se užití této strategie projevilo v oblastech psychosociální a zdravotní (shodně 0,02 z-bodu).

Tabulka 43 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní užití copingové strategie útěku na kvalitu posportovního života

Míra užití copingové strategie útěku		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=70)	11,99	3,740	-0,01
	Nižší (N=99)	12,05	3,333	0,01
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	Vyšší (N=77)	12,21	3,671	0,28
	Nižší (N=92)	10,48	3,433	-0,21
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	
Zaměstnanecko/vzdělávací oblast	Vyšší (N=77)	11,93	4,411	0,12
	Nižší (N=92)	10,99	4,423	-0,09
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=77)	13,54	4,002	-0,01
	Nižší (N=92)	13,61	3,232	0,01
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	Vyšší (N=77)	21,27	4,170	-0,16
	Nižší (N=92)	22,09	4,760	0,07
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

Užití copingové strategie seberozptýlení (viz tabulka 44) se projevilo jednoznačně jako zdroj optimálního adaptačního procesu do posportovního života. Ti respondenti, kteří si ve větší míře „užívali aktivit, které dříve při sportovní kariéře omezovali (zábava, kultura, čas s kamarády, aj.)“ a „soustředili se na jiné životní aktivity“ odkazovali na menší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života a zároveň větší životní spokojenost než respondenti užívající tuto copingovou strategii v menší míře.

Nejvíce pozitivně se užití copingové strategie seberozptýlení projevilo v psychosociální oblasti (0,38 z-bodu), dále ve vnímané životní spokojenosti (0,36 z-bodu), v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (0,30 z-bodu), méně pak v oblastech sociální a zdravotní (shodně 0,04 z-bodu).

Tabulka 44 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní užití copingové strategie seberozptýlení na kvalitu posportovního života

Míra užití copingové strategie seberozptýlení		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=88)	11,40	3,320	-0,19
	Nižší (N=81)	12,70	3,576	0,19
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	Vyšší (N=88)	11,13	3,562	-0,02
	Nižší (N=81)	11,28	3,712	0,02
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Vyšší (N=88)	10,75	4,049	-0,16
	Nižší (N=81)	12,06	4,739	0,14
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=88)	13,51	3,404	-0,02
	Nižší (N=81)	13,65	3,742	0,02
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	Vyšší (N=88)	22,50	3,839	0,20
	Nižší (N=81)	20,94	5,078	-0,16
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

Následující tabulka (45) přibližuje výsledky ve sledovaných oblastech posportovního života v porovnání skupin respondentů rozdělených podle míry užití copingové strategie proaktivní.

Tabulka 45 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní užití copingové strategie proaktivní na kvalitu posportovního života

Míra užití copingové strategie proaktivní		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=73)	12,47	3,794	0,12
	Nižší (N=96)	11,69	3,232	-0,10
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	Vyšší (N=73)	12,00	3,962	0,20
	Nižší (N=96)	10,59	3,237	-0,19
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	
Zaměstnanecko/ vzdělávací oblast	Vyšší (N=73)	12,26	4,652	0,19
	Nižší (N=96)	10,71	4,152	-0,15
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=73)	13,16	3,621	-0,12
	Nižší (N=96)	13,90	3,499	0,09
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	Vyšší (N=73)	21,36	4,214	-0,09
	Nižší (N=96)	22,05	4,756	0,06
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

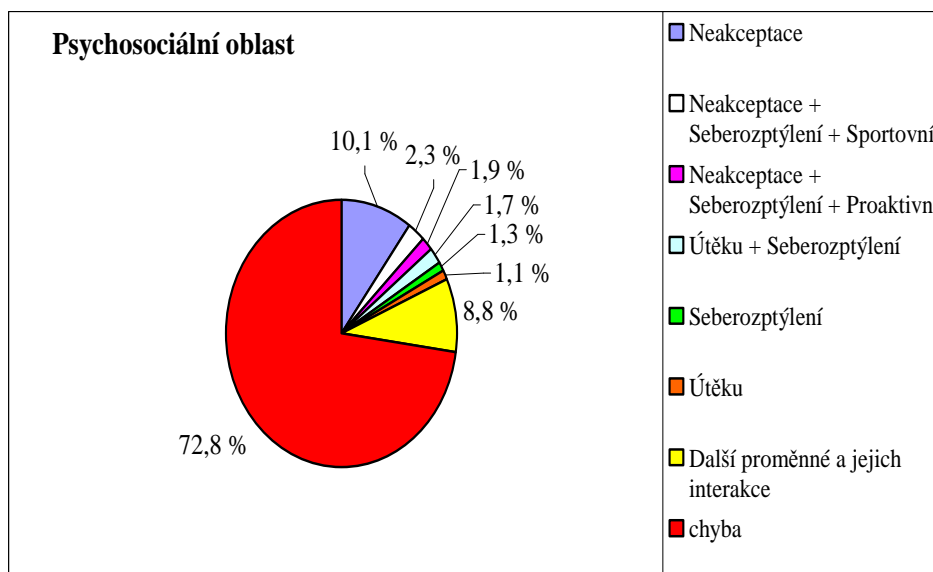
Užití copingové strategie se ukázalo se spíše jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Oproti očekávání respondenti, kteří se ve větší míře „snažili vymyslet plán, co v budoucnu dělat“ a „snažili se získat informace od lidí, kteří s ukončením sportovní kariéry mají zkušenosti (jiní sportovci, odborníci...)“ odkazovali na větší problémy v psychosociální, sociální a zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a zároveň na nižší životní spokojenost v posportovním životě oproti respondentům, kteří tuto strategii využívali v menší míře. Nejvíce negativně se tak copingová strategie proaktivní projevila v sociální oblasti (0,39 z-bodu), dále v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (0,34 z-bodu), psychosociální oblasti (0,22 z-bodu) a vnímané životní spokojenosti (0,15). Jedinou oblastí, kde se užití této copingové strategie projevilo pozitivně byla oblast zdraví (0,21 z-bodu).

Strategie sportovní (viz tabulka 46) indikovaná výrokem „snažil/a jsem se i dále sportovat, cvičit, zůstat v kontaktu se sportem“ se ukázala jako zdroj optimálního přechodového procesu do posportovního života v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti (rozdíl mezi sledovanými úrovněmi byl 0,24 z-bodu), vnímané životní spokojenosti (0,24 z-bodu) a nepatrně i v sociální oblasti (0,02 z-bodu). Naopak jako bariéra optimálního přechodového procesu se tato strategie projevila ve zdravotní oblasti, kde ovšem rozdíl mezi sledovanými skupinami nebyl velký, a v psychosociální oblasti, kde byl rozdíl mezi skupinami zanedbatelný (shodně 0,02 z-bodu).

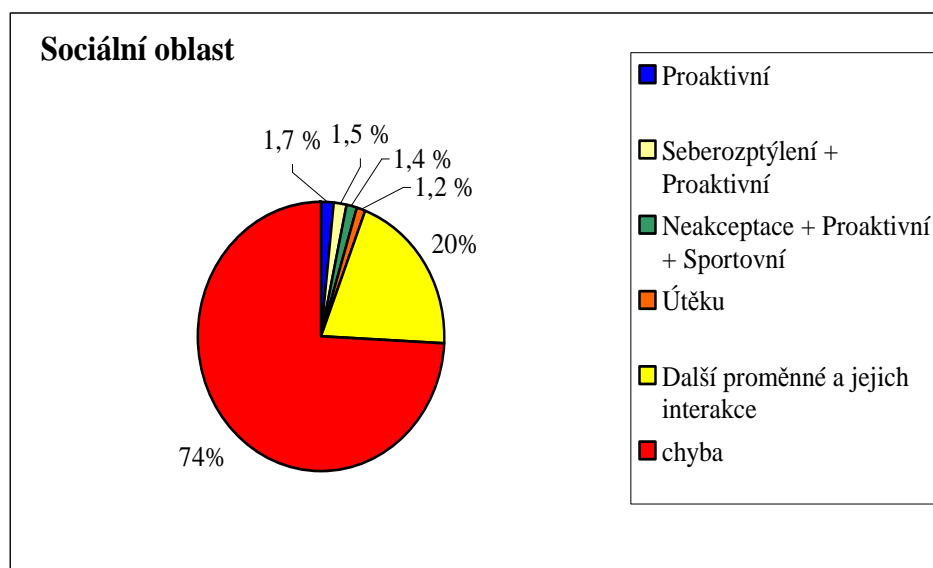
Tabulka 46 - Hodnoty rozdílů sledovaných úrovní užití copingové strategie sportovní na kvalitu posportovního života

Míra užití copingové strategie sportovní		M	SD	z-skóre
Psychosociální oblast	Vyšší (N=83)	12,04	3,427	0,01
	Nižší (N=86)	12,01	3,583	-0,01
	Celkem (N=169)	12,02	3,497	
Sociální oblast	Vyšší (N=83)	11,19	3,921	-0,01
	Nižší (N=86)	11,21	3,336	0,01
	Celkem (N=169)	11,20	3,625	
Zaměstnanecko/vzdělávací oblast	Vyšší (N=83)	10,83	4,496	-0,12
	Nižší (N=86)	11,91	4,324	0,12
	Celkem (N=169)	11,38	4,429	
Zdravotní oblast	Vyšší (N=83)	13,73	3,735	0,04
	Nižší (N=86)	13,43	3,397	-0,04
	Celkem (N=169)	13,58	3,560	
Životní spokojenost	Vyšší (N=83)	22,29	4,528	0,12
	Nižší (N=86)	21,23	4,498	-0,12
	Celkem (N=169)	21,75	4,530	

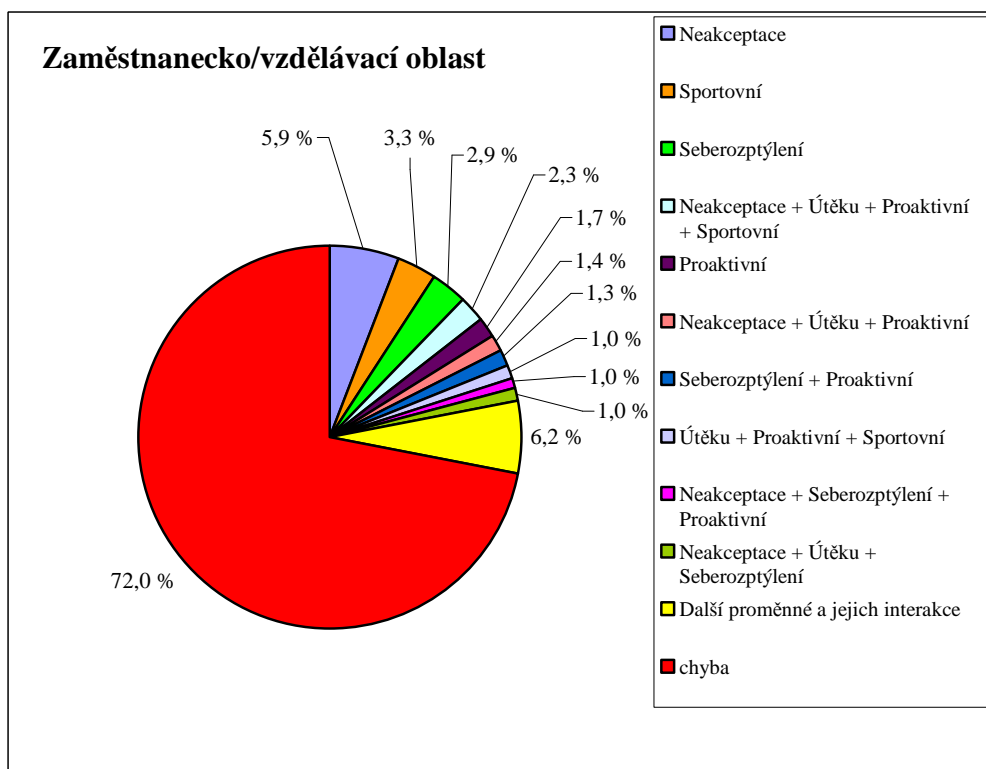
Následující obrázky (51 – 55) prezentují grafické vyjádření velikosti účinku užití jednotlivých copingových strategií (a jejich interakcí) na sledované oblasti posportovního života. Pro vyjádření velikosti účinku bylo použito procentní vyjádření η^2 ($100\eta^2$). V grafech jsou z důvodu přehlednosti prezentovány pouze proměnné, u nichž hodnota η^2 přesáhla nebo se rovnala 0,01 (tj. 1 %). Proměnné, u nichž hodnota η^2 nedosáhla této hranice, jsou graficky vyjádřeny souhrně jako položka „Další proměnné a jejich interakce“ (podklady pro výpočet hodnot η^2 na základě analýzy rozptylu jsou uvedeny v příloze 13).

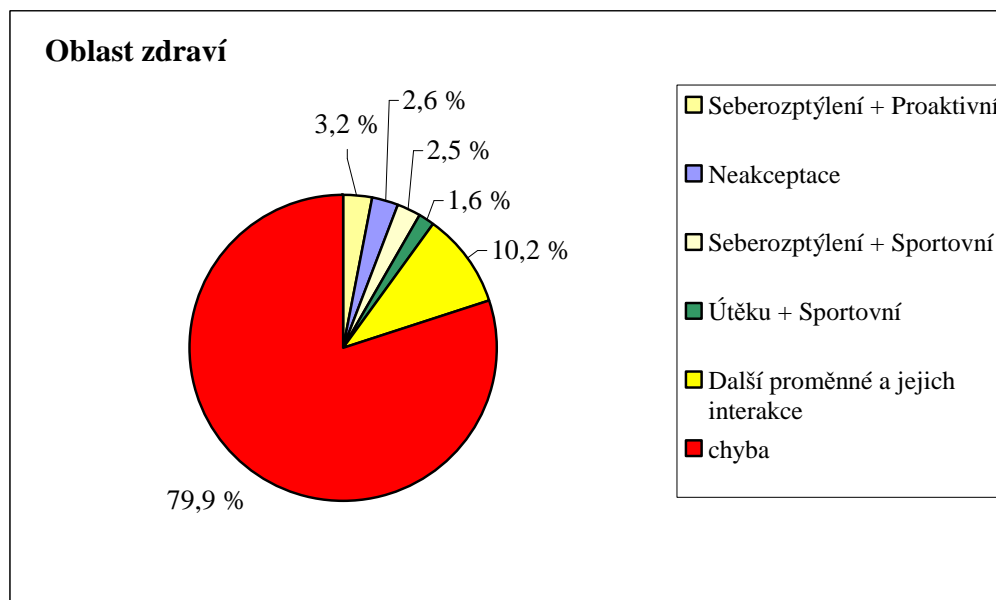
Obr. 51 – Grafické vyjádření velikosti účinku užití copingových strategií (procentní vyjádření η^2) na psychosociální oblast

Obr. 52 - Grafické vyjádření velikosti účinku užití copingových strategií (procentní vyjádření η^2) na sociální oblast

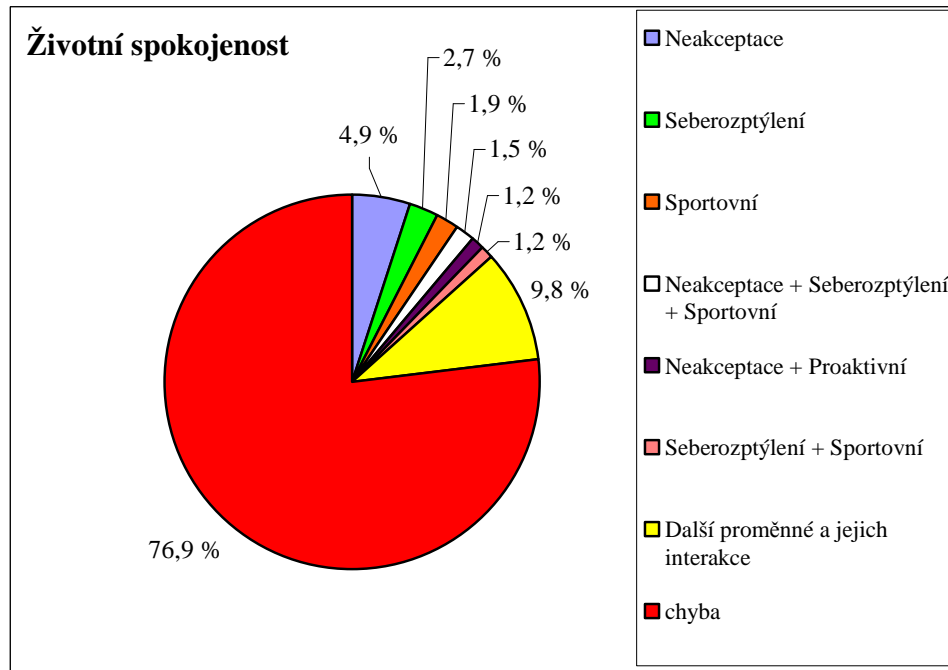
Obr. 53 – Grafické vyjádření velikosti účinku užití copingových strategií (procentní vyjádření η^2) na zaměstnanecko/vzdělávací oblast

Obr. 54 – Grafické vyjádření velikosti účinku užití copingových strategií (procentní vyjádření η^2) na oblast zdraví

Jak lze z obrázků 51 až 55 vyčíst, užití jednotlivých copingových strategií se do jednotlivých oblastí posportovního života nepromítlo nijak výrazně. Například do oblasti

sociální se sice užití jednotlivých copingových strategií, především pak jejich vzájemných interakcí, promítlo do celkové variability proměnné sociální oblast z 36 %, nicméně ani u jedné copingové strategie (či interakcí více strategií) nebyla velikost efektu větší než 2 %.

Obr. 55 – Grafické vyjádření velikosti účinku užití copingových strategií (procentní vyjádření η^2) na životní spokojenost

Nejvíce se mezi copingovými strategiemi, které větší měrou přispěly k variabilitě ve sledovaných oblastech (mimo sociální oblast), byla copingová strategie neakceptace. Jak již bylo zmíněno v předchozím textu, copingová strategie neakceptace se projevila jednoznačně jako bariéra optimálního přechodového procesu. Z tohoto pohledu by užití této copingové strategie měla být věnována zvláštní pozornost v praxi.

VIII. DISKUSE

Výsledky výzkumu kromě již komentovaných výsledků I. fáze výzkumu (viz kapitola VII.1.11 Shrnutí výsledků I. fáze výzkumu), základních charakteristik výzkumného souboru (viz kapitola VII.2.1.9. Shrnutí charakteristik výzkumného souboru) a charakteristik průběhu sportovní kariéry (viz kapitola VII.2.2.5. Shrnutí průběhu sportovní kariéry) ukázaly, že 52,7 % respondentů uvádělo důvody pro ukončení jejich sportovní kariéry indikující spíše dobrovolné ukončení sportovní kariéry, naopak 46,8 % respondentů uvádělo důvody ukončení jejich sportovní kariéry indikující spíše nedobrovolné ukončení sportovní kariéry.

Nejčastěji zmiňovanými důvody pro ukončení sportovní kariéry byly nový životní cíl, pokles motivace, pokles nebo stagnace výkonnosti, zdravotní problémy, zranění, rodinné důvody, věk či nové zaměstnání/kariéra. Naopak mezi méně uváděnými důvody byly traumatická životní událost, sportovní neúspěch, dojiždění/stěhování nebo deselekce. Při dotazování na důvody ukončení sportovní kariéry měli respondenti možnost vybrat dle svého uvážení jeden i více důvodů pro ukončení jejich sportovní kariéry naráz. Čtrnáct respondentů označilo pouze jeden důvod jako velmi důležitý pro ukončení jejich sportovní kariéry. Výsledky tak korespondují s výsledky studií (Koukouris, 1991, 1994; Stambulova 1994; Swain, 1991; Taylor, & Ogilvie, 1994; Wylleman, Lavallee, & Alfermann, 1999, aj.), které předkládají, že ne pouze jeden, ale většinou kombinace více různých důvodů stojí za ukončením sportovní kariéry. Pořadí důležitosti důvodů pro ukončení sportovní kariéry pak jsou naopak v rozporu s výsledky studií (např. Ogilvie, & Taylor, 1993; Werthner, & Orlick, 1986), které předkládají jako nejčastější důvody pro ukončení kariéry zranění, chronologický věk, deselekci a osobní volbu. V tomto případě je nutno poznamenat, že ve zmíněných výzkumech byli dotazováni američtí univerzitní sportovci. Rozdíly mezi sportovním systémem v USA a v naší republice jsou více než zřejmé, proto komparace výsledků s těmito studii musí být brána s určitými omezeními.

Jakýmsi českým specifikem je pak zjištěný důvod pro ukončení sportovní kariéry „problematické vztahy“ (37 respondentů jej uvedlo jako rozhodující pro ukončení jejich sportovní kariéry), který není zmiňován v žádném předešlém zahraničním výzkumu. Naopak tento důvod uvádí ve své studii již Kopecká (1985), která konstatuje, že neshody s trenérem bylo vnímáno 47 % respondentek jako silně působící vliv na vývoj kariéry a např. zhoršení vztahů ve sportovním kolektivu bylo vnímáno 20 % respondentek jako

událost s rozhodujícím vlivem na vývoj sportovní kariéry. Zajímavý je rovněž výsledek umístění důvodu „touha končit na vrcholu“, který uvedlo 29 respondentů jako rozhodující pro ukončení jejich sportovní kariéry. Tento důvod, který není uváděn v žádné z předešlých výzkumných studií, byl odhalen v I. fázi tohoto výzkumu. Další důvod pro ukončení sportovní kariéry, který byl odhalen v tomto výzkumu a není v dřívějších výzkumech zmiňován, je ukončení kariéry z důvodu znemožnění účasti na významné sportovní akci z politických důvodů (2 respondenti zmínili politický bojkot OH v Los Angeles).

Dřívější výzkumy ukazují, že důvod zranění je jedním z nejčastějších důvodů ukončení sportovní kariéry, např. ve výzkumu Mihoviloviče (1968) tento důvod uvedla třetina dotazovaných, ve výzkumu Svobody a Vaňka (1982) to bylo 24 % a např. ve výzkumu Allison a Meyer (1988) tento důvod uvedlo 15 % respondentů. Jak ukazují i výsledky tohoto výzkumu, důvod zranění a zdravotní problémy jsou opravdu jedny z nejčastějších důvodů, v tomto výzkumu uvedlo tento důvod jako důležitý celkově 39,2 % respondentů.

Srovnatelné výsledky lze sledovat i u důvodu: věk. 30,4 % respondentů uvedlo věk jako důležitý důvod pro ukončení kariéry. Pro srovnání Mihovilovic (1968) ve své studii odhazuje na 27 % svých respondentů. I další studie označují věk jako jeden z nejčastějších důvodů ukončení sportovní kariéry, u výzkumu Svobody a Vaňka (1982) to bylo 13 % respondentů, u Allison a Meyer (1988) 10 % respondentů.

Výsledky ukazují na zastoupení i dalších v literatuře zmiňovaných důvodů ukončení sportovní kariéry. Werthnerem a Orlickem (1986) zmiňovaná potřeba nabrání nového životního směru byla důležitá pro 42,3 % respondentů, tento důvod tak byl nejvýše ohodnoceným důvodem s ohledem na důležitost pro ukončení kariéry. Posun v motivaci zmiňovaný např. Svobodou a Vaňkem (1982) i Kopeckou (1985) byl rovněž důležitým důvodem pro 35,7 % respondentů. Thomasem a Ermlerem (1988) zmiňované ekonomické důvody byly důležité pro 19,5 % respondentů (finanční důvody).

Vědci již v dřívějších výzkumech předkládali hypotézu, že stupeň dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry ovlivňuje kvalitu adaptačního procesu v době po sportovní kariéře. Lavallee (2000) např. předkládá, že nedobrovolné ukončení kariéry je neočekávané a náhlé ukončení a tím se může stát velmi obtížným, jelikož na něj jsou sportovci jen zřídka připraveni. Naopak např. Taylor a Ogilvie (2001) varují před zobecňováním tohoto tvrzení a říkají, že ačkoliv se dobrovolné ukončení sportovní kariéry dá považovat za nejžádanější, pro nedostatek empirických důkazů by nemělo být zobecňováno tvrzení, že dobrovolné

ukončení sportovní kariéry usnadňuje proces ukončení sportovní kariéry a následnou adaptaci do posportovního života.

Výsledky výzkumu ukazují, že respondenti, kteří odkazovali spíše na dobrovolné ukončení sportovní kariéry, vykazovali menší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života a zároveň na vyšší životní spokojenost než respondenti, kteří odkazovali spíše na nedobrovolné ukončení sportovní kariéry. Výsledky tak korespondují s tvrzení Lavalleeho (2000) i například s tvrzením Cecič-Erpič (1999), která pomocí testu ANOVA porovnávala vnímanou životní spokojenost 19 bývalých vrcholových sportovců v závislosti na stupni dobrovolnosti ukončení jejich sportovní kariéry. Test ANOVA prezentovaný v jejím výzkumu odhalil signifikantní rozdíl mezi těmito skupinami respondentů na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ ($F(1,17) = 5,07$; $p = 0,035$). Cecič-Erpič (1999) následně výsledek hodnotí tak, že dobrovolné ukončení sportovní kariéry může být spojováno s jednodušším a hladším průběhem adaptace do posportovního života. Údaje o tom, zda je výzkumný soubor reprezentativní Cecič-Erpič (1999), nepředkládá.

O pár let později Cecič-Erpič (2004) prezentovala výzkum, ve kterém dotazovala 85 bývalých slovinských vrcholových sportovců (reprezentativnost výběru autorka nedeklaruje). Ve svých závěrech autorka konstatuje, že stupeň dobrovolnosti ukončení vrcholové sportovní kariéry je jedním z faktorů, který signifikantně ovlivňuje kvalitu posportovního života. Předkládány jsou výsledky $F(1,83) = 19,01$; $p < 0,01$ pro problémy v psychologické oblasti; $F(1,83) = 8,19$; $p < 0,01$ pro problémy v zaměstnanecké oblasti; $F(1,83) = 13,51$; $p < 0,01$ pro problémy v psychosociální oblasti; $F(1,83) = 13,51$; $p < 0,01$ pro problémy s organizací posportovního života. Autorka nepředkládá údaje o nestatistické významnosti, tudíž bližší srovnání výsledků výzkumů je obtížné.

Někteří vědci předkládají tvrzení, že výrazná sportovní identita, charakterizovaná jako stupeň identifikace jedince s rolí sportovce, může mít pro sportovce negativní vliv, který se může projevit zejména při přechodu do posportovního života. Např. Baillie a Danish (1992, s. 78) říkají: „*věříme, že nálepka „sportovec“ je hlavní příčinou většiny problémů spojených s ukončením sportovní kariéry.*“ Ogilvie, Howe (1982, s. 79) k tématu říkají: „*...čím více se sportovec identifikuje se svým sportem, tím dramatičtější bude následná krize identity po ukončení sportovní kariéry.*“ Brewer, Van Raalte a Petitpas (2000) předkládají, že jedinci, jejichž identita nepřesahuje hranice dané sportovním prostředím, mohou mít problémy v rámci procesu ukončení své sportovní kariéry. Některé výzkumy (Haerle, 1975; Mihovilovic, 1968; Werthner, & Orlick, 1986) ukazují, že sportovci

s rozvinutější sociální identitou odkazovali na jednodušší adaptační proces provázející ukončení sportovní kariéry. Výzkum Lavalleeho a spol. (Lavallee, Gordon, & Grove, 1997) toto tvrzení potvrzuje a předkládá, že u jedinců, jejichž sportovní identita se po ukončení sportovní kariéry v porovnání se sportovní identitou během kariéry snížila, došlo k menším problémům během procesu ukončení sportovní kariéry než u jedinců, kteří takovéto snížení neuváděli. K podobným závěrům došla rovněž Ceciř-Erpič (2001). Autorka uvádí, že respondenti s vyšší sportovní identitou uváděli větší psychologické problémy během procesu ukončení sportovní kariéry ($F(1,83) = 7,94$; $p = 0,006$), větší problémy se sebezpojetím během procesu ukončení sportovní kariéry ($F(1,83) = 8,45$; $p = 0,005$) a větší problémy v oblasti organizace posportovního života ($F(1,83) = 4,95$; $p = 0,029$). Ve výzkumu Alfermann a kol. (2004) autorky uvádějí, že vysoká sportovní identita korespondovala s delším průběhem adaptace do posportovního života ($r = 0,20$; $p < 0,05$), s více negativními ($r = 0,24$; $p < 0,01$) a méně pozitivními ($r = -0,14$; $p < 0,05$) emocemi po ukončení sportovní kariéry a s menší spokojeností s dobou ukončení sportovní kariéry ($r = -0,14$; $p < 0,05$). Bohužel ani u jednoho z posledních dvou výzkumů není předpokládán náhodný reprezentativní výběr, ani v jednom případě tento fakt autorky neakceptují a výsledky hodnotí pouze na základě statistické významnosti.

Výsledky tohoto výzkumu rovněž vedou k podpoře závěrů z předešlých výzkumů. Vysoká míra vnímané sportovní identity se projevuje jednoznačně jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Ti, kteří měli vyšší míru vnímané sportovní identity, odkazovali na větší problémy ve všech oblastech posportovního života a zároveň na nižší životní spokojenost než respondenti s nižší vnímanou sportovní identitou.

Některé zdroje literatury (Danish et al., 1993; USOC, 1993) uvádějí, že „životní dovednosti“ (life skills) nebo „přenosné dovednosti“ (transferable skills), tj. takové dovednosti, které se člověk naučí v určité oblasti a je možné je „přenést“ (využít) i v jiných oblastech lidského života, mohou hrát pozitivní úlohu v adaptačním procesu ukončení sportovní kariéry a následném posportovním životě.

Výsledky výzkumu ukázaly, že mezi nejčastěji osvojenými přenosnými dovednostmi u respondentů byly: odhodlání, vytrvalost a silná vůle, dále dovednost určit si a naplnit osobní cíle nebo schopnost pracovat pod tlakem. Na opačném pólu se naopak umístily dovednosti, kterým respondenti nepřizávali takovou váhu a to především organizační schopnosti nebo vybudování společenských kontaktů.

Respondenti s vyšší mírou osvojení přenosných dovedností odkazovali na menší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň na větší životní spokojenost než respondenti, kteří si osvojili přenosné dovednosti méně. Osvojení si přenosných dovedností tak lze jednoznačně hodnotit jako zdroj optimálního procesu přechodu do posportovního života. Lze tak podpořit závěry Danish a kol. (1993) a Olympijského výboru USA (1993) o pozitivní úloze osvojení přenosných dovedností.

Někteří autoři (Gorbett, 1985; Ogilvie, & Taylor, 1993) uvádějí plánování ukončení sportovní kariéry jako důležitý zdroj efektivního vyrovnání se s koncem kariéry. Například Botterill (1982) doporučuje přípravu na ukončení kariéry již dlouho v jejím průběhu, jak ze strany sportovce, tak ze strany trenéra. Někteří autoři (Svoboda, & Vaněk, 1982; Werthner, & Orlick, 1986) dokonce konstatují, že odmítání plánování ukončení sportovní kariéry může mít za následek vážné negativní vlivy na sportovce.

Alfermann a kol. (2004) uvádějí, že bývalí sportovci, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry, zaznamenávali větší spokojenost s obdobím během ukončení sportovní kariéry ($t = 6,39$; $df = 254$; $p < 0,001$) a větší spokojenost v posportovním životě ($t = 2,72$; $df = 236$; $p < 0,01$) než bývalí sportovci, kteří ukončení své sportovní kariéry neplánovali v předstihu.

Výsledky tohoto výzkumu tato tvrzení potvrzují pouze částečně. Respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry ve větší míře, sice zažívali menší životní problémy v psychosociální oblasti, zaměstnanecko vzdělávací oblasti a oblasti zdraví i větší životní spokojenost než ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry v míře menší, či ukončení vůbec neplánovali, ovšem zároveň i větší problémy v sociální oblasti. Vyšší míra plánování se tak dá označit spíše jako zdroj optimálního přechodu do posportovního života, ovšem ne jednoznačně. Rozdíl mezi sledovanými skupinami v sociální oblasti byl ovšem minimální.

O empirické ověření hypotézy, že plánování ukončení sportovní kariéry může být efektivní zdroj adaptace do posportovního života, se ve svém výzkumu pokoušela rovněž Ceciř-Erpič (2004). Autorka své výsledky interpretuje tak, že na hladině signifikantní významnosti $\alpha = 0,05$ není rozdíl mezi těmi, kdo plánovali a těmi, kdo neplánovali ukončení sportovní kariéry významný. Autorka ovšem nepřekládá, že její výzkumný vzorek je reprezentativní. Při porovnání výsledků skupin respondentů na dvou úrovních míry plánování ukončení sportovní kariéry lze z výsledků zjistit, že ti respondenti výzkumu

Cecič-Erpič (2004), kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry, zaznamenali větší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života než ti, kteří odpověděli, že ukončení své sportovní kariéry neplánovali. Takto ovšem výsledky autorka v závěru neprezentuje.

Podpora sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry je některými autory (Pearson, & Petitpas, 1990; Seiler, Schmid, & Schiling, 2000; Sinclair, & Orlick, 1993; Stambulova, 1994; Werthner, & Orlick, 1986, aj.) zmiňována jako jeden ze zdrojů ovlivňujících pozitivně adaptační proces v rámci ukončení sportovní kariéry. Murphy (1995) dokonce považuje podporu sociálního okolí za klíč k optimálnímu adaptačnímu procesu. Werthner a Orlick (1986) udávají, že sportovci, kterým se dostávalo sociální podpory ze strany rodiny a přátel, zažívali snadnější přechodové procesy. Gorbett (1985) doporučuje, že vedle podpory od rodiny a přátel by se mělo sportovců dostávat podpory institucionální. Schlossberg (1981) v této oblasti doporučuje zřízení přípravných konzultačních programů jako nejlepší formu institucionální preventivní podpory.

Mezi zdroji podpory sociálního okolí v době ukončení sportovní kariéry byly nejčastěji uváděni partner, partnerka, manžel, manželka, rodiče a přátelé. Naopak ze strany sportovních organizací/funkcionářů, trenéra, různých nadací a fondů a psychologa se podpory respondentům v době ukončení sportovní kariéry spíše nedostávalo. Respondenti spíše vykazovali menší sociální podporu, přičemž nízké hodnoty byly zastoupeny především u zdrojů nepocházejících z rodinného okolí respondentů.

Z výsledku výzkumu vyplývá, že ti respondenti, kteří odkazovali na vyšší míru vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry, překvapivě zažívali větší problémy v sociální oblasti než respondenti, kteří odkazovali spíše na menší míru sociální podpory. Stejně výsledky lze shledat v oblasti psychosociální, tam je ovšem rozdíl mezi sledovanými skupinami zanedbatelný. Naopak v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací a oblasti zdraví odkazovali na větší potíže ti respondenti, kteří vnímali spíše menší sociální podporu po ukončení jejich sportovní kariéry. Stejně tak zažívali i menší životní spokojenost. Míra vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry tak nemůže být jednoznačně označována jako zdroj či bariéra optimálního přechodového procesu.

Podle Stambulové (2000) je kvalita adaptačního procesu v rámci ukončení sportovní kariéry závislá na způsobu, jakým se s těmito změnami sportovci vyrovnají, tedy na copingových strategiích. Bohužel žádný ze zdrojů nepřináší empirická data k podpoření

(či vyvrácení) tohoto tvrzení. Např. sama Stambulova sice ve svém výzkumu (Alfermann, et al., 2004) sleduje užití jednotlivých copingových strategií, ovšem v designu výzkumu copingové strategie figurují jako závisle proměnné na nezávisle proměnných národnosti (mezinárodní srovnávací výzkum), či míře plánování ukončení sportovní kariéry. Výzkum, který by zkoumal vztah kvality posportovního života jako závisle proměnné na copingových strategiích jako nezávisle proměnných, dosud nebyl proveden.

Výsledky tohoto výzkumu ukazují, že užití copingové strategie neakceptace může být označováno jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Rovněž užití copingové strategie útěku může být považováno spíše za bariéru optimálního přechodu, která se negativně projevuje především v sociální oblasti, zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a vnímané životní spokojenosti. V oblastech psychosociální a zdraví sice užití této copingové strategie vyznělo jako zdroj optimálního přechodového procesu, ale rozdíly mezi sledovanými skupinami byly zanedbatelné. Spíše jako bariéru optimálního přechodového procesu lze pak hodnotit copingovou strategii proaktivní. Respondenti, kteří využívali tuto strategii, více zažívali větší problémy ve všech oblastech (kromě oblasti zdraví) posportovního života, než respondenti, kteří užívali tuto copingovou strategii méně. Dále užití copingové strategie sportovní by se dalo hodnotit spíše jako zdroj optimálního přechodového procesu, pozitivně se užití této strategie projevilo především v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a ve vnímané životní spokojenosti. V dalších sledovaných oblastech se užití právě této copingové strategie projevilo minimálně. Jako jednoznačný zdroj optimálního přechodového procesu se pak dá označit copingová strategie seberozptýlení, jejíž užití se projevilo pozitivně ve všech sledovaných oblastech posportovního života.

V rámci diskuse by bylo vhodné navázat na shrnutí výsledků I. fáze výzkumu, ve kterém bylo pouze nastíněno (a to pouze na základě výsledků I. fáze výzkumu) porovnání zjištění tohoto výzkumu se stěžejními teoretickými modely přechodového procesu v rámci sportovní kariéry (Stambulova, 2003), popřípadě procesu ukončení sportovní kariéry prezentovaným Taylorem a Ogilvie (1994, 2001).

Následující obrázek představuje teoretické vymezení průběhu procesu ukončení vrcholové sportovní kariéry na základě výsledků tohoto výzkumu s přihlédnutím k teoretickým modelům výše zmiňovaných autorů Stambulové (2003) a Taylora a Ogilvieho (1994, 2001).

být určitý spouštěč přechodového procesu tak, jak jej například prezentují zmiňovaní Taylor a Ogilvie (1994, 2001) a Gordon (1995) jako důvody ukončení sportovní kariéry, nebo například předstapeň přechodového procesu prezentovaný Schlossbergovou (Schlossberg, Waters, & Goodman, 1995) nebo Sinclairovou (1990). Model tak začíná proměnnými, které se zapojují do procesu ukončení sportovní kariéry. V této fázi je možné, v duchu modelu Stambulové (2003), doporučit preventivní intervenci. Další fázi modelu představuje copingový proces, ve kterém se sportovec končící sportovní kariéru musí vhodně zvolenými copingovými strategiemi vyrovnat s průběhem přechodového procesu. V modelu je úloha copingových strategií akcentována po vzoru teoretického modelu Stambulové (2003). Třetí fázi představují výstupy přechodového procesu v podobě kvality posportovního života indikované ve sledovaných oblastech. Indikátory kvality posportovního života se mohly odrazit na škále s hraničními mezemi optimální přechodový proces a krizový přechodový proces. Teoretický model by mohl dále pokračovat následnou fází, kterou předkládá Stambulova (2003), představující speciální intervenci pro případ krizového ukončení sportovní kariéry. Autorka ve svém modelu v případě krizového charakteru přechodového procesu navrhuje psychologickou intervenci a pokud by tato intervence byla neefektivní, pak nabízí intervenci psychoterapeutickou.

Při interpretaci teoretického modelu musí být dále přihlíženo k tomu, že proces ukončení sportovní kariéry není uzavřená entita a do procesu vstupují ještě další proměnné okolního prostředí, v duchu Ekologicko-rozvojového modelu Bronfenbrennera (1979) se pak jedná zejména o exosféru a makrosféru. Při interpretaci modelu musí být dále přihlíženo k tomu, že ukončení sportovní kariéry představuje pouze jeden z několika přechodových procesů v životě jedince, jak předkládají v modelu vývoje jedince v jednotlivých sférách života Wylleman a kol. (Wylleman, Alfermann, & Lavallee, 2004).

IX. ZÁVĚRY

Za stěžejní závěry tohoto výzkumu lze považovat následující. Vrcholová sportovní kariéra je pouze jednou z několika fází života jedince, není tedy kariérou celoživotní, má svůj začátek, který je možno vymezit věkem iniciace sportovní činnosti a svůj nevyhnutelný konec. Dle výsledků výzkumu se věk začátku sportovní kariéry pohybuje v průměru okolo 10. roku života a věk ukončení sportovní kariéry kolem roku 30. s tím, že kariéra každého sportovce je velmi individuální a rozdíly lze shledat rovněž mezi jednotlivými sledovanými sporty.

Výsledky jednoznačně prokázaly platnost hypotézy č. 1 v plném rozsahu. Respondenti, jejichž důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše dobrovolné ukončení sportovní kariéry, uváděli menší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň větší životní spokojenost v posportovním životě než respondenti, jejichž důvody ukončení sportovní kariéry indikovaly spíše nedobrovolné ukončení sportovní kariéry.

Při ověřování hypotézy 2 byly zjištěny výsledky, z nichž lze vyvodit následující závěry. Vyšší úroveň dosaženého vzdělání neznamena zároveň menší problémy v posportovním životě a vyšší životní spokojenost. Respondenti se základním vzděláním vykazovali nejmenší problémy ve všech sledovaných oblastech posportovního života a zároveň nejvyšší životní spokojenost s posportovním životem ze všech sledovaných skupin. Druhou skupinou v pořadí ve všech sledovaných oblastech byli respondenti s vysokoškolským vzděláním. Výsledky jednotlivých skupin dle stupně dosaženého vzdělání tak nejsou v přímé posloupnosti, nedá se jednoznačně konstatovat, zda stupeň dosaženého vzdělání je zdroj nebo bariérou adaptačního procesu do posportovního života. Ke stejnému závěru lze dospět při porovnání skupin respondentů podle náležitosti k jednotlivým typům sportů. Zástupci typu sportu II. Atraktivní týmové sporty měli ze všech typů sportu největší problémy v posportovním životě ve všech sledovaných oblastech a zároveň byli nejméně spokojeni ve svém posportovním životě. Zástupci typu sportu I. Top sporty pak byli co do pořadí druhí ve vykazovaných problémech v posportovním životě. Zástupci typů sportů (III. a IV. typ sportu) naopak odkazovali na menší problémy v posportovním životě a vyšší životní spokojenost.

Rovněž úroveň zapojení do řízeného systému sportovní přípravy nemůže být jednoznačně označována jako zdroj, či bariéra adaptačního procesu do posportovního života. Výsledky jednotlivých skupin respondentů v závislosti na úrovni zapojení do zmíněného systému

přípravy jsou velmi různorodé. Stejně závěry lze vyvodit rovněž z výsledků sledované proměnné absolvování zahraničního angažmá, ovšem rozdíly mezi sledovanými skupinami byly ve všech sledovaných oblastech velmi malé.

Naopak konstantní jsou výsledky ve sledovaných oblastech posportovního života při srovnání skupin respondentů podle míry vnímané sportovní identity. Vysoká míra vnímané sportovní identity se projevuje jednoznačně jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Jednoznačně lze rovněž označit vysokou míru osvojení přenosných dovedností, v tomto případě jako zdroj optimálního procesu přechodu do posportovního života.

Dále bylo zjištěno, že ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry ve větší míře, zažívali menší životní problémy v psychosociální oblasti, zaměstnanecko vzdělávací oblasti a oblasti zdraví i větší životní spokojenost než ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry v míře menší, či ukončení vůbec neplánovali. Vyšší míra plánování se ovšem nedá jednoznačně označit jako zdroj optimálního přechodu do posportovního života. V jedné ze sledovaných oblastí, v sociální oblasti, ti respondenti, kteří plánovali ukončení své sportovní kariéry v menší míře, zaznamenali menší problémy oproti druhé skupině bývalých sportovců. Ovšem rozdíl mezi skupinami v tomto případě byl minimální.

Rovněž u proměnné míra vnímané sociální podpory nelze jednoznačně označit za zdroj či bariéru optimálního procesu ukončení sportovní kariéry. Respondenti, kteří odkazovali na vyšší míru vnímané sociální podpory po ukončení sportovní kariéry, zažívali větší problémy v sociální oblasti než respondenti, kteří odkazovali spíše na menší míru sociální podpory. Stejně výsledky lze shledat v oblasti psychosociální, tam je ovšem rozdíl mezi sledovanými skupinami zanedbatelný. Naopak v oblasti zaměstnanecko/vzdělávací a oblasti zdraví odkazovali na větší potíže ti respondenti, kteří vnímali spíše menší sociální podporu po ukončení jejich sportovní kariéry. Stejně tak zažívali i menší životní spokojenost.

Při ověření hypotézy 3 byly zjištěny následující výsledky. Užití copingové strategie neakceptace může být jednoznačně označováno jako bariéra optimálního přechodu do posportovního života. Rovněž užití copingové strategie útěku může být považováno spíše za bariéru optimálního přechodu, která se negativně projevuje především v sociální oblasti, zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a vnímané životní spokojenosti. V oblastech psychosociální a zdraví sice užití této copingové strategie vyznělo jako zdroj optimálního

přechodového procesu, ale rozdíly mezi sledovanými skupinami byly zanedbatelné. Rovněž jako bariéru optimálního přechodového procesu lze hodnotit i copingovou strategii proaktivní. Respondenti, kteří využívali tuto strategii, více zažívali větší problémy ve všech oblastech (kromě oblasti zdraví) posportovního života, než respondenti, kteří užívali tuto copingovou strategii méně. Užití copingové strategie sportovní by se dalo hodnotit spíše jako zdroj optimálního přechodového procesu, pozitivně se užití této strategie projevilo především v zaměstnanecko/vzdělávací oblasti a ve vnímané životní spokojenosti. V dalších sledovaných oblastech se užití právě této copingové strategie projevilo minimálně. Jako jednoznačný zdroj optimálního přechodového procesu se pak dá označit copingová strategie seberozptýlení, jejíž užití se projevilo pozitivně ve všech sledovaných oblastech posportovního života.

Při hodnocení výsledků výzkumu je třeba mít na paměti některé limity a omezení, které mohou přispívat ke zkreslení. V závěru práce jsou nastíněna některá doporučení pro navazující výzkum i pro oblast praxe.

X. LIMITY A OMEZENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Výsledky tohoto výzkumu a jejich interpretace je do určité míry limitována. Mezi limity a omezeními výsledků tohoto výzkumu by měly být uvedeny následující.

Retrospektivní charakter výzkumu může v některých případech být zdrojem chyby způsobené nepřesnou, či zkreslenou odpovědí, či absencí odpovědi ze strany respondenta na některé položky dotazníku. Organizace výzkumu neumožnila (ani to nebylo zvažováno) omezení výzkumného souboru na jedince, u nichž doba od ukončení jejich sportovní kariéry nepřesáhla určitou hodnotu. Takto koncipovaný výzkum provedla například Cecič-Erpič (2004), která dotazovala sportovce, kteří ukončili svoji sportovní kariéru ne déle než před 4 roky (v době výzkumu), nebo Stambulova, Stephan a Jäphag (2007), kteří toto kritérium stanovili na maximálně 10 let. Jelikož průměrná doba od ukončení sportovní kariéry byla u výzkumného souboru 18 let a většina respondentů (65,7 %) ukončila svoji sportovní kariéru před více než 10 lety, riziko zkreslení výsledků tohoto výzkumu z uvedeného důvodu může být veliké.

Další omezení představuje rozsah výzkumného souboru. Ačkoliv se podařilo zajistit relativně vysoký (v porovnání s dřívějšími výzkumy) počet respondentů, při některých statistických operacích mohl nižší počet zástupců jednotlivých skupin způsobit zkreslení výsledků statistických testů.

Omezení výsledků výzkumu mohou představovat rovněž některé metodologické charakteristiky dotazníku již prezentované v kapitole VI.3.1.2. Validita a reliabilita dotazníku.

Při interpretaci výsledků musí být přihlíženo k faktu, že výzkumný soubor nepředstavuje reprezentativní výběr. Jak již bylo naznačeno dříve v textu, rozsah základního souboru není přesně vymezený, neexistuje opora možného výběru, tudíž realizace náhodného výběru v tomto případě není možná. Výzkumný soubor v tomto případě splňuje charakteristiky spíše výběru na základě dostupnosti, či dobrovolnosti. Pro výzkum bylo zajištěno 372 kontaktních poštovních adres na bývalé vrcholové sportovce. Cílem bylo dosažení co nejvyššího procenta návratnosti. Ačkoliv dosažené procento návratnosti dotazníků 47,5 % (184 navrácených vyhodnotitelných dotazníků) převyšuje obvyklé procento návratnosti poštovních dotazníků při sociologickém výzkumu (30 – 40 % (Jeřábek, 1992)), absence návratnosti zbylých dotazníků může představovat značné zkreslení možných výsledků výzkumu. Jeřábek (1992) uvádí, že na dotazník neodpovídají nejčastěji lidé s nižším

vzděláním z méně kvalifikovaných profesí. Při pohledu na základní charakteristiky výzkumného souboru, kdy lze tento soubor označit za „velmi vzdělaný“, „s převahou prestižního zaměstnání“ a „po sportovní stránce velmi úspěšný“, pak riziko, že jedinci, kteří neodpověděli mohou být právě ti, které charakterizuje Jeřábek (1992). Tento výzkum tedy neobsahuje výsledky osob, které se rozhodly neparticipovat na výzkumu. Čili nejsou známa data o zbylých 52,5 % oslovených. Je možné, že se jednalo o jedince ve sportu méně úspěšné, s nižším vzděláním, méně prestižním zaměstnáním, o jedince, kteří mohli zažívat výrazné problémy v různých životních oblastech po ukončení jejich sportovní kariéry. Při interpretaci výsledků tohoto výzkumu právě tato skutečnost nesmí být opomíjena.

XI. DOPORUČENÍ PRO DALŠÍ VÝZKUM

Výsledky výzkumu zahrnují pozorované charakteristiky širokého záběru sportů (celkem 14), tento počet vycházel jednak z cílů výzkumu a jednak z organizačních požadavků a možností výzkumu. Výsledky naznačují, že průběh sportovní kariéry v jednotlivých sportech je v průměru odlišný od průběhu sportovní kariéry jiných sportů. Pro hlubší pohled na problematiku průběhu vrcholové sportovní kariéry a proces ukončení sportovní kariéry by bylo vhodné soustředit se na sportovce užšího počtu sportů či lépe pouze jednoho vybraného sportu a prohloubit tak výsledky tohoto výzkumu.

Zajímavé může být rovněž zaměření výzkumu na porovnání přechodů v rámci sportovní kariéry u jednotlivých sportů a přechodů v mimosportovní oblasti (např. gymnastky versus veslaři).

V rámci prezentovaného výzkumu se podařilo oslovit převážně úspěšné jedince ať z pohledu sportovní úspěšnosti, nebo z pohledu pracovní úspěšnosti, či z hlediska úspěšnosti ukončení vyšších stupňů vzdělání. Respondenti rovněž vykazují spíše hladký průběh adaptace do posportovního života. Velmi zajímavé by mohly být výsledky dotazování bývalých sportovců, kteří se do tohoto výzkumu nezapojili. Vhodnou metodou by v tom případě mohlo být dotazování formou rozhovoru s takovými bývalými sportovci. Jako nejvhodnější způsob kontaktování těchto jedinců se po zkušenostech z aktuálního výzkumu nejeví dotazníkové poštovní dotazování, vhodnější způsob nabízí například metoda sněhové koule, či jiné metody získávání dat kvalitativního charakteru.

Pro další výzkum by bylo rovněž vhodné omezit chybu pozorování způsobenou dlouhou dobou od ukončení sportovní definováním omezení výzkumného souboru. Omezení by mělo respektovat fakt, že aby byl respondent schopen rozumně a s odstupem zhodnotit proces ukončení své sportovní kariéry, měl by být dotazován až minimálně po jednom roce od ukončení sportovní kariéry, na druhou stranu by mělo být zvoleno takové časové omezení, které by vhodně eliminovalo zkreslení způsobené dobou od ukončení sportovní kariéry a zároveň by byl zajištěn potřebný počet respondentů.

Rovněž přínosným může být výzkum ve formě longitudinální studie, při které by byli pozorováni sportovci v průběhu sportovní kariéry, v průběhu procesu ukončení sportovní kariéry a následné adaptace do posportovního života.

Pro výzkum navazující na výzkum prezentovaný by bylo vhodné zvýšit spolehlivost vybraných částí dotazníku například úpravou či rozšířením počtu indikátorů, u některých konceptů je před budoucím výzkumem nutné provést ověření jejich struktury.

XII. DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Pro potřeby praxe by bylo vhodné na základě výzkumu vytvořit nástroj na odhalení jedinců (z řad aktivních sportovců) s možným krizovým přechodem ve sportu nebo při ukončení sportovní kariéry. Další výzvou budoucího výzkumu je vytvoření vhodného nástroje na hodnocení samotného přechodového procesu u sportovců nacházejících se právě v přechodové fázi.

Již v roce 1981 Schlossbergová (1981) doporučuje zřízení přípravných konzultačních programů jako nejlepší formu institucionální preventivní podpory jedinců, kteří budou muset čelit určitému přechodovému procesu. Nutno poznamenat, že prevence krizového charakteru ukončení sportovní kariéry je odpovědností všech jedinců participujících ve všech oblastech a úrovních sportu včetně rodičů, učitelů, trenérů, funkcionářů, lékařů a sportovních psychologů, nicméně právě institucionální zastřešení takové snahy se jeví jako nejvhodnější.

Jak již bylo prezentováno v kapitole IV.8. Prevence a intervence, v řadě převážně vyspělých zemí západní Evropy, či Severní Ameriky střešní sportovní organizace, či vzdělávací instituce zřizují speciální programy zaměřené na prevenci či případnou intervenci negativních jevů spojených s ukončením vrcholové sportovní kariéry. V České republice v současné době neexistuje komplexní program, který by plnil funkci preventivní i intervenční se zaměřením na bývalé i aktivní vrcholové sportovce. Následnou podporu bývalým vrcholovým sportovcům v omezené míře u nás sice zajišťuje Český olympijský výbor (převážně přes Český klub olympioniků), nebo Česká nadace sportovní reprezentace, ale jedná se spíše o materiální či finanční zabezpečení omezeného počtu jedinců.

Je zřejmé, že vytvoření navrhovaného speciálního programu je vázáno uvolněním finančních zdrojů, které s největší pravděpodobností (například u Českého olympijského výboru s ohledem na ambice olympijské kandidatury) nebudou v blízké budoucnosti dostupné. Nicméně střešní sportovní organizace by měly být schopny finančně pokrýt preventivní, tedy levnější, oblast působení na aktivní vrcholové sportovce a informovat je o možných úskalích spojených s problematikou ukončení vrcholové sportovní kariéry.

Tato preventivní opatření by se mohla řídit následujícími doporučeními. Trenéři by měli dohlížet na to, aby se u sportovců neobjevil syndrom vyhoření, měli by se vyvarovat jednotvárnosti a rutiny, měli by nabídnout a vybízet k trávení mimosezónního času v jiném než sportovním prostředí a rozvíjet tak osobnost sportovce a posilovat i zapojení do dalších

sociálních rolí; zapojení sportovců do aktivit nad rámec soutěže, např. jiné akce pořádané sportovním svazem – semináře pro mladé sportovce, přípravné kempy, aj.; nabídnout sportovcům možnost působit ve sportovní oblasti i po ukončení kariéry (např. formou čestného členství ve výkonném orgánu klubu/organizace, nabídkou jiného zaměstnání spojeného se sportem v klubu/organizaci – trenér, funkcionář, aj.); organizace setkání a diskusí mezi sportovci, kteří již ukončili sportovní kariéru a aktivními sportovci.

Vhodné je především již ve fázi začátku a počátečního rozvoje sportovní kariéry přesvědčit rodiče a trenéry o tom, že dlouhodobý osobnostní a sociální rozvoj jedince je důležitější než krátkodobý sportovní úspěch. Přínosné může být rovněž vydání tištěných materiálů o problematice ukončení sportovní kariéry; absolvování workshopů a seminářů k tomuto tématu; konzultace se sportovními psychology, které mohou sportovcům pomoci ujasnit si své cíle, zájmy a hodnoty, mohou vyjádřit své pocity, obavy; odborní psychologové mohou sportovcům pomoci objevit širší jejich sociálního potenciálu, možnost převzetí nových „nesportovních“ sociálních rolí, sportovci mohou být povzbuzeni k rozvíjení sociálních kontaktů i mimo sportovní oblast.

Posledním doporučením pro praxi je vytvoření vhodného nástroje pro evaluaci intervenčního programu pro aktivní či bývalé vrcholové sportovce (pokud by takový program byl v budoucnu v České republice ustanoven). Iniciátorem a realizátorem zmiňovaného programu by nejlépe měla být buď střešní sportovní organizace, v ČR typu Český olympijský výbor nebo Český svaz tělesné výchovy, a nebo některá ze vzdělávacích institucí, která disponuje v oblasti sportu, především vrcholového, kvalitní odbornou, metodickou i vědeckou základnou. Fakulta tělesné výchovy a sportu by v tomto případě splňovala kritéria pro ideálního kandidáta na realizaci takového programu. Neopomenutelnou možností financování takového programu je v dnešní době možnost finanční spoluúčasti dalších partnerů, například formou realizace projektu v rámci čerpání zdrojů z Evropského sociálního fondu.

XIII. LITERATURA

- Alfermann, D. (1998). *Career transitions in sport: Determinants and consequences*. Paper presented at the 24th Congress of the International Association of Applied Psychology.
- Alfermann, D. (2000). Causes and consequences of sport career termination. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 45-58). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Alfermann, D., & Gross, A. (1997). Coping with career termination: It all depends on freedom of choice. In R. Lidor & M. Bar-Eli (Eds.), *IXth World congress on sport psychology* (pp. 65-67). Netanya: ISSP.
- Alfermann, D., Stambulova, N., & Zemaityte, A. (2001). Causes and consequences of career termination: A comparison between German, Russian, and Lithuanian athletes. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology*. (Vol. 3, pp. 26-28). Skiathos: ISSP.
- Alfermann, D., Stambulova, N., & Zemaityte, A. (2004). Reactions to sport career termination: A cross-national comparison of German, Lithuanian, and Russian athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 61-75.
- Allison, M. T., & Meyer, C. (1988). Career problems and retirement among elite athletes: The female tennis professional. *Sociology of Sport Journal*, 5, 212-222.
- Anders, G. (2000). Nachsportliche Karrieren von Spitzensportlern - Einführung in die trinationale Studie. In R. Seiler, G. Anders & P. Irlinger (Eds.), *Das Leben nach dem Spitzensport - La vie apres le sport de haut niveau* (pp. 49-54). Magglingen: BASPO.
- Andersen, M. B. (1996). Working with college student-athletes. In J. L. Van Raalte & B. W. Brewer (Eds.), *Exploring sport and exercise psychology* (pp. 317-334). Washington: American Psychological Association.
- Anderson, D., & Falagan, J. (2001). The athlete career and education program. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 16-17). Skiathos: ISSP.
- Anderson, D., & Morris, T. (2000). Athlete lifestyle programs. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives*. (pp. 59-80). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Andersson, B. E. (1990). Utvecklingsekologi. In P. Björklid & S. Fischbein (Eds.), *Individens samspel med miljön - Ett interaktionistiskt perspektiv på pedagogik* (Vol. 2). Stockholm: Högskolan för lärarutbildning. Institutionen för pedagogik.
- Baillie, P. H. F. (1993). Understanding retirement from sports: Therapeutic ideas for helping athletes in transition. *The Counseling Psychologist*, 21, 399-410.
- Baillie, P. H. F., & Danish, J. S. (1992). Understanding the career transitions of athletes. *The Sport Psychologist*, 6, 77-98.
- Ball, D. (1976). Failure in sport. *Sociological Review*, 41, 726-739.
- Berka, P., & Janák, V. (2000). Popularita a sledovanost sportů v ČR (názory veřejnosti). In V. Hošek (Ed.), *Psychosociální funkce pohybových aktivit v životním stylu člověka*. Praha: UK FTVS.
- Berka, P., & Janák, V. (2001). Průzkum popularity a reflexe sportovních odvětví u veřejnosti ČR. In P. Tilinger, A. Rychtecký & T. Perič (Eds.), *Sport v České republice na začátku nového tisíciletí* (Vol. 1, pp. 445-449). Praha: UK FTVS.
- Bílá kniha o sportu*. (2007). Brusel: Komise evropských společenství.

- Blahuš, P. (1996). *K systémovému pojetí statistických metod v metodologii empirického výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Blahuš, P. (2000). Statistická významnost proti vědecké průkaznosti výsledků výzkumu. *Česká kinantropologie*, 4(2), 53-72.
- Blann, F. W. (1985). Intercollegiate athletic competitions and students' educational and career plans. *Journal of College Student Personnel*, 26, 115-116.
- Blinde, E. M., & Greendorfer, S. L. (1985). A reconceptualization of the process of leaving the role of competitive athlete. *International Review for the Sociology of Sport*, 20, 87-94.
- Blinde, E. M., & Stratta, T. M. (1992). The "sport career death" of college athletes: Involuntary and unanticipated sport exits. *Journal of Sport Behavior*, 15, 3-20.
- Bloom, B. S. (1985). *Developing talent in young people*. New York: Ballantyne.
- Boháči? Přesilovka mužů. (2007, 19.2.2007). *Sport*, p. 21.
- Botterill, C. (1982). What "endings" tell us about "beginnings". In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 164-166). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Brandao, M. R. F., Akel, M. C., Andrade, S. A., Guiselini, M. A. N., Martini, L. A., & Nastas, M. A. (2000). Causas e consecuencias de transicao de carreira esportiva: uma revisao de literatura. *Rev. Bras. Cien. e Mov. Brasilia*, 8(1), 49-58.
- Bratský, P. (2006). Sport - proměna fenoménu v posledním tisíciletí. In L. Malý, J. Dovalil, F. Dvořák & M. Chalupěcká (Eds.), *Postavení, organizace a financování sportu v České republice. Konference Českého olympijského výboru, Praha 2006*. (pp. 25). Praha: Olympia.
- Breakwell, G. M., Hammond, S., & Fife, C. (1995). *Research methods in psychology*. London: Sage.
- Brewer, B. W., Van Raalte, J. L., & Linder, E. D. (1993). Athletic identity: Hercules' muscles or Achilles heel? *International Journal of Sport Psychology*, 24, 237-254.
- Brewer, B. W., Van Raalte, J. L., & Petitpas, A. J. (2000). Self-identity issues in sport career transitions. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 28-48). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32, 513-531.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Broom, E. F. (1982). Detraining and retirement from high level competition: A reaction to "Retirement from high level competition" and "Career crisis in sport". In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 183-188). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Bußman, G., & Alfermann, D. (1994). Drop out and the female athlete - A study with track and field athletes. In D. Hackford (Ed.), *Psycho-social issues and intervention in elite sport* (pp. 89-127). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Carlson, R., & Engström, L. M. (1988). *80-talets svenska tennisunder. En analys av spelarnas bakgrund och utveckling*. (Vol. Rapport nr. 7). Stockholm: Högskolan för lärarutbildning. Institutionen för pedagogik.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4, 92-100.

- Carver, C. S., Scheier, M. F., & Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Cecič-Erpič, S. (1999). Differences between voluntary and involuntary sport career termination. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part I, pp. 147-147). Prague: FEPSAC.
- Cecič-Erpič, S. (2001). Athletic identity and adjustment to sport career termination and post-sport life among Slovenian athletes. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 32-34). Skiathos: ISSP.
- Cecič-Erpič, S., Wylleman, P., & Zupancic, M. (2004). The effect of athletic and non-athletic factors on the sport career termination process. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 45-59.
- Coakley, J. (1983). Leaving competitive sport: Retirement or rebirth? *Quest*, 35(1), 1-11.
- Conzelmann, A., & Nagel, S. (2003). Profesional careers of the German olympic athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 3, 259-280.
- Cummings, E., & Henry, W. E. (1961). *Growing old and the process of disengagement*. New York: Basic Books.
- Čáslavová, E. (2000). Sledovanost a prezentace sportů v televizních stanicích České republiky. In V. Hošek (Ed.), *Psychosociální funkce pohybových aktivit v životním stylu člověka*. Praha: UK FTVS.
- ČSTV. (2007). *Ročenka ČSTV 2006*. Praha: Olympia.
- ČSÚ. (1994). *Klasifikace zaměstnání rozšířená (KZAM-R). Opatření ČSÚ, částka 20/1994 Sb.* (2. ed.). Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. (2003). Úroveň vzdělání obyvatelstva ČR podle sčítání lidu v roce 2001 [elektronická verze], dostupné z [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/F6002AC9D6/\\$File/411303a3.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/F6002AC9D6/$File/411303a3.pdf).
- ČSÚ. (2007). *Statistická ročenka České republiky 2007*. Praha: Český statistický úřad.
- Danish, J. S., Petitpas, A. J., & Hale, B. (1993). Life development intervention for athletes: Life skills through sports. *The Counseling Psychologist*, 21, 352-385.
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Dovalil, J. (2002). *Výkon a trénink ve sportu*. Praha: Olympia.
- Dovalil, J. (2004). *Olympismus*. Praha: Olympia.
- Dovalil, J. (2006). Sport ve společenském kontextu (nejen) České republiky. In L. Malý, J. Dovalil, F. Dvořák & M. Chalupková (Eds.), *Postavení, organizace a financování sportu v České republice. Konference Českého olympijského výboru, Praha 2006* (pp. 6-9). Praha: Olympia.
- Dowd, J. J. (1975). Ageing as exchange: A preface to theory. *Journal of Gerontology*, 30, 584-594.
- Dvořák, F. (2006). Vývoj organizovaného sportu a sportovního prostředí v českých zemích a Československu, současná struktura sportovního prostředí v ČR, formy a rozsah péče o sport ze strany státu. In L. Malý, J. Dovalil, F. Dvořák & M. Chalupková (Eds.), *Postavení, organizace a financování sportu v České republice. Konference Českého olympijského výboru, Praha 2006*. Praha: Olympia.
- Endler, N. S., & Parker, J. D. A. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844-854.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle*. New York: International Universities Press.

- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Ermler, K. L. (1980). *An examination of symbolic death in sports*. Paper presented at the Phylosophic Society for the Study of Sport, Hartford, CT.
- FEPSAC. (1997). *Sports career transitions. Position statement # 3*. Lund: FEPSAC.
- FEPSAC. (1999). *Sport career termination. Position statement # 5*. Lund: FEPSAC.
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 992-1003.
- Franke, R. (1999). Termination of athletic careers in elite sport. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part I, pp. 187-189). Prague: FEPSAC.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1965). *Awareness of dying*. Chicago, IL: Aldine.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine-Atherton.
- Gorbett, F.J. (1985). Psycho-social adjustment of athletes to retirement. In L.K. Bunker, R.J. Rotella, & A. Reilly (Eds.), *Sport psychology: Psychological considerations in maximizing sport performance* (pp. 288-294). Ithaca, NY: Mouvement Publications.
- Gordon, S. (1995). Career transitions in competitive sport. In T. Morris & J. Summers (Eds.), *Sport psychology: Theory, applications and issues* (pp. 474-501). Brisbane: Jacaranda Wiley.
- Gorely, T., Lavalley, D., Bruce, D., Teale, B., & Lavalley, R. M. (2001). A sampling of perceptions of potential users of the Australian athlete career and educational program. *Academic Athletic Journal*, 15, 11-21.
- Görnerová, E. (2000). Sledovanost sportu v tisku v letech 1996 - 1999. In V. Hošek (Ed.), *Psychosociální funkce pohybových aktivit v životním stylu člověka*. Praha: UK FTVS.
- Gould, D., & Horn, T. S. (1984). Participation motivation in young athletes. In J. M. Silva & R. S. Weinberg (Eds.), *Sport psychology: The psychological foundations of sports* (pp. 359-370). Champaign: Human Kinetics.
- Gould, D., Jackson, S. A., & Finch, L. M. (1993). Life at the top: The experiences of U.S. national champion figure skaters. *The Sport Psychologist*, 7, 354-374.
- Greendorfer, S. L., & Blinde, E. M. (1985). "Retirement" from intercollegiate sport: Theoretical and empirical considerations. *Sociology of Sport Journal*, 2, 101-110.
- Grigore, V., & Burchel, L. (1999). The impact of the economical transition upon sport retirement in Romania. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceeding of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part I, pp. 214-216). Prague: FEPSAC.
- Grove, J. R., Lavalley, D., & Gordon, S. (1997). Coping with retirement from sport: The influence of athletic identity. *Journal of Applied Sport Psychology*, 9, 191-203.
- Grove, J. R., Lavalley, D., Gordon, S., & Harvey, J. H. (1998). Account-making: A model for understanding and resolving distressful reactions to retirement from sport. *The Sport Psychologist*, 12, 52-67.
- Guillet, E., & Sarrazin, P. (1999). Understanding drop out in female handball: Test of Vallerand's hierarchical model of motivation. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceeding of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part I, pp. 220-222). Prague: FEPSAC.
- Hackford, D., Emrich, E., & Papathanassiou, V. (1997). *Nachsportliche Karriereverläufe*. Schorndorf: Hofmann.

- Hackford, D., Emrich, E., & Papathanassiou, V. (2000). Nachsportliche Karriereverläufe - Eine Untersuchung zu berufsbezogenen Karrieren ehemaliger Spitzensportler. Der deutsche Beitrag zur trinaionalen Studie. In R. Seiler, G. Anders & P. Irlinger (Eds.), *Das Leben nach dem Spitzensport - La vie apres le sport de haut niveau* (pp. 60-73). Magglingen: BASPO.
- Haerle, R.K., Jr. (1975). Career patterns and career contingencies of professional baseball players: An occupational analysis. In D. Ball & J. Loy (Eds.), *Sport and social order* (pp. 461-519). Reading, MA: Addison-Wesley.
- Hanin, Y. L., & Stambulova, N. B. (2004). Sport psychology. Overview. In C. Spielberger (Ed.), *Encyclopedia of applied psychology* (pp. 463-477). New York: Elsevier Academic Press.
- Hare, N. (1971). A study of the black fighter. *The Black Scholar*, 3, 2-9.
- Harris, D. S., & Eitzen, D. S. (1971). The consequences of failure in sport. *Urban Life*, 7(2), 17-18.
- Havighurst, R. J., & Albrecht, R. (1953). *Older people*. New York: Longmans, Greens.
- Hawkins, K., & Blann, F. W. (1993). *Athlete/coach career development and transition*. Canberra: Australian Sports Commission.
- Hawkins, K., Blann, F. W., Zaichkowsky, L., & Kane, M. A. (1994). *Athlete/coach career development and transition: Coaches report*. Canberra: Australian Sports Commission.
- Hendl, J. (1997). Metodologická triangulace v empirickém výzkumu. *Česká kinantropologie*, 1(2), 75-88.
- Hendl, J. (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hill, P., & Lowe, B. (1974). The inevitable metathesis of the retiring athlete. *International Review of Sport Sociology*, 4, 5-29.
- Homans, G. (1961). *Social behavior: Its elementary forms*. New York: Harcourt Brace.
- Choutka, M., & Dovalil, J. (1991). *Sportovní trénink*. Praha: Olympia, Karolinum.
- IOC. (2005). Transition after sport [Electronic Version]. Retrieved June 15, 2007 from http://multimedia.olympic.org/pdf/en_report_956.pdf.
- Janák, V., & Berka, P. (2002). Postoje veřejnosti ke sportovním reprezentacím ČR. In V. Hošek & P. Jansa (Eds.), *Sport a kvalita života. Celofakultní seminář společenskovední sekce* (pp. 47-52). Praha: UK FTVS.
- Janke, W., & Erdmannová, G. (2003). *Strategie zvládání stresu - SVF 78*. Praha: Testcentrum.
- Jeřábek, H. (1992). *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Carolinum.
- Junková, V. (2001). Zvládání zátěžových situací ve skupině. In R. Komárková (Ed.), *Aplikovaná sociální psychologie III.: Sociálněpsychologický výcvik*. Praha: Grada Publishing.
- Jurák, D. (1997). *Ukončení plavecké kariéry dětí sportovních tříd*. Diplomová práce. FTVS UK v Praze, Praha.
- Kadlčík, J. (2007a). Možnosti prevence a řešení negativních sociálních jevů spojených s ukončením kariéry bývalých vrcholových sportovců. In P. Landa & J. Šmídová (Eds.), *Studentská vědecká konference Sport a věda 2007* (pp. 122-124). Praha: UK FTVS.
- Kadlčík, J. (2007b). Sociální status sportovce v České republice. In P. Jansa & P. Landa (Eds.), *Současné společenskovední trendy v kinantropologii* (pp. 40-45). Praha: UK FTVS, Česká kinantropologická společnost.

- Kalish, R. (1966). A continuity of subjectivity perceived death. *The Gerontologist*, 6, 73-76.
- Kopecká, T. (1985). Motivační souvislosti životních situací a událostí a jejich vliv na vývoj vrcholového sportovce. In V. Hošek (Ed.), *Motivace sportovního tréninku* (pp. 194-202). Praha: Universita Karlova.
- Kopecká, T. (1987). Příčiny předčasných odchodů žen ze středisek vrcholového sportu. *Teorie a praxe tělesné výchovy*, 8, 477-481.
- Kössl, J., Štumbauer, J., & Waic, M. (2000). *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha: Karolinum.
- Koukouris, K. (1991). Quantitative aspects of the disengagement process of advanced and elite Greek male athletes from organised competitive sport. *Journal of Sport Behaviour*, 14, 227-246.
- Koukouris, K. (1994). Constructed case studies: Athletes' perspective of disengaging from organised competitive sport. *Sociology of Sport Journal*, 11, 114-139.
- Kožíšek, V., Bárta, M., Holda, D., & Nekola, J. (1989). *Tělesná kultura v životě naší společnosti: fakta, teorie, problémy, výhledy*. Praha: Olympia.
- Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: Macmillan.
- Kuypers, J. A., & Bengston, V. L. (1973). Social breakdown and competence: A model of normal aging. *Human Development*, 16, 181-220.
- Lavallee, D. (2000). Theoretical perspectives on career transitions in sport. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 1-28). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Lavallee, D. (2005). The effect of a life development intervention on sport career transition adjustment. *The Sport Psychologist*, 19, 193-202.
- Lavallee, D., & Andersen, M. B. (2000). Leaving sport: Easing career transition. In M. B. Andersen (Ed.), *Doing sport psychology* (pp. 249-260). Melbourne: Human Kinetics.
- Lavallee, D., Gordon, S., & Grove, J. R. (1997). Retirement from sport and the loss of athletic identity. *Journal of Personal and Interpersonal Loss*, 2, 129-147.
- Lavallee, D., Gorely, T., Lavallee, R. M., Kimber, L., & Wylleman, P. (2001). A sampling of the perceptions of potential users of career transition services. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 18-20). Skiathos: ISSP.
- Lavallee, D., Nesti, M., Borkoles, E., Cockerill, I., & Edge, A. (2000). Intervention strategies for athletes in transition. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 111-130). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Lavallee, D., & Robinson, H. K. (2007). In pursuit of an identity: A qualitative exploration of retirement from women's artistic gymnastics. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 119-141.
- Lavallee, D., Sinclair, D. A., & Wylleman, P. (1998). An annotated bibliography on career transition in sport: II. Empirical references. *Australian Journal of Career Development*, 7(3), 32-44.
- Lavallee, D., Thatcher, D., & Jones, M. (Eds.). (2004). *Coping and emotions in sport*. New York: Nova Science.
- Lavallee, D., & Wylleman, P. (1999). Towards an instrument to assess the quality of adjustment to career transitions in sport. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. II., pp. 322-324). Prague: FEPSAC.

- Lavallee, D., & Wylleman, P. (2000). *Career transitions in sport: International perspectives*. Morgantown: Fitness Information Technology.
- Lavallee, D., Wylleman, P., & Sinclair, D. (2000). Career transitions in sport: An annotated bibliography. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 207-258). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Lerch, S.H. (1981). The adjustment to retirement of professional baseball players. In S.L. Greendorfer & A. Yiannakis (Eds.), *Sociology of sport: Perspectives* (pp. 138-148). West Point: Leisure Press.
- Lerch, S.H. (1984). Athlete retirement as social death: An overview. In N. The-berge & P. Donnelly (Eds.), *Sport and the sociological imagination* (pp. 259-272). Fort Worth: TCUP.
- Lotysz, G. J., & Short, S. E. (2004). "What ever happened to..." The effect of career termination from the national football league [Electronic Version]. *Athletic Insight. The Online Journal of Sport Psychology*, 6. Retrieved August 2, 2005 from www.athleticinsight.com.
- Louveau, C., & Duret, P. (2000). La vie après le sport en France: Réussir l'insertion sociale et professionnelle quand on a été sportif de haut niveau. In R. Seiler, G. Anders & P. Irlinger (Eds.), *Das Leben nach dem Spitzensport - La vie apres le sport de haut niveau* (pp. 88-94). Magglingen: BASPO.
- Machonin, P., & Tuček, M. (1996). *Česká společnost v transformaci. K proměnam sociální struktury*. Praha: SLON.
- Mallett, C. J., & Hanrahan, S. J. (2004). Elite athletes: why does the "fire" burn so brightly? *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 183-200.
- Malý, L., Dovalil, J., Dvořák, F., & Chalupecká, M. (Eds.). (2006). *Postavení, organizace a financování sportu v České republice. Konference Českého olympijského výboru, Praha 2006*. Praha: Olympia.
- Mayocchi, L., & Hanrahan, S. J. (2000). Transferable skills for career change. In D. Lavallee & P. Wylleman (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 95-110). Morgantown: Fitness Information Technology.
- McAuley, E., Duncan, T. E., & Russell, D. W. (1992). Measuring causal attributions: The revised causal dimension scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 566-573.
- McPherson, B. (1977). *The occupational a psychological adjustment of former professional athletes*. Paper presented at the ACSM Annual Meeting, Chicago.
- McPherson, B. (1980). Retirement from professional sport: The process and problems of occupational and psychological adjustment. *Sociological Symposium*, 30, 126-143.
- Mihovilovic, M. (1968). The status of former sportsmen. *International Review of Sport Sociology*, 3, 73-96.
- Milshtein, O., & Kulinkovich, K. (1979). *Sovetskii olimpiets - socialnyi portret*. Moscow: FiS.
- Molinero, O., Salguero, A., Tuero, C., Alvarez, E., & Marquez, S. (2006). Dropouts reasons in young Spanish athletes: Relationship to gender, type of sport and level of competition. *Journal of Sport Behavior*, 3, 255-269.
- MŠMT. (2002). *Evropská charta sportu*. Praha: MŠMT.
- Murphy, K. R., & Myers, B. (2004). *Statistical power analysis*. Mahwah: Erlbaum.
- Murphy, S. M. (1995). Transitions in competitive sport: Maximizing individual potential. In S. M. Murphy (Ed.), *Sport psychology interventions* (pp. 331-346). Champaign: Human Kinetics.

- Nekola, J. (2000). *Doping a sport*. Praha: Olympia.
- North, J., & Lavalley, D. (2004). An investigation of potential users of career transition services in the United Kingdom. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 77-84.
- Novotný, J. (2000). *Ekonomika sportu*. Praha: ISV.
- Ogilvie, B., & Howe, M. A. (1982). Career crisis in sport. In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 175-183). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Ogilvie, B., & Taylor, J. (1993). Career termination issues among elite athletes. In R. N. Singer, M. Murphey & L. K. Tennant (Eds.), *Handbook of research in sport psychology* (pp. 761-775). New York: Macmillan.
- Orlick, T. (1990). *In pursuit of excellence. How to win in sport and life through mental training* (2nd ed.). Champaign: Leisure Press.
- Parker, K. B. (1994). "Has-beens" and "wanna-bees": Transition experiences of former major college football players. *The Sport Psychologist*, 8, 287-304.
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation methods* (2nd ed.). Beverly Hills: Sage.
- Pawlak, A. (1984). The status and style of life of Polish Olympians after completion of their sports careers. *International Review of Sport Sociology*, 19, 169-183.
- Pearson, R. E., & Petitpas, A. J. (1990). Transitions of athletes: Developmental and preventive perspectives. *Journal of Counseling and Development*, 69, 7-10.
- Petitpas, A. J., Champagne, D., Chartrand, J., Murphy, S. M., & Danish, J. S. (1997). *Athlete's guide to career planning*. Champaign: Human Kinetics.
- Petlichkoff, L. M. (1994). Dropping out of sport: Speculation versus reality. In D. Hackford (Ed.), *Psycho-social issues and intervention in elite sport* (pp. 59-88). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ptáčnicková, S. (2003). Organizační vývoj Správy tělovýchovy a vrcholového sportu FMV a jejích nástupců v letech 1974 - 1993. In *Sborník archivu MV* (pp. 100-108). Praha: MV ČR.
- Remer, R., Tongate, R. A., & Watson, J. (1978). Athletes: Counselling for the overprivileged minority. *The Personnel and Guidance Journal*, 56, 622-629.
- Roger, D., Jarvis, G., & Najarian, B. (1993). Detachment and coping: The construction and validation of a new scale for measuring coping strategies. *Personality and Individual Differences*, 15, 619-626.
- Rose, A. M. (1962). The subculture of aging: A topic for sociological research. *The Gerontologist*, 2, 123-127.
- Rosenberg, E. (1981). Gerontological theory and athletic retirement. In S. L. Greendorfer & A. Yiannakis (Eds.), *Sociology of sport: Diverse perspectives* (pp. 119-126). West Point: Leisure Press.
- Rosenberg, E. (1984). Athletic retirement as social death: Concepts and perspectives. In N. Theberge & P. Donnelly (Eds.), *Sport and the sociological imagination* (pp. 245-258). Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Rotella, R. J., & Heyman, S. R. (1986). Stress, injury, and the psychological rehabilitation of athletes. In J. M. Williams (Ed.), *Applied sport psychology: Personal growth to peak performance* (pp. 343-364). Palo Alto: Mayfield.
- Řehák, J. (1998). Kvalita dat I. Klasický model měření reliability a jeho praktický aplikační význam. *Sociologický časopis*, 34, 1, 51-60.
- Saborowski, C., Alfermann, D., & Würth, S. (1999). The coach - The important social agent in athletes' social environment during a sport career. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part II, pp. 135-137). Prague: FEPSAC.

- Salmela, J. H. (1994). Phases and transitions across sport careers. In D. Hackford (Ed.), *Psycho-social issues and interventions in elite sport* (pp. 11-28). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Sarason, I. G., & Sarason, B. R. (1986). Experimentally provided social support. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1222-1225.
- Scanlan, T. K., Ravizza, K., & Stein, G. (1989). An in-depth study of former elite figure skaters: I. Introduction to the projekt. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 54-64.
- Scanlan, T. K., Stein, G., & Ravizza, K. (1991). An in-depth study of former elite figure skaters: III. Sources of stress. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 13, 103-120.
- Seiler, R., Anders, G., & Irlinger, P. (Eds.). (2000). *Das Leben nad dem Spitzensport - La vie apres la sport de haut niveau*. Magglingen: BASPO.
- Seiler, R., Schmid, J., & Schilling, G. (2000). Übergänge in nachsportliche Karrieren in der Schweiz. Ergebnisse der trinationalen Studie. In R. Seiler, G. Anders & P. Irlinger (Eds.), *Das Leben nach dem Spitzensport - La vie apres le sport de haut niveau* (pp. 103-112). Magglingen: BASPO.
- Shaughnessy, J. J., & Zechmeister, E. B. (1990). *Research methods in psychology* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill Publishing.
- Schlossberg, N. K. (1981). A model for analysing human adaptation to transition. *The Conseling Psychologist*, 9, 2-18.
- Schlossberg, N. K. (1993). *Transition coping questionnaire*. Minneapolis: Personel Decisions.
- Schlossberg, N. K., Waters, E. B., & Goodman, J. (1995). *Counseling adults in transition* (2nd ed.). New York: Springer.
- Sinclair, D. A. (1990). The dynamics of transition from high-performance sport. Unpublished doctoral dissertation. University of Ottawa.
- Sinclair, D. A., & Orlick, T. (1993). Positive transitions from high-performance sport. *The Sport Psychologist*, 7, 138-150.
- Sinclair, D. A., & Orlick, T. (1994). The effects of transitions on high performance sport. In D. Hackford (Ed.), *Psycho-social issues and intervention in elite sport* (pp. 29-56). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Slepička, P., & Slepičková, I. (2000). *Sport, stát, společnost*. Praha: UK FTVS.
- Slepička, P., Slepičková, I., Maříková, H., & Janák, V. (1996). *Sociální a profesní adaptace vrcholových sportovců - olympioniků*. Praha: Český olympijský výbor.
- Slepičková, I. (2000). Sport v souvislostech vývoje moderní společnosti: přístup k vymezení pojmu sport. *Studia Kinanthropologica*, 1(2), 153-165.
- Slepičková, I. (2001). *Sport a volný čas adolescentů*. Praha: UK FTVS.
- Slepičková, I. (2005a). *Sport a volný čas. Vybrané kapitoly* (2 ed.). Praha: Karolinum.
- Slepičková, I. (2005b). Structural changes in organized sport in the Czech Republic after the year 1989 - The situation in children's and youth sport participation. *Acta Universitatis Carolinae, Kinantropologica*, 41(2), 89-100.
- Slepičková, I. (2007). *Sportovní organizace. Teoretická východiska a situace v ČR po roce 1990*. Praha: Karolinum.
- Směrnice Ministerstva školství ČSR č. 16 118/72-200, o sportovních třídách na základních devítiletých školách. (1972).
- Směrnice Ministerstva školství ČSR č. 21 963/85-33, o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy). (1985).
- Směrnice Ministerstva školství ČSR č. 4640/77-210, o třídách gymnázií pro vrcholové sportovce. (1977).

- Směrnice MŠMT č.j. 15 400/2007-501, Státní podpora sportu. Veřejné vyhlášení programů pro rok 2008. (2007).
- Směrnice MŠMT č.j. 20 577/2007-501, Zásady Programu I. Státní sportovní reprezentace České republiky. (2007).
- Soukup, P., Rabušic, L. (2007). Několik poznámek k jedné obsesi českých sociálních věd – statistické významnosti. *Sociologický časopis*, 43, 2, 379-396.
- Stambulova, N. (2005). Reflections on implementation of the "Mobilization" model of counseling athletes in crisis-transition. Paper presented at the ISSP 11th World congress of sport psychology, Sydney, Australia.
- Stambulova, N., & Stephan, Y. (2005). *Athletic retirement of elite Swedish and French athletes*. Paper presented at the ISSP 11th World congress of sport psychology.
- Stambulova, N. B. (1994). Developmental sports career investigations in Russia: A post-Perestroika analysis. *The Sport Psychologist*, 8, 221-237.
- Stambulova, N. B. (1997a). Sociological: Sport career transitions. In J. Bangsbo & B. Saltin (Eds.), *2nd Annual congress of the European college of sports sciences* (pp. 88-89). Copenhagen, Denmark: ECSS.
- Stambulova, N. B. (1997b). Sports career psychological models and its applications. In R. Lidor & M. Bar-Eli (Eds.), *IX World congress of sport psychology* (pp. 655-657). Netanya: ISSP.
- Stambulova, N. B. (2000). Athletes' crises: A developmental perspective. *The International Journal of Sport Psychology*, 31, 584-601.
- Stambulova, N. B. (2001). Sports career termination of Russian athletes: Readiness to the transition. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 29-31). Skiathos: ISSP.
- Stambulova, N. B. (2003). Symptoms of a crisis-transition: A grounded theory study. In N. Hassmen (Ed.), *Svensk idrottspsykologisk förening* (pp. 97-109). Örebro: Örebro University Press.
- Stambulova, N. B. (2007). Athletic career transitions in the historical-cultural context of Russian sport psychology. In Y. Theodorakis, M. Goudas & A. Papaianou (Eds.), *12th European congress of sport psychology. Sport & exercise psychology: Bridges between disciplines & cultures* (pp. 103-106). Thessaloniki: FEPSAC.
- Stambulova, N. B., & Cheremnyh, A. D. (1999). Transitions of disabled athletes. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part II, pp. 184-186). Prague: FEPSAC.
- Stambulova, N. B., Stephan, Y., & Jäphag, U. (2007). Athletic retirement: A cross-national comparison of elite French and Swedish athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 101-118.
- Stephan, Y., Bilard, J., Ninot, G., & Delignieres, D. (2003). Bodyly transition out of elite sport: A one year study of physical self and global self-esteem among transitional athletes. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 3, 192-207.
- Stephan, Y., Torregrosa, M., & Sanchez, X. (2007). The body matters: Psychophysical impact of retiring from elite sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 73-83.
- Sussman, M. B. (1972). An analytic model for the sociological study of retirement. In F. M. Carp (Ed.), *Retirement* (pp. 29-73). New York: Behavioral Publications.
- Svoboda, B. (1997). Názory zahraničních autorů na komercializaci vrcholového sportu. *Česká kinantropologie*, 2(1), 63-73.
- Svoboda, B. (2000). *Pedagogika sportu*. Praha: Karolinum.

- Svoboda, B., & Vaněk, M. (1982). Retirement from high level competition. In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 166-175). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Svoboda, M., Humpolíček, P., & Humpolíčková, J. (Eds.). (2003). *Sociální procesy a osobnost 2003 [CD ROM]*. Brno: Psychologický ústav FF MU.
- Swain, D. A. (1991). Withdrawal from sport and Schlossberg's model of transitions. *Sociology of Sport Journal*, 8, 152-160.
- Šťastný, O. (2007, 20.11.2007). Neumannová: Ani dnes není lyžování čisté. *MF Dnes*.
- Švyhosová, A. (2005). *Ukončení kariéry sportovce*. Diplomová práce. FTVS UK v Praze, Praha.
- Tanaka-Oulevey, M. (2006). Career transition and education program for elite athletes in Japan [Electronic Version]. Retrieved November 15, 2007 from <http://www.careertransition-japan.org/image/program/FINA2006.pdf>.
- Taylor, J., & Ogilvie, B. C. (1994). A conceptual model of adaptation to retirement among athletes. *Journal of Applied Sport Psychology*, 6, 1-20.
- Taylor, J., & Ogilvie, B. C. (2001). Career transition among elite athletes: Is there life after sports? In J. Williams (Ed.), *Applied sport psychology: Personal growth to peak performance* (4 ed., pp. 480-496). Mountain View: Mayfield.
- Thomas, C. E., & Ermler, K. L. (1988). Institutional obligations in the athletic retirement process. *Quest*, 40, 137-150.
- Tilinger, P., Rychtecký, A., & Perič, T. (Eds.). (2001). *Sport v České republice na začátku nového tisíciletí*. Praha: UK FTVS.
- Torregrosa, M., Boixadós, M., Valiente, L., & Cruz, J. (2001). Retirement from elite sports in Spain: Do active olympic athletes think about it? In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 161-163). Skiathos: ISSP.
- Torregrosa, M., Boixadós, M., Valiente, L., & Cruz, J. (2004). Elite athletes' image of retirement: The way to relocation in sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 35-43.
- Treiman, D. J. (1977). *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: The Academic.
- Trochim, W. M. K. (2001). *The research methods knowledge base*. Retrieved April 5, 2008 from <http://www.socialresearchmethods.net/kb>.
- Usnesení vlády č. 2/1999, Koncepce státní politiky v tělovýchově a sportu v České republice. (1999).
- Usnesení vlády č. 17/2000, k Národnímu programu rozvoje sportu pro všechny. (2000).
- Usnesení vlády č. 371/1993, ke komplexní péči orgánů státu o sportovní reprezentaci. (1993).
- Usnesení vlády č. 673/2003, ke Směrům státní politiky ve sportu na léta 2004 až 2006. (2003).
- Usnesení vlády č. 718/1999, k Zásadám komplexního zabezpečení státní sportovní reprezentace, včetně systému výchovy sportovních talentů. (1999).
- USOC. (1993). *Positioning yourself for success: An employment counseling handbook for athletes*. Colorado Springs: United States Olympic Committee.
- Výnos Ministerstva školství ČSR č. 17 780/87-33, o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy) a o třídách s vrcholovou sportovní přípravou ve středních odborných učilištích. (1987).
- Webb, W. M., Nasco, S. A., Riley, S., & Headrick, B. (1998). Athletic identity and reactions to retirement from sport. *Journal of Sport Behavior*, 17, 338-362.

- Weinberg, S. K., & Arond, H. (1952). The occupational culture of the boxer. *The American Journal of Sociology*, 57, 460-469.
- Werthner, P., & Orlick, T. (1982). Transition from sport: Coping with the end. In T. Orlick, J. T. Partington & J. H. Salmela (Eds.), *Mental training for coaches and athletes* (pp. 188-192). Ottawa: Sport in Perspective Inc, and The Coaching Association of Canada.
- Werthner, P., & Orlick, T. (1986). Retirement experiences of successful Olympic athletes. *International Journal of Sport Psychology*, 17, 337-363.
- Würth, S. (2001). Parental influences on career development. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 21-23). Skiathos: ISSP.
- Würth, S., Alfermann, D., & Saborowski, C. (1999). Determinants of career dropout in youth sport. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part II, pp. 298-300). Prague: FEPSAC.
- Würth, S., Lee, M. J., & Alfermann, D. (2004). Parental involvement and athletes' career in youth sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 21-33.
- Wylleman, P., Alfermann, D., & Lavalley, D. (2004a). Career transitions in sport: European perspectives. *Psychology of sport and exercise*, 5, 7-20.
- Wylleman, P., Alfermann, D., & Lavalley, D. (Eds.). (2004b). *Career transitions in sport. Special issue. Psychology of sport and exercise* (Vol. 5): Elsevier.
- Wylleman, P., & De Knop, P. (1999). The relevance of non-athletic transitions in the development of the athletic career. In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (Vol. Part II, pp. 304-306). Prague: FEPSAC.
- Wylleman, P., De Knop, P., Ewing, M. E., & Cumming, S. P. (2000). Transitions in youth sport: A developmental perspective on parental involvement. In D. Lavalley & P. Wylleman (Eds.), *Career transition in sport: International perspectives* (pp. 143-160). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Wylleman, P., De Knop, P., & Lavalley, D. (2001). Career transitions in sport: Current developemnets and future needs. In A. Papaianou, M. Goudas & Y. Theodorakis (Eds.), *In the dawn of new millenium. Proceedings of 10th World congress of sport psychology* (Vol. 3, pp. 12-14). Skiathos: ISSP.
- Wylleman, P., Lavalley, D., & Alfermann, D. (Eds.). (1999). *Career transitions in competitive sports. FEPSAC monograph # 1*. Biel: FEPSAC.
- Wylleman, P., Stambulova, N. B., & Biddle, S. (1999). Career transitions in sport: Research and interventions (symposium). In V. Hošek, P. Tilinger & L. Bílek (Eds.), *Psychology of sport and exercise: Enhancing the quality of life. Proceedings of the 10th European congress of sport psychology* (pp. 301-303). Prague: FEPSAC.
- Wylleman, P., Theeboom, M., & Lavalley, D. (2004). Successful athletic careers. In C. Spielberger (Ed.), *Encyclopedia of applied psychology* (pp. 511-518). San Diego: Elsevier Academic Press.
- Wylleman, P., Vanden Auweele, Y., De Knop, P., Sloore, H., & De Martelaer, K. (1995). Elite young athletes, parents and coaches: relationships in competitive sports. In F. J. Ring (Ed.), *The 1st Bath sports medicine conference* (pp. 124-133). Bath: Centre for Continuing Education and Contributors.
- Zaichkowsky, L., King, E., & McCarthy, J. (2000). The end of an era: The case of forced transition involving Boston University football. In D. Lavalley & P. Wylleman

- (Eds.), *Career transitions in sport: International perspectives* (pp. 195-205). Morgantown: Fitness Information Technology.
- Zákon 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy. (1956).
- Zákon 71/1952 Sb., o organizaci tělesné výchovy a sportu. (1952).
- Zákon 115/2001, o podpoře sportu. (2001).
- Zákon 187/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport. (1949).
- Zákon 247/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 173/1990 Sb., kterým se zrušuje zákon č. 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy, a který se upravují některé další vztahy týkající. (1991).
- Zákon č. 173/1990 Sb., kterým se zrušuje zákon č. 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy, a kterým se upravují některé další vztahy týkající. (1990).
- Zmizí z tratí, ale tratit nebude. (2007, 5.3.2007). *Týden*, p. 22.

XIV. SEZNAM TABULEK

TABULKA 1 – PŘEHLED VYBRANÝCH TEORETICKÝCH PŘÍSTUPŮ K PRŮBĚHU VRCHOLOVÉ SPORTOVNÍ KARIÉRY.....	13
TABULKA 2 – PRŮMĚRNÝ PŘEDPOKLÁDANÝ VĚK UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY U SPORTOVců VYBRANÝCH SPORTŮ (NORTH, & LAVALLEE, 2004, s. 80).....	36
TABULKA 3 – PŘEHLED VYBRANÝCH VÝZKUMŮ UVÁDĚJÍCÍ PSYCHOLOGICKÉ PROBLÉMY SPOJENÉ S UKONČENÍM SPORTOVNÍ KARIÉRY	47
TABULKA 4 – PŘEHLED VYBRANÝCH INTERVENČNÍCH PROGRAMŮ.....	52
TABULKA 5 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ DESIGNU VÝZKUMU	70
TABULKA 6 – PŘEHLED CÍLŮ A ÚKOLŮ JEDNOTLIVÝCH FÁZÍ VÝZKUMU	71
TABULKA 7 – CRONBACHOVO α U VÍCEPOLOŽKOVÝCH SLEDOVANÝCH PROMĚNNÝCH.....	88
TABULKA 8 – VĚK RESPONDENTŮ V DOBĚ VYPLNĚNÍ DOTAZNÍKŮ	108
TABULKA 9 – DOBA OD UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	109
TABULKA 10 – POHLAVÍ RESPONDENTŮ	110
TABULKA 11 – SOUČASNÉ ZAMĚSTNÁNÍ RESPONDENTŮ	110
TABULKA 12 – NEJVYŠŠÍ UKONČENÉ VZDĚLÁNÍ RESPONDENTŮ.....	112
TABULKA 13 – ROZDĚLENÍ VÝZKUMNÉHO SOUBORU PODLE SPORTŮ / TYPŮ SPORTŮ	114
TABULKA 14 – PŘEHLED ZAPOJENÍ RESPONDENTŮ BĚHEM SPORTOVNÍ KARIÉRY DO SYSTÉMU SPORTOVNÍ PŘÍPRAVY	115
TABULKA 15 – ZASTOUPENÍ RESPONDENTŮ, KTEŘÍ BĚHEM SPORTOVNÍ KARIÉRY ABSOLVOVALI ANGAŽMÁ V ZAHRAŇICÍCH.....	115
TABULKA 16 – NEJVYŠŠÍ DOSAŽENÁ VÝKONNOSTNÍ ÚROVEŇ RESPONDENTŮ BĚHEM SPORTOVNÍ KARIÉRY	116
TABULKA 17 – PŘEHLED NEJVĚTŠÍCH ÚSPĚCHŮ BĚHEM SPORTOVNÍ KARIÉRY.....	117
TABULKA 18 – VĚK ZAČÁTKU SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH RESPONDENTŮ.....	119
TABULKA 19 – VĚK VRCHOLU SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH RESPONDENTŮ	120
TABULKA 20 – VĚK UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH RESPONDENTŮ	122
TABULKA 21 – DOBA MEZI PRŮMĚRNÝM VĚKEM DOSAŽENÍ NEJVĚTŠÍHO SPORTOVNÍHO ÚSPĚCHU A PRŮMĚRNÝM VĚKEM UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH SPORTŮ (V LETECH).....	127
TABULKA 22 - POŘADÍ DŮVODŮ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY – PODLE HODNOCENÍ DŮVODU JAKO „VELMI DŮLEŽITÉHO“ PRO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	129
TABULKA 23 – STUPEŇ DOBROVOLNOSTI UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY.....	132
TABULKA 24 – VNÍMANÁ SPORTOVNÍ IDENTITA ZKOUMANÝCH JEDINCŮ.....	133
TABULKA 25 – VNÍMANÁ MÍRA OSVOJENÍ PŘENOSNÝCH DOVEDNOSTÍ	133
TABULKA 26 – MÍRA PLÁNOVÁNÍ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	135
TABULKA 27 – MÍRA VNÍMANÉ PODPORY SOCIÁLNÍHO OKOLÍ PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	138
TABULKA 28 – VNÍMÁNÍ SITUACE V PSYCHOSOCIÁLNÍ OBLASTI PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	140
TABULKA 29 – VNÍMÁNÍ SITUACE V SOCIÁLNÍ OBLASTI PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	141
TABULKA 30 – VNÍMÁNÍ SITUACE V ZAMĚSTNANECKO/VZDĚLÁVACÍ OBLASTI PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	142
TABULKA 31 – VNÍMÁNÍ SITUACE VE ZDRAVOTNÍ OBLASTI PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY... ..	142
TABULKA 32 – VNÍMÁNÍ ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST.....	143
TABULKA 33 – HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ DOBROVOLNOSTI UKONČENÍ SK VE SLEDOVANÝCH OBLASTECH POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	145

TABULKA 34 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ DOSAŽENÉHO VZDĚLÁNÍ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA.....	148
TABULKA 35 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH TYPŮ SPORTŮ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	149
TABULKA 36 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ ZAPOJENÍ SE DO SYSTÉMU SPORTOVNÍ PŘÍPRAVY NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	150
TABULKA 37 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ ABSOLVOVÁNÍ ZAHRANIČNÍHO ANGAŽMÁ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	152
TABULKA 38 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ MÍRY VNÍMANÉ SPORTOVNÍ IDENTITY NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA.....	152
TABULKA 39 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ MÍRY OSVOJENÍ PŘENOSNÝCH DOVEDNOSTÍ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	153
TABULKA 40 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ MÍRY PLÁNOVÁNÍ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	154
TABULKA 41 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ MÍRY VNÍMANÉ SOCIÁLNÍ PODPORY PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	155
TABULKA 42 – HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ UŽITÍ COPINGOVÉ STRATEGIE NEAKCEPTACE NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA.....	161
TABULKA 43 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ UŽITÍ COPINGOVÉ STRATEGIE ÚTĚKU NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA.....	162
TABULKA 44 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ UŽITÍ COPINGOVÉ STRATEGIE SEBEROZPTÝLENÍ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	163
TABULKA 45 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ UŽITÍ COPINGOVÉ STRATEGIE PROAKTIVNÍ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA	163
TABULKA 46 - HODNOTY ROZDÍLŮ SLEDOVANÝCH ÚROVNÍ UŽITÍ COPINGOVÉ STRATEGIE SPORTOVNÍ NA KVALITU POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA.....	164
TABULKA 47 – ROZČLENĚNÍ SPORTOVNÍCH SVAZŮ DO SKUPIN DLE DIFERENCOVANÉHO SYSTÉMU STÁTNÍ FINANČNÍ PODPORY NA ZÁKLADĚ TZV. TOP POŘADÍ SPORTOVNÍCH SVAZŮ.....	XVI
TABULKA 48 – VÝBĚR PRVNÍCH 20 SPORTOVNÍCH SVAZŮ PODLE POŘADÍ V TZV. TOP POŘADÍ SPORTOVNÍCH SVAZŮ VČETNĚ POROVNÁNÍ S PŘEDCHÁZEJÍCÍMI ROKY	XVI

XV. SEZNAM OBRÁZKŮ

OBR. 1 – EKOLOGICKO-ROZVOJOVÝ MODEL (BRONFENBRENNER, 1979, CIT. ANDERSSON, 1990, s. 99).....	18
OBR. 2 – MODEL VÝVOJE JEDINCE V JEDNOTLIVÝCH SFÉRÁCH ŽIVOTA (WYLLEMAN, ALFERMANN, & LAVALLEE, 2004, s. 11).....	19
OBR. 3 – MODEL LIDSKÉ ADAPTACE NA PŘECHODOVÝ PROCES (SCHLOSSBERG, WATERS, & GOODMAN, 1995, s. 48).....	26
OBR. 4 – A MODIFIED MODEL OF THE INDIVIDUAL IN TRANSITION (SINCLAIR, 1990, CIT. SINCLAIR, & ORLICK, 1994, s. 35).....	27
OBR. 5 – KONCEPČNÍ MODEL PŘECHODOVÉHO PROCESU VE SPORTU (“CONCEPTUAL MODEL OF THE CAREER TRANSITION PROCESS IN COMPETITIVE SPORT” (GORDON, 1995, s. 480)).....	28
OBR. 6 – MODIFIKOVANÝ MODEL PŘECHODU VE SPORTOVNÍ KARIÉŘĚ (“MODIFIED SPORTS CAREER TRANSITION MODEL” (STAMBULOVA, 2003, s. 100)).....	29
OBR. 7 MODEL UKONČENÍ VRCHOLOVÉ SPORTOVNÍ KARIÉRY („GROUNDED PROCESS MODEL OF TERMINATION OF ATHLETIC CAREER IN ELITE SPORT“ (FRANKE, 1999, s. 188)).....	31
OBR. 8 – KONCEPČNÍ MODEL ADAPTAČNÍHO PROCESU PŘI UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY (“CONCEPTUAL MODEL OF ADAPTATION TO RETIREMENT AMONG ATHLETES” (TAYLOR, & OGILVIE, 1994, s. 5)).....	32
OBR. 9 – SYSTÉMOVÝ MODEL STRESU Z ODCHODU Z VRCHOLOVÉHO SOUTĚŽENÍ (SVOBODA, 2000, s. 102).....	59
OBR. 10 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ UVÁDĚNÝCH DŮVODŮ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	95
OBR. 11 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ KATEGORIE PLÁNOVÁNÍ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	96
OBR. 12 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY BĚHEM UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	98
OBR. 13 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY BĚHEM UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	99
OBR. 14 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ VNÍMANÝCH REAKCÍ NA UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	100
OBR. 15 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VNÍMANÝCH ŽIVOTNÍCH ZMĚN A ŽIVOTNÍCH NÁROKŮ PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	101
OBR. 16 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ ZDROJŮ ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI V OBDOBÍ POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA.....	103
OBR. 17 – MODEL PROCESU UKONČENÍ VRCHOLOVÉ SPORTOVNÍ KARIÉRY NA ZÁKLADĚ VÝSLEDKŮ I. FÁZE VÝZKUMU APLIKOVANÝ NA MODEL PŘECHODOVÉHO PROCESU AUTORŮ SINCLAIR (1990), STAMBULOVA (1997, 2003) TAYLOR A OGILVIE (1994, 2001)...	105
OBR. 18 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ STRUKTURY VÝZKUMNÉHO SOUBORU PODLE VĚKU	108
OBR. 19 – ČETNOSTI V JEDNOTLIVÝCH SKUPINÁCH ZAMĚSTNÁNÍ KZAM-R U BÝVALÝCH VRCHOLOVÝCH SPORTOVČŮ.....	111
OBR. 20 - ČETNOSTI V JEDNOTLIVÝCH SKUPINÁCH ZAMĚSTNÁNÍ KZAM-R U POPULACE ČR.....	111
OBR. 21 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ ÚROVNÍ DOSAŽENÉHO VZDĚLÁNÍ U VÝZKUMNÉHO SOUBORU	113
OBR. 22 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ ÚROVNÍ DOSAŽENÉHO VZDĚLÁNÍ U POPULACE ČR	113
OBR. 23 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ VĚKU ZAČÁTKU SPORTOVNÍ KARIÉRY	119
OBR. 24 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ PRŮMĚRNÉHO VĚKU ZAČÁTKU SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH SPORTŮ.....	120
OBR. 25 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ VĚKU VRCHOLU SPORTOVNÍ KARIÉRY	121

OBR. 26 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ PRŮMĚRNÉHO VĚKU DOSAŽENÍ NEJVĚTŠÍHO ÚSPĚCHU VE SPORTOVNÍ KARIÉRE U JEDNOTLIVÝCH SPORTŮ	121
OBR. 27 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ VĚKU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	122
OBR. 28 - GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ PRŮMĚRNÉHO VĚKU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH SPORTŮ.....	123
OBR. 29 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ PRŮMĚRNÉ DÉLKY SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH SPORTŮ	124
OBR. 30 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ NEJVÝZNAMNĚJŠÍCH MOMENTŮ V PRŮBĚHU SPORTOVNÍ KARIÉRY U JEDNOTLIVÝCH SPORTŮ (JEDNOTLIVÉ SPORTY SEŘAZENY VZESTUPNĚ PODLE PRŮMĚRNÉHO VĚKU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY)	125
OBR. 31 – SEŘAZENÍ BOXGRAFŮ JEDNOTLIVÝCH DŮVODŮ UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY PODLE DŮLEŽITOSTI PRO KONEC SPORTOVNÍ KARIÉRY U SLEDOVANÝCH JEDINCŮ	128
OBR. 32 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ MÍRY VNÍMANÉ SPORTOVNÍ IDENTITY	133
OBR. 33 – SEŘAZENÍ BOXGRAFŮ JEDNOTLIVÝCH PŘENOSNÝCH DOVEDNOSTÍ PODLE VNÍMANÉ MÍRY OSVOJENÍ RESPONDENTY.....	134
OBR. 34 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ MÍRY OSVOJENÍ PŘENOSNÝCH DOVEDNOSTÍ	135
OBR. 35 – SEŘAZENÍ BOXGRAFŮ JEDNOTLIVÝCH ZDROJŮ PODPORY SOCIÁLNÍHO OKOLÍ NA ZAČÁTKU SPORTOVNÍ KARIÉRY VNÍMANÉ JEDNOTLIVÝMI RESPONDENTY	136
OBR. 36 - SEŘAZENÍ BOXGRAFŮ JEDNOTLIVÝCH ZDROJŮ PODPORY SOCIÁLNÍHO OKOLÍ PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY VNÍMANÉ JEDNOTLIVÝMI RESPONDENTY	137
OBR. 37 – GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ ČETNOSTÍ MÍRY VNÍMANÉ SOCIÁLNÍ PODPORY PO UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY	138
OBR. 38 – SEŘAZENÍ BOXGRAFŮ JEDNOTLIVÝCH COPINGOVÝCH ČINNOSTÍ PODLE JEJICH UŽITÍ ...	139
OBR. 39 – SEŘAZENÍ BOXGRAFŮ JEDNOTLIVÝCH COPINGOVÝCH STRATEGIÍ PODLE JEJICH UŽITÍ...	140
OBR. 40 – VNÍMANÁ KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA V PSYCHOSOCIÁLNÍ OBLASTI	140
OBR. 41 – VNÍMANÁ KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA V SOCIÁLNÍ OBLASTI.....	141
OBR. 42 – VNÍMANÁ KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA V ZAMĚSTNANECKO/VZDĚLÁVACÍ OBLASTI	142
OBR. 43 – VNÍMANÁ KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA VE ZDRAVOTNÍ OBLASTI.....	143
OBR. 44 – KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA Z POHLEDU ŽIVOTNÍ SPOKOJENOSTI	144
OBR. 45 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ EFEKTU MÍRY DOBROVOLNOSTI UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY (VYJÁDŘENÉ η^2) PRO SLEDOVANÉ ZÁVISLE PROMĚNNÉ.....	146
OBR. 46 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU SLEDOVANÝCH PROMĚNNÝCH (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA PSYCHOSOCIÁLNÍ OBLAST	156
OBR. 47 - GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU SLEDOVANÝCH PROMĚNNÝCH (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA SOCIÁLNÍ OBLAST	157
OBR. 48 - GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU SLEDOVANÝCH PROMĚNNÝCH (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA ZAMĚSTNANECKO/VZDĚLÁVACÍ OBLAST	158
OBR. 49 - GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU SLEDOVANÝCH PROMĚNNÝCH (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA OBLAST ZDRAVÍ.....	159
OBR. 50 - GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU SLEDOVANÝCH PROMĚNNÝCH (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST	159
OBR. 51 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU UŽITÍ COPINGOVÝCH STRATEGIÍ (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA PSYCHOSOCIÁLNÍ OBLAST	165
OBR. 52 - GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU UŽITÍ COPINGOVÝCH STRATEGIÍ (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA SOCIÁLNÍ OBLAST	165
OBR. 53 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU UŽITÍ COPINGOVÝCH STRATEGIÍ (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA ZAMĚSTNANECKO/VZDĚLÁVACÍ OBLAST	166
OBR. 54 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU UŽITÍ COPINGOVÝCH STRATEGIÍ (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA OBLAST ZDRAVÍ.....	166

OBR. 55 – GRAFICKÉ VYJÁDŘENÍ VELIKOSTI ÚČINKU UŽITÍ COPINGOVÝCH STRATEGIÍ (PROCENTNÍ VYJÁDŘENÍ η^2) NA ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST	167
OBR. 56 - TEORETICKÉ VYMEZENÍ PRŮBĚHU PROCESU UKONČENÍ VRCHOLOVÉ SPORTOVNÍ KARIÉRY NA ZÁKLADĚ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	175
OBR. 57 – TYPOLOGIE SPORTŮ Z POHLEDU STÁTNÍ PODPORY, TRADICE, ATRAKTIVITY A ROZSAHU ČLENSKÉ ZÁKLADNY	XXI
OBR. 58 – KONKRÉTNÍ SPORTY ZAŘADITELNÉ DO TYPOLOGIE SPORTŮ Z POHLEDU STÁTNÍ PODPORY, TRADICE, ATRAKTIVITY A ROZSAHU ČLENSKÉ ZÁKLADNY.....	XXV

XVI. SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1 – PŘÍKLAD TIŠTĚNÉHO MATERIÁLU MEZINÁRODNÍHO OLYMPIJSKÉHO VÝBORU URČENÉHO SPORTOVCEM A UPOZORŇUJÍCÍ NA PROBLEMATIKU UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY (IOC, 2005)	I
PŘÍLOHA 2 – NÁSTIN VÝVOJE A SOUČASNÝ STAV VRCHOLOVÉHO SPORTU V ČR.....	IV
PŘÍLOHA 3 – VÝČET ZNÁMÝCH SPORTŮ (SPORTOVNÍCH ODVĚTVÍ) PROVOZOVANÝCH NA NAŠEM ÚZEMÍ.....	XXVI
PŘÍLOHA 4 – POŘADÍ VYBRANÝCH SPORTŮ (SPORTOVNÍCH SVAZŮ) PODLE VELIKOSTI ČLENSKÉ ZÁKLADNY (ČSTV, 2007)	XXVII
PŘÍLOHA 5 – PRŮVODCE ROZHOVOREM	XXVIII
PŘÍLOHA 6 – PŘÍKLAD PŘEPISU ROZHOVORU.....	XXXI
PŘÍLOHA 7 – PŘÍKLAD VYTVOŘENÉHO KATEGORIÁLNÍHO SYSTÉMU – VÝSTUP HIERARCHICKÉ OBSAHOVÉ ANALÝZY (I. FÁZE VÝZKUMU).....	XXXV
PŘÍLOHA 8 – DOTAZNÍK	XXXVI
PŘÍLOHA 9 - PRŮVODNÍ DOPIS	XXXIX
PŘÍLOHA 10 – VÝSLEDKY EXPLORATORNÍ FAKTOROVÉ ANALÝZY	XL
PŘÍLOHA 11 – VNÍMANÁ KVALITA POSPORTOVNÍHO ŽIVOTA V ZÁVISLOSTI NA DOBROVOLNOSTI UKONČENÍ SPORTOVNÍ KARIÉRY (VÝSLEDKY ANALÝZY ROZPTYLU).....	XLIII
PŘÍLOHA 12 – VÝSLEDKY ANALÝZY ROZPTYLU ZA POUŽITÍ TESTU MANCOVA PRO PROMĚNNÉ Z HYPOTÉZY 2.....	XLIV
PŘÍLOHA 13 - VÝSLEDKY ANALÝZY ROZPTYLU ZA POUŽITÍ TESTU MANOVA PRO PROMĚNNÉ Z HYPOTÉZY 3	XLVII

Vysvětlení zkratk a znaků (v posloupnosti v jaké se objevují v textu):

ISSP – International Society of Sport Psychology (Mezinárodní společnost sportovní psychologie)

N – number (počet)

M – mean (aritmetický průměr)

SD – standard deviation (směrodatná odchylka)

ANOVA – analysis of variance (analýza rozptylu)

Me – medián

η^2 – eta² – podíl celkového rozptylu nezávisle proměnné, který je asociován se závisle proměnnou. Hodnotu lze vyjádřit i v procentech, kdy platí $100\eta^2$.

γ_1 – šikmost – míra centrální tendence vyjadřující vychýlení dat od průběhu normálního rozložení dat

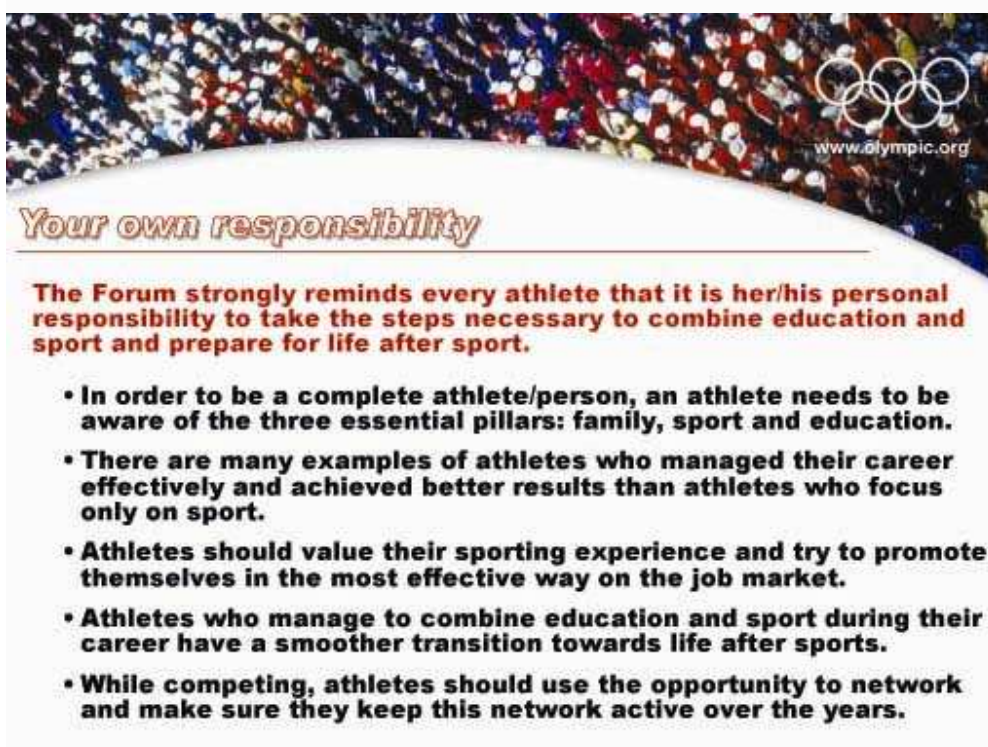
MANCOVA – multivariate analysis of covariance (vícerozměrná analýza covariance)

MANOVA – multivariate analysis of variance (vícerozměrná analýza rozptylu)

Příloha 1 – Příklad tištěného materiálu Mezinárodního olympijského výboru určeného sportovcům a upozorňující na problematiku ukončení sportovní kariéry (IOC, 2005)

TRANSITION AFTER SPORT

Your own responsibility

The Forum strongly reminds every athlete that it is her/his personal responsibility to take the steps necessary to combine education and sport and prepare for life after sport.

- **In order to be a complete athlete/person, an athlete needs to be aware of the three essential pillars: family, sport and education.**
- **There are many examples of athletes who managed their career effectively and achieved better results than athletes who focus only on sport.**
- **Athletes should value their sporting experience and try to promote themselves in the most effective way on the job market.**
- **Athletes who manage to combine education and sport during their career have a smoother transition towards life after sports.**
- **While competing, athletes should use the opportunity to network and make sure they keep this network active over the years.**

www.olympic.org

Other partners

Coaches, families, agents and senior athletes have a key role to play in helping young athletes to understand the importance of education.

- **Families should play a key role in highlighting the importance of combining education and sport.**
- **Role of the coach and agent is crucial, and they should encourage athletes to focus on education as well as sport.**

www.olympic.org

International Federations/NOCs

The IOC should urge the NOCs to fulfil their responsibilities towards athletes and provide career planning for athletes. These should include educational and/or employment placements (during and after their career).

- **Athletes should be at the heart of IFs and NOCs in terms of their decision-making processes. Without athletes, no sport!**
- **NOCs from countries where the Athletes' Career Programme (ACP) is not present should develop programmes similar to the ACP to assist athletes during and after their sporting career.**
- **Assistance provided should be attributed regardless of results.**
- **The IOC's, NOCs' and IFs' Athletes' Commissions should be the tool to promote and value the concept of athlete assistance. They should play a key role in circulating information and promoting this concept.**
- **Sponsor contracts of the IOC, NOCs and IFs with top companies should include job opportunities for their athletes.**
- **IFs and NOCs have the responsibility of educating their coaches/staff to communicate to the athletes the need for education and preparation for a second career.**
- **All the IFs and NOCs are different, and we should visualise the differences and develop best practices adapted to each case and share them with others.**

Governments

The IOC should convey the message to governments that athletes need and deserve help during and after their sporting career (education and jobs).

- **A combination of financial and employment support would be preferable.**
- **Employment support through governmental institutions should be implemented.**
- **Governments should provide flexible access to education during and after a sporting career.**
- **Governments should allow time spent in national teams to count towards a pension.**

Key recommendations

- **The Forum strongly reminds every athlete that it is her/his personal responsibility to take the steps necessary to combine education and sport and prepare for their second career.**
- **Coaches, families, agents and senior athletes have a key role to play in helping young athletes to understand the importance of education.**
- **The IOC should urge the NOCs to fulfil their responsibilities towards athletes and provide career planning for athletes. These should include education and/or employment placements (during and after the sporting career).**
- **The IOC should convey the message to governments that athletes need and deserve help during and after their sporting career (education and jobs).**

Příloha 2 – Nástin vývoje a současný stav vrcholového sportu v ČR

Následující text přibližuje vývoj vrcholového sportu na území dnešní České republiky a následně je pomocí analýzy současného stavu vrcholového sportu navrhována typologie sportů v ČR. Pro samotný výzkum, zejména pro vymezení výzkumného souboru, je důležitá závěrečná část této přílohy (již zmiňovaná typologie sportů), nicméně samotná typologie nemůže být uvedena bez nástinu historického vývoje vrcholového sportu u nás a analýzy současného stavu. Text v příloze 2 tak tvoří ucelenou kapitolu, jejíž závěry jsou pro výzkum podstatné, nicméně charakter kapitoly tématicky nezapadá do pojetí teoretické části práce, z toho důvodu je uvedena v příloze.

NÁSTIN VÝVOJE A SOUČASNÝ STAV VRCHOLOVÉHO SPORTU V ČR

Sport obecně prošel v naší zemi, stejně jako v zemích jiných, od svých historických kořenů až do dnešní doby značným vývojem. Následující kapitola si neklade za cíl předložit ucelený přehled vývoje sportu na našem území (potažmo ve světě / Evropě, který samozřejmě ovlivňuje a ovlivňuje i vývoj sportu u nás). Tyto informace lze nalézt v jiných, přímo tématicky zaměřených zdrojích (např. Kössl, Štumbauer a Waic (2000)). V této kapitole je pouze nastíněn vývoj sportu (potažmo sportu vrcholového) ve světě, Evropě a na našem území v jeho začátcích, již více je v kapitole věnováno podobě vrcholového sportu v období po druhé světové válce a největší důraz je kladen na srovnání mezi podobou vrcholového sportu na našem území před rokem 1989 a po něm.

Vrcholový sport na území České republiky před rokem 1989

O moderním novodobém sportu se hovoří v souvislosti s jeho vznikem v Anglii⁵² (např. Slepíčková (2000) a s obnovou novodobých Olympijských her. Ve svých počátcích byl sport charakterizován jako soutěživá tělesná cvičení a pohybové hry. V tomto duchu představoval odlišnou formu přístupu k pohybovým aktivitám oproti například sokolskému hnutí u nás, turnérskému hnutí v Německu nebo zdravotním tělocvičným systémům v severských zemích. Slepíčková (2000) dále dodává, že se sport od tělocvičných systémů výrazně odlišil v jednom z aspektů, které lze považovat za zásadní z hlediska jeho existence a rozvoje. Zatímco tělocvičné systémy měly převážně lokální dosah korespondující s kulturou dané sociální skupiny (národa) či území a spojenou s místními hodnotami, sport se začal rozpínat po celém světě.

⁵² 24. 10. 2007 uplynulo 150 let od založení prvního fotbalového klubu na světě – FC Sheffield

Jak již bylo nastíněno, sport se na našem území rozvíjel souběžně se sokolským hnutím⁵³, zakládaly se první sportovní kluby (zejména veslování, fotbalu a dalších tradičních sportů). Reakcí na vzrůstající oblibu sportu a zvyšující se počet sportujících pak bylo postupné zakládání střešních sportovních organizací, pod jejichž záštitou se sport mohl dále rozvíjet (1883 byl založen první český sportovní svaz – Český svaz cyklistiky; 1884 byl založen Český veslařský svaz; 1897 byla založena Česká amatérské atletická unie; 1901 byl založen Český fotbalový svaz; 1903 byl založen Český svaz lyžařů jako vůbec první národní lyžařský svaz na světě; 1906 byl založen Český tenisový svaz; 1908 byl pak založen Český hokejový svaz)⁵⁴. Jedinečnou úlohu v rozvoji sportu pak již od svého formálního založení sehrálo především novodobé olympijské hnutí (1894 byl založen Mezinárodní olympijský výbor, 1896 se pak v Aténách konaly novodobé Olympijské hry, u zrodu MOV stáli i naši zástupci, v roce 1899 pak vzniká i Český olympijský výbor) (Kössl et al., 2000).

Slepičková (2007) uvádí, že tyto organizace měly ve svých počátcích převážně jednoduchou podobu, ovšem postupně s rostoucí velikostí členské základny jejich význam narůstal. Organizace postupně směřovaly k více či méně byrokratické podobě, kde významnou roli hrálo územní hledisko. Soukromý sportovní sektor v podobě, jak je znám dnes, ještě neexistoval. Stát žádnou opravdu významnou roli zatím nezastával.

Změna ve vlivu státu na oblast sportu a tělovýchovy představovalo osamostatnění Československa po první světové válce. Jak uvádí Bratský (2006), v období tzv. první Československé republiky se již sport a tělovýchova stal pod patronací prezidenta Masaryka státem podporovanou aktivitou. Autor dodává, že První republika potřebovala

⁵³ Dvořák (2006) konstatuje, že založení Sokola v roce 1862 (poznámka autora: roku 1862 založena Tělocvičná jednota pražská, roku 1964 přijat oficiální název SOKOL) mělo pro formování českého tělovýchovného a sportovního prostředí zásadní význam. Formování tělesné zdatnosti a branné připravenosti v této organizaci bylo motivováno národnostním aspektem, touhou o prosazení a uchování národní svébytnosti. Vedle Sokola pak vznikají na stejném principu i další organizace jako např. Klub českých turistů (1888), katolická tělovýchovná organizace Orel (1908), sociálně demokraticky orientovaný Svaz dělnických tělocvičných jednot (1903) a další.

⁵⁴ První střešní sportovní organizace na světě vznikla v roce 1863 v Anglii a to fotbalová The Football Association; v roce 1868 následovala kriketová All England Croquet Club, která v roce 1877 začala pořádat tenisové mistrovství ve Wimbledonu již jako The All England Croquet and Lawn Tennis Club; ragbyová unie (Rugby Football Union) byla založena v 1871.

Pro srovnání v USA vznikají střešní sportovní organizace u nejpoblárnějších sportů až ve 20. století – 1903 vzniká Major League Baseball (MLB); 1917 vzniká National Hockey League (NHL); 1920 vzniká American Professional Football Association, od 1922 pak nese název National Football League (NFL); až v roce 1946 vzniká Basketball Association of America, která nese od roku 1949 název National Basketball Association (NBA)

prokázat brannou připravenost národa, v obcích byly zakládány sokolovny, Česká obec sokolská představovala v té době největší střešní sportovní organizaci u nás.⁵⁵

Významné proměny se dostalo podobě sportu u nás po konci druhé světové války. Fakt ukončení druhé světové války, a s ním spojený všeobecný ekonomický rozvoj a pokrok, znamenal rozvoj rovněž sportovní oblasti. Ekonomický rozvoj a vědecko-technický pokrok pak představovaly příznivé podmínky pro rozšíření volného času obyvatelstva, potažmo rozvoji sportu obecně jako náplně volného času. Slepíčková (2000) k tématu konstatuje, že po 2. světové válce se výkon stal obecně dominantním motorem celosvětového vývoje. Celospolečenské zaměření na výkon se promítá i do sportu. V takto orientovaném sportu se dobře prosazují pouze jedinci talentovaní s vysokou výkonovou motivací, fyzicky silní a odolní, ochotní podstoupit tvrdý trénink. Právě tato linie sportu začíná být preferována a později do ní silně proniká vliv komercializace a profesionalizace, tedy atributů charakterizujících dnešní pojetí vrcholového sportu.

Rostoucí popularita a vliv sportu se později projevila i v politickém vlivu na sport, potažmo tělesnou výchovu. Zatímco v roce 1949⁵⁶ je v tehdejší zákoně o sportu (Zákon 187/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport, 1949) ponechána úloha Československé obce sokolské jako vrcholové sportovní organizace⁵⁷, v roce 1952⁵⁸ (Zákon 71/1952 Sb., o organizaci tělesné výchovy a sportu, 1952) je význam sportu pro společnost oproti

⁵⁵ Zde je nutno připomenout, že ideje sokolského hnutí byly odlišné od pojetí sportu, který byl chápán spíše jako kratochvíle a vhodná náplň volného času.

⁵⁶ Význam sportu pro společnost je deklarován schválením zákona 187/1949 Sb., o státní péči o tělesnou výchovu a sport, který definuje úkol tělesné výchovy a sportu: „*Úkolem tělesné výchovy a sportu v lidové demokracii je udržovat a zlepšovat zdraví lidu, zvyšovat jeho tělesnou a brannou zdatnost a pracovní výkonnost a vychovávat k odhodlanosti a statečnosti při obraně vlasti a jejího lidově demokratického státního zřízení. Stát proto pečuje o rozvoj tělesné výchovy a sportu.*“ (Zákon 187/1949 Sb., § 1), a který zdůrazňuje úlohu Československé obce sokolské: „*Dobrovolnou tělesnou výchovu a sport provádí "Československá obec sokolská" a její organizační složky (Sokol) jako jednotná lidová tělovýchovná a sportovní organizace.*“ (Zákon 187/1949 Sb., § 6). Jako představitel lidově demokratické péče o tělesnou výchovu a sport byl zřízen Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport, složený ze zástupců Československé obce sokolské, celonárodních lidových organizací a vynikajících pracovníků v oboru zdravotnictví, tělesné výchovy a sportu. (Zákon 187/1949 Sb., § 2, odst. 1).

⁵⁷ Někteří autoři (např. Dvořák (2006, s. 32)) tento akt označují jako „*počátek útlu pluralitního systému. 31. března 1948 bylo vyhlášeno sjednocení československé tělesné výchovy do jednotné dobrovolné tělovýchovné organizace, z taktických důvodů (na základě taktiky „plíživé revoluce“) jí byl ponechán historický název největší československé tělovýchovné organizace před únorem 1948 a mezi občany velmi oblíbené a uznávané Československé obce sokolské.*“

⁵⁸ V roce 1952 byl zákon z roku 1949 zrušen a nahrazen zákonem 71/1952 Sb., o organizaci tělesné výchovy a sportu. Význam sportu pro společnost je v tomto zákoně oproti zákonu předchozímu změněn v návaznosti na aktuální politické potřeby: „*Tělesná výchova a sport jako významná složka kultury je v lidové demokracii neodlučitelnou součástí socialistické výchovy. Jejím úkolem je především udržovat a zlepšovat zdraví lidu, zvyšovat jeho tělesnou a brannou zdatnost a pracovní výkonnost a vychovávat k odhodlanosti a statečnosti při obraně vlasti a jejího lidově demokratického zřízení v duchu socialistického vlastenectví, jakož i v boji za udržení světového míru.*“ (Zákon 71/1952 Sb., § 1), a je vypuštěna klíčová úloha Československé obce sokolské.

předchozímu zákonu změněn v návaznosti na aktuální politické potřeby a je vypuštěna klíčová úloha Československé obce sokolské⁵⁹. V roce 1952 byl zřízen Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport. Nastává období významného vlivu státu na podobu tělovýchovy a sportu. Po této změně organizace sportu z pluralitní do silně centralizované se do popředí státního zájmu dostává především vrcholový sport.

Právě v tomto období, některými autory kritizovaném (např. Dvořák (2006)), působnosti státního řízení a kontroly tělesné výchovy a sportu dochází, z důvodů zaměření na vrcholový sport a státní sportovní reprezentaci, k významnému rozvoji vědy a výzkumu ve sportu, metodiky, techniky, řízení tréninkového procesu, zdravotnického zabezpečení a také ke vzniku vědeckých a odborných institucí pro oblast tělesné výchovy a sportu.⁶⁰ Dá se říci, že byly položeny základy systému vrcholového sportu.

Tento, pro vrcholový sport příznivý, fakt byl ještě umocněn v roce 1957, kdy vstoupil v platnost nový zákon o organizaci tělesné výchovy (Zákon 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy, 1956), který svěřuje organizování a řízení tělesné výchovy a sportu jediné organizaci. Na základě tohoto zákona je tak v témže roce zřízena jednotná dobrovolná tělovýchovná organizace Československý svaz tělesné výchovy (ČSTV).

Rozvoj vědy a výzkumu ve sportovní oblasti, mezinárodní úspěchy našich sportovců a mezinárodní politická situace v té době ještě podnítila zájem a podporu vrcholového sportu ze strany představitelů státu a politické reprezentace. Vrcholový sport představoval jednu z úspěšných forem mezinárodní reprezentace státu, proto je přistupováno k vytvoření komplexního systému vrcholového sportu na našem území.

Systém vrcholového sportu se skládal ze dvou stupňů, ze zabezpečení přípravy a výchovy sportovních talentů a zabezpečení přípravy dospělých vrcholových sportovců (potažmo státní sportovní reprezentace).

Základním kamenem vytvoření komplexního systému podpory vrcholového sportu u nás bylo založení šesti experimentálních sportovních tříd v roce 1963. Byly tak dány základy

⁵⁹ Dvořák (2006) k tomu dodává, že na základě zákona č. 71/1952 Sb., o organizaci tělesné výchovy a sportu zanikla jednotná dobrovolná tělovýchovná organizace s názvem Sokol (resp. Československá obec sokolská) a místo ní byl podle sovětského vzoru zřízen Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport, který byl svými kompetencemi postaven na úroveň ministerstva.

⁶⁰ V roce 1953 vzniká Institut tělesné výchovy a sportu (pozdější Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy)

pro vytvoření systému výběru a péče o sportovní talenty. V roce 1972⁶¹ pak na úspěšný experiment navazuje zřizování sportovních tříd na základních školách se zaměřením na atletiku, sportovní gymnastiku, plavání a lyžování. O roku 1977⁶² jsou následně zřizovány rovněž sportovní třídy na gymnáziích. Systém sportovních tříd se rychle rozvíjel a svého vrcholu dosáhl v roce 1984, kdy byla dobudována síť přibližně devadesáti sportovních tříd v pěti sportech.⁶³ V roce 1985 bylo přistoupeno k vybudování dalšího článku systému péče o sportovní talenty – sportovní školy, který měl umožnit dlouhodobé soustavné působení na mladé talentované sportovce a pomoci zvládnout vysoké nároky na vzdělávání a na intenzivní sportovní přípravu, včetně komplexního, sociálního, výchovného a zdravotního zabezpečení. Proto v souladu s vládními dokumenty⁶⁴ přistoupil resort školství k postupnému budování sítě sportovních škol. Bylo navrženo, aby byla v každém kraji zřízena jedna škola, v Praze a v Bratislavě školy dvě. Sportovní škola poskytovala vzdělání, které se získávalo na základních a středních školách společně a rozvíjela pohybové nadání a talent jedinců ve vybraných sportovních odvětvích určených ministerstvem školství. Rozvoj systému přípravy sportovních talentů lze deklarovat rovněž vzrůstajícím počtem sportovních disciplín, na které bylo možno se v rámci školní sportovní přípravy zaměřit.⁶⁵

Od sedmdesátých let minulého století se intenzivně rozvíjí rovněž systému podpory vrcholového sportu dospělých. Počátkem let 70tých jsou zřizována tzv. střediska vrcholového sportu - SVS (od roku 1975 rovněž střediska vrcholového sportu mládeže – SVS-M). Významnou úlohu v tomto směru plnila tzv. resortní sportovní centra zřizované ministerstvy školství (v roce 1974 založeno Středisko vrcholového sportu Ministerstva školství ČSR), obrany (v roce 1975 vzniká Správa vrcholového a výkonnostního sportu ČSLA)⁶⁶ a vnitra (v roce 1974 byla zřízena Správa tělovýchovy a sportu FMV)⁶⁷. Kromě

⁶¹ (Směrnice Ministerstva školství ČSR č. 16 118/72-200, o sportovních třídách na základních devítiletých školách, 1972)

⁶² (Směrnice Ministerstva školství ČSR č. 4640/77-210, o třídách gymnázií pro vrcholové sportovce, 1977)

⁶³ V roce 1984 došlo k obsahové i organizační přestavbě sportovních tříd. Síť sportovních tříd byla rozšířena o třídy se zaměřením na kopanou a lední hokej, naopak byla zrušena činnost sportovních tříd v gymnastice. Síť sportovních tříd představovalo 27 tříd se zaměřením na atletiku, 20 na kopanou, 20 na lední hokej, 13 na plavání a 11 na lyžování.

⁶⁴ Směrnice Ministerstva školství ČSR č. 21 963/85-33, o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy) (1985)

Výnos Ministerstva školství ČSR č. 17 780/87-33, o školách pro mimořádně nadané a talentované žáky v oblasti sportu (sportovní školy) a o třídách s vrcholovou sportovní přípravou ve středních odborných učilištích (1987)

⁶⁵ Výčet sportů, na které se mohlo v rámci péče o sportovní talenty na sportovních školách zaměřit: atletika, basketbal, cyklistika – dráhová, cyklistika – silniční, házená, judo, kanoistika, kopaná, lední hokej, lyžování – běh, lyžování – skok, plavání, sportovní gymnastika, sportovní střelba, veslování, volejbal, vzpírání, zápas.

⁶⁶ Již v roce 1951 byl zřízen nový samostatný vojenský celek Útvar armádní tělesné přípravy (ÚATP), armádní vrcholový sport zabezpečuje požadavky státní reprezentace. Od roku 1952 jsou vrcholoví armádní

zmíněných resortů byla střediska vrcholového sportu budována rovněž v ČSTV a Svazarmu (Ptáčnicková, 2003).⁶⁸ Od tohoto období vzniká rozsáhlá síť středisek vrcholového sportu jak dospělých, tak mládeže. Dá se říci, že vznikl komplexní systém zabezpečení vrcholového sportu na našem území a to, jak z pohledu sportovní reprezentace, tak přípravy a péče o sportovně talentovanou mládež.

Naši sportovci dosahovali vynikajících sportovních úspěchů v mezinárodním měřítku. Sport se stal jakousi výkladní skříní reprezentace státu navenek. Sport se tedy stal politickým nástrojem propagace ideových myšlenek tehdejší politické moci. „Studená válka“ mezi „východem“ a „západem“ se projevovala i na poli sportovním. Tento fakt vedle negativního jevu ve formě zneužívání sportu k propagaci socialistického způsobu života vedl naopak k některým významným pozitivům, mj. finanční podpora vrcholového sportu ze strany státu, vědecký pokrok v oblasti sportu (s tím je negativně spojen i rozvoj státem řízeného dopingového programu – bohužel dostupné písemné zdroje o této skutečnosti se po roce 1989 nezachovaly⁶⁹), rozvoj metodiky dlouhodobé sportovní přípravy a tréninku. Rozvoj vrcholového sportu doznal takového stupně, že jak popisují

sportovci soustředěni ve dvou složkách – ve Sportovním tělovýchovném svazu Ústředního domu armády (STS-ÚDA) a v Armádním tělovýchovném útvaru (ATÚ). V roce 1953 dochází ke spojení obou sekcí v jeden samostatný útvar Oddíl reprezentantů (OR), začaly se používat nové a moderní metody tréninkových forem a plánování sportovní přípravy. V roce 1956 byl OR rozpuštěn, vznikl jediný speciální tělovýchovný útvar – Vojenská tělovýchovná škola Miroslava Tyrše (VTŠ MT), ve složkách armády vznikly Vojenské tělovýchovné jednoty (VTJ) s jednotným označením Dukla, vrcholoví armádní sportovci jsou organizováni v Armádních sportovních družstvech (ASD). V letech 1957 – 1974 pak dochází k dalším organizačním změnám, v roce 1959 byla založena VTJ Dukla Praha při VTŠ MT. Rok 1974 je zásadní v dalším vývoji armádního vrcholového sportu, vládou ČSSR je schválena „Koncepte vrcholového sportu v armádě“, na jejímž základě vzniká Správa vrcholového a výkonnostního sportu ČSLA jako centrální řídicí orgán a dosavadní čtyři armádní střediska Dukla (Praha, Liberec, Trenčín, Banská Bystrica) získávají statut Armádního střediska vrcholového sportu (ASVS).

⁶⁷ Správa tělovýchovy a vrcholového sportu FMV byla zřízena dnem 1. 7. 1974 rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 24/1974 a její organizační řád byl vydán v příloze k RMV ČSSR č. 1/19751. Dle tohoto organizačního řádu byla STVS funkčním útvarem FMV pro zpracování návrhů koncepce a ve vymezeném rozsahu i pro řízení a zabezpečování služební tělesné přípravy, zájmové dobrovolné tělovýchovy a výkonnostního sportu u útvarů SNB a vojsk ministerstva vnitra i v tělovýchovných jednotách Rudá hvězda (v SSR Červená hvězda). Spolupracovala s ÚV ČSTV, ÚV Svazarmu a dalšími institucemi. Prostřednictvím středisek vrcholového sportu (SVS) se podílela na zajišťování úkolů vrcholové sportovní reprezentace ČSSR (Ptáčnicková, 2003).

⁶⁸ Srov. Zpráva o plnění dokumentu předsednictva ÚV KSČ "Organizace a zásady zabezpečení vrcholového sportu" + připomínky a doplňky (AMV Kanice, fond A 22/II inv. j. 228) (Ptáčnicková, 2003)

⁶⁹ O mnohém spíše napovídají rozhovory s bývalými sportovci či funkcionáři, viz např. rozhovor s Kateřinou Neumanovou (Šťastný, 2007):

“Co si myslíte o tom, že aféra státního dopingu za socialismu se zřejmě nikdy nevyšetří?”

Už bych to nechala být, důležitější je budoucnost. Každému je asi jasné, že doping řídil stát ve velkém, ale odpovědní lidé jsou už moc staří na to, aby šli před soud. Problém vidím spíš v těch neuvěřitelných světových rekordech, které je ještě dnes skoro nemožné překonat. Měli bychom se zamyslet, co s nimi udělat. Je také důležité kontrolovat, aby tehdejší činovníci nezasahovali do dnešního sportu.”

Kožíšek a kol. (Kožíšek, Bárta, Holda, & Nekola, 1989, s. 43): „*Vrcholová sportovní činnost se nejpozději v průběhu šedesátých a sedmdesátých let stala časově přibližně stejně náročnou jako výkon občanských povolání.*“

Nutno podotknout, že drtivá většina vrcholových sportovců v té době nebyli sportovci profesionální a vedle své sportovní činnosti vykonávali jiné občanské zaměstnání, nebo přinejmenším byli oficiálně vedeni jako zaměstnanci jinde než ve sportovní oblasti (např. fotbalisté Sparty Praha byli oficiálně zaměstnanci ČKD Praha, aj.), jednalo se o tzv. skrytý profesionalismus (blíže na toto téma pojednává např. Novotný (2000)). Jinými slovy finanční ohodnocení, které se dostávalo vrcholovým sportovcům před rokem 1989 bylo mnohdy spíše symbolického charakteru. Jedním z důvodů byly zřejmě politicko-ideové obranné mechanismy, které nepřipouštěly možnost lukrativního finančního ohodnocení vrcholových sportovců v porovnání s běžnou populací a pak to byly faktory, které se plně rozvinuly až v prostředí volného otevřeného trhu po roce 1989, jako jsou medializace a s tím spojená komercializace sportu a volný pohyb osob v rámci mezinárodního sportovního trhu.

Vrcholový sport na území České republiky po roce 1989

Rok 1989 představuje významným mezníkem v historii naší společnosti. Společensko-politicko-ekonomické změny spojené s tímto rokem společně s novou filosofií života společnosti se odrazily do všech odvětví lidského působení, tedy i do sportu. Situace ve vrcholovém sportu před rokem 1989 a po něm, stejně jako vlivy, které spoluutvářely podobu vrcholového sportu, jsou značně odlišné. Následující řádky se pokusí poodhalit dopad těchto vlivů na podobu soudobého sportu.

Legislativní rámec zabezpečení a organizace sportu

Politicko-ekonomické změny ve společnosti spojené s rokem 1989 prostředí sportu ovlivnilo velmi výrazně.

V roce 1990 byl zákonem 173/1990 Sb.⁷⁰ (Zákon č. 173/1990 Sb., kterým se zrušuje zákon č. 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy, a kterým se upravují některé další vztahy

⁷⁰ Tento zákon rušící předešlý zákon o organizaci tělesné výchovy upravoval pouze otázku narovnání majetkových poměrů po rozpuštění Československého svazu tělesné výchovy a upravuje majetkovou situaci především ve vztahu k Československé obci sokolské.

týkající, 1990) zrušen zákon 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy. Vzniklá legislativní mezera znamenala rozpad uceleného systému vrcholového sportu.⁷¹

V roce 1990 sice došlo k obnovení některých střešních organizací, které významnou měrou promlouvaly do systému sportu u nás (především před rokem 1948), ale kontinuita nastoleného systému z let před rokem 1989 byla přerušena. Na základě zákona 83/1990 Sb., o sdružování občanů bylo ustaveno občanské sdružení Český svaz tělesné výchovy (ČSTV), jehož status a pozice v systému organizace sportu ve státě se ovšem oproti období před 1989 značně změnil. ČSTV ztratil svoji dominantní úlohu v péči o vrcholový sport.

Přípravu sportovců k reprezentaci státu sice podpořilo usnesení vlády z roku 1993 (Usnesení vlády č. 371/1993, ke komplexní péči orgánů státu o sportovní reprezentaci, 1993), které napomohlo zlepšení podmínek pro přípravu sportovců a zajistilo spolupráci resortů vnitra, obrany, školství, mládeže a tělovýchovy na jejich přípravě v resortních centrech, ovšem absence ucelené koncepce sportovní politiky vyústila v kritický stav, který byl popsán v Usnesení vlády č. 2/1999 (Usnesení vlády č. 2/1999, Koncepce státní politiky v tělovýchově a sportu v České republice, 1999):

- Občanská sdružení v tělesné výchově a sportu hodnotí současný stav jako kritický s tím, že bez podpory státu a obcí je spolková tělovýchova vážně ohrožena, a to zvláště u mládeže.
- Dobré výsledky sportovní reprezentace na mezinárodním poli jsou vždy výsledkem dlouhodobé, náročné přípravy sportovců, počínaje výběrem talentů pro sport až po úspěšné vystoupení na Olympijských hrách, či jiných světových soutěžích. Dosažení těchto cílů předpokládá úzkou součinnost řady státních i nestátních institucí a většinou jsou výsledkem dobře fungujícího komplexního systému. Po roce 1990 byl tento systém narušen a jeho mnohé funkční články (testování talentované mládeže, sportovní třídy, tréninková střediska mládeže, střediska vrcholového sportu) byly z politickoekonomických důvodů zrušeny, ačkoliv v mnoha sportovně vyspělých zemích byly rozvíjeny dále (SRN, Francie, skandinávské země, Rakousko atd.).
- Těžiště odpovědnosti za sportovní přípravu reprezentantů ČR je v současné době ve sportovních svazech a jejich oddílech. Podmínky pro jejich činnost pomáhají vytvářet

⁷¹ V roce 1991 je zákon 173/1990 Sb. novelizován zákonem 247/1991 Sb. (Zákon 247/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 173/1990 Sb., kterým se zrušuje zákon č. 68/1956 Sb., o organizaci tělesné výchovy, a který se upravují některé další vztahy týkající, 1991). Ani tato novelizace zákona nepředkládala žádnou koncepci zajištění a organizace sportu na jakékoliv úrovni.

střešní občanská sdružení, Český olympijský výbor a Český paralympijský výbor. Přípravu sportovců k reprezentaci státu podpořilo usnesení vlády č. 371/1993 ke komplexní péči orgánů státu o sportovní reprezentaci. Toto usnesení zlepšilo podmínky pro přípravu sportovců a zajistilo spolupráci resortů vnitra, obrany, školství, mládeže a tělovýchovy na jejich přípravě v resortních centrech. Resortní sportovní centra jsou specializovaná pracoviště, jejichž hlavním úkolem je vytváření personálních, sociálních a ekonomických podmínek pro přípravu vybraných špičkových sportovců ke sportovní reprezentaci státu. Jejich podíl na úspěšnosti státní sportovní reprezentace je značný. Všechna tato opatření však nevytvářejí ucelený systém a podle názoru mnoha odborníků přes některé významné úspěchy českého sportu nebudou mít současní úspěšní reprezentanti v krátkém čase své stejně úspěšné následovníky.

- Hlavní problémy:
 - absence uceleného, vnitřně propojeného systému od vyhledávání a péče o sportovní talenty k vrcholové sportovní přípravě,
 - nízká úroveň podpory sportovních talentů, zejména ze sociálně slabšího prostředí
 - nedostatečná síť specializovaných sportovních středisek pro přípravu reprezentantů a jejich finanční a materiálně technické zabezpečení,
 - rozpad systému zdravotní péče v této oblasti,
 - nedostatečné podmínky pro přípravu a soustavný odborný růst trenérů i dalších odborníků na vrcholovou sportovní přípravu,
 - malá možnost vytvářet a získávat moderní vědecké poznatky pro vedení sportovní přípravy a uplatňovat je v praxi,
 - nevyjasněné financování výstavby, údržby a modernizace sportovních zařízení určených pro vrcholovou sportovní přípravu a mezinárodní soutěže, včetně zajištění provozu sportovních center, ve kterých se připravuje státní sportovní a tělovýchovná reprezentace.

Na základě výše zmíněných skutečností, které byly aktuální v roce 1999 a na základě Usnesení vlády č. 2/1999 bylo uloženo ministrovi školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s vedoucími ostatních ústředních orgánů státní správy předložit vládě koncepční návrhy legislativního zabezpečení systému státní podpory sportu.

Zejména Usnesení vlády ČR č. 718 (Zásady komplexního zabezpečení státní sportovní reprezentace, včetně systému výchovy sportovních talentů⁷²) výrazným způsobem přispívá k obnově komplexního systému zabezpečení vrcholového sportu u nás jak z pohledu přípravy sportovních talentů, tak zabezpečení státní sportovní reprezentace, mj. za výrazné podpory resortních sportovních center⁷³ (MŠMT, MV, MO).

Shrnutí legislativního rámce zabezpečení a organizace sportu po roce 1989

Politicko-ekonomické změny ve společnosti spojené s rokem 1989 prostředí sportu ovlivnilo velmi výrazně. Všeobecné povědomí nepřijímat nic, co fungovalo před rokem 1989, se promítlo ve sportu, jak se později ukázalo, spíše negativně.

Absence legislativního rámce zabezpečení sportu po roce 1989 trvala plně desetiletí. Během tohoto období došlo ke ztrátě kontinuity fungujícího systému podpory vrcholového sportu, potažmo státní sportovní reprezentace a podpory přípravy sportovních talentů. Rok 1999 byl z tohoto pohledu zlomový. Na základě Usnesení vlády č. 2/1999, *Koncepce státní politiky v tělovýchově a sportu v České republice* byly v roce 1999 na základě Usnesení vlády č. 718/1999 schváleny „Zásady komplexního zabezpečení státní sportovní reprezentace, včetně systému výchovy sportovních talentů“ (Usnesení vlády č. 718/1999, k Zásadám komplexního zabezpečení státní sportovní reprezentace, včetně systému výchovy sportovních talentů, 1999); v roce 2000 „Národní program rozvoje sportu pro všechny“ (Usnesení vlády č. 17/2000, k Národnímu programu rozvoje sportu pro všechny, 2000); a v roce 2001 „Zákon o podpoře sportu“ (Zákon 115/2001, o podpoře sportu, 2001). Tyto legislativní dokumenty spolu s Evropskou chartou sportu, Kodexem sportovní etiky a Českou chartou proti dopingu vymezují legislativní rámec zabezpečení a organizace

⁷² Usnesení vlády ČR ze 14. července 1999 č. 718 (které ruší Usnesení vlády 371/1993) ukládá ministru školství, mládeže a tělovýchovy mj.:

- koncentrovat státní podporu na mezinárodně úspěšná sportovní odvětví a odvětví s výraznou společenskou reflexí,
- vytvářet od roku 2000 podmínky pro realizaci sítě sportovních center mládeže k podpoře výchovy sportovních talentů,
- intenzifikovat ve vybraných sportovních odvětvích činnost tříd s rozšířeným vyučováním tělesné výchovy na základních školách a tříd zaměřených na sportovní přípravu na gymnáziích,
- vytvářet komplexní podmínky k přípravě sportovních reprezentantů seniorské kategorie, juniorské kategorie a talentované mládeže v resortních sportovních centru včetně potřebné zdravotní péče.

⁷³ Vysokoškolské sportovní centrum v kategorii mládeže zabezpečuje 67 sportovců v 9 sportovních odvětvích. V armádním sportovním centru a u jeho sportovních příspěvkových organizací je pro sportovní družstva juniorů systemizováno 145 tabulkových míst ve 13 sportovních odvětvích. V Odboru sportu Ministerstva vnitra je pro mládež 175 tabulkových míst ve 12 sportovních odvětvích a ve skupině „různé sporty“. Efektivita resortních sportovních center je značná, což dokumentuje jejich podíl na úspěších státní sportovní reprezentace jako celku.

sportu v současné době. V roce 2003 přijala vláda ČR koncepční materiál ke sportu pro léta 2004 - 2006 (Usnesení vlády č. 673/2003, ke Směrům státní politiky ve sportu na léta 2004 až 2006, 2003), který potvrzuje trend a zároveň doplňují Usnesení vlády č. 2/1999.

Systém současné finanční podpory sportu ze strany státu

V současné době je systém podpory vrcholového sportu ze strany státu je realizován především v oblastech:

- Podpora státní sportovní reprezentace⁷⁴
- Podpora péče, výběru a rozvoje talentů⁷⁵
- Podpora významných sportovních akcí⁷⁶

Samotná realizace finanční podpory výše zmíněným oblastem se aktuálně řídí podle Směrnice MŠMT č. 18 121/2006-501, Státní podpora sportu pro rok 2007, která tvoří legislativní podklad pro směrnice MŠMT Zásady financování podpory sportovní reprezentace České republiky a Zásady financování podpory sportovně talentované mládeže. Tyto legislativní normy mají již několik posledních let obdobnou koncepci.

Státní podpora sportu je na základě zmíněných legislativních dokumentů zaměřena do tří tematických oblastí (Směrnice MŠMT č.j. 15 400/2007-501, Státní podpora sportu. Veřejné vyhlášení programů pro rok 2008, 2007).

a) Program I. ; II.; III. a IV.⁷⁷

74

- Sportovní příprava reprezentantů v rezortních sportovních centrech a sportovních svazech.
- Účast reprezentantů na vrcholných světových soutěžích.
- Sociální zabezpečení reprezentantů a členů realizačních týmů.
- Podpora sportovní přípravy reprezentačních družstev ve 4letých cyklech.

75

- Podpora činnosti sportovních tříd na základní škole a tříd se sportovní přípravou na gymnáziích.
- Podpora činnosti Sportovních center mládeže.
- Podpora přípravy talentované mládeže jednotlivců i klubů cestou občanských sdružení a rezortních sportovních center.

76

- Podpora pořádání mezinárodních soutěží na území ČR na úrovni mistrovství světa, mistrovství Evropy v mládežnických kategoriích.

⁷⁷ Tato oblast je určena pro sportovní svazy zabezpečující sportovní reprezentaci a péči o sportovní talenty a jsou zařazeny do tzv. „Klíče reprezentace“. Na základě specifických zásad, tzv. „Klíče“ jsou navrhovány státní prostředky na zabezpečení programů podpory státní sportovní reprezentace a přípravy sportovních talentů.

Ad Program I – **Sportovní reprezentace**: Cílem je podpora sportovní přípravy reprezentantů v kategoriích dospělých a juniorů a jejich účast na vrcholných mezinárodních soutěžích (Olympijské a Paralympijské hry, Deaflympiády, Mistrovství světa, Mistrovství Evropy, Univerziády a odpovídající kvalifikační mezinárodní

- b) Rozvojový program⁷⁸ - Podpora přípravy sportovních talentů na sportovních gymnáziích a gymnáziích s třídami se studijním oborem Sportovní příprava.
- c) Finanční podpora činnosti Resortních sportovních center Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, Ministerstva obrany ČR, Ministerstva vnitra ČR, včetně zajištění činnosti Antidopingového výboru ČR.

Státní podpora sportovním svazům zabezpečující sportovní reprezentaci a péči o sportovní talenty

Současný systém finanční podpory sportovním svazům zabezpečujících sportovní reprezentaci a péči o sportovní talenty je nastaven tak, že a) podpora mládeže se odvíjí od vykazovaného počtu sportujících mládeže (50 %) a podle sportovní úspěšnosti mládeže (50 %); b) rozdělování peněz pro podporu sportovní reprezentace se rozděluje v poměru: 20 % - příspěvek na přípravu, 30 % - příspěvek na účast na sportovních akcích a 50 % tvoří sportovní úspěšnost. Dalšími obecnými kritérii pro rozdělení finanční podpory jsou: sportovní výsledky za období 3 let (resp. 4 let), domácí popularita, mezinárodní popularita a zařazení sportu do programu oficiálních soutěží Olympijských her (Směrnice MŠMT č.j. 20 577/2007-501, Zásady Programu I. Státní sportovní reprezentace České republiky, 2007).

Na základě zmíněné metodiky je každoročně sestavováno tzv. „TOP pořadí sportovních svazů“ (viz tabulka 48), které je společně s nastaveným systémem diferencované státní

soutěže), prostřednictvím vybraných sportovních svazů, které jsou zařazeny do systému státní sportovní reprezentace.

Podpora sportovní přípravy reprezentačních týmů u sportovních svazů, zařazených do programu Olympijských her. Jedná se o roční podporu olympijského cyklu, tzv. „OH příprava“.

Ad Program II – **Sportovní centra mládeže**: Cílem je podpora projektů sportovní přípravy talentovaných sportovců dorostenecké a juniorské kategorie (zpravidla 15 -19 let, pokud mezinárodní pravidla nestanoví jinak), prostřednictvím vybraných sportovních svazů, které jsou zařazeny do systému přípravy sportovních talentů.

Ad Program III – **Sportovní talent**: Cílem je podpora přípravy sportovně talentované mládeže v občanských sdruženích. Podpora je zaměřena na činnost jednotlivců, oddílů, nebo klubů s určením na výcvikové tábory, testování sportovců, kontrolní sportovní srazy, okresní a krajské výběry a jejich soutěže, republikové výběry mládeže, prostřednictvím vybraných sportovních svazů, které jsou zařazeny do systému přípravy sportovních talentů.

Ad Program IV – **Sportovní třídy**: Cílem je podpora sportovní přípravy žáků tříd s rozšířeným vyučováním tělesné výchovy na základních školách prostřednictvím vybraných sportovních svazů. Jedná se o dlouhodobý projekt „Intenzifikace sportovních tříd“ prostřednictvím vybraných sportovních svazů, které jsou zařazeny do systému přípravy sportovních talentů.

⁷⁸ Program je vyhlášen v souladu s § 171 školského zákona. Tato oblast je orientována na podporu sportovně talentovaných žáků Sportovních gymnázií a gymnázií s třídami se studijním oborem Sportovní příprava, formou diferencovaných vícenákladů na sportovní přípravu a je v zodpovědnosti odboru sportu a tělovýchovy MŠMT. Jedná se o podporu nad rozsah standardního normativního zajištění gymnaziálního vzdělávání, dle schválených zásad a kritérií pro financování Rozvojového programu.

finanční podpory sportovní reprezentace (viz. tabulka 47) podkladem pro alokaci finanční podpory pro jednotlivé sportovní svazy.

Tabulka 47 – Rozčlenění sportovních svazů do skupin dle diferencovaného systému státní finanční podpory na základě tzv. TOP pořadí sportovních svazů⁷⁹

Skupina	Pořadí v TOP	Počet svazů	Objem
1	1 - 11	11	53 %
2	12 - 60	49	45 %
3	61 - 80	20	2 %
4	81 a více	dle medailového umístění	paušál
5	tzv. předzávorkové	11	Dle žádostí

Tabulka 48 – Výběr prvních 20 sportovních svazů podle pořadí v tzv. TOP pořadí sportovních svazů včetně porovnání s předcházejícími roky⁸⁰

Sportovní svaz	Pořadí							
	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000
ATLETIKA	1	1	1	1	1	1	1	1
LYŽOVÁNÍ	2	2	6	4	3	2	4	4
TENIS	3	3	3	2	5	4	2	2
LEDNÍ HOKEJ	4	5	9	8	9	9	8	8
KANOISTIKA	5	4	8	7	6	5	6	6
CYKLISTIKA	6	6	5	6	4	3	7	7
PLAVÁNÍ	7	8	4	5	2	6	9	9
BASKETBAL	8	7	7	11	10	10	11	11
VOLEJBAL	9	11	11	10	11	11	10	10
STŘELECTVÍ	10	9	10	9	7	7	5	5
FOTBAL	11	10	2	3	8	8	3	3
VESLOVÁNÍ	12	12	12	12	13	15	13	13
STOLNÍ TENIS	13	13	13	13	12	16	12	12
JUDO	14	14	14	16	19	19	15	15
HÁZENÁ	15	15	18	22	22	27	16	16
GYMNASTIKA	16	18	16	15	17	18	20	20
MODERNÍ PĚTIBOJ	17	16	17	25	25	23	21	21
TRIATLON	18	19	15	14	15	12	14	14
BIATLON	19	17	19	21	23	24	26	26
ZÁPAS	20	20	23	23	27	28	22	22

⁷⁹ Směrnice MŠMT (Směrnice MŠMT č.j. 20 577/2007-501, Zásady Programu I. Státní sportovní reprezentace České republiky, 2007)

⁸⁰ Zdroj: Rozdělení státních neinvestičních prostředků pro Programy I. až III. v roce 2007, příloha 1, tabulka č. 1 – TOP pořadí 2007, online, vytvořeno 20. 4. 2007. URL <<http://www.msmt.cz/>> [cit. 3.12.2007];

Rozdělení státních neinvestičních prostředků pro Programy I. až III. v roce 2006, příloha 1, tabulka č. 1 – TOP pořadí 2006, online, vytvořeno 20. 4. 2007. URL <<http://www.msmt.cz/>> [cit. 28.11.2007]

Shrnutí současného stavu finanční podpory sportu ze strany státu

Jak naznačují předchozí řádky, finanční podpora ze strany státu plyne do sportu v několika úrovních. Základní dělení lze spatřit ve finanční podpoře sportovních talentů (viz. programy podpory II., III., IV. a rozvojový program přípravy sportovních talentů na sportovních gymnáziích) a ve finanční podpoře státní sportovní reprezentace (především program I.) Samostatnou kapitolu pak tvoří finanční prostředky určené resortním sportovním centrům a Antidopingovému výboru ČR.

Zjednodušeně se dá říci, že finanční podpora jednotlivým subjektům je realizována na základě několika základních kritérií, kterými jsou především úspěšnost sportů na vrcholových sportovních akcích, popularita a atraktivita sportu a velikost členské základny. Státní dotace na podporu státní reprezentace jsou pak každoročně rozdělovány podle klíče, který v sobě zahrnuje výše zmíněná kritéria a podle kterého je každoročně sestavováno tzv. „TOP pořadí sportovních svazů“, který je podkladem rozdělení finanční podpory. Jak lze vidět v tabulce 48, od roku 2000 se nemění složení prvních 11 sportovních svazů zmiňovaného žebříčku, které (naznačeno přerušovanou čarou v tabulce 1) získávají 53 % celkového objemu určené finanční podpory. V porovnání s finanční podporou určenou pro ostatní sportovní svazy je možno konstatovat, že prvních 11 sportů (atletika, lyžování, tenis, lední hokej, kanoistika, cyklistika, plavání, basketbal, volejbal, střelectví, fotbal) představují určitý dlouhodobě neměnný výčet sportů finančně silně podporovaných státem.

Proměny sportu a jejich dopad na postavení jednotlivých sportovních odvětví v ČR po roce 1989

Soudobé znaky sportu

Změny politicko-ekonomického prostředí se u nás po roce 1989 projeví rovněž v oblasti sportu. Kromě výše již jmenovaných změn v oblasti legislativního rámce zabezpečení sportovní oblasti je třeba zdůraznit vliv především ekonomických změn ve společnosti v návaznosti na sportovní prostředí. O tom, že celospolečenské změny se projeví ve sportu velmi významně, svědčí i značný zájem o tuto problematiku na akademické půdě i v praxi. Vlivem soudobé socio-kulturně-ekonomicko-politické situace na sport ve světě a u nás se zabývá řada autorů (např. (Dovalil, 2004; Gordon, 1995; Gorely, Lavalley, Bruce, Teale, & Lavalley, 2001; Nekola, 2000; Ptáčnicková, 2003; Slepíčka & Slepíčková, 2000; Slepíčková, 2000, 2001, 2005b; B. Svoboda, 1997). V souvislosti se změnami ve sportu po roce 1989 a posléze i u příležitosti nástupu nového milénia jsou celospolečenské změny

ovlivňující sport tématem rovněž řady odborných seminářů a konferencí, např.: *Sport v České republice na začátku nového tisíciletí* (Tilinger, Rychtecký, & Perič, 2001), *Postavení, organizace a financování sportu v České republice* (Malý, Dovalil, Dvořák, & Chalupecká, 2006), aj.

Např. Dovalil (2006, s. 6) k tomuto tématu konstatuje, že „...v poslední době začíná ve společnosti převládat pragmatická filosofie života, individuální výkon, individualismus. Cení se výkon a úspěch, profit je motorem, který vede ke stále většímu prosazování globalizace. Po roce 1989 nedošlo v České republice jen ke změnám institucionálním, ale i ke změně myšlení, v tom se výrazně prosazuje pragmatismus jako životní filozofie. Konkrétní vlivy, které vedly v důsledku společenského vývoje k současné podobě sportu, jsou různorodé a mnohočetné. Sport je dnes chápán jako významný činitel nejen pro jeho vlastní aktéry, ale jako fenomén působící na široké spektrum společnosti: prostředek rozvoje, zdroj zábavy, pro někoho i zdroj obživy, výhodný obchodní artikl, prestižní činitel na politické scéně. V tomto smyslu je nejvíce viditelný sport vrcholový.“

Citace Dovalila v podstatě obsahuje většinu základních charakteristik současného vrcholového sportu. Situaci ve vrcholovém sportu po roce 1989 lze shrnout v následujícím:

- o Díky legislativním změnám vznikla **možnost mezinárodní mobility elitních sportovců** především do ekonomicky vyspělých států světa. Tato možnost s sebou přinesla své pozitivní i negativní stránky. Mezi těmi negativními lze spatřovat odliv elitních dospělých případně mladých sportovců do zahraničí a s tím spojené snížení kvality domácích elitních soutěží. Naproti tomu přínosem pro tuzemskou sportovní sféru mohl být přísun finančních zdrojů plynoucích z transferů hráčů, což mohlo tuzemské sportovní kluby po ekonomické stránce výrazně pozvednout. Tento proces se bezprostředně po roce 1989 týkal především ledního hokeje. O naše hráče ledního hokeje byl již před rokem 1989 v zahraničí velký zájem, ovšem politické prostředí zamezovalo (popřípadě omezovalo) migraci těchto sportovců. Dalším sportem, který zaznamenal obdobný proces jako lední hokej i se všemi důsledky, byl fotbal. Na rozdíl od ledního hokeje, který těžil z obrovské poptávky ze strany severoamerické NHL bezprostředně po roce 1989, fotbal zaznamenal obdobný proces v masové podobě až o několik let později. V roce 1990 sice Československo zaznamenalo významný úspěch v podobě čtvrtfinálové účasti na Mistrovství světa, ovšem rozvoj mezinárodního obchodu hráči a hráčská mobilita se spojuje až s finálovou účastí národní reprezentace na Mistrovství Evropy v roce 1996.

Mezinárodní mobilita v devadesátých letech minulého století u jiných sportů než lední hokej a fotbal nebyla až tak výrazná.⁸¹ U dalších sportovních odvětví se jednalo spíše o individuální mobilitu zejména elitních sportovců, kteří měli naději uspět v zahraničí. Jednalo se především o kolektivní sporty jako basketbal, volejbal nebo házená. Mezinárodní mobilita do vyspělých zemí světa byla v devadesátých letech zřejmě ovlivněna rovněž omezením ve formě jazykové vybavenosti našich sportovců.

o **Ekonomika založená na tržních principech akcentovala prostředí sportu jako vhodného marketingového nástroje.** Významnou měrou vzrostl vliv médií na organizaci a financování sportu. Prostřednictvím médií pak narůstá vliv ve sportu ze strany vnějších ekonomických subjektů (v podobě tzv. sponzoringu); sportovní diváctví, potažmo divácká atraktivnost jednotlivých sportů pak tvoří druhou stranu ekonomické atraktivity sportovní oblasti. Souhrně jsou tyto vlivy označovány jako **komercializace a medializace sportu.**

Ve světovém měřítku můžeme již od šedesátých let minulého století (1960 – Olympijské hry v Římě – první přímý televizní přenos) sledovat vzrůstající vliv médií na sport (i v opačném sledu). Tento vliv je spojen s rychlým vědecko-technickým pokrokem podporující rozvoj televizního vysílání, nárůst televizních stanic, satelitního vysílání, vznik specializovaných sportovních televizních kanálů, lokální – globální vysílání, internetové vysílání, digitálním vysílání, aj.

Všechny tyto jevy ve vyspělých státech rozvinuté již před rokem 1989 se u nás mohly po tomto roce projevit naplno. V této souvislosti lze některé sporty u nás po roce 1989 označit za sporty „mediální“. Mediální sporty se staly jednou z hlavních forem zábavy moderní společnosti, jejich rozvoj se stal po roce 1989 zdrojem značných příjmů pro televizní stanice, sponzory, sportovní organizace i sportovce samotné.

o **Heterogenost a individualizace** – sport v dnešní podobě nabízí široký výběr sportů a sportovních aktivit, ze kterých může člověk volit aniž by byl dokonce nucen zapojit se do organizované formy sportu. Počet sportů, které lze dnes provozovat rok od roku narůstá (dokládá o tom i narůstající počet sportovních svazů po roce 1989), vedle již tradičních českých sportů přibývá celá řada sportů nových, jejichž historické kořeny sahají do let blízké minulosti, často jsou to sporty, které vznikly díky vědecko-technologickému pokroku posledních let, či díky značné individualizaci projevující se ve sportu v posledních

⁸¹ K odchodům do zahraničí samozřejmě docházelo i před rokem 1989, nicméně jednalo se o individuální případy. Někteří sportovci mohli absolvovat zahraniční angažmá až po dovršení určitého věku, to je příklad fotbalu a ledního hokeje. Někteří sportovci tuto situaci řešili emigrací, viz případy našich úspěšných tenistů 80tých let.

desetiletích. Řada nových sportů rovněž vznikla na základě alternativní volby oproti tradičním sociokulturním hodnotám společnosti, tyto sporty se vyznačují charakteristickými znaky jako svoboda, nespoutanost, volnost, specifický životní styl; v této spojitosti lze jmenovat některé sporty typu „kolečkové“, či „prknové“. Tyto vlivy se projevují především v generaci mladých lidí, blíže o tomto jevu pojednává např. Slepíčková (2000, 2001, 2005b).

Typologie sportů u nás po roce 1989

Na základě výše zmíněných vlivů, které určovali podobu sportu u nás po roce 1989, tj. především rostoucí komercializace a medializace sportu a s tím související zájem diváků a atraktivita pro ekonomické subjekty investujících a kooperujících ve sportovní oblasti; nastavený systém podpory sportu ze strany státu; tradice sportů a vývoj členské základny; dostupnost a ekonomická náročnost jednotlivých sportů, lze pozorovat určitou diverzifikaci sportu. Tyto charakteristiky sportu mohou být rovněž brány jako určující kritérii pro rozdělení jednotlivých sportů do skupin – typů sportů, splňující společné charakteristiky. Ve stejném smyslu by se dalo rovněž hovořit jako o určité stratifikaci v rámci struktury jednotlivých sportů a s tím spojené sociální stratifikaci sportovců jednotlivých sportů v návaznosti na sociální statut sportovců. V tomto směru lze sledovat značnou rozdílnost na vertikální ose sociální stratifikace. I když sociální statut vrcholového sportovce není ještě přesně vymezen, lze spatřovat výrazné rozdíly mezi jednotlivými sporty typu úspěšný fotbalista versus úspěšný gymnasta aj. (Kadlčík, 2007b).

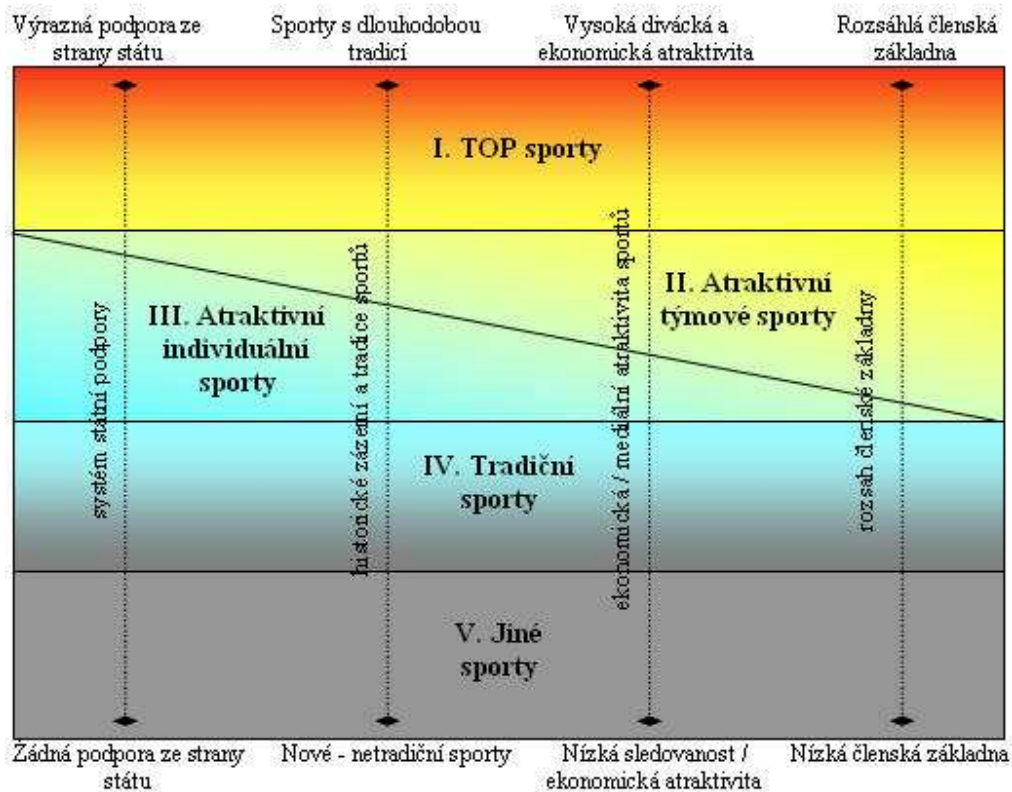
Následující text má ambice na základě předchozí analýzy současného stavu v ČR předložit základní typologii současného českého sportu. V předkládané typologii je vycházeno z následujících 4 kritérií:

- *system státní podpory jednotlivých sportů* – k této problematice blíže v kapitole „Systém současné finanční podpory sportu ze strany státu“,
- *ekonomická/mediální atraktivnost jednotlivých sportů* – mediální a ekonomická atraktivita představuje v tomto kontextu spojitou nádobu, podrobněji se mediální atraktivitou a diváckou atraktivitou jednotlivých sportů zajímali např. Berka, Čáslavová, Görnerová a Janák (Berka & Janák, 2000, 2001; Čáslavová, 2000; Görnerová, 2000; Janák & Berka, 2002),
- *historické zázemí a tradice jednotlivých sportů* – z tohoto pohledu existuje značná rozdílnost mezi tradičními českými sporty (kdy roky založení střešních sportovních

organizací spadají již do konce 19. či na začátek 20. století: 1883 – cyklistika, 1884 – veslování, 1897 – atletika, 1901 – fotbal, 1903 – lyžování, 1906 – tenis, 1908 – hokej...) a sporty, které lze označovat za „nové“, jejichž historie mnohdy nepřesahuje desetiletí (viz příloha 3 – některé sporty ze sportů „ostatních“).

- o rozsah členské základny jednotlivých sportů – viz příloha 4.

Následující schéma představuje možné rozdělení sportů na jednotlivé typy na základě výše zmíněných kritérií:

Obr. 57 – Typologie sportů z pohledu státní podpory, tradice, atraktivity a rozsahu členské základny

Obrázek 57 představuje typologii sportů u nás po roce 1989 dle výše zmíněných kritérií, s tím, že hranice mezi jednotlivými typy sportů se navzájem prolínají (v obrázku naznačeno přechodem barev přes oblast vyhraničení typu). Ačkoliv některé sporty lze do jednotlivých typů zařadit jednoznačně, existuje řada sportů, které se v některých z kritérií vymykají,

navíc operacionalizace konceptu ekonomická/mediální atraktivita, oproti zbývajícím třem konceptům, není zcela bezproblémová.⁸²

Ad I.) **TOP sporty**

Základní charakteristika: divácky nejoblíbenější sporty, sporty s bohatou tradicí a historií, dlouhodobě dobře finančně podporovány ze strany státu, komerčně nejatraktivnější sporty, sporty s velmi rozsáhlou členskou základnou.

Ze strany státu dlouhodobě velmi dobře finančně podporovány, s tím je spojená dlouhodobá úspěšnost těchto sportů na mezinárodní scéně a přínos pro mezinárodní prestiž státu.

Z pohledu mediální a komerční atraktivnosti představují tyto sporty naprostou špičku, s tím je spojené silné ekonomické zázemí sportovních klubů nejvyšší výkonnostní úrovně a zároveň nadstandardní ekonomické ocenění těchto sportovců. Průměrné platy fotbalistů a hokejistů v ČR se pohybují vysoko nad úrovní průměrné mzdy obyvatel ČR. Nadprůměrní sportovci těchto sportů se během své sportovní kariéry dokáží finančně zabezpečit v dlouhodobém horizontu; představují špičku v žebříčku finančního ohodnocení mezi českými sportovci.⁸³

Tyto sporty mají u nás bohatou tradici a historii. Od založení systému podpory sportovních talentů formou sportovních tříd a škol od osmdesátých let minulého století byly tyto sporty do systému zařazeny. Podle počtu členské základny těchto sportů se oba sporty řadí do první trojice; fotbal rozsahem své členské základny představuje s výrazným náskokem špičku v pořadí členských základen jednotlivých sportovních svazů v ČR.

Sporty odpovídající charakteristice: fotbal, lední hokej.

⁸² Zatímco indikátory pro koncepty státní podpora sportu, tradice a rozsah členské základny lze velmi snadno odvodit, potažmo získat relevantní data, koncept atraktivita sportu není dosud v literatuře dostatečně definován. V případě určení atraktivita sportu je vycházeno z prací Berky, Čáslavové, Görnerové a Janáka (Berka & Janák, 2000, 2001; Čáslavová, 2000; Görnerová, 2000; Janák & Berka, 2002)

⁸³ Podle deníku Sport (2007) 47 z 50 nejvíce vydělávajících českých sportovců (počítáno s příjmy z kontraktu se sportovním klubem + kontrakty s mediálními partnery) jsou zástupci ledního hokeje nebo fotbalu. Nejvíce vydělávající český sportovec, fotbalista Petr Čech, si ročně připíše na účet cca 320 miliónů korun. Na tento výdělek musí průměrně vydělávající občan ČR pracovat přes tisíc let. Pokud by v roce 2004 nebyl v NHL zaveden platový strop, zřejmě by v případě ročního výdělku hokejisty Jaromíra Jágra byla tato částka překonána. Mezi 50 nejlépe vydělávajícími sportovci se prosadili pouze tři zástupci rozdílných sportů než je lední hokej a fotbal. V těchto případech se jedná o nejlepší sportovce ve svém sportovním odvětví. Jsou jimi tenista Tomáš Berdych a Nicole Vaidišová, třetici doplňuje basketbalista Jiří Welsch. Pro srovnání nejlepší lyžařka posledních let Kateřina Neumanová se podle výše ročního příjmu neumístí ani v první stovce pořadí. Navzdory tomu, že se ve svém sportu řadí mezi světovou elitu, její roční příjem se odhaduje (především díky marketingovému potenciálu) na cca 8 miliónů Kč (Týden, 2007)

Ad II.) Atraktivní týmové sporty

Základní charakteristika: divácky atraktivní sporty, sporty s bohatou tradicí a historií, dlouhodobě dobře finančně podporovány ze strany státu, komerčně atraktivní sporty s rozsáhlou členskou základnou, sporty týmové.

Ze strany státu dlouhodobě velmi dobře finančně podporovány. Sporty, které mají bohatou historii a tradici; na mezinárodní scéně dosahují nepravidelných úspěchů ve střednědobých intervalech. Od založení systému podpory sportovních talentů formou sportovních tříd a škol od osmdesátých let minulého století byly tyto sporty do systému zařazeny. Podle počtu členské základny se oba sporty řadí do první desítky v pořadí.

Mediální a komerční atraktivnost těchto sportů není tak silná jako u sportů typu I., nicméně i tyto sporty jsou komerčně atraktivní. V průměru přitahují cca 10 % pasivních diváků.⁸⁴ Průměrné výdělky hráčů těchto sportů se pohybují nad úroveň průměrné mzdy obyvatel ČR.

Sporty odpovídající charakteristice: basketbal, volejbal.

Ad III.) Atraktivní individuální sporty

Základní charakteristika: divácky atraktivní sporty, sporty s bohatou tradicí a historií, dlouhodobě dobře finančně podporovány ze strany státu, komerčně atraktivní sporty, sporty s rozsáhlou členskou základnou, sporty individuální.

Mediální a komerční atraktivnost těchto sportů není tak silná jako u sportů typu I., nicméně i tyto sporty jsou komerčně a divácky atraktivní. Atletika, tenis, lyžování přitahují v průměru více než 20 %, plavání a cyklistika cca 10 % (Berka, Janák, 2000, 2001; Janák, Berka, 2002). U úspěšných sportovců těchto sportů se výdělky většinou pohybují nad úroveň průměrné mzdy obyvatel ČR.

Sporty odpovídající charakteristice: atletika, tenis, lyžování, plavání, cyklistika.

Ad IV.) Další tradiční sporty

Základní charakteristika: divácky méně atraktivní sporty, sporty s bohatou tradicí a historií, dlouhodobě méně finančně podporovány ze strany státu než sporty typu I., II., III.,

⁸⁴ Berka, Janák, (2000), Janák, Berka, (2002)

komerčně málo atraktivní sporty, sporty s méně rozsáhlou členskou základnou, sporty individuální.

Mediální a komerční atraktivnost těchto sportů je v porovnání s předchozími typy sportů slabá. Divácky ne příliš atraktivní sporty, přitahují jen malé procento diváků. Průměrné výdělky sportovců většinou nepostačují na plně profesionální charakter vykonávání sportovní praxe. Výdělky sportovců většinou nejsou natolik lukrativní, aby se sportovci během sportovní kariéry mohli dlouhodobě finančně zabezpečit. Nicméně jedná se o sporty u nás tradiční s bohatou historií.

Sporty odpovídající charakteristice: veslování, judo, biatlon, zápas, sportovní gymnastika.

Ad V.) **Jiné sporty**

Do této kategorie lze zahrnout všechny ostatní sporty, které nesplňují charakteristiky předešlých typů sportů. Počet těchto sportů a sportovních odvětví je rozsáhlý a stále se zvětšující. Do tohoto typu sportů lze zařadit všechny neolympijské sporty, např. sporty Světových her a sporty a sportovní odvětví vzniklá většinou v posledních desetiletích, vykazující charakteristiky opačné v porovnání s tradičními, historickými sporty. Výčet těchto sportů (nejspíš ne úplný, neboť téměř každý měsíc lze slyšet o vzniku „nového“ sportu, či nové sportovní odvětví) předkládá příloha 1 ve výčtu sportů Světových her a sportů ostatních.

Navzdory tomu, že tento typ sportů je z hlediska charakteristik jednotlivých sportů značně nehomogenní, lze tomuto typu přiřadit některé základní charakteristiky, kterými jsou: divácky a komerčně málo atraktivní sporty, sporty dlouhodobě méně finančně podporovány ze strany státu, sporty s úzkou členskou základnou, sporty neolympijské.

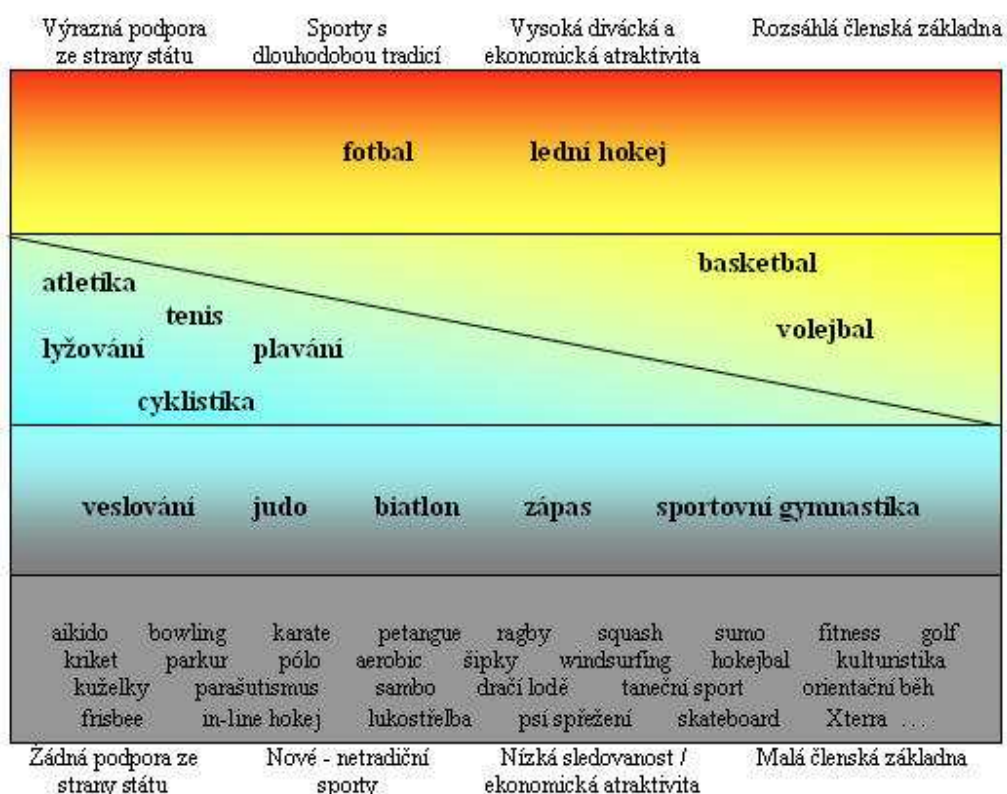
Mediální a komerční atraktivnost těchto sportů je v porovnání s předchozími typy sportů slabá. Divácky ne příliš atraktivní sporty, přitahují méně než 1 procento diváků. Průměrné výdělky naprosté většiny sportovců nepostačují na profesionální charakter vykonávání sportovní praxe. Pouze několik málo sportovců na světě se během sportovní kariéry může finančně zabezpečit na delší než krátkodobé období.

Shrnutí typologie sportů u nás po roce 1989

Obecně lze konstatovat, že ve spojitosti se sociálně kulturními změnami ve společnosti, s rostoucí globalizací, komercializací, s ní spojenou medializací, důrazem na individualitu a

převládající pragmatismus, lze vliv těchto jevů sledovat i ve sportovní oblasti. Zejména mediální sporty, tedy ty, které jsou nejvíce vnímány širokou veřejností a ovlivňují tak náhled na sportovní hnutí v jeho širším kontextu, se dostávají pod stále silnější vlivy svého ekonomického okolí. Tyto vlivy mají své rozsáhlé důsledky a napomáhají k prohlubování diverzifikace mezi jednotlivými typy sportů. Tento jev je o to zřetelnější, pokud porovnáme takto definovanou typologii sportů z dnešního pohledu a z pohledu z doby před rokem 1989. Makrosociální vlivy hrají v tomto kontextu velmi významnou roli.

Do obecného schématu ze strany XXI (obr. 57) pak lze přiřadit konkrétní sporty:⁸⁵

Obr. 58 – Konkrétní sporty zařaditelné do typologie sportů z pohledu státní podpory, tradice, atraktivity a rozsahu členské základny

Typologie sportů na základě výše popsaných hledisek, zejména konkrétní přiřazení jednotlivých sportů dle představené typologie, představuje základní východisko pro výběr sportů (sportovních disciplín) pro II. fázi výzkumu.

⁸⁵ Do schématu jsou zařazeny pouze sporty, jejichž vlastnosti dovoluvali bezproblémové začlenění do jednotlivých typů. Existuje řada sportů, které pomocí předkládaného postupu nelze ke konkrétnímu typu sportu přiřadit (například florbal, sport s relativně krátkou tradicí, nicméně rozsáhlou člensko základnou).

Příloha 3 – Výčet známých sportů (sportovních odvětví) provozovaných na našem území

Sporty Olympijských her:

1. Atletika	11. Gymnastika	21. Moderní gymnastika	31. Šerm
2. Badminton	12. Házená	22. Moderní pětiboj	32. Taekwondo WTF
3. Baseball	13. Jachting	23. Plavání	33. Tenis
4. Basketbal	14. Jezdectví	24. Plážový volejbal	34. Triatlon
5. Biatlon	15. Judo	25. Pozemní hokej	35. Veslování
6. Boby	16. Kanoistika	26. Rychlobruslení	36. Vodní pólo
7. Box	17. Krasobruslení	27. Saně	37. Volejbal
8. Curling	18. Lední hokej	28. Softbal	38. Vzpírání
9. Cyklistika	19. Lukostřelba	29. Stolní tenis	39. Zápas
10. Fotbal	20. Lyžování	30. Střelectví	

Sporty Světových her:

40. Aikido	49. Korfbal	58. Parašutismus	66. Skoky na trampolíně
41. Bowling	50. Krasobruslení na kol. bruslích	59. Petangue	67. Skydiving
42. Canoe polo	51. Kulečník	60. Plavání s ploutvemi	68. Sportovní aerobic
43. Casting	52. Kulturistika	61. Plavecké záchranářství	69. Squash
44. Fistball	53. Kuželky	62. Přetahování lanem	70. Sumo
45. Frisbee	54. Lezení	63. Ragby	71. Taneční sport
46. In-line hokej	55. Lukostřelba	64. Rychlobruslení na kol. bruslích	72. Vodní lyže
47. Ju-jitsu	56. Orientační běh	65. Rytmická gymnastika	73. Vzpírání (disciplíny, které nejsou na OH)
48. Karate			

Ostatní sporty:

74. Akrobatická gymnastika	88. Goalball	104. Národní házená	120. Silový trojboj
75. Akrobatický rock 'n' roll	89. Golf	105. Netball	121. Skateboard
76. Americký fotbal	90. Hokejbal	106. Nohejball	122. Ski-alpinismus
77. Balónové létání	91. Horolezectví	107. Paintball	123. Sportovní aerobic
78. Bikros	92. Interkros	108. Pesápallo	124. Stolní hokej
79. Bridž	93. Jóga	109. Parkur	125. Šachy
80. Dálkové plavání	94. Koloběh	110. Pólo	126. Šipky
81. Dračí lodě	95. Kriket	111. Podvodní ragby	127. Taekwondo ITF
82. Extrémní golf	96. Kuličky	112. Potápění	128. Vodní motorismus
83. Fitness	97. Minigolf	113. Psí spřežení	129. Windsurfing
84. Florball	98. Lakros	114. Ricochet	130. Xterra
85. Fosball	99. Letecká akrobacie	115. Ringo	131. Zimní plavání
86. Fourcross	100. Malá kopaná	116. Rychlostní lyžování	132. Zorbování
87. Go	101. Metaná	117. Sálková kopaná	
	102. MTB – cyklistika	118. Sambo	
	103. Muay-Thai	119. Serfing	

Příloha 4 – Pořadí vybraných sportů (sportovních svazů) podle velikosti členské základny (ČSTV, 2007)

Pořadí	Sport	Členská základna	Pořadí	Sport	Členská základna
1.	fotbal	525 290	43.	baseball	3 672
2.	tenis	63 705	44.	squash	3 625
3.	lední hokej	61 982	45.	extrémní sporty	3 543
4.	volejbal	54 523	46.	rugby	2 475
5.	florbal	40 935	47.	střelectví	2 426
6.	hokejbal	34 454	48.	zápas	2 271
7.	atletika	33 599	49.	vodní pólo	2 233
8.	basketbal	33 155	50.	akrobatický rock 'n' roll	2 062
9.	turistika	32 195	51.	silový trojboj	2 060
10.	lyžování	32 086	52.	korfbal	1 832
11.	golf	29 127	53.	vzpírání	1 652
12.	jezdeckví	26 476	54.	lakros	1 639
13.	plavecké sporty	25 329	55.	minigolf	1 594
14.	stolní tenis	24 193	56.	lukostřelba	1 540
15.	házená	22 942	57.	vodní lyžování	1 501
16.	cyklistika	22 396	58.	vodní motorismus	1 147
17.	šachy	22 241	59.	šerm	1 065
18.	horolezectví	15 935	60.	psí spřežení	1 008
19.	kuželky a bowling	11 680	61.	americký fotbal	960
20.	kanoistika	11 570	62.	radiový orientační běh	913
21.	kulturistika	10 024	63.	skiboby	904
22.	Judo	9 757	64.	mariáš	769
23.	nohejbal	8 016	65.	stolní hokej	743
24.	orientační běh	8 016	66.	polní kuše	717
25.	národní házená	7 858	67.	cheerleaders	713
26.	sportovní gymnastika	7 746	68.	moderní pětiboj	573
27.	Jóga	7 668	69.	petanque	573
28.	aerobic	7 342	70.	metaná	431
29.	jachting	6 717	71.	saně	429
30.	badminton	5 468	72.	curling	421
31.	triatlon	5 256	73.	rychlouslení	384
32.	taekwon-do ITF	4 932	74.	rybářský sport	281
33.	softbal	4 724	75.	go	257
34.	box	4 599	76.	racketlon	232
35.	moderní gymnastika	4 558	77.	foosball	222
36.	veslování	4 481	78.	koloběh	207
37.	pozemní hokej	4 462	79.	paintball	150
38.	šipky	4 370	80.	biatlon	121
39.	kolečkové brusle	3 964	81.	přetahování lanem	105
40.	billiard	3 951	82.	boby - skeleton	90
41.	krasobruslení	3 857	83.	bridž	14
42.	thajský box	3 856			

Ukončení sportovní kariéry **Interview**

Prosím, zodpovězte následující otázky upřímně a co nejúplněji. Zúčastnění se tohoto interview je naprosto dobrovolné a získaná data budou použita výhradně k vědeckým účelům. Rozhovor můžete v jeho průběhu bez udání příčiny kdykoliv ukončit.

Část I. Sportovní informace

1.1. *Prosím, řekněte mi o Vaší sportovní kariéře.*

Podotázky:

- V kolika letech jste začal/a sportovat?
- Jaké bylo Vaše sportovní odvětví? (možné i více než jedno)
- Jaké nejvyšší sportovní soutěže jste se účastnil/a? (např. I. liga, ME, MS, OH...)
- Jaký byl největší úspěch ve Vaší sportovní kariéře? (i více než jeden)
- V kolika letech jste tohoto úspěchu dosáhl/a?
- V kolika letech jste ukončil/a sportovní kariéru?
- Kolik let je Vám nyní?

1.2. Jak důležitá pro Vás byla role, identita sportovce, když jste byl/a na vrcholu své sportovní kariéry? Prosím, zkuste to ohodnotit na škále od 1 do 10, kde 1 = naprosto nedůležitá a 10 = hodně důležitá.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Jak jste obecně spokojen/á se svojí sportovní kariérou? Prosím ohodnoťte jako u předcházející otázky na desetibodové škále, kde 1 = naprosto nespokojen/á a 10 = velmi spokojen/á.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Část II. Podmínky před ukončením kariéry

Nyní se přesuneme do času, kdy jste ukončil/a svoji sportovní kariéru.

2.1. Prosím, řekněte mi, jak a kdy jste začal/a přemýšlet nad ukončením své sportovní kariéry.

2.2. Plánoval/a jste ukončení kariéry dopředu? (Pokud „ne“, přesuňte se k následující otázce, pokud „ano“ pokračujte podotázkami)

- Řeknete mi více o tom, jak přesně vypadal Váš plán na ukončení kariéry.
- Jak do plánu bylo zainteresováno Vaše okolí (trenér, rodina, atd.)?

2.3. Myslíte si, že jste ukončil/a sportovní kariéru v pravý čas, nebo příliš brzy nebo příliš pozdě?

2.4. Jaké byly hlavní důvody pro ukončení sportovní kariéry? Mohl/a byste je, prosím, vyjmenovat a seřadit od nejdůležitějšího?

2.5. Lze říci, že jste ukončil/a sportovní kariéru dobrovolně? (opak např. z důvodu zranění)

2.6. Můžete říci, že jste měl/a plnou kontrolu nad situací v době ukončování sportovní kariéry?

Část III. Přejchod do „post-sportovního“ života

Nyní budeme mluvit o období, které následovalo ukončení Vaší sportovní kariéry.

3.1. Prosím, řekněte mi, jak jste se celkově cítil/a v období po ukončení sportovní kariéry. Podotázky:

- Jaké byly převládající emoce?
- Jaké jste měl/a převládající myšlenky?

3.2. Jaké hlavní změny jste v tom období zaznamenal/a v různých sférách Vašeho života?

- Ve studiu / zaměstnání.
- Ve financích, ekonomickém zázemí.
- V rodině.
- V sociálním zázemí (přátelé, známí...)
- Ve fyzické kondici, těle, fyzické pohodě.
- Obecně v životním stylu.

3.3. Ve kterých oblastech jste cítil/a potřebu adaptace na nové prostředí, nutnost vyrovnávat se se změnou...?

3.4. Řekněte mi, jakým způsobem jste se vyrovnával/a se změnami, které jste zmínil/a.

3.5. Kdo a jakým způsobem Vás tehdy podporoval?

3.6. Jaké charakterové vlastnosti, zkušenosti, znalosti, dovednosti Vám byly nápomocny s vyrovnáním se s nastalou situací?

3.7. Je možná říci, že existovaly určité bariéry (vnitřní či vnější), které působily negativně v době adaptace na „post-sportovní“ život? Specifikujte je prosím.

3.8. Jaké sociální role byly v té době pro Vás důležité? (např. role otce/matky, člena rodiny, zaměstnance...)

3.9. Jak byla v té době pro Vás důležitá identita sportovce? Prosím, zkuste to ohodnotit na škále od 1 do 10, kde 1 = naprosto nedůležitá a 10 = hodně důležitá.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

3.10. Obvykle potřebují bývalí vrcholoví sportovci okolo 12 měsíců na úplný přechod do post-sportovního života. Prosím, odhadněte, jak dlouho toto přechodné období trvalo ve Vašem případě.

3.11. V jaké míře jste byl/a spokojený/á obecně se svým životem v přechodném období po ukončení sportovní kariéry? Prosím ohodnoťte jako u předcházející otázky na desetibodové škále, kde 1 = naprosto nespokojen/á a 10 = velmi spokojen/á.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Část IV. Současný život

Nyní budeme mluvit o Vaší současné životní situaci.

4.1. Prosím, řekněte mi, jak vypadá situace v následujících oblastech v rámci Vašeho současného života.

- Nynější povolání.
- Finanční situace/ekonomické zázemí.
- Rodina.
- Zdraví.
- Současný postoj ke sportu.

4.2. Jak dalece vidíte sám/sama sebe stále jako sportovce? Prosím ohodnoťte na desetibodové škále, kde 1 = vůbec ne a 10 = velmi.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

4.3. Jak jste spokojený/á se svým životem v současné době? Prosím ohodnoťte jako u předcházející otázky na desetibodové škále, kde 1 = naprosto nespokojen/á a 10 = velmi spokojen/á.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Děkuji!

Ukončení sportovní kariéry Interview

Část I. Sportovní informace

Prosím, řekněte mi o Vaší sportovní kariéře, kdy jste začala sportovat.

Na začátku se to vyvíjelo špatně, neměla jsem žádné výsledky, pak se mi začalo dařit.

V kolika letech jste začal/a sportovat?

Začala jsem v 9 letech sportovní gymnastikou, tzn. přeskok, bradla, kladina, prostná. Musím strašně srovnávat sportovní gymnastiku a atletiku, protože v gymnastice nejsou žádné peníze a 8 až 10 hodin se musí dřít, aby něco bylo, jako abych byla v reprezentaci, abych se někde dostala, všechno si platím sama, řemínky, dresy, když samozřejmě někde vycestuji, tak mi to platí organizátor, ale je strašný rozdíl mezi atletikou a gymnastikou a už v té dřině a už v tom, že jsem musela držet váhu, mít jakoby 0 % tuku a když sem měla 2 %, tak už mi trenér naznačil, že musím dvě kila zhubnout, takže to byla strašná dřina, ale mě to strašně bavilo. Začínala jsem teda v 9 letech, dělala jsem to do 18, na ME jsem byla 14., na MS 28., poslední můj závod v gymnastice byly OH Barcelona, to bylo v 92 a tam jsem si koupila tretry. Už když se mi blížilo 18 let, tak ta gymnastka dostává rozum, že jo a začíná přemýšlet, proč to má dělat a proč tu váhu má pořád držet jak blbec, strašná dřina za nic jo a teda v 18 už ta gymnastka končí, protože už ten rozum dostane no a už se začíná i bát na tom náradí, dělat salta, ale v 18 se mi zdálo brzo skončit se sportem, hlavně jsem měla všechny svaly vyvinuté na tom těle, tak mi to přišlo jako škoda přestat sportovat a jít doma buchtý, takže jsem to chtěla využít v nějakém jiném sportu a jelikož můj bratr běhal osmistovku, tak jsem se rozhodla že začnu atletiku, atletika mě strašně zajímala, akorát jsem nevěděla kterou disciplínu a rozhodovala jsem se mezi 400 m nebo tyčkou no a samozřejmě první chlap, kterého jsem potkala, byl tyčkař, takže jsem začala skákat tyčku, ale vůbec jsem neměla plány, že budu nějaká super dobrá. Začala jsem skákat, abych měla hezkou postavu, abych neztloustla, takže jsem začala vlastně s tou tyčkou a kluk, kterého jsem v té době měla ráda, odešel v té době do Prahy na vojnu a tak jsem šla za ním a tam jsem potkala Pateru a začala jsem to jakoby dělat každý den a najednou jsem to dělala každý den a najednou jsem zase musela držet váhu a bylo to pro mě takové strašně zvláštní. No strašný šok pro mě byl, když jsem přišla jakoby na jejich takový lepší trénink a trenér mi řekl, no tak dvacetkrát tady vyběhneme kopec a půjdeme domů tak jsem na něj hleděla. Já jsem byla zvyklá, vlastně od 9 jsem nechodila do školy, jen jsem chodila na studijní zkoušky, takže jsem ve škole skoro nebyla od střední školy a veškerý čas jsem trávila od rána prostě do 8 h pořád jenom v tělocvičně a najednou mi Petera za hodinu řekne, no máš 20 kopců, tak si jdi odpočinout, no byl to pro mě strašný šok a odpoledne jsme šli třeba kilometr, dvakrát pětistovku, dvakrát 400, jednou 300 a šli jsme zase domů. Tak jsem si říkala, že je to takové divné pro mě, jako nebyla jsem zvyklá nic nedělat a pro mě to bylo jako taková flákárna ten trénink a strašně jsem se tomu smála. No a začala jsem se samozřejmě zlepšovat a pak už jsem si zvykla na ty tréninky, pak už mě to i unavovalo, no a tak nějak samo to šlo, za prvé to šlo strašně rychle, takže jsem najednou začala skákat dobře a najednou jsem začala vydělávat peníze. Ale kdybych předtím nedělala gymnastiku tak bych se strašně dřela na 4 metrech, ale takhle za rok jsem skočila světový rekord. Když jsem začala skákat, tak jsem skočila 2,80 ten první závod a svěťák tehdy měla Číňanka 4,01 no já jsem ve 20 už měla několik svěťáků a taky pro mě byl strašný šok, že za nic, jakoby za nic, ta dřina mi tam vůbec nepřišla, já jsem od našich třeba měla nějaké peníze, 20 korun

na den a kupovala jsem si rohlík a máslo, 20 Kč jsem měla na den na jídlo a najednou jsem měla 20 000 Kč na den na jídlo. Takže z pondělka na úterý jsem zjistila, že pojedou na závody a někdo mi tam zaplatí, jen když tam přijedu a pak něco blbého skočím, což pro mě vůbec nic neznamenalo a zase mi zaplatí a já jsem byla v šoku, že jsem za půl roku vydělala strašně moc peněz a nebyla jsem na to vůbec zvyklá, najednou jsem si koupila Magnum za 20 korun, třeba tři denně. No když to tak srovnávám, tak jako gymnastka jsem strašně strádala a strašná dřina a vlastně nic z toho a 14. v Evropě a 28. na světě a v atletice poloviční dřina a tisíckrát víc peněz a vlastně první na světě. No je pravda, že jsem chytla dobu, ještě to tak nebylo, teď se skáče 4,90 teď už bych na to neměla, ale říká se „štěstí přije připraveným“ a jsem to štěstí měla.

Jaké bylo Vaše sportovní odvětví? (možné i více než jedno)

Atletika – tyčka.

Jaký byl největší úspěch ve Vaší sportovní kariéře? (i více než jeden)

Já mám 17 světových rekordů, 36 evropských v tyči, na Olympiádě jsem byla čtvrtá, ale tím jakože to bylo trošku zadarmo, tak si toho moc necením. Víc si cením té gymnastiky. Čím víc úsilí, tím víc si toho cením, no ta atletika mi šla svým způsobem sama a pak už mě to přestalo bavit a pak už mi to nešlo.

V kolika letech jste tohoto úspěchu dosáhl/a?

Po Olympiádě 2000.

V kolika letech jste ukončil/a sportovní kariéru?

Ve 27.

Kolik let je Vám nyní?

32.

Jak důležitá pro Vás byla role, identita sportovce, když jste byl/a na vrcholu své sportovní kariéry? Prosím, zkuste to ohodnotit na škále od 1 do 10, kde 1 = naprosto nedůležitá a 10 = hodně důležitá.

Jako gymnastka určitě desítka, protože jsem tomu obětovala úplně všechno, školu, která mě teda nikdy nebavila, tak to nebyla až taková oběť, ale fakt jsem byla od rána do večera ve tělocvičně a ještě jsem prosila trenéra, aby se mnou zůstal hodinku déle, abych se naučila o jeden prvek víc, strašně jsem byla do toho zažraná a myslela jsem si že to je absolutně všechno. A pak jsem vlastně skončila a začala jsem dělat tu atletiku a to jsem si říkala jak jsem byla pitomá, ale ne jenom já že, těch gymnastek je kolem mě spousta, co jsme si myslely, že ta gymnastika a ten trenér je svatý a zaprvé nám bylo 13, 14, 15, 16, takže i ten věk tomu odpovídal, že jsme byly střelené, no a v 18 už jsem přemýšlela jinak, no ta atletika té bych dala tak pětku, už jsem věděla, že chci mít rodinný život a šla jsem do toho, abych měla hezčí postavu, abych neztloustla, nikdy jsem to nebrala, jakože chci být nejlepší na světě. Ve 20 už člověk přemýšlí jinak, já myslím, že je to všechno tím věkem, že ve 20 člověka nikdo nezblbne, pokud je normální, aby tomu sportu dal všechno, jinak to je fanatismus. Takže potom už v té atletice, já jsem si vždycky uvědomovala, že chci děti, že chci rodinu a bylo to pro mě strašně podstatné a všichni mi říkali, že to nedokážu skončit najednou, jo vydělávat milion a najednou skončím, ale pro mě to nebyl žádný problém, zvlášť když jsem potkala takového hezkého chlapa.

Jak jste obecně spokojen/á se svojí sportovní kariérou? Prosím ohodnoťte jako u předcházející otázky na desetibodové škále, kde 1 = naprosto nespokojen/á a 10 = velmi spokojen/á.

Velmi spokojená.

Část II. Podmínky před ukončením kariéry

Nyní se přesuneme do času, kdy jste ukončil/a svoji sportovní kariéru.

Prosím, řekněte mi, jak a kdy jste začal/a přemýšlet nad ukončením své sportovní kariéry? Ve 26, 27, kvůli dětem, chtěla jsem mít rodinu a nechtěla jsem riskovat a závodit déle, i když bych si vydělala ještě dost peněz, ale nechtěla jsem riskovat, že pak nebudu moc mít děti, takže jich chci mít pět.

Řeknete mi více o tom, jak přesně vypadal Váš plán na ukončení kariéry?

Asi rok předem jsem věděla, že chci skončit, už mě to moc nebavilo, po Olympiádě jsem skončila, přestalo mě to bavit, neměla jsem motivaci, proto jsem skončila.

Jak do plánu bylo zainteresováno Vaše okolí (trenér, rodina, atd.)?

Neřešila jsem to s nimi, trošku jsem to naznačila trenérovi, pak jsem jim o jen jsem to oznámila.

Jaké byly hlavní důvody pro ukončení sportovní kariéry? Mohl/a byste je, prosím, vyjmenovat a seřadit od nejdůležitějšího?

Motivace, věk (chtěla jsem rodinu a dítě), trošku zranění.

Část III. Přejít do „post-sportovního“ života

Nyní budeme mluvit o období, které následovalo ukončení Vaší sportovní kariéry.

Prosím, řekněte mi, jak jste se celkově cítil/a v období po ukončení sportovní kariéry? Jaké byly převládající emoce?

Cítila jsem se výborně.

Jaké jste měl/a převládající myšlenky?

Problémy: starat se o manžela, chodit do práce, naučit se vařit, realita nesportovce, uklízet, nebyla jsem na to zvyklá, dřív jsem se starala jen o sebe, ale věděla jsem, že to musím zvládnout a také jsem to zvládla, ale s tím se musí každý sportovec vyrovnat. Byla jsem zvyklá, že se o mě postará manažer.

Jaké hlavní změny jste v tom období zaznamenal/a v různých sférách Vašeho života?

Ve studiu/zaměstnání:

Založila jsem si sportovní školku, musela jsem sama chodit za rodiči, a vysvětlovat jim vše, musela jsem se prosazovat sama za sebe, dřív to za mě dělal manažer, teď jsem na mateřské dovolené.

Ve financích, ekonomickém zázemí:

Příjmy se snížily, mateřská je 3,500 Kč, ale mám muže.

V rodině:

Po skončení sportovní kariéry jsem založila rodinu, za 2 roky se narodil Honzík

V sociálním zázemí (přátelé, známí...):

V celé republice mám kamarády, protože jsem všude dělala atletiku, některé gymnastky, co mají děti, za mnou jezdí, kamarádi se vyměnili, ale žádnou super kamarádku nemám, díky tomu, že jsem v Ostravě.

Ve fyzické kondici, těle, fyzické pohodě:

Změnilo se to, díky tomu že jsem těhotná, tak jsem zlenivěla, ale pořád se udržuji, nedovedu si představit život bez sportu, po druhém porodu se opět chystám do školky, kde s dětmi cvičím, takže mám denní pohyb.

Obvykle potřebují bývalí vrcholoví sportovci okolo 12 měsíců na úplný přechod do post-sportovního života. Prosím, odhadněte, jak dlouho toto přechodné období trvalo ve Vašem případě?

Asi rok.

V jaké míře jste byl/a spokojený/á obecně se svým životem v přechodném období po ukončení sportovní kariéry? Prosím ohodnoťte jako u předcházející otázky na desetibodové škále, kde 1 = naprosto nespokojen/á a 10 = velmi spokojen/á.

6.

Část IV. Současný život

Nyní budeme mluvit o Vaší současné životní situaci.

Prosím, řekněte mi, jak vypadá situace v následujících oblastech v rámci Vašeho současného života?

Nynější povolání:

Mateřská dovolená

Finanční situace/ekonomické zázemí:

Dobrá, ale když jsem byla vrcholový sportovec, tak byla lepší.

Rodina:

Mám manžela, syna, čekám další dítě.

Zdraví:

Dobré, kdybych neposilovala, tak by mě bolelo tělo.

Současný postoj ke sportu:

Dobrý.

Jak dalece vidíte sám/sama sebe stále jako sportovce? Prosím ohodnoťte na desetibodové škále, kde 1 = vůbec ne a 10 = velmi.

5. Jdu si zaběhat, ale necítím se, že bych předvedla svůj standardní výkon, to ne, vůbec se necítím jako vrcholový sportovec.

Jak jste spokojený/á se svým životem v současné době? Prosím ohodnoťte jako u předcházející otázky na desetibodové škále, kde 1 = naprosto nespokojen/á a 10 = velmi spokojen/á.

Ted' se cítím skvěle, práce s dětmi mě baví.

Příloha 7 – Příklad vytvořeného kategoriálního systému – výstup hierarchické obsahové analýzy (I. fáze výzkumu)

Základní teoretické pojmy	Koncepty nižší úrovně	Koncepty vyšší úrovně	Kategorie
Sport mě neužívá. (3) Je lepší mít dobrou práci než čekat čtyři roky na další Olympiádu. (2) Najít něco důležitějšího v životě. (2) Je risk sportovat do vyššího věku a pak třeba nenajít dobrou práci. (1) Toto není na celý život. (1)	Plánování posportovní kariéry (9)	Celoživotní plánování (13)	Plánování ukončení sportovní kariéry
Vzdělání je důležitější. (1) Nutno rozhodnout se mezi sportem a školou. (1) Studium na vysoké škole nejde dohromady s vrcholovým sportem. (1)	Studium (3)		
Proč muset pořád držet váhu? (1) Mé tělo by bylo příliš zničené. (1)	Fyzická kondice/tělo (2)		
Informoval jsem přátele. (2) Radil jsem se s ostatními. (2) Diskutoval jsem o svém rozhodnutí. (1)	Přátelé (5)	Zapojení sociálního okolí (10)	
Trenér se mohl domnívat, že skončím. (1) Trenér nic netušil. (1) Trenérův názor nebyl důležitý. (1)	Trenér (3)		
Můj přítel vše věděl. (1) Mluvil jsem o tom s svojí přítelkyní. (1)	Životní partner (2)		
Neřekl jsem nikomu nic. (1)	Skrývání rozhodnutí (1)		
Asi rok dopředu. (3) Plánoval jsem to už asi 2 až 3 roky předem. (1) To bylo asi 9 měsíců předem. (1) Zhruba jedem měsíc. (1) Neplánované. (4)		Doba plánování ukončení sportovní kariéry (10)	
Chtěla jsem vydržet do Olympiády a pak skončit. (3) Spousta sportovců pokračuje jen kvůli Olympiádě. (1) Chtěl jsem skončit po mistrovství světa. (1)	Účast na významné sportovní akci (5)	Plán odejít „na vrcholu“ (5)	

Dotazník

Vážení přátelé, žádáme Vás o pečlivé a pravdivé vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je zcela anonymní a získaná data budou sloužit výhradně k vědeckým účelům. Průměrná doba vyplnění dotazníku je cca 10 - 15 minut.

Prosím, zodpovězte následující otázky o Vaší osobě, popřípadě označte odpověď (např. **X**).

1. Věk:

2. Pohlaví: žena () muž ()

3. Současné zaměstnání:

(Rozepište, pokud máte v současnosti více zaměstnání.)

.....

5. Název Vaší sportovní disciplíny

(Uveďte tu disciplínu, ve které jste dosáhl/a největších úspěchů):

.....

6. V kolika letech jste se sportem začal/a? V letech.

7. Prošel/a jste systémem sportovní přípravy (např. centrem přípravy talentované mládeže, sportovní třídou, školou, střediskem vrcholového sportu, resortním sportovním střediskem, aj.)?

Před rokem 1989: Ano () Ne ()

Po roce 1989: Ano () Ne ()

8. Na začátku sportovní kariéry mne velmi podporovali:

Vyznačte (např. zakroužkujte) na stupnici 1-5 stupeň Vašeho souhlasu.

	naprostý nesouhlas						naprostý souhlas
a) otec		1	2	3	4	5	
b) matka		1	2	3	4	5	
c) jiní příbuzní		1	2	3	4	5	
d) kamarádi / trenér / jiní		1	2	3	4	5	

9. Jakých soutěží jste se během své sportovní kariéry zúčastnil/a? (Lze zatrhnout i více možností.)

☐ nejvyšší celostátní soutěž	()	☐ jiné mezinárodní soutěže	()
☐ mistrovství ČR	()	☐ mistrovství Evropy	()
☐ juniorské mistrovství Evropy	()	☐ mistrovství světa	()
☐ juniorské mistrovství světa	()	☐ olympijské hry	()

10. Jakého sportovního úspěchu si Vy osobně nejvíce ceníte?

11. V kolika letech jste tohoto úspěchu dosáhl/a? V letech.

12. Absolvoval/a jste během sportovní kariéry zahraniční angažmá? (mimo Slovenska) Ano () Ne ()

13. V kolika letech jste ukončil/a svoji sportovní kariéru? V letech.

14. V době vrcholu mé sportovní kariéry:

	naprostý nesouhlas						naprostý souhlas
a) považoval/a jsem se především za sportovce		1	2	3	4	5	
b) spousta mých osobních cílů byla spojena se sportem		1	2	3	4	5	
c) většina mých přátel byli sportovci		1	2	3	4	5	
d) sport byl nejdůležitější věc mého života		1	2	3	4	5	
e) myslel/a jsem na sport častěji než na jiné věci		1	2	3	4	5	
f) cítil/a jsem se špatně, když se mi ve sportu nedařilo		1	2	3	4	5	
g) cítil/a jsem se špatně, když jsem kvůli zranění nemohl/a sportovat		1	2	3	4	5	

15. Konec sportovní kariéry...	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>				
a) ... jsem plánoval/a již dlouho předem	1	2	3	4	5					
b) ... jsem v předstihu vůbec neplánoval/a	1	2	3	4	5					
c) ... přišel podle mě v pravý čas	1	2	3	4	5					

16. V následující tabulce můžete vidět výčet možných důvodů pro ukončení sportovní kariéry. *Posuďte každý důvod zvlášť.*

Následující důvod byl pro ukončení sportovní kariéry velmi důležitý:	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>				
a) pokles motivace k tréninku a závodění	1	2	3	4	5					
b) pokles nebo stagnace výkonnosti nebo sportovních výsledků	1	2	3	4	5					
c) problematické vztahy s trenérem, nebo spoluhráči, nebo sportovními funkcionáři/organizací	1	2	3	4	5					
d) zdravotní problémy, zranění	1	2	3	4	5					
e) rodinné záležitosti, manželství, založení rodiny, touha usadit se...	1	2	3	4	5					
f) finanční důvody (např. málo peněz ve sportu, aj.)	1	2	3	4	5					
g) nalezení jiného životního směru/cíle (např. sport již není nejdůležitější věc v životě, aj.)	1	2	3	4	5					
h) nové/jiné zaměstnání, nová profesní kariéra	1	2	3	4	5					
i) studium, nástup na VŠ nebo možnost dokončit VŠ (SŠ)	1	2	3	4	5					
j) výrazný sportovní neúspěch	1	2	3	4	5					
k) chtít ukončit kariéru tzv. „na vrcholu“	1	2	3	4	5					
l) nedostatek volného času, nucené omezení jiných aktivit/koníčků	1	2	3	4	5					
m) dojíždění za sportem / stěhování se z místa sportování	1	2	3	4	5					
n) věk	1	2	3	4	5					
o) traumatická životní událost (např. úmrtí partnera, rodiče, kamaráda, aj.)	1	2	3	4	5					
p) dosažení sportovních cílů	1	2	3	4	5					
r) nevybrání do týmu, nesplnění kvalifikačního limitu, neúčast na významné sportovní události (např. OH)	1	2	3	4	5					
s) <i>Uveďte další, jiné důvody pro ukončení Vaší sportovní kariéry a uveďte do závorky číslo důležitosti důvodu.</i>										

17. Sportovní kariéra měla pro můj celý život velký přínos v následujících směrech:

	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>				
a) schopnost pracovat pod tlakem	1	2	3	4	5					
b) schopnost řešit problémy	1	2	3	4	5					
c) organizační schopnosti	1	2	3	4	5					
d) schopnost určit si a naplnit osobní cíle	1	2	3	4	5					
e) odhodlání, vytrvalost, silná vůle	1	2	3	4	5					
f) trpělivost	1	2	3	4	5					
g) přizpůsobivost/flexibilita	1	2	3	4	5					
h) schopnost čelit výzvám	1	2	3	4	5					
i) schopnost odhadnout své možnosti (limity)	1	2	3	4	5					
j) vybudování společenských kontaktů	1	2	3	4	5					
k) zdraví, dobrá fyzická kondice	1	2	3	4	5					

18. V období po ukončení sportovní kariéry mě velmi podporovali (jakoukoliv formou):

	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>				
a) rodiče	1	2	3	4	5					
b) další příbuzní	1	2	3	4	5					
c) přátelé	1	2	3	4	5					
d) partner/ka, manžel/ka	1	2	3	4	5					
e) sportovní organizace / funkcionáři	1	2	3	4	5					
f) různé nadace / fondy	1	2	3	4	5					
g) trenér	1	2	3	4	5					
h) psycholog	1	2	3	4	5					
i) někdo jiný:	1	2	3	4	5					

19. Po ukončení sportovní kariéry:

	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>
a) nemohl/a jsem si připustit, že má sportovní kariéra opravdu skončila	1	2	3	4	5	
b) dával/a jsem si za vinu to, do jaké situace jsem se dostal/a	1	2	3	4	5	
c) užíval/a jsem si více aktivit, které jsem při sportu omezoval/a (zábava, kultura, čas s kamarády, koníčky, aj.)	1	2	3	4	5	
d) snažil/a jsem se vymyslet plán, co v budoucnu dělat	1	2	3	4	5	
e) pil/a jsem alkohol nebo užíval/a jiné drogy, abych se cítil/a lépe	1	2	3	4	5	
f) vzdal/a jsem snahu vyrovnat se s ukončením sportovní kariéry	1	2	3	4	5	
g) snažil/a jsem se získat informace od lidí, kteří s ukončením sportovní kariéry mají zkušenosti (jiní sportovci, odborníci...)	1	2	3	4	5	
h) snažil/a jsem se i dále sportovat, cvičit, zůstat v kontaktu se sportem	1	2	3	4	5	
i) soustředil/a jsem se na jiné životní aktivity	1	2	3	4	5	
j) modlil/a jsem se k Bohu / meditoval/a jsem	1	2	3	4	5	
k) vtipkoval/a jsem o situaci, ve které jsem se ocitl/a	1	2	3	4	5	

20. Po ukončení sportovní kariéry jsem zažíval/a:

	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>
a) smutek	1	2	3	4	5	
b) zlepšení zdravotního stavu	1	2	3	4	5	
c) rodinnou pohodu / spokojenost	1	2	3	4	5	
d) finanční problémy	1	2	3	4	5	
e) uspokojení v nové profesi / ve studiu	1	2	3	4	5	
f) zlepšení fyzického kondice	1	2	3	4	5	
g) nedostatek profesních znalostí	1	2	3	4	5	
h) úspěch v práci / studiu	1	2	3	4	5	
i) stesk po sportovním prostředí / přátelích ze sport. oblasti	1	2	3	4	5	
j) projevy chronického zranění	1	2	3	4	5	
k) problémy s životním partnerem / rodinného charakteru	1	2	3	4	5	
l) chyběli mi přátelé ze sportovního prostředí	1	2	3	4	5	
m) úzkost	1	2	3	4	5	
n) problémy s nalezením nových přátel	1	2	3	4	5	
o) prázdnotu	1	2	3	4	5	
p) úlevu	1	2	3	4	5	
r) zdravotní problémy	1	2	3	4	5	
s) potíže s nalezením zaměstnání / s přijetím na školu	1	2	3	4	5	
t) častější návštěvy lékaře	1	2	3	4	5	
u) štěstí	1	2	3	4	5	
v) <i>Uveďte další, jiné pocity (stavy, situace), které nebyly zmíněny výše a byly pro Vás důležité a uveďte do závorky číslo významnosti.</i>						

21. Jaký je Váš osobní názor na Váš současný život?

	<i>naprostý nesouhlas</i>					<i>naprostý souhlas</i>
a) jsem spokojený/á se svým životem	1	2	3	4	5	
b) prožívám nejšťastnější období v životě	1	2	3	4	5	
c) doposud jsem dosáhl/a vše, co jsem od života očekával/a	1	2	3	4	5	
d) když jsem sportoval/a, dařilo se mi celkově lépe	1	2	3	4	5	
e) s ukončením své sportovní kariéry jsem se vyrovnal/a velmi dobře	1	2	3	4	5	
f) velmi se mi stýská po všem, co bylo spojené s mojí sportovní kariérou	1	2	3	4	5	

Děkujeme Vám za důvěru a spolupráci.

Prosím vyznačte svoji odpověď.

Jste ochoten/ochotna zúčastnit se a přispět svými zkušenostmi i v další fázi výzkumu? Ano () Ne ()

Pokud jste odpověděl/a ANO,

napište prosím své jméno a kontakt:

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA TĚLESNÉ VÝCHOVY A
SPORTU

Josef Martího 31, 162 52 Praha 6 – Veleslavín

Praha 9. května 2007

Vážená paní, vážený pane,

v současné době probíhá na Fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze výzkumné řešení disertačního úkolu s tematikou ukončení vrcholové sportovní kariéry. Toto téma je v současnosti velmi aktuální a řešení současné situace ve vrcholovém sportu je žádoucí.

Osudy bývalých vrcholových sportovců jsou velmi různorodé. Někteří sportovci po ukončení své kariéry zažívají výrazné problémy v různých oblastech svého života. Tím, že vyplníte přiložený dotazník, pomůžete odhalit problematické oblasti života bývalých vrcholových sportovců a přispějete tak snaze o vytvoření komplexního systému jak preventivních, tak i intervenčních možností v této oblasti.

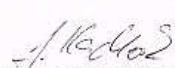
Výzkum je konzultován a podporován mimo jiné Českým olympijským výborem, Českým klubem olympioniků, Českým svazem tělesné výchovy a Českou nadací sportovní reprezentace. Žádáme Vás zdvořile o úplné a pravdivé vyplnění a navrácení přiloženého dotazníku. Buďte ujisti, že Vaše odpovědi zůstanou důvěrné a budou použity výhradně k výzkumným účelům.

PaedDr. Petr Kment
člen předsednictva
Český klub olympioniků

Pavel Kořan
místopředseda ČSTV

Ing. Jan Linger
ředitel
Česká nadace sportovní reprezentace

prof. Ing. Václav Bunc, CSc.
děkan FTVS UK v Praze

Mgr. Jiří Kadlčík
řešitel výzkumu
FTVS UK v Praze

Kontakt na řešitele: Mgr. Jiří Kadlčík, Katedra kinantropologie a základů humanitních věd,
Fakulta tělesné výchovy a sportu, Univerzita Karlova v Praze
e-mail: jirkadl@centrum.cz, tel.: +420 737 254 869

Příloha 10 – Výsledky exploratorní faktorové analýzy

Correlation Matrix

	Coping 1	Coping 2	Coping 3	Coping 4	Coping 5	Coping 6	Coping 7	Coping 8	Coping 9	Coping 10	Coping 11
Coping 1	1,000	,643	-,044	,114	,179	,457	,209	,067	,019	,116	,040
Coping 2	,643	1,000	,036	,133	,307	,532	,287	,028	-,015	,197	,149
Coping 3	-,044	,036	1,000	-,052	,127	,031	-,066	,035	,427	-,094	,067
Coping 4	,114	,133	-,052	1,000	-,011	,062	,379	,024	,042	-,013	,063
Coping 5	,179	,307	,127	-,011	1,000	,174	,219	,068	,013	,323	,351
Correlation Coping 6	,457	,532	,031	,062	,174	1,000	,159	,164	-,046	,078	,107
Coping 7	,209	,287	-,066	,379	,219	,159	1,000	,108	-,096	,107	,067
Coping 8	,067	,028	,035	,024	,068	,164	,108	1,000	-,129	-,067	,095
Coping 9	,019	-,015	,427	,042	,013	-,046	-,096	-,129	1,000	-,065	-,147
Coping 10	,116	,197	-,094	-,013	,323	,078	,107	-,067	-,065	1,000	,238
Coping 11	,040	,149	,067	,063	,351	,107	,067	,095	-,147	,238	1,000

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,634
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square
	df
	Sig.
	353,366
	55,000
	,000

Total Variance Explained

Factor	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,590	23,547	23,547	2,140	19,458	19,458	1,691	15,376	15,376
2	1,486	13,509	37,057	1,021	9,278	28,736	1,067	9,702	25,078
3	1,389	12,624	49,681	,801	7,279	36,015	,999	9,082	34,159
4	1,198	10,888	60,569	,636	5,780	41,795	,809	7,354	41,514
5	1,104	10,037	70,606	,407	3,696	45,491	,438	3,978	45,491
6	,751	6,829	77,435						
7	,663	6,026	83,461						
8	,552	5,017	88,478						
9	,506	4,598	93,076						
10	,447	4,067	97,143						
11	,314	2,857	100,000						

Rotated Factor Matrix^a

	Factor				
	1	2	3	4	5
Coping 2	,820				
Coping 1	,745				
Coping 6	,617				
Coping 5		,662			
Coping 11		,510			
Coping 10		,506			
Coping 3			,701		
Coping 9			,685		
Coping 7				,628	
Coping 4				,598	
Coping 8					,443

Příloha 11 – Vnímaná kvalita posportovního života v závislosti na dobrovolnosti ukončení sportovní kariéry (výsledky analýzy rozptylu)

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Sum of Squares	df	Mean Square	Partial Eta Squared
Corrected Model	Psychosocialni oblast	95,543(b)	1	95,543	,047
	Socialni oblast	115,149(c)	1	115,149	,053
	Zamestnanecko/vzdela vaci oblast	56,991(d)	1	56,991	,017
	Zdravotni oblast	53,774(e)	1	53,774	,025
	Zivotni spokojenost	209,442(f)	1	209,442	,061
Intercept	Psychosocialni oblast	24454,734	1	24454,734	,927
	Socialni oblast	21308,292	1	21308,292	,912
	Zamestnanecko/vzdela vaci oblast	21839,086	1	21839,086	,872
	Zdravotni oblast	30917,012	1	30917,012	,937
	Zivotni spokojenost	77695,346	1	77695,346	,960
Dobrovolnost	Psychosocialni oblast	95,543	1	95,543	,047
	Socialni oblast	115,149	1	115,149	,053
	Zamestnanecko/vzdela vaci oblast	56,991	1	56,991	,017
	Zdravotni oblast	53,774	1	53,774	,025
	Zivotni spokojenost	209,442	1	209,442	,061
Error	Psychosocialni oblast	1932,975	166	11,644	
	Socialni oblast	2053,327	166	12,369	
	Zamestnanecko/vzdela vaci oblast	3219,486	166	19,394	
	Zdravotni oblast	2075,060	166	12,500	
	Zivotni spokojenost	3238,058	166	19,506	
Total	Psychosocialni oblast	26437,000	168		
	Socialni oblast	23386,000	168		
	Zamestnanecko/vzdela vaci oblast	25128,000	168		
	Zdravotni oblast	33126,000	168		
	Zivotni spokojenost	82922,000	168		
Corrected Total	Psychosocialni oblast	2028,518	167		
	Socialni oblast	2168,476	167		
	Zamestnanecko/vzdela vaci oblast	3276,476	167		
	Zdravotni oblast	2128,833	167		
	Zivotni spokojenost	3447,500	167		

b R Squared = ,047

c R Squared = ,053

d R Squared = ,017

e R Squared = ,025

f R Squared = ,061

Příloha 12 – Výsledky analýzy rozptylu za použití testu MANCOVA pro proměnné z hypotézy 2 (tabulka neobsahuje interakce proměnných, u nichž hodnota $\eta^2_{\text{partial}} < 0,01$)

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Sum of Squares	df	Mean Square	Partial Eta Squared
Corrected Model	Psychosocialni oblast	1842,110(b)	133	13,850	,918
	Socialni oblast	1793,457(c)	133	13,485	,853
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	2841,058(d)	133	21,361	,895
	Zdravotni oblast	1846,470(e)	133	13,883	,919
	Zivotni spokojenost	2928,937(f)	133	22,022	,886
	Intercept	Psychosocialni oblast	11,817	1	11,817
Socialni oblast		4,123	1	4,123	,013
Zamestnanecko/vzdelavaci oblast		6,248	1	6,248	,018
Zdravotni oblast		38,684	1	38,684	,192
Zivotni spokojenost		643,757	1	643,757	,630
UkonceniSK		Psychosocialni oblast	9,918	1	9,918
	Socialni oblast	17,796	1	17,796	,055
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	74,168	1	74,168	,182
	Zdravotni oblast	2,241	1	2,241	,014
	Zivotni spokojenost	177,852	1	177,852	,320
	Dovednosti	Psychosocialni oblast	,338	1	,338
Socialni oblast		8,814	1	8,814	,028
Zamestnanecko/vzdelavaci oblast		,028	1	,028	,000
Zdravotni oblast		41,737	1	41,737	,204
Zivotni spokojenost		16,392	1	16,392	,042
PodporaUkonceniSK		Psychosocialni oblast	,044	1	,044
	Socialni oblast	,815	1	,815	,003
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	21,338	1	21,338	,060
	Zdravotni oblast	8,145	1	8,145	,048
	Zivotni spokojenost	57,816	1	57,816	,133
	PlanovaniUkonceni	Psychosocialni oblast	,416	1	,416
Socialni oblast		6,173	1	6,173	,020
Zamestnanecko/vzdelavaci oblast		18,105	1	18,105	,051
Zdravotni oblast		18,118	1	18,118	,100
Zivotni spokojenost		34,415	1	34,415	,083
Aldentity		Psychosocialni oblast	12,971	1	12,971
	Socialni oblast	47,697	1	47,697	,134
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	41,994	1	41,994	,112
	Zdravotni oblast	33,872	1	33,872	,172
	Zivotni spokojenost	91,782	1	91,782	,195
	Typsportu	Psychosocialni oblast	14,702	3	4,901

	Socialni oblast	16,849	3	5,616	,052
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	70,066	3	23,355	,173
	Zdravotni oblast	52,689	3	17,563	,244
Vzdelani	Zivotni spokojenost	190,088	3	63,363	,335
	Psychosocialni oblast	98,855	4	24,714	,375
	Socialni oblast	98,790	4	24,697	,243
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	109,600	4	27,400	,247
	Zdravotni oblast	45,700	4	11,425	,219
SystemSportu	Zivotni spokojenost	119,183	4	29,796	,240
	Psychosocialni oblast	38,343	3	12,781	,189
	Socialni oblast	73,179	3	24,393	,192
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	84,227	3	28,076	,201
	Zdravotni oblast	38,309	3	12,770	,190
Zahrangazma	Zivotni spokojenost	85,880	3	28,627	,185
	Psychosocialni oblast	5,531	1	5,531	,033
	Socialni oblast	2,424	1	2,424	,008
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	,982	1	,982	,003
	Zdravotni oblast	,185	1	,185	,001
	Zivotni spokojenost	13,038	1	13,038	,033
Dovednosti * Vzdelani	Psychosocialni oblast	12,887	1	12,887	,073
	Zdravotni oblast	25,072	1	25,072	,133
PodporaUkonceniSK * Vzdelani	Psychosocialni oblast	4,051	1	4,051	,024
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	137,889	1	137,889	,292
	Zivotni spokojenost	15,836	1	15,836	,040
PlanovaniUkonceni * Vzdelani	Psychosocialni oblast	4,356	2	2,178	,026
	Socialni oblast	29,753	2	14,876	,088
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	29,358	2	14,679	,081
	Zivotni spokojenost	20,007	2	10,003	,050
Aldentity * Vzdelani	Socialni oblast	15,823	1	15,823	,049
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	64,126	1	64,126	,161
	Zdravotni oblast	3,828	1	3,828	,023
	Zivotni spokojenost	72,521	1	72,521	,161
Typsportu * Vzdelani	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	15,584	1	15,584	,045
	Zdravotni oblast	8,652	1	8,652	,050
	Zivotni spokojenost	7,986	1	7,986	,021
PlanovaniUkonceni * SystemSportu	Psychosocialni oblast	30,680	2	15,340	,157
	Socialni oblast	38,159	2	19,079	,110
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	31,687	2	15,844	,087
	Zdravotni oblast	38,511	2	19,255	,191
	Zivotni spokojenost	43,900	2	21,950	,104
Aldentity * SystemSportu	Psychosocialni oblast	17,077	3	5,692	,094

	Socialni oblast	11,974	3	3,991	,037
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	31,678	3	10,559	,087
	Zdravotni oblast	4,753	3	1,584	,028
	Zivotni spokojenost	8,871	3	2,957	,023
Vzdelani * SystemSportu	Psychosocialni oblast	19,979	2	9,989	,108
	Socialni oblast	9,523	2	4,762	,030
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	34,753	2	17,376	,094
	Zdravotni oblast	72,964	2	36,482	,309
	Zivotni spokojenost	36,435	2	18,218	,088
Error	Psychosocialni oblast	164,582	25	6,583	
	Socialni oblast	308,204	25	12,328	
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	333,998	25	13,360	
	Zdravotni oblast	162,926	25	6,517	
	Zivotni spokojenost	377,981	25	15,119	
Total	Psychosocialni oblast	25071,000	159		
	Socialni oblast	22547,000	159		
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	23962,000	159		
	Zdravotni oblast	31190,000	159		
	Zivotni spokojenost	78600,000	159		
Corrected Total	Psychosocialni oblast	2006,692	158		
	Socialni oblast	2101,660	158		
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	3175,057	158		
	Zdravotni oblast	2009,396	158		
	Zivotni spokojenost	3306,918	158		

b R Squared = ,918

c R Squared = ,853

d R Squared = ,895

e R Squared = ,919

f R Squared = ,897

Příloha 13 - Výsledky analýzy rozptylu za použití testu MANOVA pro proměnné z hypotézy 3
(tabulka neobsahuje interakce proměnných, u nichž hodnota $\eta^2_{\text{partial}} < 0,01$)

Tests of Between-Subjects Effects

Source	Dependent Variable	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	Partial Eta Squared
Corrected Model	Psychosocialni oblast	558,581(a)	31	18,019	,272
	Socialni oblast	571,556(b)	31	18,437	,259
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	928,670(c)	31	29,957	,282
	Zdravotni oblast	428,509(d)	31	13,823	,201
	Zivotni spokojenost	797,096(e)	31	25,713	,231
	Intercept	Psychosocialni oblast	18755,931	1	18755,931
Socialni oblast		16756,344	1	16756,344	,911
Zamestnanecko/vzdelavaci oblast		18058,001	1	18058,001	,884
Zdravotni oblast		23643,539	1	23643,539	,933
Zivotni spokojenost		58887,720	1	58887,720	,957
Csneakceptace		Psychosocialni oblast	207,833	1	207,833
	Socialni oblast	162,430	1	162,430	,090
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	195,967	1	195,967	,076
	Zdravotni oblast	55,646	1	55,646	,032
	Zivotni spokojenost	168,096	1	168,096	,060
	Csuteku	Psychosocialni oblast	23,326	1	23,326
Socialni oblast		25,779	1	25,779	,016
Zdravotni oblast		9,673	1	9,673	,006
Csseberozptyleni		Psychosocialni oblast	26,287	1	26,287
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	95,632	1	95,632	,039
	Zivotni spokojenost	92,949	1	92,949	,034
Csproaktivni	Socialni oblast	38,012	1	38,012	,023
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	57,470	1	57,470	,024
Csportovni	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	108,812	1	108,812	,044
	Zivotni spokojenost	64,875	1	64,875	,024
CSuteku * Csseberozptyleni	Psychosocialni oblast	35,007	1	35,007	,023
CSneakceptace * CSuteku * Csseberozptyleni	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	31,837	1	31,837	,013
CSneakceptace * Csproaktivni	Zdravotni oblast	16,860	1	16,860	,010
	Zivotni spokojenost	40,788	1	40,788	,015
CSneakceptace * CSuteku * Csproaktivni	Psychosocialni oblast	14,670	1	14,670	,010
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	46,568	1	46,568	,019
	Zdravotni oblast	18,573	1	18,573	,011
Csseberozptyleni * Csproaktivni	Psychosocialni oblast	14,816	1	14,816	,010
	Socialni oblast	33,848	1	33,848	,020

	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	44,355	1	44,355	,018
	Zdravotni oblast	67,226	1	67,226	,038
CSneakceptace * Csseberozptyleni * CSproaktivni	Psychosocialni oblast	38,413	1	38,413	,025
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	32,590	1	32,590	,014
	Zdravotni oblast	20,072	1	20,072	,012
CSuteku * Csseberozptyleni * CSproaktivni	Zdravotni oblast	20,057	1	20,057	,012
CSuteku * CSsportovni	Zdravotni oblast	33,362	1	33,362	,019
CSneakceptace * CSuteku * CSSportovni	Psychosocialni oblast	19,151	1	19,151	,013
Csseberozptyleni * CSSportovni	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	24,867	1	24,867	,010
	Zdravotni oblast	54,194	1	54,194	,031
	Zivotni spokojenost	40,275	1	40,275	,015
CSneakceptace * Csseberozptyleni * CSSportovni	Psychosocialni oblast	46,933	1	46,933	,030
	Zivotni spokojenost	52,860	1	52,860	,020
CSneakceptace * Csproaktivni * CSSportovni	Socialni oblast	30,870	1	30,870	,019
CSuteku * CSproaktivni * CSSportovni	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	33,797	1	33,797	,014
	Zdravotni oblast	20,572	1	20,572	,012
CSneakceptace * CSuteku * CSproaktivni * CSSportovni	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	75,828	1	75,828	,031
CSuteku * Csseberozptyleni * CSproaktivni * CSSportovni	Socialni oblast	16,804	1	16,804	,010
CSneakceptace * CSuteku * Csseberozptyleni * CSproaktivni * CSSportovni	Zdravotni oblast	17,433	1	17,433	,010
Error	Psychosocialni oblast	1495,325	137	10,915	
	Socialni oblast	1635,604	137	11,939	
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	2367,093	137	17,278	
	Zdravotni oblast	1700,662	137	12,414	
	Zivotni spokojenost	2650,466	137	19,346	
Total	Psychosocialni oblast	26486,000	169		
	Socialni oblast	23411,000	169		
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	25177,000	169		
	Zdravotni oblast	33295,000	169		
	Zivotni spokojenost	83406,000	169		
Corrected Total	Psychosocialni oblast	2053,905	168		
	Socialni oblast	2207,160	168		
	Zamestnanecko/vzdelavaci oblast	3295,763	168		
	Zdravotni oblast	2129,172	168		
	Zivotni spokojenost	3447,562	168		

a R Squared = ,272

b R Squared = ,259

c R Squared = ,282

d R Squared = ,201

e R Squared = ,231